MUZEUL JUDEȚULUI SATU-MARE

satu mare

studii și comunicări

1975

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
* * *

MUZEUL JUDEȚULUI SATU MARE

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

★ ★ ★

ISTORIE, ETNOGRAFIE,
ȘTIINȚELE NATURII, MUZEOGRAFIE

1975

Apare sub îngrijirea colectivului
științific al Muzeului județean Satu Mare

Coperta: AUREL CORDEA

SUMAR — SOMMAIRE — INHALT

ISTORIE

ION IACOȘ, *Privire istorică asupra activității P.C.R. în Satu Mare în perioada interbelică.* 7
Considération historique sur l'activité du P.C.R. en Satu Mare dans la période entre les deux guerres mondiales. 17

TIBERIU BADER, *Contribuții la cunoasterea istoriei orașului Satu Mare, Descoperiri arheologice* — (I). 19
Beiträge zur Kenntnis der Geschichte der Stadt Sathmar. Archeologische Funde — (I). 45

ZOLTÁN NÁNÁSI, *Un mormînt celtic cu inventar deosebit descoperit la Curtuișeni.* Un tombeau céltique avec inventaire a part, decouvert a Curtuișeni. 50

S. DUMITRAȘCU, *Noi considerații asupra dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul României.* 51
New considerations on the free dacians from north-western Rumania. 59

GHEORGHE LAZIN, *Cercetări arheologice în sudul județului Satu Mare (zona Tășnad)* — I 61
Des recherches archéologiques au midi du département Satu Mare (zona Tășnad) (I). 75

LIVIA BACARU, *Stampe medievale — reprezentînd cetatea Satu Mare aflate în colecțiile bibliotecii Academiei.* 77
Quelques estampes médievales représentant la cite de Satu Mare. 86

VIORICA URSU — GHEORGHE LAZIN, *Un tezaur monetar din sec. al XVII-lea descoperit la Tîrșolț.* 87
Un tresor monétaire du XVII-e siècle decouvert à Tîrșolț. 96

GRIGORE PLOEȘTEANU, *Vasile Lucaciu și George Barițiu, sau continuitatea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni.* 97
Vasile Lucaciu und George Barițiu oder die Fortsetzung des Kampfes für nationale Rechte der siebenbürgischen Rumänen. 109

NAE ANTONESCU, *Revista* Familia *și părțile sătmărene.* (I). *1865—1884.* 111
La rivista *Familia* e le regioni di Satu Mare. 120

PETRU BUNTA, *Luptele revoluționare ale maselor muncitoare sătmărene din anii 1930—1933.* 121
Die Revolutionskämpfe der Arbeiter aus Sathmar in den Jahren 1930—1933. 139

ION BABICI, *Manifestări internaţionaliste ale sătmărenilor în perioada dintre cele două războaie mondiale.* 141
Manifestations internationalistes des habitants de Satu Mare dans la periode entre des guerres mondiales. 147

LADISLAU GERGELY, *Din lupta comună a oamenilor muncii români şi maghiari din Satu Mare, sub conducerea P.C.R., în perioada interbelică.* 149
De la lutte commune des travailleurs roumains et hongrois de Satu Mare, menée sous la direction du P.C.R. 155

MIHAI INOAN, *Acţiunile militare pentru eliberarea oraşului Satu Mare şi a împrejurimilor sale. Octombrie 1944.* 157
The military actions for the liberation of Satu Mare and its surreundings. October, 1944. 163

ETNOGRAFIE

I. IURASCIUC — S. SAINELIC, *Monumente de arhitectură populară din zona Codru — Bisericile din lemn.* 165
Monumenten von Volksbaukunst — Die Holzkirchen aus der Codru — Gegend. 204

IOAN TOSA, *Contribuţii la cunoaşterea şurilor din Transilvania.* . . 205
Contribution to the knowledge of barns in Transylvania. 220

I. IURASCIUC, *Obiecte ceramice de capacitate din centrul de olărit Vama.* 221
Hohlmasse aus Keramik — Zentrum Vama. 230

ŞTIINŢELE NATURII

CAROL KARÁCSONYI, *Contribuţii la studiul florei şi vegetaţiei terenurilor de interdune din Cîmpia Nirului.* 231
Beiträge zur Kenntnis der Flora und Vegetation der zwischen Dünen liegenden Gebiete in Cîmpia Nirului. 246

DORIN BOB, *Cîteva specii de lepidoptere colectate din fauna judeţului Satu Mare.* 247
Quelques éspéces de lepidoptéres collectés de la faune de Satu Mare. 264

MUZEOGRAFIE

VIORICA URSU, *Aspecte locale ale istoriei agriculturii în expoziţiile Muzeului din Satu Mare.* 265
Lokalaspekte der Agrargeschichte vorgestellt in den Ausstellungen des Museums Sathmar . . . . . .

IUDITA ERDŐS, *Expoziţia de grafică militantă Aurel Popp.* 271
Austellung von militanter Graphik — Aurel Popp. . .

ERNEST VANCEA, *Curăţirea şi conservarea unor tezaure monetare din argint, descoperite în judeţul Satu Mare.* 277
Das Reinigen und Konservieren einer Silbermünzschatz entdekt im Kreis Sathmar . . . . . .

Prescurtări bibliografice . . . . . .

PRIVIRE ISTORICĂ ASUPRA ACTIVITĂȚII P.C.R. ÎN SATU MARE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

dr. ION IACOȘ

Făurirea Partidului politic al clasei muncitoare din România în 1893 a constituit un moment de mare importanță în istoria bimilenară a poporului român, P.S.D.M.R. asumîndu-și din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru transformarea socialistă a societății românești. De-a lungul anilor partidul muncitoresc s-a dezvoltat pe o linie mereu ascendentă afirmîndu-se cu putere în anii avîntului revoluționar în viața social-politică a României. În acea vreme, partidul socialist cunoaște un proces intens de clarificare ideologică și politică pe linie revoluționară, de creștere în ansamblu a mișcării muncitorești, proces încununat de transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român la congresul din mai 1921. Clasa muncitoare, masele populare exploatate din România au dobîndit prin crearea partidului conducătorul și călăuzitorul lor sigur, devotat pînă la sacrificiu cauzei eliberării celor ce muncesc de sub jugul exploatării, cauzei independenței patriei și prosperității sale, democrației și socialismului.

În procesul luptei revoluționare a proletariatului din țara noastră contra mizeriei și inechității sociale, pentru drepturi și libertăți democratice, contra pericolului fascist, mișcarea muncitorească revoluționară din județul Satu Mare și-a adus contribuția sa prețioasă, constituind parte integrantă a luptei Partidului Comunist Român, pentru o lume nouă, liberă și fericită pe pămîntul României. Secretarul general al Partidului nostru în cuvîntarea rostită la sărbătorirea mileniului sătmărean, subliniază rolul organizației P.C.R. Satu Mare, a forțelor înaintate în procesele revoluționare de pe aceste meleaguri. „Este . . . vie în amintirea noastră — spune tovarășul Nicolae Ceaușescu — tradiția revoluționară a clasei muncitoare din municipiul dumneavoastră, participarea sătmărenilor la greva generală din 1920, precum și la luptele desfășurate în perioada dintre cele două războaie mondiale împotriva jugului asupririi burghezo-moșierești".[1]

Tradiția unei activități organizatorice și de luptă a muncitorimii sătmărene, în pofida interdicțiilor și a măsurilor represive ale administrației puterii dualiste, este semnalată încă de la mijlocul secolului trecut, cînd, sub forma

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită cu prilejul sărbătoririi mileniului orașului Satu Mare*, *Scînteia*, nr. 9289 din 4 octombrie 1972.

unor societăți de întrajutorare tovărășească, se înjghebează primele organizații muncitorești. Pe măsura dezvoltării mișcării socialiste și muncitorești procesul de organizare politică și profesională evoluează pe o linie mereu ascendentă pînă la formarea organizațiilor de clasă muncitorești sub forma de secții ale partidului politic al proletariatului, sindicate muncitorești, secții ale organizațiilor de tineret, de femei, sportive etc.

Pregătirile multiple ce au avut loc în toată țara în primăvara anului 1921 pentru marele congres al Partidului socialist au cuprins cu intensitate și muncitorimea de pe meleagurile sătmărene. La Satu Mare, Carei, Ardud, Negrești se organizează adunări restrînse ale secțiunilor Partidului socialist, cu care prilej se dezbat problemele înscrise pe ordinea de zi a congresului și se exprimă adeziunea deplină a muncitorilor socialiști din Satu Mare și împrejurimi la lucrările acestuia, la mărețul act istoric, cu rezonanțe profunde, determinante pentru viața poporului român, pe care l-a avut Congresul din mai 1921.

În perioada ce a urmat creării Partidului Comunist, în ciuda măsurilor represive luate de autoritățile burgheze contra organizațiilor muncitorești și a militanților revoluționari (închiderea de sedii, suspendarea publicațiilor socialiste, intentare de procese) activitatea de refacere a organizațiilor se intensifică la sfîrșitul anului 1921 și în cursul celui următor. Și la Satu Mare, ca peste tot în țară, greutăți au fost multe și de tot felul. Ele proveneau atît din propriile rînduri, ca urmare a sciziunii provocate de liderii social-democrați, în iunie 1921, cît și din partea dușmanului de clasă, care, de la început, a atacat sistematic tînărul Partid Comunist. Dar oricît de numeroase au fost piedicile, oricare a fost natura lor, oricît s-ar fi străduit organele represive să abată proletariatul de la făgașul luptei revoluționare, aceasta nu se mai putea întîmpla, adevărul și dreptatea au triumfat. În județul Satu Mare nucleul comunist format din Nistor Iosif, Bencze Alexandru, Olteanu Alexandru, Mureșan Vasile, Cadar Iosif, Varga Iosif, Pricop Iosif, Alexandru Borghidan, Armin Glük, Anton Grama, cărora li s-au adăugat tinerii lor tovarăși Nemeș Ileana, Matyas Alexandru, Pop Mihai, Borlan Gavrilă, Vereș Iuliu, Kolb Ludovic, Nemeș Alexandru, Camil Emanuel, Nistor Maria, Varga Ludovic, Szatmári Zoltán, Valter Ileana, Weisz Ștefan, Kromei Ioan, Kovács Ludovic, Ieremiaș Imre, Calai Maria și mulți alții desfășoară o muncă activă organizatorică, politică și propagandistică în rîndurile maselor muncitoare.[2] Cercetarea documentelor de arhivă și coroborarea lor cu informațiile unor activiști de partid și de sindicat din acea vreme atestă faptul că *organizația Partidului Comunist Român din Satu Mare a luat ființă în vara anului 1922*. Atestarea documentară a acesteia sub forma eliberării carnetelor de membru de partid o avem însă începînd din 1923, carnetele purtînd stampila Comitetului Central al Partidului Comunist Român și semnăturile lui Gheorghe Cristescu și Elek Köblös[3]. De acum munca comuniștilor sătmăreni s-a desfă-

[2] *Documente din Istoria Partidului Comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România. 1921—1924*, Editura Politică, București, 1970, p. 271.

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dos. nr. 1126, f. 72, 86; fond 6, dos. nr. 4/1923.

șurat sub semnul unor imperative pe care le-am putea defini: organizare și propagandă comunistă, propagandă și o mai bună organizare, unitate, organizare și luptă anticapitalistă, luptă și o viață mai bună socialistă.

La scurtă vreme de la crearea sa, activitatea organizatorică și politică a secțiunii comuniste din Satu Mare s-a extins și asupra localităților Carei, Ardud, Bicsad, Halmeu, unde de asemenea se creează nuclee comuniste care inițiază primele manifestări anticapitaliste. Tot în acea vreme se înființează și secții ale Uniunii tineretului Comunist.

Dar scoaterea Partidului Comunist Român în afara legilor, în 1924, de către autoritățile burgheze, a ridicat în fața partidului sarcini speciale, de reorganizare a întregii sale activități, de menținere în continuare a legăturii cu masele. Comuniștii din Satu Mare s-au adaptat noilor împrejurări, au căutat și găsit noi forme de activitate, care să îmbine metodele de acțiune legale cu cele ilegale, să mențină în continuare legătură strînsă cu masa muncitorilor, să popularizeze în rîndurile acestora principiile înaintate ale comunismului, politica Partidului Comunist de apărare consecventă a intereselor naționale ale poporului român. În vederea îndeplinirii acestor sarcini, organizația P.C.R. Satu Mare a desfășurat o intensă muncă pentru crearea de nuclee comuniste în principalele fabrici și uzine. Ca urmare, organizația P.C.R. Satu Mare, aprecia un raport al Comitetului regional P.C.R., și-a întărit pozițiile în fabricile „Unio", „Princz", „Lomaș", „Vulcan", la atelierele C.F.R. și la Depoul mic C.F.R. Totodată, ea a stabilit legături cu gara C.F.R. — Ferestrău, cu Întreprinderile comunale (Uzina Electrică și Uzina de apă), cu unele ateliere de încălțăminte și croitorie etc.[4]. Aceste succese au fost semnalate cu îngrijorare și de chestura poliției Satu Mare, care, într-un raport din 1933, scria că, „Comuniștii lucrează ziua și noaptea pentru dezvoltarea propagandei comuniste și formarea de noi aderenți", că organizația P.C.R. Satu Mare „este în număr mare, mijloacele de care dispune și mai ales modul ingenios în care funcționează sînt concludente"[5]. Deși urmăriți la fiecare pas de autoritățile polițienești, comuniștii au știut să găsească mereu noi și noi forme de acțiune. De la întîlnirile din casele conspirative ale partidului aflate în străzile: Maramureș nr. 5, Attila nr. 8, Transilvania nr. 26, Vasile Alecsandri nr. 79, Vînătorilor nr. 1, Muntenia nr. 25, Calea Amațului nr. 2 și pînă la întruniri restrînse pe malul Someșului sau la adunări publice în sala căminului muncitoresc reprezintă o gamă largă de activități inițiate de comuniști. La multitudinea acestor manifestări participanții — comuniști, utecișți, simpatizanți ai P.C.R. și chiar muncitori fără de partid — au dezbătut și analizat sarcinile de luptă izvorîte din situația și condițiile concrete ale mediului social sătmărean.[6] Vorbind despre activitatea organizației P.C.R. în această direcție un raport al oficialităților locale din 19 septembrie 1931 semnala faptul că nemembrii acestuia „În timpul verii țin adunări clandestine

[4] Idem, fond 10, mapa 45, mapa 162, mapa 238; fond 1, dos. nr. 102, inv. 8, I.C. f. 43—49.
[5] Idem, fond 50, dos. nr. 2673, f. 35, 133.
[6] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 59, 107; dos. nr. 2513, f. 10, 13; dos. nr. 2786, f. 932; fond 1, dos. 146, f. 78—81.

pe malurile rîului Someş . . . unde se ţin conferinţe comuniste şi se citesc celor prezenţi articole din ziarele comuniste".[7] Peste tot militanţii comunişti datorită priceperii lor, dîrzeniei şi curajului de care au dat dovadă au fost iniţiatori ai manifestărilor anticapitaliste, au ştiut să se lege de masa muncitorimii, să influenţeze şi să antreneze la luptă alături de proletariat alte categorii sociale, care, într-un fel sau altul, erau nemulţumite de stările sociale precare hărăzite de regimul burghezo-moşieresc.

O activitate dintre cele mai rodnice au desfăşurat comuniştii sătmăreni în domeniul propagandistic şi agitatoric. Nu e vorba doar de aplecarea cu atenţie asupra materialelor primite de la centru şi de difuzarea lor, deşi analiza conţinutului acestora ne dă măsura rodniciei unei astfel de acţiuni puse în slujba idealului celor ce muncesc, al intereselor naţiunii române. Manifeste şi broşuri ale C.C. al P.C.R., ale C.C. al U.T.C., ale Ajutorului roşu, Blocului Muncitoresc Ţărănesc, Sindicatelor Unitare, erau difuzate sistematic, începînd din 1924, în rîndurile maselor muncitoare; ziare şi reviste comuniste ca: „Lupta de clasă", „Viaţa Muncitoare", „Munkás", „Scînteia", „Apărătorul proletar", „Viradat", „Stînga", „Tînărul leninist", „Cazarma", „Descătuşarea" şi altele circulau din om în om, şi vasta literatură cu caracter proletar aflată la dispoziţia muncitorilor în rafturile bibliotecii căminului muncitoresc din str. Cuza Vodă nr. 23 grăiesc de la sine despre conţinutul bogat al propagandei desfăşurate de comuniştii sătmăreni.[8] O altă coordonată a muncii desfăşurată de organizaţia P.C.R. Satu Mare, pe care dorim s-o subliniem în mod deosebit, se referă la formarea unui aparat tehnic propriu dotat cu cele necesare tipăririi şi difuzării pe plan local a unor manifeste şi mai ales a ziarului „Comunistul Sătmărean", apărut în anul 1932. În acest sens organizaţia a dispus de trei aparate de multiplicat, tip şapilograf, care, spre a scăpa de urmărirea poliţiei, erau mutate periodic dintr-un loc în altul în casele conspirative ale partidului din străzile Maramureş nr. 5, Nicolae Iorga nr. 15, Delavrancea nr. 18, Ţepeş Vodă nr. 36, Calea Amaţului nr.2.[9]

La toate acestea trebuie să adăugăm alte forme de manifestare cu largi rezonanţe în rîndurile maselor muncitoare şi ale opiniei publice progresiste: arborarea de steguleţe roşii pe stîlpi de telegraf, scrierea de lozinci pe pereţii unor case din cartierele muncitoreşti cu prilejul unor zile importante: 1 Mai — ziua internaţională a celor ce muncesc, 1 August — zi de protest împotriva războiului şi a pericolului de război, 7 Noiembrie — ziua victoriei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie etc. Conferinţele publice din sala căminului muncitoresc la care participau un număr însemnat de muncitori, erau noi manifestări de educaţie proletară, de înfrăţire şi unitate a muncitorilor indiferent de naţionalitate.[10] Timpul nn ue permite să intrăm în analiza conţi-

[7] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 88
[8] Idem, fond 50, dos. nr. 6766, f. 116, 172—194 şi 331
[9] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 133—135.
[10] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 93, 102 104.

nutului de idei al materialelor propagandistice tipărite şi difuzate de organizaţia P.C.R. Satu Mare. Un lucru trebuie spus însă şi anume: ele erau pătrunse de un profund umanism, de un spirit revoluţionar intransigent, avînd darul să sădească în inimile muncitorilor idealurile de dreptate şi libertate. Pornind de la descrierea situaţiei concrete locale, din fabrici şi ateliere, din viaţa de toate zilele materialele propagandistice desprindeau concluzii generalizatoare pentru lupta muncitorilor sătmăreni ca parte integrantă a frontului naţional de luptă al clasei noastre muncitoare. Înainte de toate propaganda desfăşurată de comunişti era îndreptată spre demascarea cauzelor inechităţii sociale, a contradicţiilor de clasă din societatea românească, indicîndu-se totodată metodele de acţiune care puteau duce la răsturnarea ordinei sociale burgheze şi instaurarea socialismului, căci acesta era ţelul fundamental al comuniştilor. În această direcţie un raport al autorităţilor locale din 12 mai 1933 semnala superiorilor că activitatea desfăşurată de comunişti urmăreşte „instaurarea prin violenţă a dictaturii unei clase sociale (a proletariatului — n.n.) asupra altor clase şi în genere răsturnarea ordinei sociale burgheze în România".[11] Avînd în vedere munca prodigioasă desfăşurată de organizaţia P.C.R. Satu Mare, un alt raport al autorităţilor aprecia că: „Mişcarea comunistă din acest oraş şi mai ales în judeţ, în ultimul timp a luat proporţii însemnate".[12]

O susţinută activitate a desfăşurat organizaţia P.C.R. Satu Mare în cadrul sindicatelor muncitoreşti. Datorită acestui fapt sindicatele s-au dovedit a fi factori activi ai luptei muncitorilor împotriva exploatării patronale, al apărării dreptului de organizare şi de întrunire. Sindicatele muncitoreşti din Satu Mare: Metalurgişti, Constructori, Lucrători în îmbrăcăminte şi pielărie, Lemn şi mobilă, Alimentaţie, Funcţionari particulari, s-au situat încă de la început pe poziţii revoluţionare, ele ridicîndu-se, în 1923, împotriva Consiliului sindical din Cluj care hotărîse afilierea sindicatelor din România la centrala Sindicală Internaţională cu sediul la Amsterdam. De pe aceleaşi poziţii sindicatele din Satu Mare au fost reprezentate printr-o delegaţie la adunarea de constituire a Consiliului General al Sindicatelor unitare din 28—29 octombrie 1923 de la Bucureşti, au subscris principiile ce au stat la temelia formării acestei centrale sindicale, cît şi manifestul lansat *Către muncitorimea din întreaga ţară*, în vederea refacerii rîndurilor proletariatului, a luptei intransigente contra rînduielilor capitaliste.[13] Pentru ca sindicatele unitare să-şi poată desfăşura activitatea conform legii sindicatelor profesionale din 1921, Comitetele acestora au înaintat de îndată actele constitutive la Tribunalul Satu Mare, dobîndind, în noiembrie 1923, personalitate juridică.[14] Între reprezentanţii sindicatelor unitare se aflau, între alţii, Pricop Iosif, Grama

[11] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 136.

[12] Idem, fond 50, dos. nr. 27, partea I, f. 349.

[13] *Documente din istoria Partidului Comunist* . . . , Editura Politică, Bucureşti, 1970, p. 561, 565.

[14] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 50, dos. nr. 6766, f. 39—40; Arhivele statului, Filiala Satu Mare, fond Prefectura judeţului Satu Mare dos. nr. 32/1922; dos. nr. 19/1923; dos. nr. 25/1924.

Iuliu, Ziman Ioan, Oltean Alexandru, Cadar Iosif, Nicoară Ilie, Vișnovski Ioan, Șuta Gheorghe, Doboș Vasile, Matolcsi Ludovic, Nemeș Ludovic, Turcuș Ioan, Horvat Ioan, Popp Aurel, Jelinek Eduard, Dera Vasile. Sediul sindicatelor unitare sătmărene s-a aflat pe str. Cuza Vodă nr. 23. Modul în care comuniștii sătmăreni au lucrat pentru dobîndirea personalității juridice a sindicatelor lor unitare, într-un timp atît de scurt, merită a fi subliniat, totodată încercînd satisfacția ca ei să se fi înscris în primele rînduri ale unei atare acțiuni organizatorice în țară.

În anii ce au urmat, sindicatele unitare din Satu Mare au desfășurat o activitate rodnică concretizată în conducerea unor greve, (la „Unio" în mai multe rînduri, ale cismarilor, zidarilor, metalurgiștilor etc.), în încheiere de contracte colective cuprinzînd clauze favorabile pentru muncitori, organizarea unor manifestări cultural-educative, participarea la diferite întruniri, conferințe și congrese muncitorești, aducîndu-și contribuția la desbaterea problemelor profesionale. Semnalăm în această direcție participarea de delegații ale sindicatelor din Satu Mare la Congresul Uniunii unitare a metalurgiștilor, la Congresul general al Sindicatelor unitare de la Timișoara etc. Cum era și firesc sindicatele unitare au îmbinat aspectele economice cu cele politice, constituind instrumente eficiente de mobilizare a maselor muncitoare la luptă, de legătură a partidului comunist cu masa proletariatului. Dar după cum se știe dizolvarea sindicatelor unitare, în 1929, a creat o situație dificilă unui mare număr de muncitori cărora li s-a răpit dreptul de organizare. În ziua de 13 aprilie 1929 autoritățile polițienești din Satu Mare au descins la localul organizațiilor sindicale unitare, au confiscat arhiva și banii aflați în casă, au sigilat sediul.[15] Peste cîteva zile, pe baza materialelor fabricate de poliție, la cererea parchetului, Judecătoria Satu Mare a dat sentința de dizolvare a sindicatelor unitare. În rechizitoriu, recunoscîndu-se activitatea pozitivă a sindicatelor unitare în spiritul principiilor revoluționare, se cerea dizolvarea imediată a organizațiilor sindicale. „Din actele, scrisorile, circulările, broșurile, manifestele și ziarele sechestrate cu ocazia închiderii localului sindicatelor unitare — se scria în sentință — rezultă că acestea sînt în serviciul Internaționalei a III-a . . . că întreține și accentuiază între hotarele țării românești spiritul luptei de clasă . . . îndeamnă muncitorimea la proteste și manifestații ostile contra autorităților"[16]

Împotriva actului samavolnic și abuziv al autorităților, organizația P.C.R. Satu Mare a organizat în aceași zi o întrunire de protest în piața I.C. Brătianu 12, cu participarea mai multor muncitori ai sindicatelor dizolvate și membrii din comitetele sindicale. Aceștia au hotărît redactarea și difuzarea unui manifest prin care muncitorii sătmăreni erau chemați să declare grevă generală de protest. Manifestul a fost tipărit în subsolul casei din str. Ștefan cel Mare și s-au difuzat cîteva pachete, dar autoritățile aflînd

[15] Idem, dos. 6766, f. 40, 94; „Satu Mare" nr. 16 din 21 aprilie 1929.

[16] Ibidem; *Înainte* nr. 1 din 23 septembrie 1928; *Szalmári Népszava* nr. 9 din 26 februarie 1933.

de veste au confiscat restul materialelor, iar inițiatorii și cei care au tradus în fapt acțiunea (Varga Iosif, Moldovan Ioan, Miskoltzy Sandor, Calai Maria, Cadar Iulia, Mihai Elisabeta, Muscal Mihai) au fost arestați.

În aceste împrejurări trebuiau căutate noi soluții, adoptate noi măsuri curajoase și totodată elastice pentru continuarea activității. Membrii fostelor sindicate unitare inițiază crearea altor organizații pe care le afiliază Confederației Generale a Muncii — centrală recunoscută de autorități ca fiind în acea vreme sub influență social-democrată. Astfel, alături de vechile sindicate, dar sub noua titulatură, se mai înființează Sindicatul C.F.R. și cel tipografic. Sediul sindicatelor se mută de acum în str. Colonel Iacobini nr. 1. Meritul deosebit al comuniștilor sătmăreni constă în aceea că ei au știut să treacă rapid la noi cadre de organizare a muncitorilor în sindicate, păstrîndu-și însă conținutul activității lor revoluționare de mai înainte. Chiar în 1929 autoritățile semnalau că „Unii din cei mai înfocați comuniști au intrat în sindicatele profesionale autorizate", adică în sindicatele confederate. Faptul că unii comuniști, nume amintite mai sus, au făcut parte din comitetele sindicatelor, au participat în mod nemijlocit la desfășurarea activității sindicale, reflectă contribuția lor meritorie la traducerea în viață a liniei politice a Partidului Comunist în sindicate, de înfăptuire a unității sindicale. Acest proces s-a intensificat mai ales în anii 1933—1936, cînd influența P.C.R. în sindicate devine predominantă și se realizează, de altfel, unificarea sindicală pe baza principiilor de clasă în cadrul C.G.M. „Comuniștii reușind a se introduce în sindicatele muncitorești afiliate la C.G.M. — se spune într-un raport al autorităților — au început o acțiune destul de accentuată, revendicînd frontul unic, frontul popular și antifascist și contaminînd în modul acesta și acei muncitori care pînă acuma s-au ținut departe de orice activitate comunistă".[17] Faptul era într-adevăr îmbucurător, căci influența Partidului Comunist se exercita asupra a noi și noi categorii de muncitori antrenați în procesul producției, că spiritul de unitate muncitorească și de front unic cucerise mase din ce în ce mai largi.

Un element cu totul inedit din activitatea organizației P.C.R. Satu Mare pe care dorim să-l subliniem se referă la locul acesteia în activitatea generală a P.C.R. ca mijlocitor de trecere a literaturii revoluționare și a militanților comuniști peste granță. Se știe, date fiind condițiile în care a activat P.C.R. după 1924, că unele materiale (reviste, ziare) erau interzise în România, că o serie de manifeste și materiale interne de partid erau tipărite în afară și apoi aduse în România în mod conspirativ de către un aparat specializat al partidului. Din acest punct de vedere C.C. al P.C.R. a rezervat un loc special organizației sale din Satu Mare. Din documentele studiate rezultă că se afla o rețea bine organizată. Punctul central aflat la Satu Mare avea ramificații în localitățile de graniță Halmeu, Bicsad, Negrești, Bătarci pînă la Viile Orașului Nou și Seini, ca și în unele comune învecinate orașului de reședință,

[17] Idem, dos. nr. 2687, f. 160.

la Botiz, Lazuri, Ardud etc.[18] Rapoarte ale autorităţilor semnalau sistematic îngrijorate faptul că „În Halmeu şi satele din jur, ţăranii transportă pachete cu manifeste comuniste peste graniţă", că „organizaţia comunistă din Satu Mare are strînse legături cu organizaţia comunistă din Cehoslovacia"[19], că „toţi curierii care aduc din Praga instrucţiuni pentru centrala organizaţiilor comuniste din capitală fac primul popas la Satu Mare"[20]. Aşadar, în întreaga perioadă de la 1924 la 1940, organizaţia P.C.R. Satu Mare a îndeplinit un rol important în angrenajul de legături ale Partidului Comunist Român cu străinătatea.

Un succes apreciabil al tacticii P.C.R. de îmbinare a muncii ilegale cu cea legală sau semilegală l-a constituit crearea unor organizaţii de masă legale: Blocul Muncitoresc Ţărănesc, Comitetele pentru amnistie, Comitete ale şomerilor, Organizaţia MADOS, Blocul democratic, Uniunea democratică şi altele. Organizaţia P.C.R. Satu Mare a folosit, de la caz la caz, asemenea forme de activitate pentru menţinerea legăturilor sale cu masele populare, pentru mobilizarea lor la luptă contra exploatării capitaliste, pentru drepturi şi libertăţi democratice. Încă din 1926 a fost creată o secţie a Blocului Muncitoresc-Ţărănesc care a popularizat programul acestuia în rîndurile muncitorilor şi ţăranilor. În alegerile comunale şi parlamentare Organizaţia P.C.R. Satu Mare, prin intermediul Blocului şi a altor organisme politice, a organizat conferinţe publice, a desfăşurat o susţinută campanie electorală la Satu Mare, ca şi în oraşul Carei, comunele Medieşu-Aurit, Potău, Băbăşeşti, Bicsad, Negreşti, Odoreu, Ardud etc.[21] Echipe speciale de muncitori s-au deplasat în provincie, difuzînd manifeste ale Blocului, ziare şi broşuri muncitoreşti; în zilele de tîrg se desfăşura, de asemenea, o campanie activă de popularizare a ideilor înaintate ale P.C.R. cu privire la modalităţile de rezolvare a problemelor sociale şi politice din societatea românească, cît şi unele aspecte de interes imediat legate de reducerea impozitelor şi a taxelor comunale, aprovizionarea cu alimente, reducerea orelor de muncă, salarii egale la muncă egală a muncitorilor indiferent de sex şi naţionalitate etc.

În cadrul campaniei electorale se realiza totodată o colaborare principală a Partidului Comunist cu Partidul Social Democrat şi Partidul Socialist, cu unele organizaţii burgheze de orientare democratică sau cu partide politice burgheze care se declarau pentru un regim democratic constituţional. Toate aceste manifestări au exprimat nu numai cu succes tactic al politicii Partidului Comunist, ci şi o acţiune de seamă pentru întărirea legăturilor sale cu masele muncitoare. „Influenţa maselor muncitorilor din punct de vedere politic — scria chestura poliţiei Satu Mare într-un raport către Inspectoratul regional Cluj — are o importanţă capitală", căci, la viitoarele alegeri, „votul muncitoresc care fiind organizat şi disciplinat şi într-un număr mare, are un rol hotărîtor. Este ştiut, e dovedit — continua raportul — că rari muncitori au rămas cu

[18] Idem, fond 50, dos. nr. 2679, f. 3, 6, 12—14, 22.
[19] Idem, dos. nr. 2680, f. 130.
[21] Idem, fond 10, dos. nr. 2679, f. 14, 26, 58; dos. nr. 2680, f. 232; A.S. Satu Mare, fond Prefectura jud, Satu Mare, dos. nr. 21/1926.

votul neexprimat la alegeri pe cînd burghezimea şi masa funcţionărească în majoritatea ei nu şi-a exprimat votul din diferite motive"[22]. Aprecierea de mai sus, făcută de autorităţi în 1927, s-a confirmat pe deplin în alegerile din 1931. B.M.Ţ. dobîndeşte succese remarcabile la Satu Mare, candidatul său, comunistul Imre Aladár, a întrunit majoritatea voturilor, fiind declarat ales.

Succese însemnate s-au obţinut şi în alte campanii electorale sau în timpul alegerilor de la Camera de muncă din 1933. În preajma alegerilor parlamentare din 1937, de exemplu, P.C.R. iniţiază o largă acţiune de colaborare a forţelor democratice. La Satu Mare organizaţia P.C.R. colaborează intens cu cea social-democrată. De altfel colaborarea dintre organizaţiile muncitoreşti din Satu Mare a constituit coordonata de bază a politicii de front unic promovată de P.C.R. „Aici la noi — se scria într-un raport din 1935 — s-a încercat şi chiar s-a reuşit înjghebarea mult doritului front unic"[23]. Sărbătorirea zilei de 1 Mai, ca şi o serie de întruniri publice organizate sub auspiciile Comitetului român pentru pace, contra pericolului fascist, pentru apărarea integrităţii teritoriale a României s-au desfăşurat în spiritul frontului unic şi al colaborării forţelor democratice. Activitatea P.C.R. în această direcţie se face simţită din plin în judeţul Satu Mare. „Frontul democratic, aici în judeţul nostru este compus din comunişti şi social-democraţi" menţiona un raport al autorităţilor în 1937 şi „se aşteaptă adeziunea organizaţiei naţional-ţărăniste"[24]. Era extinderea firească a colaborării de la organizaţiile muncitoreşti la cele de orientare democratică şi burghezo-democratică. Şi, într-adevăr, forţele muncitoreşti democratice din Satu Mare au mers pe o listă unică în alegerile din 1937 împotriva candidatului guvernamental şi a celui al forţelor profasciste. Pe de altă parte autorităţile recunosc influenţa covîrşitoare a Partidului Comunist asupra maselor populare şi chiar în Partidul Social Democrat şi Partidul Naţional-Ţărănesc. „Aşa puţini cum sînt, — se spunea în raportul Chesturii Satu Mare — comuniştii au reuşit să-şi impună multe din vederile şi dorinţele lor"[25]. Partidul Comunist „a dus o propagandă de nedescris", iar membrii acestuia „prin numărul şi acţiunea lor au ajuns adevăraţi conducători"[26]. Sînt numai cîteva dintre aprecieri, care atestă puternica influenţă exercitată de comunişti asupra maselor muncitoare, asupra altor pături sociale exploatate.

Pentru activitatea lor revoluţionară comuniştii sătmăreni au plătit nu odată cu preţul libertăţii, cu numeroase sacrificii morale şi materiale. În numeroase rînduri autorităţile poliţieneşti au arestat cadre ale organizaţiei, comunişti, utecişti, simpatizanţi ai P.C.R. La tribunalul Satu Mare ca şi la Consiliul de război al Corpului VI Armată din Cluj s-au judecat procese, s-au pronunţat condamnări odioase. Ele rămîn ca mărturie documentară şi totodată ca o atestare a curajului şi eroismului manifestate de comunişti în pro-

[22] Idem, fond 50, dosar nr. 2680, f. 183.
[23] Idem, dosar nr. 2687, fila 165.
[24] Idem, fond 50, dosar nr. 2688, f. 517.
[25] Idem, fond 50, dos. 2686, f. 1002.
[26] Idem, fond dos. nr. 2679, fila 95; dosar 2688, f. 574,

cesele din 1924, 1927, 1929, 1932 și în marele proces din 1933 cînd numeroși comuniști au fost condamnați la ani grei de închisoare. Dar în locul celor căzuți s-au ridicat alți luptători, munca și-a urmat cursul, cuvîntul partidului pătrunzînd tot mai adînc în masa oamenilor muncii. Sintetizînd drumul parcurs de Organizația P.C.R. Satu Mare de la înființare și pînă în anul 1936, Inspectoratul regional de poliție Cluj în raportul către Direcția Generală a Poliției scria: „Mișcarea comunistă nu poate fi reprimată, cea mai bună dovadă o avem la Satu Mare, unde s-au descoperit și distrus una după alta toate organizațiile comuniste înființate . . . și totuși vedem că imediat ce o organizație a fost suprimată, centrala comunistă trimite oameni pentru înființarea alteia“[27]. Era o mărturisire a unui adevăr îmbucurător pentru noi, o constatare care face cinste celor ce, cu prețul vieții și al libertății, au făcut să se nască libertatea cea adevărată, fericirea și bunăstarea pe pămîntul României Socialiste.

[27] Idem, dos. nr. 2679, f. 166.

CONSIDERATION HISTORIQUE SUR L'ACTIVITÉ DU P.C.R. EN SATU-MARE DANS LA PÉRIODE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Résumé

À la base d'une ample investigation documentaire, l'auteur analyse la modalité de la fondation de l'organisation du P.C.R. dans la ville Satu-Mare et l'activité de cette organisation sur quelques coordonnées essentielles de la lutte pour la défense des interêts économiques, sociaux et politiques des travailleurs.

Le travail d'organisation et de propagande est réalisé par l'activité de l'homme à l'homme, par l'intermède des réunions et des conférences, de la presse socialiste („Le communiste de Satu-Mare") et des autres manifestations autant à Satu-Mare, qu'aussi à Ardud, Carei et Bicsad. Un lieu appréciable est accordé dans l'article à l'activité de l'organisations du P.C.R. dans les syndicats ouvriers, à la politique de l'unité syndicale, de collaboration dans l'esprit de camaraderie entre les travailleurs communistes, socialistes et social-démocrates, indifférament de nationalité et croyances réligieuses.

Le travail dans les rangs des certaines organisations légales des masses: le bloc ouvrier-paysan, l'union démocratique, le bloc démocratique, comme aussi les manifestations politiques déployées autour des campagnes électorales et de la lutte contre le danger fasciste font compléter un autre ensemble des problèmes de l'article. Le rôle de l'organisation du P.C.R. Satu-Mare, comme intermédiaire du passage de la littérature et des militants révolutionnaires par-dessus de la frontière est largement représenté, avec un réseau d'organisation bien lié, ayant des ramifications à Halmeu, Bicsad, Negrești, Seini, Botiz, Ardud. Dans l'article on fait citer des noms des hommes, des militants, syndicaux et du parti, qui ont participe aux différentes manifestations.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI ORAȘULUI SATU MARE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE — (I)

TIBERIU BADER

Satu Mare, situat pe cele două maluri ale rîului Someș, a oferit din cele mai vechi timpuri condiții prielnice pentru viața sedentară a omului. Datorită poziției sale geografice, a vadului pe Someș, a apropierii dintre munte și șes, a intersecției drumurilor, teritoriul orașului Satu Mare de mai tîrziu a jucat rolul important al unui centru de tranzit comercial. Principalele dovezi arheologice cu privire la existența așezărilor omenești pe teritoriul orașului datează încă din epoca pietrei. Din acest moment viața pe aceste locuri continuă aproape fără întrerupere pînă în zilele noastre.

În cadrul acestei lucrări vom prezenta în succesiunea lor cronologică mărturiile culturii materiale din diferite perioade ale istoriei teritoriului municipiului Satu Mare, începînd cu epoca pietrei, continuînd cu descoperirile din epoca bronzului, a fierului, epoca dacică, din perioada migrației popoarelor și cea feudală.

Prima descoperire arheologică pe teritoriul orașului a fost efectuată în anul 1872, cînd s-a găsit în albia Someșului un depozit de bronzuri, urmat apoi de un tezaur monetar descoperit în anul 1880. Dintre descoperirile arheologice aflate pe teritoriul orașului Satu Mare, intra și extravilan, o importanță deosebită au: un depozit de bronzuri, un tezaur de monede romane republicane, o așezare din sec. III—IV, o fibulă de tip cicadă din sec. V. e.n., urme din cetatea feudală și din orașul feudal, două tezaure monetare de argint feudale, etc. Aceste descoperiri în majoritatea lor sînt întîmplătoare, doar într-un singur caz s-au făcut și săpături arheologice sistematice în cuprinsul unei așezări din sec. III—IV e.n.

Aceste descoperiri la început nu au fost colecționate sistematic, o parte din materialele găsite au ajuns în Muzeul județean Baia Mare, iar în ultimii 20 de ani, în colecțiile Muzeului din Satu Mare.

Consemnarea și fixarea pe hartă a tuturor obiectelor arheologice din zona orașului Satu Mare este reclamată și de o cerință științifică, de punerea lor în valoare și includerea în circuitul științific, mai ales că majoritatea lor nu au fost prelucrate și publicate în nici un studiu de specialitate. O lucrare care să cuprindă descoperirile arheologice din orașul Satu Mare nu a apărut pînă în prezent.

În prima parte a lucrării prezentăm cadrul geografic și descoperirile arheologice pînă în sec. X. e.n.

Cadrul geografic

Orașul Satu Mare, centru de reședință al județului cu același nume, este așezat în extremitatea nord-vestică a Transilvaniei, avînd următoarele coordonate geografice: paralela 47°, 47′, 30″, latitudine nordică și meridianul 22°, 52′, 30″ longitudine estică.

Din punct de vedere fizico-geografic, Satu Mare este așezat în Cîmpia Someșului, pe o terasă de luncă limitrofă Someșului, pe cursul inferior al rîului, avînd altitudinea absolută de 126 m față de Marea Neagră.

În prezent, teritoriul intra și extravilan al orașului Satu Mare împreună cu așezarea Sătmărel are 12.660 ha, adică 126,6 kmp, și se învecinează cu hotarele următoarelor localități: la nord cu comuna Lazuri, la nord-est cu comunele Micula și Botiz; la est cu comunele Odoreu și Păulești, la sud cu satul Mădăras, la sud-est cu comuna Viile Satu Mare, la sud-vest cu satul Doba, la vest cu comuna Vetiș și la nord-vest cu satul Dorolț.

Prin poziția sa geografică teritoriul orașului a fost și este un important nod de căi de comunicații terestre de interes național și local. Prin oraș trece calea ferată care, prin Halmeu, face legătură între România și U.R.S.S., iar spre sud cu orașele Carei și Oradea, spre est cu orașul Baia Mare. Satu Mare este așezat nu numai pe malul Someșului ci și la intersecția drumurilor care vin dinspre Baia Mare, Negrești-Oaș, Halmeu, Micula, Ardud, Culciu Mare, etc.

Geomorfologic, teritoriul orașului face parte din Cîmpia Someșului, parte integrantă a Cîmpiei Tisei, care are un relief plan. În configurația actuală a terenului municipiului, geografii deosebesc două forme geomorfologice:

— Lunca Someșului, care se întinde pe ambele maluri ale rîului, fiind mai îngustă în zona orașului decît în aval și în amonte. În timpul ploilor abundente, lunca Someșului este inundată, ceea ce a determinat pe locuitorii orașului și satelor limitrofe Someșului să construiască diguri împotriva revărsărilor Someșului. Solurile din luncă, constituie în bună parte datorită prezenței umezelii o zonă agricolă importantă, folosită în special pentru culturile de zarzavaturi. Luncile din raza orașului Satu Mare, la intrarea și la ieșirea Someșului, au devenit importante sectoare pomicole.

— Cîmpia aluvială, care se întinde de o parte și de alta a cursului Someșului, în general are un aspect de șes, dar în prezent prezintă diferite variațiuni chiar în hotarul orașului: grinduri, văi depresionare, șesuri întinse cu microdepresiuni și albii părăsite, împotmolite. Meandrele vechi ale Someșului străbat cîmpia în mai multe locuri, sub forma unor linii sinuoase, cu lărgimi ce variază în limitele de 10—30 m. Văile depresionare sînt mai frecvente în zona nordică și vestică a orașului.

Teritoriul orașului, în prezent este împărțit în două de rîul Someș; extremitatea nordică este mărginită de pîrîul Șar, iar la sud, de pîrîurile Homo-

roade și văile părăsite ale Bălcaiei. Formarea reliefului actual — descris sumar mai sus — are o istorie îndelungată în cursul erelor geologice, iar începînd cu era cuaternară este legat de apariția și dezvoltarea societății omenești pe aceste meleaguri. Pentru a înțelege mai bine și a încadra geografic în mod corespunzător descoperirile paleontologice și arheologice de pe teritoriul orașului Satu Mare, considerăm necesar să schițăm, în linii mari, dezvoltarea geomorfologică a acestui spațiu în erele geologice.

Evoluția reliefului actual al zonei orașului este strîns legată de restul Cîmpiei Someșului, care s-a format prin calmatarea Lacului Panonic la sfîrșitul pliocenului (era terțiară) și la începutul cuaternarului. În formarea acestei zone geografice în timpul cuaternarului se deosebesc mai multe faze de evoluție: faza pleistocenă, holocenă veche, holocenă nouă și faza contemporană. În cursul acestei perioade au loc depunerile de nisip, loess, pietriș, formînd diferite straturi care în general au 160—180 cm grosime. În faza pleistocenă s-au format terasele din regiunea colinară a Făgetului, la începutul holocenului vechi, valea veche a Someșului (Egerul Negru), iar la începutul fazei holocene nouă, cursul Someșului pe direcția est—vest, avînd un pronunțat caracter divagant, ceea ce explică formarea meandrelor. Impreună cu albia actuală a Someșului se formează și cîmpurile ușor vălurite ale Someșului și terasele de luncă, limitrofe Someșului actual. În faza contemporană, cea mai nouă fază în evoluția morfologică a Cîmpiei Someșului se formează albia majoră a Someșului și luncile inundabile ale rîului.

Straturile de pămînt ce acoperă teritoriul orașului, aluviunile nisipolutoase sînt depunerile recente ale Someșului, pe care, datorită vegetației arborescente, s-au format solurile podzolice, iar pe teritoriul intravilan la formarea stratului de pămînt a contribuit și activitatea omului în timpurile istorice.[1]

Un rol important în istoria orașului l-a jucat rîul Someș. Numele rîului este pomenit încă în epoca antică în forma de Samus[2]. Evoluția paleohidrografică a cursului inferior a Someșului este și în prezent discutată în litera-

[1] Pentru probleme de geografie și geologie ale Cîmpiei Someșului, vezi lucrările: A. Bogdan, Contribuție la raionarea fizico-geografică a Cîmpiei Tisei, Cluj, 1957; idem, Contribuții la studiul reliefului și repartiția solurilor din Cîmpia Someșului, în *Dări de seamă ale ședințelor*, vol. LI (1963—64), partea II-a, Institutul geologic, București, 1965, p. 127—143; Z. Benedek, *A szőke Szamos mentén*, Cluj, ed. Dacia, 1973; L. Ghițescu, Pagini din monografia Sătmarului, în *Școala sătmăreană*, 1971, p. 43—48.

[2] Denumirea românească a rîului Someș după părerea lui N. Drăganu poate reprezintă chiar forma antică *Somisiu*, cf. N. Drăganu, în *Daco-romania*, II, 1921—22, p. 755—757; E. Petrovici, în *DR*, X, 1943, p. 266; *Transilvania*, Sibiu, 73, 1942, p. 865—7; I. Kniezsa, Erdély viznevei, în *Erdélyi Tudományos Intézet Evkönyve*, Cluj, 1940—41, p. 27—71; idem, *Erdély földrajzi helynevei* în *Erdély*, 1940, p. 71 (Autorul este de părere că denumirea Someș este mult mai veche decît perioada pătrunderii romanilor în Dacia și nu cunoaște cum a ajuns forma directă în limba maghiară.); *Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, p. 82—83; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Ed. Științifică, 1967, p. 178—79, p. 242.

tura de specialitate. Schimbarea albiei a preocupat mai mulţi cercetători.[3] Majoritatea lor susţin că Someşul curgea cîndva spre valea Erului şi a Bălcaiei şi numai în holocen şi-a schimbat cursul spre nord—nord-vest, iar în albia sa părăsită a pătruns rîul Crasna. În urma mişcărilor tectonice de la sfîrşitul pleistocenului, începînd cu faza pin-mesteacăn, Someşul nu mai curgea spre sud, ci în direcţia Seini—Apa, Mediesul Aurit, Livada iar de aici spre nord-vest, unindu-se cu Tisa. Probabil că în perioada postglaciară a părăsit acest traseu, stabilindu-şi cursul spre vest, ceea ce în linii mari corespunde cu albia de dinainte de sistematizarea rîului, din secolul trecut.

Cursul inferior al Someşului, din cauza pantelor mici ale terenului, a curgerii lente, avea un caracter divagant, explicîndu-se astfel numeroasele meandre şi braţe ale Someşului vechi. Înainte de regularizarea cursului Someşului au existat 25 de meandre în aval şi 14 în amonte, care au îngreunat curgerea rapidă a apei.

În evul mediu, rîul a avut un rol economic important; era folosit pentru transporturi, şi în special pentru transportarea sării pe Someş de la Dej spre apus. Oraşul a fost locul principal de depozitare a sării transportate pe Someş[4]. Un rol important l-a avut pescuitul şi morăritul pe Someş. Pe malurile Someşului şi în raza oraşului au fost construite o serie de mori de apă care au impiedicat deasemenea curgerea normală a apei.

În dezvoltarea microgeomorfologică a teritoriului oraşului şi a judeţului în diferite epoci istorice, în istoria rîului Someş putem deosebi 4 etape mari: etapa dinainte de 1777, dată pînă la care Someşul şi-a urmat natural drumul lui şerpuit; perioada între 1777—1877, de sistematizare a rîului în hotarul oraşului Satu Mare şi efectuarea tăieturilor pentru lichidarea meandrelor; perioada dintre 1877—1900, de sistematizare totală a Someşului şi în raza judeţului, de construire a digurilor; din 1900 pînă în zilele noastre, perioada în care se fac noi eforturi pentru stăvilirea revărsărilor apei.

Prima perioadă se caracterizează prin lipsa totală a sistematizării, cursul Someşului avînd mai multe braţe, meandre în zona oraşului (în anul 1777 în hotarul oraşului Satu Mare în amonte erau 5 iar în aval 9 meandre). În total Someşul în hotarul oraşului avea 36,5 km lungime[5].

În evul mediu pînă la mijlocul sec. al XVI-lea, prin oraş (zona intravilană) trecea probabil un singur curs principal, în formă de braţ, care prin spălarea malului şi depunerea în meandru îşi schimba mereu albia. Această schimbare lentă a avut loc şi în cursul epocilor istorice, astăzi însă nu mai putem să o surprindem. Acest fapt ne interesează în mod deosebit pentru

---

[3] Lucrări mai importante despre paleohidrografia Someşului: A. B o g d a n—B. D i a c o n e a s a, Cercetări paleohidrografice asupra văii Someşului, în *Studii şi cercetări de geografie* vol. XIII, 1966, nr. 1, p. 41—50; Z. B e n e d e k, Schimbările cursului Someşului şi al Crasnei în perioada pleistocenului superior şi a holocenului, în *Satu Mare Studii şi comunicări*, 1969, p. 25—34 A, Bogdan — B, Diaconeasa, Paläohydrographische Forschungen über das Somes-Tal, în *Revue Roumanie de Geographie*, vol. 9. 1965, nr. 2, p. 151—161.

[4] Despre transportarea sării vorbesc documentele din anii 1310, 1404, etc. vezi *Documente privind istoria României*, Seria C Transilvania. passim.

[5] Szatmár-Németi (monogr.), 1910, p. 215.

că, pe de o parte, rîul a favorizat înfiinţarea aşezărilor omeneşti pe malul său, iar pe de altă parte, prin inundaţiile frecvente şi prin schimbarea lentă a albiei, aceste aşezări au fost distruse. (Au fost distruse şi primele aşezări omeneşti din zona intravilană a oraşului). De aceea găsim astăzi, în zona urbană numai urme de viaţă, descoperiri izolate din comuna primitivă.

Şerpuirea albiei Someşului în zona intravilană, începînd cu secolul al XVI-lea, se poate reconstitui după gravura lui M. Lerh şi după urmele care se văd pe teren şi astăzi. În evul mediu, pe malul drept al cursului principal al Someşului a fost situat oraşul Mintiu, iar pe malul stîng oraşul Satu Mare şi cetatea[6], înconjurată din trei părţi de braţul Someşului. A patra latură, spre sud, probabil era liberă sau exista un braţ mic secundar. Oraşul Mintiu spre nord-est era apărat natural de mlaştinile din jur, iar Satu Mare şi cetatea erau închise într-o insulă după cum descriau şi cronicarii vremii.

Braţul principal al Someşului în sec. XVI—XVII, intra pe teritoriul intravilan al oraşului, în zona grădinilor de pe strada Avram Iancu. Un alt braţ ia direcţia spre str. Republicii iar cel principal în zona străzii Scînteii, prin fosta grădină a Claustrului, continuînd între străzile Rîndunelelor şi Rozelor, la capătul cărora se uneşte cu braţul celălalt, cu actualul curs, care intra atunci în partea sud-estică a oraşului, în linii mari prin str. Bujorului şi străzile N. Golescu, Primăverii şi Caişilor. Din cotul braţului principal, în str. Scînteii se deprindea un alt braţ care trecea printre actuala Piaţă Lenin şi str. Pietroasa, unindu-se cu braţul principal. În cotul braţului principal, între străzile Scînteii şi T. Vladimirescu exista lacul Fülencsés care a fost desecat numai la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Marginea estică a oraşului a fost limitată la linia actuală a străzii, Republicii dincolo de aceasta era teren arabil. În zona gării şi a străzii Grigore Ureche şi celelalte din jur era o suprafaţă mlăştinoasă. Aşa cum se vede, teritoriul oraşului în epoca feudală era străbătut de apele Someşului, care inundau des zona înconjurătoare, din care se ridicau două puncte mai înalte; unul pe malul stîng al rîului, în Satu Mare, (locul Bisericii cu lanţuri şi zona din jur inclusiv actuala Piaţă a Libertăţii) iar al doilea pe malul drept, în oraşul Mintiu, (locul din jurul Bisericii reformate). Amîndouă reprezentau vetrele celor două oraşe care au fost ferite de inundaţii şi în anul 1970.

În hotarul oraşului, la începutul sec. al XVIII-lea, au început lucrările de curăţire a albiei şi de tăiere a meandrelor, acţiune care s-a terminat abia pe la mijlocul sec. al XIX-lea.[7] După tăierea meandrelor în hotarul oraşului, operaţie care a schimbat complet configuraţia terenului — susţinerea digurilor de 17,3 km lungime pe malul drept şi 11 km lungime pe malul stîng, în forma sa veche cu multe braţe a devenit anevoioasă şi costisitoare. Digul

[6] A. B u r a i, Despre cetatea de tip italian din Satu Mare 1543—1705), *Satu Mare Studii şi comunicări*, 1969, p. 125—146.

[7] Szatmár-Németi, (monogr.), 1910, p. 215. Vezi în această lucrare ordinea şi anii tăierii meandrelor.

vechi construit în hotarul orașului în sec. XIX a fost terminat complet abia în anul 1897.[8]

În urma inundațiilor din 1970 la inițiativa organelor de Partid și de Stat s-au luat o serie de măsuri pentru reglementarea rîului Someș și apărarea orașului împotriva revărsărilor. Astfel canalul Homorod în zona orașului a fost desființat, în unele locuri digurile (la meandrele Malul Roșu și Borseg), unde curgerea apei a fost mai lentă, au fost lichidate, fiind construite altele noi, mult mai puternice; altele au fost ridicate la cotele cerute.

Pentru extinderea lucrărilor de hidroameliorare și indiguiri, în zona orașului Satu Mare, a fost întocmit un deviz, aprobat de Consiliul de Miniștrii, valorea căruia se ridică la zeci de milioane de lei. Digurile vechi au fost supraînălțate cu 2—3 m, atingînd înălțimea de 10 m, față de albia rîului. O parte din diguri nu mai urmăresc traseul vechi, încît zona inundabilă se îngustează recuperînd astfel circa 800 de hectare de teren agricol. Suprafață apărată împotriva revărsărilor în zona orașului este de 52 000 de hectare. Tot în zona orașului, de la digul din raza ștrandului pînă la stația de epurare, pe ambele maluri, digurile vor fi dealate cu dale din beton, evitîndu-se astfel spălarea pantei digului. Lucrările de indiguire au început în luna martie 1973 și vor fi terminate pînă la sfîrșitul anului 1975. Noul traseu al digului a impus exproprierea și demolarea unor case, a uzinei electrice, a spitalului veterinar și o parte din abator. De menționat că noul dig este cu 1 m mai înalt decît cota viiturii din mai 1970. Concomitent cu lucrările de indiguire se construiește în raza orașului noul pod impunător, care traversează rîul Someș, printr-un singur arc. Digurile noi, vor apăra orașul Satu-Mare împotriva revărsărilor rîului Someș.

Am schițat în linii mari situația geografico-fizică, geomorfologică, dezvoltarea reliefului, teritoriului ocupat în prezent de orașul Satu Mare, locul unde au fost efectuate descoperirile arheologice ce vor fi prezentate în cadrul lucrării de față.

Harta arheologică a orașului pînă în sec. X. e.n.

Primele dovezi arheologice cu privire la existența așezărilor omenești pe meleagurile sătmărene datează din paleolitic, descoperite în Țara Oașului la: Bixad, Boinești, Remetea, Călinești, Turulung,[9] etc. Pînă în prezent pe teritoriul orașului Satu Mare, în Cîmpia sătmăreană nu s-au găsit urme

[8] Pentru istoricul reglementării Someșului, tăierea meandrelor și inundațiile ce au avut loc în orașul Satu Mare vezi lucrările: Nyárády L, Vizszabályozás és ármentesités, în *Szatmárvármegye*, 1910, p. 278—294; și în *Szatmár-Németi*, 1910, p. 69—70; T. Bader, Someșul în istoria orașului Satu Mare, în *Cronica sătmăreană*, an. III, nr. 725 (1464), 21 iunie 1970; *Epopee pe Someș*, Satu-Mare, 1970.

[9] M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972.

de viață omenească din această perioadă.[10] Se cunosc cîteva descoperiri paleontologice. Este vorba de resturile unor mamuți, descoperite la sfîrșitul secolului trecut în localitatea Domănești și nu de mult pe teritoriul orașului Satu Mare.

Molar de mamut

În luna mai 1972 inginerii Bozer Călin și Serghei Iancu de la Institutul de studii și proiectări pentru îmbunătățiri funciare București au salvat o descoperire paleontologică importantă, efectuată pe teritoriul intravilan al orașului Satu Mare.

În timpul unor foraje hidrografice întreprinse pe malul stîng al Someșului, la capătul străzii Recolta, la intersecția cu primul canal de irigație, la 40 m de la albia actuală a Someșului la o adîncime de 15,40 m, într-un strat de pietriș amestecat cu argilă, de culoare cenușie, a fost găsit un molar din mandibula unui mamut.[11]

Fosilă de molar, complet pietrificat, avînd o suprafață de culoare gri închisă. Se văd rădăcinile molarului ușor deteriorate la capăt în timpul descoperirii. Suprafața zgrunțuroasă a coroanei are nervuri paralele, verticale, lame de ivoriu, destul de frecvente (12 la număr), apropiate și fără întreruperi. Judecînd după aspectul și numărul lamelor de ivoriu, molarul aparține mandibulei unui mamut „Elephas primigenius".[12]

Molarul din mandibula superioară, uzat, de culoare cafenie în interior, are următoarele caracteristici:

formula lamelară	X 14 X
lungimea coroanei	200 mm
lățimea coroanei	(lama nr. V) 83 mm.
grosimea smaltului	2,5—3 mm
frecvența lamelară	7
lame uzate	I—XIII,
lame complete	III—XII
lame contopite	I—III

[10] În anul 1962 împreună cu C. S. Nicolaescu-Plopșor din București am întreprins cercetări pentru epoca paleolitică în zona orașului, la Fabrica de cărămizi, pe Via Botizului. Într-o groapă din care se scotea lut pentru cărămizi, — N. Plopșor a determinat un strat închis loeseid din perioada glaciațiunii Würm, interstadiul W_{2-3}, în care teoretic e posibil să apare urme din paleoliticul superior. Condițiile geomorfologice ale teritoriului orașului Satu Mare și cele paleoclimaterice au favorizat apariția faunei și florei și a vieții omenești, încă în această perioadă.

[11] T. B a d e r, Descoperirea unor resturi de mamut la Satu Mare, în *Cronica sătmăreană*, 4 iun. 1972; idem, în *Szatmári Hirlap*, 10 iunie 1972; Un dinte de 120 000 ani, *Scînteia*, 6 iun. 1972; Descoperire paleontologică pe malul Someșului, în perimetrul orașului Satu Mare, în *Muzee Monumente istorice și de artă*, 4, 1972, p. 21—22. Deși molarul de mamut nu este o descoperire arheologică ci paleontologică, fiind cea mai veche mărturie a vieții pe teritoriul orașului, l-am inclus în acest material.

[12] Pentru determinarea speciei vezi: N i c u l a i M a r c o v i c i, *Geologia cuaternarului*, București, 1968, p. 67—72; M. R o s k a, *Az ősrégészet kézikönyve*, I, Cluj, 1926, p. 29—33; *Das Buch von den Mammuten*, Praga, 1962; J. B a y e r, *Der Mensch im Eiszeitalter*, I—II, Leipzig. Viena, 1927; Piesa a fost conservată și descrisă cu concursul lui T. Iurcsák, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea.

Înălțimea maximă (aprox.) 135 mm, cu rădăcini contopite în partea posterioară, de la lama nr. VI are perechi de rădăcini libere, Muzeul jud. Satu Mare (pl. I.).

Crusta manganoasă, — cu cristale de marcasită, cimentat pe alocuri cu roci rulate de dimensiuni mici, — a fost eliminată pe cale mecanică. (Această crustă la data descoperirii trebuia să fi învelit piesa pe toată suprafața ocluzală. Rupturile lamelor, în unele porțiuni, presupun. că ea a fost eliminată forțat cînd era în stare umedă!).

Impregnarea completă a pietrei s-a executat cu nitrolac diluat în acetonă, de Jurcsàk Tiberiu de la Muzeul Țării Crișurilor.

Mamutul, ultimul reprezentant al elefanților din Europa, apre spre sfîrșitul pleistocenului mijlociu, în timpul glaciațiunilor Würm și este foarte răspîndit în Europa și în Asia în pleistocenul superior, pînă la începutul holocenului. O datare mai nuanțată pentru descoperirea de la Satu Mare se poate face numai după analiza stratigrafiei locului de descoperire, comparînd-o totodată și cu descoperirile din țară. În Europa centrală exemplarele întregi, fosile, sînt foarte rare. De obicei descoperirile mai frecvente sînt cele de molari, precum și defensele sau fragmentele de schelet. În România sînt cunoscute mai multe descoperiri de fosile de mamut, iar în nord-vestul țării, la Oradea[13], recent au fost găsite resturile unor mamuți. Mamutul este un element tipic al faunei din pleistocenul superior ale cărui resturi au mai fost găsite și în împrejurimile orașului Satu Mare, la Domănești[14] și Culciu Mare[15].

Avînd ca analogie descoperirile de la Oradea și faptul că în Europa centrală exemplarele întregi sînt rare la care se adaugă și poziția stratigrafică a fosilului, strat de pietriș amestecat cu argilă, în care a fost găsit molarul, credem că avem de-a face cu o descoperire izolată.

Toate aceste date vin să confirme prezența unei asociații faunistice de tip xeroterm în bazinul Someșului, relativ bogat, în special la finele pleistocenului.

* *
*

Cea mai veche descoperire arheologică privind existența vieții omenești pe teritoriul orașului Satu Mare, datează din epoca pietrei șlefuite.

Este vorba de un *topor de piatră* găsit de Heé Tiberiu, în luna mai 1972, pe strada Karl Marx, nr. 78, în grădina imobilului său, în timpul săpării unei gropi pentru gunoi, la o adîncime de 1,30—1,50 m, într-un strat nisipos. Odinioară locul reprezenta malul drept al Someșului. În afară de topor, alte urme sau fragmente ceramice nu s-au găsit.[16]

Toporul masiv are o formă trapezoidală alungită, iar corpul la fețele înguste o formă dreptunghiulară în secțiune, pînă la începerea formării tăișului. Retezarea toporului pentru obținerea tăișului s-a făcut drept și simetric. Una din fețele late este plată, iar cealaltă prin rotunjirea celor două margini apare ușor bombat. Fețele înguste sînt greșit șlefuite, una are știrbituri dinspre muchie, iar alta este tăiată oblic. Muchia are o formă triunghiulară în secțiune. Tăișul arcuit

[13] Inf. T. Iurcsák, Oradea.
[14] Halaváts Gy., în *Földtani Közlöny* 1898.
[15] Fosilul de găsește în Școala generală de 8 ani de la Culciu Mare, Inf. N. Codreanu
[16] T. Báder, în *Szatmári Hirlap*, nr. 142 (3080), 17 iun. 1972.

ușor și ascuțit este știrbit, ceea ce presupune deteriorarea lui în timpul folosirii. În general toporul, exceptînd tăișul este lucrat neîngrijit și numai în unele locuri are șlefuiri perfecte. Este de culoare gri închisă, fiind confecționată din gresie.

Dimensiunile, lungimea 9,8 cm, lățimea tăișului 5,5 cm, corpul 5,1×3,5 cm, muchia 3×3 cm. Muzeul Satu Mare, (pl. II/1).

Toporul descoperit la Satu Mare, tipologic face parte din seria topoarelor trapezoidale, cu secțiunea dreptunghiulară, larg cunoscut în culturile epocii neoliticului. Analogii mai apropiate pentru toporul nostru le găsim în cadrul culturii Criș, în nord-vestul României la Homorodul de Sus, și Homorodul de Mijloc[17], în depozitul de topoare de la Apa[18], la Ardud[19], etc. Luînd în considerare atît aceste analogii cît și documentarea arheologică a culturii Criș, în nord-vestul României[20], în zona cîmpiei sătmărene (Noroieni, Dumbrava) credem că nu greșim dacă atribuim toporul descoperit la Satu Mare culturii Criș, faza tîrzie.

Tot în cursul anului 1972 a fost descoperit pe teritoriul orașului un alt obiect de piatră, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, respectiv un: *topor de piatră* găsit în timpul săpării unei gropi în curtea de pe strada Textiliștilor nr. 18, pe malul stîng al Someșului .[21]

Este un tip de topor ciocan, masiv, cu orificiu pentru fixarea cozii. Toporul, în secțiunea verticală, în dreptul fețelor late, are o formă dreptunghiulară neregulată, cu muchia tocită și cu tăișul ușor curbat, avînd știrbituri și urme de utilizare. Toporul este lucrat neîngrijit. Partea inferioară a corpului, cu tăiș, are o înclinație ușoară în direcția cozii, apropiindu-se de forma unui topor contemporan. Perforarea orificiului de fixare a cozii este aproape regulată, avînd doar o ușoară *derivare* de la centrul axului vertical. Este confecționat din gresie, destul de dură. Culoarea este gri închis.

Dimensiunile, lungimea 13 cm, lățimea tăișului 6 cm, lățimea și grosimea corpului la gaura de fixare 5,6×5,6 cm, la muchie 5,5×4 cm, diametrul orificiului de fixare 2,5 cm. Brațul — ciocan cu ceafa patrată în secțiune are 3,7 cm lungime, fiind mai scurt cu 3,2 cm decît brațul topor, lung de 6,9 cm, Muzeul Satu Mare (pl. II/2).

Tipologic, toporul nostru, se încadrează între topoarele-ciocan, avînd o arie de răspîndire destul de largă.[22] Aceste tipuri de topoare sînt cunoscute și sub denumirea de topoare eneolitice. Ele apar deja în culturile neolitice tîrzii, ca de exemplu în cultura Tisa, faza tîrzie, cultura Sălcuța, Cucuteni, Turdaș-Vinča, Gumelnița[23], etc. În perioada de tranziție de la neolitic la

---

[17] T. Bader, Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș, în *ActaMN*, V, 1968, p. 381—388.

[18] Descoperire fortuită, de la sfîrș. sec. XIX-lea, Mz. Satu Mare. Inedit.

[19] Descoperiri întîmplătoare din 1966, 1972, Mz. Satu Mare. Inedit.

[20] E. Comșa, Über das Neolithikum in Westrumänien, în *ActaAArch-Szeged*, XIV, Szeged, 1971, p. 32—33.

[21] Inf. Gh. Lazin.

[22] M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942, p. 331. (harta cu răspîndirea topoarelor eneolitice). Pentru tipologia topoarelor de piatră vezi: M. Roska, *Az ősrégészet kézikönyve*, II, *Az újabb kőkor*, Cluj, 1927, p. 87—97.

[23] D. Radu—N. Moiș, Două topoare neolitice de pe teritoriul satului Călata, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 435—347 (pt. cultura Tisa); D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Buc. 1966. p. 117 (cult. Sălcuța); A. C. Florescu, M. Florescu, Șantierul arheologic Trușești, în *Materiale*, VII, p. 85, fig. 7/14—18 (cult. Cucuteni), M. Roska. *A Torma Zsófia-gyüjtemény*, Cluj, 1941, pl. LIII—LX (cult. Turdas-Vinča); D. Berciu, Cercetări arheologice în regiunea București, în *Materiale*, II, 1956, p. 548, fig. 79/3 (cult. Gumelnița).

epoca bronzului acest tip de topor apare în culturile eneolitice și de tranziție la epoca bronzului,[24] răspîndite și în zona noastră.[25] La fel, este cunoscut și la începutul epocii bronzului, în cadrul culturii Glina III — Schneckenberg, Otomani I (Medieșu Aurit),[26] etc.

Încadrarea culturală și cronologică a exemplarului descoperit la Satu Mare este destul de anevoioasă, fiind vorba de o descoperire izolată, fără alte materiale însoțitoare, care ar putea ajuta la o datare mai exactă a piesei. Totuși, judecînd după forma toporului credem că cronologic se poate data în linii mari în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, sau eventual chiar la începutul epocii bronzului.

În anul 1902, un *topor de piatră* a fost descoperit pe teritoriul orașului Satu Mare. Condițiile, împrejurările și locul exact al descoperirii nu le cunoaștem.

Dăm descrierea obiectului, după catalogul muzeului: Topor de piatră, fragmentar, perforat, brațul spre tăiș este mai lung decît brațul ciocan. Piesa este deteriorată. Lungimea 10,5 cm. Muzeul Național din Budapesta 74/1902, catalogul de localitate, nr. fișei 176 (Inf. T. Kovács).

Avînd în vedere că nu cunoaștem mai amănunțit piesa nu putem face o încadrare corespunzătoare, totuși e cert că este un tip de topor-ciocan și probabil datează din perioada de trecere de la neolitic la bronz.

*
* *

Din *epoca bronzului* de pe teritoriul orașului cunoaștem mai multe descoperiri arheologice: o ceașcă de lut, un depozit de bronzuri, un topor de luptă, un celt și o brățară de bronz.

Ceașca de lut, a fost găsită în anul 1969 de elevul I. Harsuan din fosta Școală generală nr. 8, pe malul Someșului în zona strandului Someș.[27]

Ceașca are o formă tronconică, cu gîtul înalt, toarta probabil ușor supraînălțată, a fost spartă încă din antichitate. Buza este ușor evazată. Corpul datorită proeminențelor, la punctul de lărgire maximă are o formă aproape patrulateră în secțiune. Fundul este adîncit, ușor concav. Suprafața corpului ceștii este ornamentată cu benzi din două linii paralele formînd spirale în jurul a patru proeminențe. Pe umăr lîngă liniile arcuite găsim liniuțe verticale incizate. Suprafața exterioară și interioară este zgrunțuroasă — se văd pietricele folosite ca degresant. Probabil ceașca a fost spălată și rostogolită de apele Someșului, pierzîndu-și patina originală. Culoarea este gri închisă.

Dimensiunile, înălțimea 9,3 cm, diametrul gurii 8,8 cm, diametrul corpului 9,7 cm, grosimea peretelui 0,5 cm, Muzeul județului Satu Mare (pl. IV/1).

---

[24] I. Bognár-Kutzian, *The Cooper age cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapesta, 1963, pl. XIX/1.

[25] C. Kacsó, Morminte din perioada de tranziție spre epoca bronzului de la Ciumești, în *Satu Mare Studii și comunicări*, 1969, p. 49—56.

[26] Gh. Bichir, Săpăturile de salvare de la Cuciulata, în *Materiale*, VIII, p. 287, fig. 5/3; T. Bader, și S. Dumitrașcu, Săpăturile arheologice la așezarea de tip Otomani de la Medieșul Aurit, în *Materiale*, IX, 1970, p. 131, fig. 4/4.

[27] T. Báder, Egy bronzkori bögre, în *Szatmári Hírlap*, nr. 118 (3056), 20 Mai 1972.

Pentru încadrarea tipologică și cronologică a acestei descoperiri este necesară o prezentare scurtă a celor mai apropiate analogii, pe care le găsim în așezările și cimitirile culturilor Otomani și Suciu de sus din nord-vestul României. Luînd în considerare forma, factura, cît și ornamentația cestii de lut descoperite la Satu Mare întîlnim analogii perfecte sau foarte apropiate: la Valea lui Mihai(depozit),[28] Pir (necropolă de înhumație),[29] Mediesu Aurit (necropolă tumulară, de incinerație), Săcuieni[30], Sălacea[31], Socodor[32], (așezări), etc. Pe baza acestor analogii ceașca noastră se încadrează în cultura Otomani sau Suciu de Sus. Cronologic ea poate fi datată în bronz mijlociu.

Depozit de bronz

În albia rîului în zona orașului, în anul 1872 a fost găsit un depozit de bronzuri care cuprindea *două celturi* și un *pandantiv* în formă de „barcă votivă" cu protome de păsări. .[33]

Descrierea obiectelor

1. *Celt* de tipul celor cu plisc dezvoltat, cu corpul oval. Marginea, gurii de înmănușare este ușor înclinată spre exterior. Toarta de formă ovală are pe amîndouă părți, dungi rămase de la turnare. Celtul nu are decor. Corpul lîngă toartă este crăpat și găurit, încă din antichitate, din cauza turnării defectuoase. Gura de înmănușare este oval-alungită, iar tăișul ușor convex are știrbituri. Patina are o culoare verde închisă.

Dimensiunile: lungimea 11,2 cm, diametrele gurii de înmănușare 3,2×2,6 cm, lățimea tăișului 4,4 cm, adîncimea găurii de înmănușare 7,2 cm. Nr. inv. 162/1872, (pl. III/3).

---

[28] I. Ordentlich, Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai, în *Studii și comunicări*, 12, Sibiu, 1965, pl. I/4.

[29] Székely Zoltán, Cimitirul din epoca bronzului de la Pir, în *SCIV*, 1, 1966, p. 125—135; Săp. de la Mediesul-Aurit, T. Bader. Inedit.

[30] Săpătura lui I. Ordentlich, T. Bader, Z. Nánási din 1971, 1972, 1973. Materialul inedit

[31] I. Ordentlich, Contribuția săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida" (com. Sălacea, jud. Bihor) la cunoașterea culturii Otomani, în „Satu Mare Studii și comunicări", 1972, p. 63—82.

[32] D. Popescu, Cercetări arheologice în Transilvania, II, în *Materiale*, II, 1956, p. 110, fig. 64/2, fig. 65/1.

[33] Această descoperire a fost semnalată de mai multe ori în literatura de specialitate, însă în trecut numai piesa cea mai interesantă, „barca votivă" a fost publicată Vezi: J. Hampel, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapesta, 1886, p. 99. Aici apare prima mențiune despre descoperire: „Szatmár-Németi, comté Szatmár. Ou a extruit en 1971 du lit de la Szamos prés de Szatmár-Németi un trésor, dont quelques objets se trouvent au Musée National (MN LI, 21, 22, 24—26). 1 Haches à douille en bec 2 2. Masses d'armes à bouton pointu 2,3. Objets indeterminé en bronze, à deux têts d'oiseau, pl. LXI, 7a.b".; idem *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, Budapesta, 1892, II, p. 139, pl. XLIX, 7 a b; Hoernes—Menghin, *Urgeschichte der Menschen*, Wien, 1898, p. 495, pl. XIV, nr. 9.; J. Déschellette, *Manuel d' Archeologie*, II, p. 441—45, fig. 182; M. Roska, în *Mannus*, 1932, p. 542, 544, idem, în *ESA*, 1934, p. 188; idem, *Szatmárvármegye őskora*, 1939, idem, *Repertorium*, p. 256/38; V. Pârvan, *Getica*, Buc. 1926, p. 317, 375, 457, 682.; St. Mărcuș, *Sătmar*, Oradea, 1937, p. 109; St. Foltiny, *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Bonn, 1955, pl. 76/11; H. Hencken, *Tarquinia, villanovans and early etruscans*, Cambridge, 1968, vol. II, fig. 478/h, p. 568. T. Bader,

2. *Celt* cu plisc foarte dezvoltat. Este asemănător cu cel precedent, însă gaura de înmănușare este ovală, neregulată. Marginea gurii ușor înclinată, spre exterior este îngroșată. Are o toartă ovală, care pornește din corp sub buză. Tăișul drept are mici știrbituri. Este rău turnat. corpul are găuri și mici goluri rămase din timpul turnării. Nu are patină nobilă. Culoarea verde deschisă, neuniformă.

Lungimea 12,1 cm, diametrele gurii 3,1×2,7 cm, lățimea tăișului 4,1 cm, adîncimea gurii de înmănușare 6,9 cm, inv. 162/1872/1, (pl. III/2).

3. *Pandantiv*, în formă de barcă, cu două capete de păsări prevăzut cu două torți și cu o gaură dreptunghiulară între torți. Corpul este gol. Lungimea 9,6 cm, înălțimea 4,3 cm, greutatea 90,5 gr. (pl. III/1). MNBp.

Încadrarea tipologică și cronologică

Din descrierea obiectelor reiese cu certitudine că depozitul descoperit la Satu Mare are o compoziție unitară, atît din punct de vedere tipologic cît și cronologic. Depozitul se compune din două celturi și o piesă de podoabă, un pandantiv, a cărui menire încă nu a fost stabilită cu certitudine. În continuare vom prezenta pe categorii de obiecte analogii pentru depozitul în discuție.

Celturile cu plisc dezvoltat și cu secțiune ovală, au o arie de răspîndire destul de largă în bazinul carpato-danubian. Cele două exemplare de la Satu Mare au mai multe analogii, le amintim numai pe cele mai apropiate din depozitele bine datate: Uioara, Gusterița, Panticeu, Moigrad, Tăutău,[34] etc. Cercetătorii au ajuns la concluzia că centrul de răspîndire al acestui tip de celt este în nord-vestul Transilvaniei, nord-estul Ungariei, sud-estul Cehoslovaciei și Ucraina-Subcarpatică[35].

Bronztárgyak a Szamos medrében, în *Szatmári Hírlap*, nr. 148 (3086), 24 iunie 1972; A. Mozsolics, *Bronze und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Bp. 1973, p. 178—79, pl. 29/9—11. În literatura de specialitate (J. Hampel) se vorbește despre cinci piese care alcătuiesc acest mic depozit. T. Kovács, cercetător la Muz. Național din Bp. ne informează, că în inventarul muzeului sînt înregistrate, la o poziție numai trei piese, găsite în 1872 („Szatmárhoz közel, a Szamosban talált . . .). Piesele au fost donate muzeului de Inspectoratul Căilor Ferate pentru construirea liniei nord-sudică. A. Mozsolics în lucrarea amintită publică cele trei piese (două celturi și pandantivul) intrate în Muz. Național Bp. în anul 1872, înregistrate cu nr. de inv. 162/1872/1—3. Indicația autoarei pentru locul de descoperire: „Someș Fluss bei Satu Mare". Tot în această lucrare mai publică încă două piese, topoare de luptă, găsite în anul 1871 în Someș („Flussbett") — pl. 28/5—6 . Cu toată probabilitatea, aceste două topoare figurează la J. Hampel (Trouv., poz. 2). Astăzi este greu de stabilit că este vorba de o singură descoperire sau sînt două descoperiri diferite. Nu este exclus să fie fost una, — ni se pare neverosimilă descoperirea a două depozite într-un interval de timp așa de redus (e vorba de un an!) cu aceeași indicație de proveniență: „albia Someșului". E posibil că o parte din depozit a ajuns la muzeu în anul 1871, iar alta în 1872, printr-o altă cale.

[34] F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*, Marburg/Lahn, 1951, passim; J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, pl. CXLIII/3; Vl. Dumitrescu, Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteni, în *Dacia*, V—VI, 1935—36, p. 225 fig. 2/1c; M. Petrescu-Dîmboviţa, Depozitul de obiecte de bronz de la Tăuteni, în *Arch Mold*, I, fig. 2/1—5; M. Rusu, Depozitul de bronzuri de la Finaţe, în *OCD*, 1960, fig. 1/5,8.

[35] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit*, p. 100—101.

Din punct de vedere cronologic celtul cu plisc dezvoltat apare la sfîrșitul epocii bronzului și se menține pe tot parcursul Hallstattului timpuriu.[36] Luînd în considerare atît analogiile cît și faptul că în acest spațiu geografic nu cunoaștem acest tip de celt datat în Bronz D[37], cele două exemplare din depozitul de la Satu Mare pot fi datate la începutul Hallstattului, în Ha A—B.

Cu cel de-al treilea obiect s-au ocupat mai mulți cercetători, fără să ajungă la o concluzie unitară, privind caracterul și menirea lui. La data publicării acestei piese J. Hampel o consideră „Objets indeterminé",[38] iar mai tîrziu „podoabă — pandativ cu două capete de păsări".[39] M. Roska crede că este vorba de capătul mînerului unei săbii, cu capete de lebede și că este un import italian.[40] Tot M. Roska folosește și o altă denumire pentru piesă: „obiect de bronz în formă de barcă cu două capete de păsări.[41] Vasile Pârvan în lucrarea sa monumentală, *Getica* folosește următoarea denumire: „barcă votivă cu protome de lebede la proră și pupă".[42] El atribuie acest obiect contactului artistico-religios cu lumea adriatică. Cercetătorul american Stephan Foltiny în lucrarea sa de sinteză privind epoca bronzului în bazinul carpatic se ocupă cu obiectul descoperit la Satu Mare în cadrul capitolului „Die Vogelfiguren" denumind obiectul nostru „Pandantiv" (Anhängsel).[43]

La fel s-a ocupat cu această piesă: G.Kossack și Hugh Hencken[44], directorul școlii americane de preistorie. Trebuie să menționăm că este o piesă unică, fără analogie în preistoria europeană.

* *
*

În anul 1963 elevul Ladislau Devecskai a găsit în cantitățile de fier vechi adunate de pe teritoriul orașului Satu Mare, un topor de luptă de bronz cu disc și spin și un celt de bronz. Ambele piese au fost donate muzeului din Satu Mare.[45]

Topor de luptă cu disc și spin. Spinul este în formă conică, discul rotund, ușor îngroșat la margini și tăiat oblic. Porțiunea dintre disc și manșon este hexagonală. Manșonul la cele două capete are o bordură îngroșată, iar în mijloc, pe ambele fețe, cîte o proeminență. Corpul este zvelt și subțire. Tăișul este știrbit. Patina este verde închis.

Dimensiunile: lungimea 20,6 cm, diametrul discului 4,1 cm, manșonul 5,3/1,9 cm, corpul 1,4/1,7 cm, lățimea tăișului 4,2 cm. Muzeul Satu Mare, nr. inv. 6385, (pl. IV/2).

---

[36] St. Foltiny, *op. cit.*, passim, M. Rusu, *op. cit.*, p. 489; M. Petrescu-Dîmbovița *op. cit.* p. 101.

[37] T. Bader, *Dépôts de l'âge du bronze tardif du nord-ouest de la Transylvanie*, Roumanie, INVARCH. fasc. 6., 1971, passim.

[38] Vezi nota 33. cf. J. Hampel, *Trouvailles.* p. 99, idem, *Bronzkor*, II, p. 139.

[39] J. Hampel, *Bronzkor*, II. p. 136 („csüngő ékszer két madárfejjel").

[40] M. Roska, Szatmár vármegye őskora, 1939 (extras).

[41] M. Roska, *Repertorium*, p. 256/38.

[42] V. Pârvan, *Getica*, 1926, p. 317.

[43] St. Foltiny, *op. cit.* p. 110—111 pl. 76/11.

[44] H. Hencken, *op. cit.*, passim.

[45] T. Bader, Descoperiri de bronzuri în colecția Muzeului de istorie din Satu Mare, comunicarea ținută la a III-a Sesiune științifică a muzeului din decembrie 1966 la București-

Toporul de luptă cu disc și spin este o piesă caracteristică sfîrșitului epocii bronzului, începutului Hallstattului timpuriu, fiind cunoscut din peste 150 de descoperiri, situate în special în Cîmpia Someșului și pe cursul superior al Tisei. Analogiile toporului descoperit la Satu Mare, le găsim mai ales în cadrul depozitelor de bronzuri din nord-vestul României, de la Domănești I, II, Bătarci, Dragomirești, Cehăluț,[46] etc., datate în Bronz D, ceea ce ne sugerează încadrarea piesei noastre în această fază (Bronz D), deși este o descoperire izolată.

Celt, cu gaura de înmănușare dreaptă, puternic îngroșată în formă de manșon. Toarta masivă. Secțiunea corpului este oval-alungită, iar spre tăiș dreptunghiulară. Tăișul este convex. Decorul de pe fețele late ale corpului este alcătuit dintr-o bandă din patru linii orizontale, paralele, ușor reliefate, sub care se află linii în formă de triunghi. Pe fețele înguste se vede cîte o bandă alcătuită din patru linii reliefate. Patina, verde-închis.

Dimensiuni: lungimea 12 cm, diametrul gurii de înmănușare 3×2,5 cm, adîncimea gurii 7 cm, diametrul corpului la mijloc 3×2 cm, lățimea tăișului 4,8 cm. Muzeul Satu Mare (pl. IV/3).

Tipul de celt cu gaura de înmănușare dreaptă, cu decor plastic este caracteristic pentru depozitele de bronzuri din Hallstattul timpuriu din România, Ungaria, Slovacia, Ucraina-Subcarpatică și Iugoslavia[47], dar el ajunge și pînă în Europa de vest. Analogii mai apropiate se cunosc în cadrul depozitului de la Tăuteu precum și dintr-o descoperire izolată de la Berveni[48]. Pe baza depozitului de la Tăuteu și a descoperirilor similare din bazinul carpato-danubian — deși descoperirea este izolată — credem că nu greșim dacă datîm celtul găsit la Satu Mare în Hallstattul B (eventual în Ha B_1)[49].

Brățară. În cursul anului 1962 un muncitor de la Fabrica „23 August" a donat muzeului din Satu Mare o brățară, găsită cu ocazia lucrărilor efectuate pentru fundația unei hale noi din incinta fabricii. După mărturia descoperitorului, lîngă brățară nu s-au găsit alte obiecte.

Brățara are o formă ovală îngroșată la mijloc cu secțiunea hexagonală, cu capetele deschise și subțiate. Patina verde deschis (s-a pierdut).

Necropolă

În lucrarea „Repertoriul descoperirilor arheologice din Transilvania" (mss, Institutul de istorie și arheologie, Cluj) sub numele orașului Satu Mare, printre altele figurează și o informație privind descoperirea unei necropole cu „obiecte de caracter scitic", indicînd și sursa bibliografică. Pe pagina res-

[46] T. Bader, *op. cit.* passim, (nota 37).

[47] Stephan Foltiny, *op. cit.*, passim; Fr. Holste, *Hortfunde*, passim; Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen* Berlin, 1959, pl. 129/2—4, 130/7.

[48] M. Petrescu-Dîmboviță, *op. cit.*, fig. 1/2.

[49] W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968, p. 52, fig. 4/35.

pectivă din lucrarea indicată nu am găsit nici o referire la Satu Mare. În schimb pe pagina anterioară, 65, este o localitate cu numele „Satumare", dar ea se află în jud. Suceava.[50] Greşala s-a strecurat şi într-un articol al nostru de popularizare.[51]

Tezaur de denari romani.

Descoperirea tezaurului monetar de la Satu Mare este cunoscută dintr-o scurtă semnalare a arheologului J. Hampel: „Prin minister am primit un tezaur de monede romane descoperit la Satu Mare. Un tezaur de monede romane provenit din părţile aceleea . . . e cu atît mai surprinzător, cu cît e mai vechi. Numărul pieselor ajunse la noi se ridică la 159; dintre acestea numai una este din timpul inperiului emisă sub Severus Alexander (începutul secolului III e.n.); dintre celelalte monede 151 de bucăţi erau denari romani republicani. Nici o piesă nu aparţinea epocii lui Augustus; multe erau însă emisiuni de la începutul secolului I. î.e.n., iar şapte monede de argint imitau în chip „barbar" tipuri de denari romani. Judecînd după denarul lui Severus Alexander, s-ar presupune că, la popoarele barbare, monedele romane republicane rămîneau în circulaţie chiar cîteva secole după ce au încetat de a fi numerar curent pe teritoriul imperiului roman, înlocuindu-se astfel lipsa unei monede proprii . . . Tezaurul a intrat în Cabinetul numismatic în cursul lunii iunie 1880. Din el n-au fost reţinute pentru colecţia Muzeului Naţional din Budapesta decît 20 de piese, dar concluziile istorice care se pot desprinde din studiul monedelor au recompensat cu prisosinţă, osteneala depusă pentru cercetarea acestui tezaur".[52] În cîteva rînduri a fost prezentată această descoperire numismatică într-o lucrare a noastră, apărută înaintea publicării tezaurului.[53] Tezaurul de fapt a mai fost semnalat şi în alte publicaţii de specialitate,[54] dar n-a constituit obiectul unui studiu special pînă în ultimul timp. La invitaţia noastră tezaurul a fost prelucrat şi publicat de numismata Iudita Winkler.[55]

Nu ştim nimic despre împrejurările în care s-a descoperit tezaurul. Deşi nu s-au reţinut toate monedele, datorită inventarului Cabinetului numis-

[50] K. Herepey, *Alsófehér vármegye*, II/1, p. 66.

[51] T. Báder, în *Szatmári Hírlap*, nr. 154 (3092), 1 iulie 1972.

[52] J. Hampel, în *ArchErt*, XIV, 1880, p. 232.

[53] T. Bader, *Descoperiri monetare în Cîmpia someşană*, Baia Mare, 1967, p. 10.

[54] M. Roska, *Repertorium*, p. 256/38; I. Winkler, Contribuţii numismatice la istoria Daciei, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Cluj, VI 1—2, 1955, p. 49—50, 146, n. 153; idem, Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dazien bis zum Beginn der Dakerkriege, în *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 1967, passim.

[55] I. Winkler, Tezaurul de denari romani de la Satu Mare, în *Tezaure monetare din judeţul Satu Mare*, 1968, p. 19—36. — Avînd în vedere că este singura descoperire prelucrată şi publicată, de pe teritoriul oraşului Satu Mare, şi caracterul de sinteză a lucrării de faţă, redăm rezultatele principale ale cercetătorului clujean.

matic, ele au fost determinate în întregime şi înregistrate în ordinea cronologică stabilită de Mommsen. În felul acesta deşi s-au pierdut 87% din monedele tezaurului, astăzi se cunosc tipurile monetare ale depozitului. I. Winkler prelucrînd tezaurul dă şi indicaţiile corespunzătoare după Cohen, şi tipurile corespunzătoare din Babelon. Monedele au fost datate după cronologia stabilită de Grueber (vezi tabelul I, din lucrarea lui I. Winkler). Starea de conservare a monedelor era în general bună, numai trei piese n-au putut fi determinate, determinarea acestora a fost făcută de M. Mitrea[56]. Studiind tabelul cu repartizarea cronologică a monedelor republicane, se poate observa că aproape o treime din totalul lor (30,18%) au fost obţinute între anii 89—85 î.e.n. Cea mai veche monedă din tezaur a fost emisă la Roma între anii 196—173 î.e.n. iar seria monedelor se încheie cu o piesă emisă în anul 40 î.e.n. Numărul pieselor bătute după anul 85 î.e.n., scade aproape la jumătate.

Tezaurul mai conţine o monedă, cea mai recentă emisă de Severus Alexander în anul 224 e.n. Normal, îngroparea tezaurului de la Satu Mare ar trebui fixată după emiterea acestei piese, în sec. III e.n. În schimb numismata I. Winkler emite o ipoteză cu totul originală. Luînd în considerare lipsa totală a monedelor între 40 î.e.n. şi 229 e.n., o perioadă aproape de 300 de ani, precum şi gradul de tocire redus al pieselor — conservarea lor bună, — I. Winkler crede că avem de a face cu un tezaur monetar îngropat de două ori: prima dată după anul 40 î.e.n., iar după ce a fost regăsit, a doua oară, după anul 224 e.n. Ni se pare verosimilă această ipoteză, cu o singură rezervă. Trebuie să avem în vedere şi faptul că nu se cunosc cu siguranţă condiţiile şi împrejurările descoperirii, şi de aceea se ridică o întrebare: oare piesa emisă de Severus Alexander nu a ajuns ulterior, după descoperire, în tezaur, fiind introdusă chiar de descoperitor, sau ajunsă acolo inaintea intrării lui în muzeu? Firește, un răspuns acceptabil nu se poate da, numai dacă s-ar găsi eventual, — în caz că tezaurul s-a trimis oficial (cazuri similare mai există), copia documentaţiei în arhiva oraşului întocmită la expedierea tezaurului„ la minister".

Tezaurul de denari de la Satu Mare mai are o particularitate. Pe lîngă eşalonarea cronologică a monedelor şi prezenţa denarilor zimţaţi (7 buc.), şapte imitaţii de denari republicani, dintre care s-a putut determina prototipul pentru trei imitaţii de denari. Pe celelalte exemplare lipsesc urmele din legendă şi sînt emise după tipuri pe care le întîlnim la mai mulţi monetari. După M. Mitrea s-ar putea preciza originalul ce a stat la baza şi a celorlalte patru imitaţii din tezaure rămase deocamdată nerezolvate. Toate acestea nu influenţează cronologia tezaurului, fiindcă s-a putut stabili că redau tipuri din secolul II î.e.n. şi din prima jumătate a secolului I. î.e.n. Din punct de vedere stilistic, imitaţiile din tezaurul de la Satu Mare se apropie de celelalte piese semnalate în cuprinsul diferitelor tezaure, dintre care unele au fost descoperite chiar în vestul României (Codlea, Satu Mare). I. Winkler crede că ele au fost bătute în acelaşi atelier. Descoperirea imita-

[56] Lucrarea Iuditei Winkler a fost recenzată de Bucur Mitrea în, *Studii şi cercetări de numismatică*, vol. V, 1971, p. 440—441.

ţiilor de denari romani în diferite localităţi ale Daciei — cea mai mare importanţă o au cele 10 stanţe, găsite în cetatea dacică de la Tilişca — confirmă concluzia la care a ajuns C. Daicoviciu în sensul că: „Imitaţiile de denari romani găsite în Dacia . . . prezintă mai mult o importanţă pentru cunoaşterea progreselor realizate de daco-geţi în tehnica monetară; ele după cît se pare, n-au fost emise în Dacia de către autorităţile centrale, ci au fost bătute de către căpetenii locale" (Istoria României, I. 1960, p. 276).

Aşa cum s-a văzut, tezaurul nostru se încadrează perfect în alte descoperiri similare din Dacia, ceea ce ne îndreptăţeşte să presupunem că aparţinea unui trib local. (Pl. V/1).

Tezaurul monetar republican, descoperit la Satu-Mare şi ascuns după anul 40 î.e.n., are o importanţă deosebită, deoarece, completează harta de răspîndire a monedei romane în vremea lui Burebista în părţile sătmărene.

Monedă romană imperială

În anul 1960 pe strada Pionerilor din Satu Mare în grădina bisericii Hildegarda, a fost găsită o monedă de argint emisă în timpul lui Traian.[57] Piesa a fost găsită şi donată muzeului din Satu Mare de Francisc Puskás.

Descrierea piesei

Traianus
Av. IMP CAES NERVA TRAIAN AUG GERM
Capul împăratului laurat spre dreapta.
Rv. PMTRP COS IIII PP
Victorie, cu ramură de palmier şi coroană, mergînd spre dreapta.
Argint. Greutatea 2,85 g diam. 19,25 mm. Conservarea bună.
Cohen², 24 1. Anul 101—102.

Moneda descrisă mai sus, bătută între anii 101—102, de împăratul Traian, aduce o contribuţie modestă la răspîndirea monedelor romane imperiale în nord-vestul Transilvaniei.

Monedă romană imperială

Constantinus II, bronz unic, emisă la Sirmium între anii 351—354. (pl. V/2)[58]

[57] T. Bader, *Descoperiri monetare.* p. 10. Piesa, în prezent dispărută. Descrierea o facem după însemnările noastre păstrate.

[58] Inf. Gh. Lazin şi Z. Szilágyi. — Moneda a fost găsită, acum aprx. zece ani în urmă, de un elev, pe str. Ghioceilor (capătul nordic) în grădină, în timpul săpăturilor de pămînt, primăvara.

Aşezare prefeudală

În urmă cu cîţiva ani, cu prilejul unor lucrări agricole pe terenul CAP „Someşul",[59] verificînd calitatea lucrărilor efectuate, inginerul Iosif Katona sesizează la suprafaţa solului urmele unei aşezări antice. Prin grija sa au fost recoltate o serie de materiale, fragmente de vase, chirpic, etc., şi predate instituţiei muzeale sătmărene. O deplasare la faţa locului efectuată în anul 1969, a dus la indentificarea unei aşezări antice situată în apropierea punctului numit „Pădurea Noroieni" (Sárerdő).

Situarea geografică şi topografică a aşezării

Punctul numit „Pădurea Noroieni", locul unde se găseşte aşezarea cercetată, se află la o distanţă de aproximativ 7 km, de centrul municipiului Satu Mare, în partea nord-estică a oraşului, în dreapta drumului Satu Mare—Micula, şi la est de Pădurea Noroieni. La nord-est de punctul numit Sárrét la o distanţă de aproximativ 1—1,5 km, curge pîrîul Sar, la vest se află Pădurea Noroieni şi cîteva case răspîndite pe dreapta drumului Satu Mare-Micula, la sud-est, aproximativ la 1 km, se află calea ferată Satu Mare—Micula, iar la sud-vest oraşul Satu Mare. Spre sud de punctul nostru, la 955 m de la canalul de irigaţie se află un punct trigonometric: un turn de observaţie.

Aşezarea din antichitate se întindea pe Cîmpia Someşului, configuraţia terenului fiind plată şi destul de joasă, astfel încît în timpul inundaţiilor din 1970 a fost acoperită cu apă. N-am putut observa nici o ridicătură de teren care ar fi indicat eventual centrul aşezării. Spre sud-est, la 2—3 km există un punct ridicat (neacoperit de ape în 1970), dar aici n-au fost surprinse urme de cultură materială. În anul 1970, după inundaţii, locul aşezării a fost tăiat dreptunghiular de două canale de drenaj, care conduc apele adunate spre Sar.

Luînd în considerare răspîndirea cioburilor la suprafaţa solului şi a stratului de cultură care apare în canalele de drenaj, putem afirma că aşezarea are o lungime de 1—1,5 km şi 500—600 m lăţime. De fapt răspîndirea fragmentelor ceramice la suprafaţă este foarte sporadică. Am găsit doar un singur punct pe marginea unui loc mlăştinos (60×90 m), astăzi desecat, unde frecvenţa cioburilor este mai mare decît în altă parte.

Descrierea cercetărilor din 1972

În cadrul acţiunilor intreprinse de noi pentru cercetarea arheologică a terenului oraşului Satu Mare, în luna august 1972 a fost planificată o prierighezâ şi o săpătură de control în hotarul oraşului (în punctul numit Sárrét), cu elevii

[59] Un ajutor preţios am primit în timpul săpăturilor din partea tovarăşului Gh. Bogza preşedintele CAP-lui pentru care îi aducem mulţumirile noastre şi pe această cale. — T. Báder. III—IV. századi település a város határában, în *Szatmári Hírlap*, nr. 166 (3104), 15 iul. 1972.

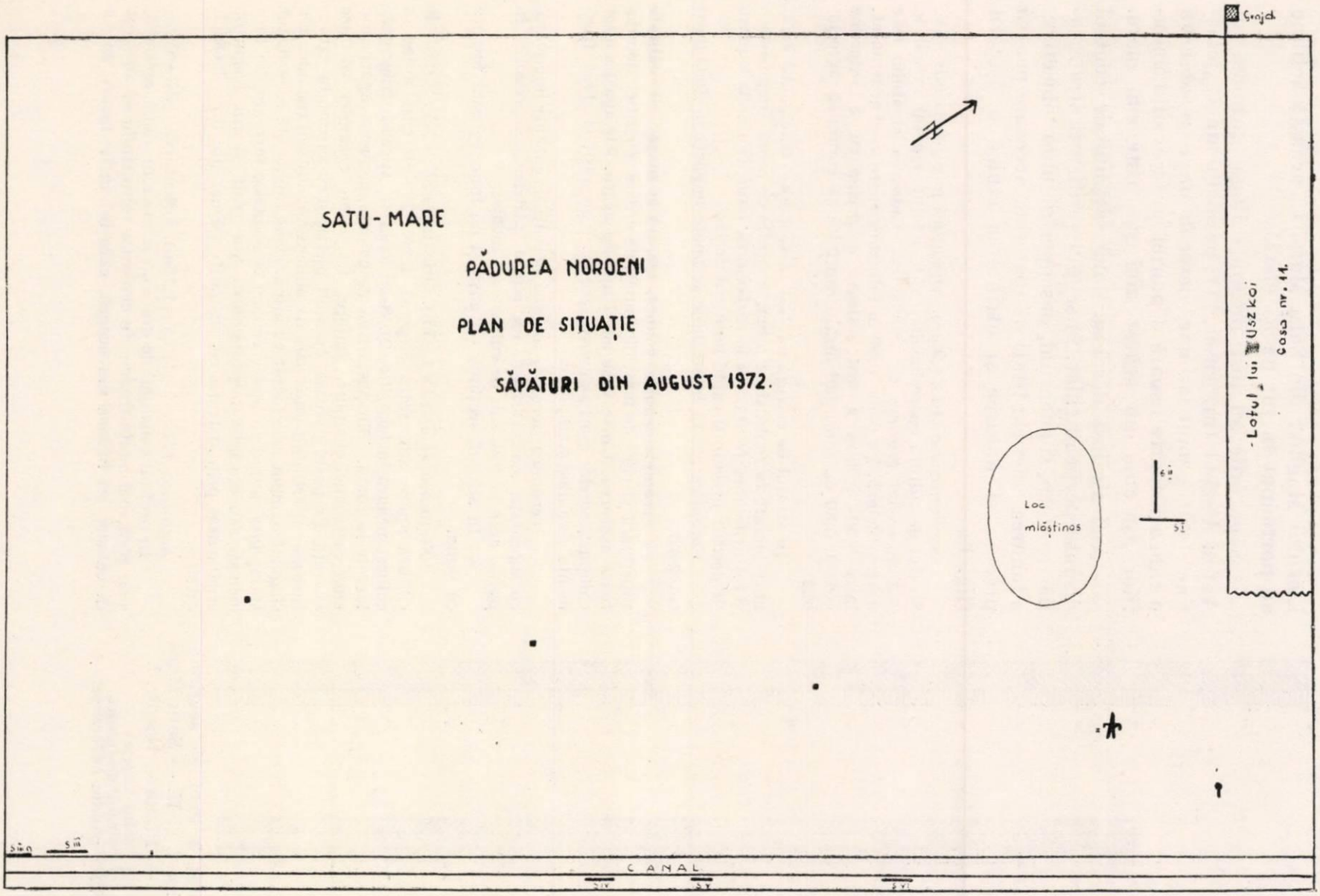

Fig. 1. Planul de situație a săpăturilor — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

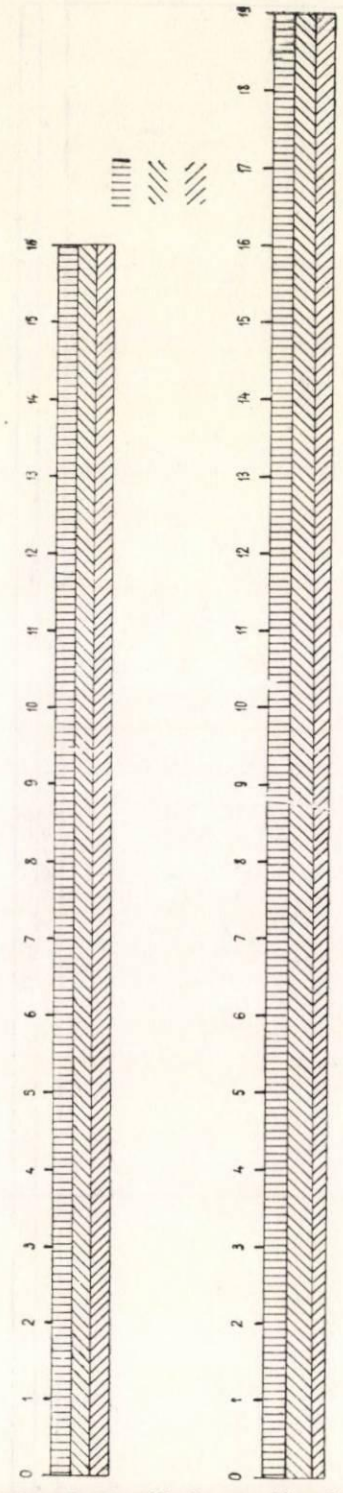

Fig. 2. Profilele secţiunilor I. şi II. — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

solul vegetal
stratul de cultură
pămînt nederanjat

Liceului Maghiar din Satu Mare. La această acţiune au participat în jur de 15 elevi.

Săpăturile au fost începute lîngă grădina lui Anton Uszkai (nr. casei 11), pe malul unei „mlaştine", sau a unui lac mic, desecat, unde se observă o ridicare foarte uşoară a pantei iar frecvenţa ciobu-rilor, aşa cum am arătat mai sus, este mai mare.

Aici au fost deschise două secţiuni de control dispuse perpendicular, în scopul verificării stratigrafiei aşezării, şi eventual, descoperirii unor obiective, adunarea unei cantităţi de material, necesare pentru precum şi datarea şi atribuirea etnică a aşezării (fig. 1).

Secţiunea I-a (10 × 1,25m). Orientată în direcţia NE—SV. Stratul de cultură apare imediat sub stratul vegetal actual la 0,20 m, avînd grosime de 25—30 cm. Culoarea stratului este neagră-închisă. La 0,50—0,60 m adîncime apare solul nederanjat. între 8,50—9,50 m a fost sesizată o groapă cu o adîncime redusă, 0,80 m, conţinînd însă o cantitate de ceramică apreciabilă.

În stratul de cultură au fost descoperite fragmente ceramice lucrate la roată şi cu mîna, o rîşniţă de mînă fragmentară şi resturile unei greutăţi de la războiul de ţesut, sau de la o plasă de pescuit precum şi capul unui cui de fier.

Ceramica găsită în secţiune se poate împărţi în două mari categorii:

— ceramica cenuşie, sonoră, lucrată la roată, de calitate superioară şi care de fapt, din punct de vedere statistic, domină toată aşezarea. Unele vase au şi un slip negru. Ele aparţin unor chiupuri, oalelor mari sau castroanelor. S-au găsit şi două fragmente ceramice ştampilate.

— ceramica poroasă, lucrată la roată de calitate inferioară, cu suprafaţa zgrunţuroasă, cu multe pietrice, degresanţi în pastă, arsă la roşu sau de culoare gri-închisă.

— În această secţiune s-a găsit şi un fund de oală lucrată cu mîna.

Secţiunea II-a (19 × 1,25m). Orientarea SE—NV. Stratul de cultură apare sub solul vegetal între 20—50 cm, avînd o culoare neagră-închisă (fig. 2). S-au găsit în special fragmente lucrate la roată, din pastă fină de culoare cenuşie, aparţinînd unor castroane, chiupuri, amfore, fragmente ceramice cu buza evazată din pastă poroasă, cu mult pietriş şi cu suprafaţa zgrunţuroasă, aparţinînd unor oale de dimensiuni mijlocii sau mici. Un singur fragment este lucrat cu mîna. Două fragmente cenuşii sînt ştampilate, avînd ca motiv cercuri concentrice formate din linii incizate sau din mici dreptunghiuri. S-a găsit şi un fragment ornamentat prin lustruire cu un motiv format din linii încrucişate.

Secţiunea III-a — (13,5 × 1,25m). Orientarea NE—SV.

În profilul canalului de drenaj, care taie în două aşezarea, s-au găsit mai multe fragmente ceramice conturîndu-se un strat de culoare gri închisă sau neagră, care în unele locuri are o

grosime mai mare. La fel, în profilul canalului am putut observa și conturul mai multor gropi. La marginea acestora paralel cu canalul, am deschis secțiunile III—VI.

Secțiunea a III-a a fost deschisă la capătul sudic, în partea stîngă a canalului. Stratigrafia nu se deosebește de celelalte două secțiuni, adică sub pămîntul arabil apare stratul de cultură. de culoare neagră în care s-au găsit doar fragmente ceramice puține la număr și o tavă întregibilă.

O parte din malul canalului a fost taluzată, în scopul executării unui profil stratigrafic. Stratul de cultură apare între 0,20—0,50 m, cu fragmente ceramice, găsindu-se și o fusaiolă tronconică.

Secțiunea IV-a (10×1,25 m). Orientarea NE—SV. Această secțiune a fost deschisă pe malul drept al canalului, într-un loc unde în profil apare conturul unei gropi, avînd o formă dreptunghiulară în secțiune. Fundul gropii este format dintr-un strat de cărbuni de 4—5 cm grosime, care suprapune un altul de pămînt ars la roșu, avînd o grosime în medie 10 cm. Adîncimea gropii este 0,90 m, iar lățimea 1,50 m. În secțiunea deschisă, groapa n-a mai fost surprinsă, de aceea a fost dezvelită și porțiunea între marginea malului și secțiune. S-a constatat o platformă de arsură, — pămînt ars la roșu, — și am găsit cîteva fragmente ceramice și oase, — probabil umane, — calcinate. Platforma de ardere, plată, se termină cu 10—15 cm înainte de a atinge linia secțiunii a IV-a. Deci am prins numai o mică parte din groapă, restul fiind distrusă de escavator în timpul săpării canalului. A fost un mormînt, ars pe loc, în groapă? Obiectivul fiind distrus în mare parte, nu putem să dăm un răspuns acceptabil.

În stratul de cultură a secțiunii, între 0,15—0,45 cm, am găsit fragmente ceramice cenușii și zgrunțuroase la suprafață, fragmente arse la roșu — lucrate cu mîna — și un fragment de fusaiolă.

Secțiunea V-a (5×1,25 m). Orientarea NE—SV. A fost deschisă pentru controlarea unui loc, unde, în profilul canalului, stratul de cultură părea mai închis și mai bogat în urme de viață, la 28 m de secțiunea a IV-a. În stratul de cultură s-au găsit fragmente de oale de culoare gri închis și chirpici.

Secțiunea VI-a (10×1,25 m). Orientarea NE—SV. La fel și această secțiune am deschis-o pe malul canalului unde stratul de cultură era mai gros și mai negru. Secțiunea nu a dat rezultatul așteptat ci doar cîteva fragmente atipice.

Ceramica

Marea majoritate a ceramicii descoperite în Pădurea Noroieni este fragmentară, sînt puține forme de vase care au putut fi reconstituite. De aceea este destul de anevoios să se opereze, deocamdată, o clasificare corespunzătoare a categoriilor tipurilor și a speciilor de ceramică. Totuși încercăm să împărțim fragmentele ceramice ieșite la iveală cu ocazia sondajelor de verificare, a săpării canalului de drenaj și cele culese ulterior la suprafața pămîntului, după forma, pasta și culoarea lor.

Ceramica găsită în Pădurea Noroieni se poate împărți în două mari categorii: ceramica lucrată la roată și cea cu mîna.

I. CERAMICA MODELATĂ LA ROATĂ

Această categorie de ceramică, statistic, este în majoritate absolută, față de cîteva fragmente lucrate cu mîna. După pastă și culoare se poate împărți în următoarele grupe:

1. Ceramica cenușie fină

Domină în toată așezarea, depășind atît numeric cît și în varietatea de tipuri celelalte categorii de ceramică. Această ceramică cenușie are o pastă fină, aproape fără degresanți, solidă și sonoră, lucrată cu o tehnică superioară. La majoritatea fragmentelor, în special la chiupuri și la castroane, pasta este omogenă în întregime, de culoare cenușie, în unele cazuri, în funcție de intensitatea reducerii oxigenului la ardere, culoare tinzînd spre gri închis, sau are un slip negru negricios, care dă și culoarea exterioară a vasului, dar miezul pastei rămîne cenușiu.

Fragmentele din această categorie de ceramică descoperite pînă în prezent aparțin unor chiupuri mari de provizie, castroane, străchini și unor oale de diferite mărimi.

Chiupurile sînt de culoare cenușie, de dimensiuni mari, cu buze răsfrînte mai spre exterior, cu o bordură plată sau ușor curbată. În unele cazuri ele sînt evazate și spre interior. Bordura buzei uneori este ornamentată cu una sau cu două linii ondulate. Corpul vasului între buză și umăr este la fel decorat. În unele cazuri este ornamentat cu benzi de linii în val, dispuse uneori între două dungi concentrice. Fundul chiupurilor este plat. Grosimea peretelui variază între 1—1,5 cm (pl. VIII/1—5, X/1, 3).

Castroanele de culoare cenușie, lucrate din pastă fină, au formă aproape cilindrică în partea superioară, îngustîndu-se brusc spre fund, într-o formă tronconică întoarsă. Buzele sînt inelare, tăiate drept sau oblic, sau rotunjite simplu, uneori evazate spre exterior. Au un fund inelar accentuat (pl. VI/1—9, VII/5, 7).

Din punct de vedere al ornamentației putem deosebi: castroane ornamentate cu linii canelate concentrice și paralele, pe corpul superior al vasului (pl. VI/9, 3, X/9), cu nervura concentrică pe corp (pl. VI/1, X/6), sau cu motive ștampilate. Motivele ștampilate se compun din: cercuri realizate din linii incizate și rozete făcute din mici triunghiuri sau dreptunghiuri. Cercurile și rozetele sînt grupate simetric, într-un rînd uneori legate cu arcuri realizate din mici dreptunghiuri incizate sau din linii simple (pl. VI/2, 4—6, 8, X/2, 4, 6, 8).

O altă categorie de fragmente, în special torțile găsite aparțin unor amfore sau ulcioare de dimensiuni mai mari (pl. VIII/6). Din oalele de diferite mărimi s-au păstrat doar fragmente din corp sau din fund. Unele au pastă fină cenușie, altele sînt cu slip negru. Fundul lor este inelar sau plat (VII/3, 4, X/7, 13). Nu au ornamente. Amintim un singur ciob cu pereți subțiri de culoare cenușie, ornamentat cu motive lustruite în formă de plasă.

2. **Ceramica roşie fină**

Această categorie de ceramică este reprezentată doar prin cîteva fragmente din buză, fragmente din corpul vaselor şi de fund. Pasta lor este bine arsă la roşu, uniform şi foarte rar cu slip de culoare cenuşie. Scoatem în evidenţă trei fragmente: unul din corpul unui castron, cu pasta bine arsă de culoare, cărămizie, ornamentat cu o nervură îngroşată şi cu două cercuri concentrice ştampate (pl. VII/6); o buză răsfrîntă a unei oale de culoare cărămizie şi un alt fragment din buza unei străchini, tăiat drept, cu marginea interioară, trasă spre interior. Pasta este destul de bine şi uniform arsă, de culoare cărămizie şi are ca degrasant nisip cu pietricele mici. Pereţii au o grosime de 1 cm. Este de remarcat că fragmentul este ornamentat atît pe suprafaţa exterioară cît şi pe cea interioară cu o linie în val şi pe buză cu linii încrucişate (pl. VII/2).

3. **Ceramica zgrunţuroasă şi poroasă**

Numeric, această categorie de ceramică este cea mai bogată după ceramica cenuşie. Fragmentele descoperite aparţin unor oale de diferite mărimi, cu buză evazată, care prezintă o varietate mare ca formă, cu suprafaţa zgrunţuroasă, în general pasta arsă uniform şi cu mult pietriş, folosit ca degresant. Culoarea fragmentelor în general este gri închis, negricios, brun sau mai rar roşcat. Nu s-a putut reconstitui nici un profil întreg al unei oale (pl. IX/1, 2; X/5).

II. CERAMICA LUCRATĂ CU MÎNA

În cursul săpăturilor au fost găsite şi cîteva fragmente de vase primitive, poroase, lucrate cu mîna, cu pastă mai puţin fină, ca degresant folosindu-se pietriş şi nisip. Este arsă neîngrijită şi neuniform. Formele sînt greu de reconstituit pentru că nu s-a păstrat nici un fragment cu profil întreg, sau chiar vase întregi. Judecînd după fragmentele găsite, avem de a face cu oale de diferite mărimi, unele de culoare gri închis, altele de culoare brună, vase mai mari, probabil de provizii. Pasta este cu multe impurităţi, chiar cu cioburi pisate. Ele au o culoare brun-roşcată, cu pereţii de 1—1,5 cm grosime. S-a găsit şi un fund probabil de ceaşcă (?), lucrată cu mîna, cu pastă neagră, slab arsă (pl. IX/8). Toate fragmentele sînt neornamentate. Nu am găsit nici un fragment ornamentat cu brîu alveolar.

Obiectele

În afară de fragmentele ceramice, în secţiunile săpate, au fost găsite şi cîteva obiecte de lut, fragmente de rîşniţă un cui de fier şi chirpici.

În secţiunea III-a, la o adîncime de 0,45 m s-a găsit o fusaiolă bitroconică, de culoare neagră, cu suprafeţele uşor convexe. Dimensiunile: înălţimea

2 cm, diametrul 3 cm (pl. IX/4). O altă fusaiolă, fragmentară, tot bitronconică, cu gaura de fixare deplasată a fost găsită în secțiunea a IV-a (pl. IX/10). S-au găsit și unele fragmente de rîșniță, și capul unui cui. Platformă de chirpici nu s-a găsit, doar fragmente, aproape în toate secțiunile săpate, ceea ce indică că locuințele în așezare au fost construite la suprafață. În secțiunile I—II, s-au găsit și fragmente de greutăți de la războiul de țesut sau de la plasă pentru pescuit.

Încadrarea etnică și datarea ceramicii și a așezării

Pentru încadrarea ceramicii găsită în așezarea de la Satu Mare, prezentăm analogiile pe categorii de ceramică care ne ajută la rezolvarea unor probleme cum sînt: atribuirea etnică și datarea așezării.

O categorie de ceramică importantă din acest punct de vedere, este cea lucrată la roată, de culoare cenușie, sonoră. Din această categorie fac parte numeroase fragmente de chiupuri, cu buze evazate, a căror analogii mai apropiate le găsim în primul rînd în această zonă geografică, în cadrul marelui complex-arheologic de la Medieșu Aurit, în așezare[60], la Culciu Mare[61], (jud. Satu Mare), Călinești[62], jud. Maramureș, etc. Originea acestui tip de ceramică, a fost mult discutată în literatura de specialitate, fără să se ajungă la o concluzie unitară.[63] Problema a fost reluată de S. Dumitrașcu, care ajunge la concluzie că este de origine sudică, mediteraniană[64], ceea ce este cît se poate de plauzibil. Este adevărat și faptul că această categorie de ceramică este cunoscută atît în cetățile dacice, în lumea celtică, cît și la populațiile germanice.

O altă formă de ceramică, importantă, o reprezintă castroanele ornamentate și ștampilate sau neornamentate; statistic ele sînt numeroase în cadrul așezării noastre. Analogiile cele mai apropiate le găsim la Ghenetea[65] (jud. Bihor) și Culciu Mare.

Acceptînd atribuirea ceramicii stampilate vandanilor credem că încă nu s-au rezolvat toate problemele legate de complexele arheologice în care apare această specie de ceramică, pentrucă, ceramica stampilată o găsim împreună cu ceramica neștampilată de diferite categorii, cum sînt chiupurile lucrate la roată, de culoare cenușie sau chiar și ceramica lucrată cu mîna. Aceste două categorii de ceramică apar și la Medieșul Aurit, dar fragmentele stampilate sînt foarte puține la număr. În tot complexul, au fost găsite

---

[60] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, 1967 (Oradea), pl. IV—VIII.

[61] Săpăturile inedite ale lui I. Glodariu și Gh. Lazin.

[62] S. Dumitrașcu, Noi considerații asupra dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul României, în prezentul volum.

[63] I. Berciu, Contribuție la studiul chiupurilor de factură dacică din secolul IV e.n., în *Apulum*, V, 1964, p. 597—613.

[64] Vezi nota 62.

[65] S. Dumitrașcu — Z. Nánási, Ceramica descoperită la Ghenetea (jud. Bihor), în *Satu Mare studii și comunicări*, 1972, pl. LXII/1—3.

doar 2—3 exemplare. La fel nu am găsit ceramică stampilată, la Boineşti de unde se cunosc obiecte vandalice, — dintr-un depozit sau mormînt — sau în alte aşezări din zona Sătmarului depistate de noi. Din acest punct de vedere aşezările se pot împărţi în două grupe: cele cu ceramică stampilată şi cele cu ceramică nestampilată — deşi nu ştim în ce măsură este justificată această categorisire. La nivelul cercetărilor de azi la fel nu ştim în ce măsură se poate lega această ceramică numai de o singură populaţie. Pe de altă parte sînt unele categorii sau tipuri de ceramică, cum sînt chiupuri sau ceştile lucrate cu mîna, care apar în aşezările atît cu ceramica stampilată cît şi în aşezările exclusiv cu ceramica nestampilată. Se pare că sîntem la începutul cercetărilor şi problema atribuirii etnice a materialului arheologic din sec. III—IV e.n. din zona Tisei superioare şi a Someşului inferior este mult mai grea şi complicată decît cum s-a crezut pînă în prezent.

Avînd în vedere cele mai sus arătate, credem că aşezarea descoperită în hotarul oraşului Satu Mare, în punctul numit Pădurea Noroieni şi săpată numai parţial, se datează în sec. IV e.n., eventual îşi are începuturile în a doua jumătate a sec. III e.n.

Fibulă

La sfîrşitul secolului trecut, prin cumpărare, a ajuns la Muzeul Naţional din Budapesta o fibulă în formă de „cicadă", găsită pe teritoriul oraşului Satu Mare,[66] piesă inedită încă.

Fibula are corpul lung şi zvelt. La un capăt al fibulei se vede capul cicadei, format cu ajutorul liniilor adîncite, orizontale, iar ochiul este redat prin linii, crestate, oblice. Corpul este accentuat printr-o nervură mediană, care se îngustează spre picior. Piciorul este în formă de coadă de rîndunică. Suprafaţa exterioară a piesei este bătută cu ciocanul. Sub corp găsim instalat un ac pentru fixare. Lungimea 7,9 cm, lăţimea 3,6 cm (pl. V/3).

În legătură cu studierea acestei piese se ridică o serie de probleme ca: răspîndirea tipului, metalul din care a fost executat, datarea şi apartenenţa etnică. Cu aceste probleme s-au ocupat în mod deosebit arheologii Herbert Khün, B. Brentjes, Z. Vinski şi J. Werner [67] şi în linii mari au ajuns la următoarele concluzii în general asemănătoare.

---

[66] J. Hampel, în *ArchÉrt*, XVII, 1897, p. 278, scria următoarele despre două piese ajunse la Muz. Naţ. din Bp.: „Állitólag Szatmáron lelt cicada fibulát és aranyozott bronzboglárt vétel útján szereztünk". Pe baza acestei informaţii am cerut în 1958 fotografia pieselor de la Muz Naţ. Bp., şi primită prin amabilitatea lui M. Párducz. — In inv. se crie: Öntött bronz cikáda fibula, testén és szárnyán rezgővonal díszítéssel". Piesa a fost cumpărată de la Krausz Jakab Inf. T. Kovács. Nr. inv. 12/1897/1.

[67] H. Kühn, Die Zikadenfibeln der Völkerwanderungszeit, *IPEK*, 1935, p. 85 şi urm.; B. Brentjes, Zur Typologie, Datierung und Ableitung der Zykadenfibeln, in *Wiss. Zeitsch. Univ.* Halle Wiettenberg, 3, 1954, p. 901; Z. Vinski, Zikadenschmuck aus Jugoslawien, în *JahrbRGZM*, 4, 1957, p. 136; J. Werner, Zikaden aus dem fränkischen Fraungrab im Kölner Dom, în *Germania*, 1963, p. 392—395.

Pînă în prezent sînt cunoscute aproximativ 70 de piese descoperite în Europa. Din Transilvania, adăugînd şi exemplarul nostru, cunoaştem în total trei descoperiri. Acest tip de fibulă este răspîndit în întreaga Europa, dar în special în bazinul carpato-danubian (28 de piese) şi în zona nord-pontică (21 de piese).

După unii cercetători fibula de tip „cicadă" îşi are originea în Asia Centrală şi răsăriteană, fiind folosită ca semn distinctiv şi purtată pe căciulă. E drept că cercetările au dovedit că motivul „cicadă" este răspîndit şi în Egipt, Mesopotamia şi chiar în China.

Exemplarul din Satu Mare este executat din bronz, dar există piese confecţionate din aur, confecţionate cu mare fineţe şi împodobite cu pietre preţioase.

Fibulele de tip cicadă au fost în circulaţie în linii mari între anii 400—500 e.n., dar motivul de „cicadă" se perpetuează şi în secolele următoare.

Piesa noastră este o descoperire izolată: nu cunoaştem nici punctul de descoperire, nici inventarul descoperii, în caz dacă a existat (Aplica de aur ajunsă împreună cu fibula la muzeu nu este sigur că a fost descoperită împreună cu piesa noastră, acest fapt ar fi fost un sprijin în încadrarea etnică a piesei). Nu este exclus ca cercetările în viitor să poată stabili o legătură între aşezarea prefeudală recent descoperită în zona oraşului şi fibula prezentată[68].

[68] Partea doua a lucrării va cuprinde descoperirile arheologice din evul mediu.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER GESCHICHTE DER STADT SATHMAR. ARCHEOLOGISCHE FUNDE — (I)

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Beitrag behandelt die archeologische Funde, die in der Stadt Sathmar entdeckt wurden. In dem ersten Teil der Arbeit handelt es sich über folgende Funde: Mammutzahn (Elephas primigenius), drei Steinbeile, eine Tasse, ein Axt mit Nackenscheibe, ein Tüllenbeil (Celt), ein Armband aus Bronz, ein Hortfund (zwei Tüllenbeile und ein Anhängsel (Zierat), ein römischer Münzschatz, zwei römische kaiserzeitliche Münzen (Einzelfunde), eine grosse offene Siedlung aus den III. und IV. Jahrhunderten u. Z., und eine Fiebel, Typ „Cicada", vielleicht aus dem V. Jahrhundert.

UN MORMÎNT CELTIC CU INVENTAR DEOSEBIT DESCOPERIT LA CURTUIUȘENI

ZOLTÁN NÁNÁSI

Între materialele celtice provenite de pe Dealul Cărămidăriei (Égetőhegy) de la Curtuișeni, jud Bihor, o importanță deosebită are inventarul unui mormînt de incinerație descoperit întîmplător cu ocazia exploatării nisipului, în anul 1968.[1] Necropola daco-celtică de la Curtuișeni este bine cunoscută, mai recent, prin săpăturile întreprinse acolo de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.[2]

În groapa mormîntului s-au găsit următoarele obiecte:

1. Vas piriform cu pereții arcuiți și gîtul înalt. Diametrul maxim este mai jos de jumătatea înălțimii vasului, buza inelară și răsfrîntă, fundul cu umbo. Vasul a fost ars neuniform și are culoare castanie, drept decor are două brîuri în relief, aplicate pe umărul și pe gîtul vasului (Pl. XI/1).

2. Castron cu corpul arcuit, fără gît, cu buza inelară și rotunjită, cu fundul ușor concav, avînd la mijloc un umbo mic. Este bine ars și are culoarea neagră, exteriorul a fost lustruit cu multă grijă (Pl. XI/2).

3. Vas de cult în formă de cizmă, avînd culoarea neagră, o modelare și ornamentare deosebit de îngrijită (Pl. XII). Partea superioară reprezintă profilul unui vas bitronconic cu pereții arcuiți, cu gîtul aproape cilindric și cu buza inelară pronunțată. Vasul este ornamentat pe umeri. Marginea de sus a decorului este delimitată printr-un șir de împunsături succesive, de la care coboară o serie de triunghiuri cu vîrful în jos (dinți de lup), umpluți cu împunsături succesive. Marginea inferioară a decorului, corespunzător diametrului maxim, este delimitată printr-un șir de semilune, mici dispuse vertical. Partea inferioară, cizma propriu-zisă, este despărțită de văsciorul de deasupra, printr-un inel reliefat și ornamentat cu semilune verticale, adînc incizate. Cizma este modelată după piciorul drept și are ca decor diferite motive realizate din împunsături. Pe căpută sînt motive în formă de limbi mult alungite, orientate oblic de la talpă și pînă la mijlocul căputei, care este marcată prin două șiruri de împunsături de la inelul reliefat și pînă la

---

[1] Obiectele se află în colecția Muzeului de istorie din Săcuieni. Cu această ocazie aducem mulțumiri profesorului A. Bodogai, care a donat muzeului nostru aceste materiale.

[2] Raportul Muzeului Țării Crișurilor de la Oradea asupra săpăturilor din anul 1968; V l a d Z i r r a, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen latène in Rumänien*, *Dacia*, N.S., XV, p. 1971, 171—172, 189—195.

vîrful cizmei. Pe partea călcîiului sînt șiruri de împunsături în spirale simple, sau cu un capăt prelungit vertical, și în spirale în formă de „S" întors. La marginea tălpii, pe deasupra unui șir de împunsături succesive, sînt săpate un șir de semilune dispuse vertical, iar la gleznă are proeminențe mici. Mijlocul tălpii este concav. Talpa este puțin tocită, avînd culoarea cafenie, probabil din cauza uzurii. Acest vas ca și altele similare,[3] vasele duble suprapuse,[4] aveau o destinație bine determinată, legată de riturile religioase. În ceea ce privește vasele în formă de cizmă, ne gîndim la credința celților în lumea de dincolo de moarte. Această idee indică mormintele cu care de luptă la celți, descoperite și la Curtuișeni,[5] sau la irlandezi și la germanii nordici — înmormîntarea în corabie.[6]

Datarea mormîntului referindu-ne la vasul piriform și la castron, n-o putem obține, întrucît acestea au cunoscut o largă răspîndire în cursul Latèneului B și C. Astfel de vase au fost foarte frecvente și pe teritoriul României.[7] Mai cu seamă putem să ne orientăm în ce privește vasul de cult,[8] inedit pînă acum la celții din România, care are analogii mai apropiate în Ungaria la Gáva[9], și Kósd[10], sau în Cehoslovacia la Nimburg[11]. Recipientul de la Gáva și cel descoperit de noi prezintă multe elemente comune din punct de vedere tipologic ca și în privința decorului, dar aspectul mai îngrijit și calitatea execuției prezintă, prin varietatea motivelor de ornamentație și prin finețea execuției un simț artistic mai dezvoltat și o manieră artistică superioară. Transformările care au loc în lumea celtică la sfîrșitul sec. al IV. î.e.n., odată cu venirea noilor grupe celtice pe cîmpia de șes a Ungariei și în nord-vestul României, la începutul sec. III î.e.n. este firesc că produc schimbări esențiale în arta decorativă a celților de pe acest teritoriu. Se afirmă un stil „liber" — Waldalgesheim — care valorifică combinația bogată a diferitelor elemente decorative: incizii și împunsături în spirale simple și în formă de „S", sau limbi alungite, motive reprezentative și pe vasul de cult de la Curtuișeni.[12] Nu mai puțin semnificative sînt motivele de semilune și dinți de lup, de pe exemplarul prezentat, formate din linii incizate, sau din împunsături succesive, aplicate pe umerii vaselor, frecvente la descoperirile

---

[3] Frecvente în Cultura Otomani, recent s-a descoperit la Otomani un vas ornamentat cu incizii, avînd formă de cizmă (Muzeul de istorie din Săcuieni).

[4] Vlad Zirra, *op. cit.*, fig. 15/25. S-a descoperit la Bereteu și se păstrează la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea (Informația de la N. Chidioșan).

[5] M. Roska, *Erdély régészeti Repertoriuma*, I, Cluj, 1942, p. 80—81.

[6] M. Szabó, *A kelták nyomában Magyarországon*, *Hereditas*, 1971, p. 68.

[7] Vlad Zirra, *Un cimitir celtic în Nord-Vestul României*, Baia-Mare, 1967; *idem*, *Beiträge zur Kenntnis* . . . , p. 171—238; și a.m.

[8] *Ibidem*, p. 191, fig. 13/3.

[9] Il. Hunyadi, *Kelták a Kárpátmedencében*, *Diss. Pann.*, II, nr. 18, 1944, p. 62, pl. LXXIV/4.

[10] *Ibidem*, p. 62.

[11] *Ibidem*.

[12] Dumitru Berciu, *Lumea celților*, *Editura Științifică*, București, 1970, p. 177—178; p. 180—181; M. Szabó, *op. cit.*, p. 50.

celtice din România,[13] pe teritoriul Ungariei,[14] precum și în regiunea Rinului-Mijlociu.[15] Asemănările stilistice și motivele similare la aceste descoperiri se datoresc prototipului originii comune, undeva în regiunea Rinului, de unde au fost mișcați de către triburile germanice. Așezați pe Cîmpia Nirului și pătrunzînd în Transilvania, după o conviețuire nu mai lungă de douăsute de ani, au fost asimilați de comunitățile dacice,[16] îmbogățind cultura materială a autohtonilor.

Datarea mormîntului cu vasul de de cult la Curtuișeni este posibilă cu ajutorul analogiilor tipologice și stilistice, în primul rînd pe baza materialelor, aparținînd subgrupei Nir—Carei — de la complexul Ciumești, Sanislău,[17] și cu complexul de la Kósd și Gáva; în al doilea rînd pe baza numeroaselor referiri ale cercetătorilor noștri, la materialele celtice de la Curtuișeni.[18] Pe aceste considerente, mormîntul prezentat, datează din Latène C (cronologia R. Pittioni)[19], respectiv din a doua jumătate a sec. al III-lea și începutul sec. al II-lea î.e.n.

Cu prezentarea acestui material intenționăm să ne aducem contribuția la precizarea direcției de mișcare a triburilor celtice, la lămurirea originii lor etnice în spațiul apusean, la elucidarea unor probleme privind stabilirea și simbioza celților cu autohtonii, pînă la asimilarea lor în etnicul dacic.

[13] Vlad Zirra, *Beiträge zur Kenntnis...*, fig. 8/32, 16/27, 22/2.

[14] M. Szabó, *op. cit.*, fig. 33—35.

[15] G. Behrens, *Denkmäler des Wangionengebietes, Germanische Denkmäler der Frühzeit*, Frankfurt a.M., 1923, p. 55.

[16] I. H. Crișan, *Contribuții la problema celților în Transilvania*, în *SCIV*, nr. 2, 1971; Dumitru Berciu, *op.cit.*, p. 82—83; M. Szabó, *op.cit.*, p. 15—17, 50.

[17] Vlad Zirra, *Beiträge zur Kenntnis...*, p. 189.

[18] Vlad Zirra, *Stand der Forschung der Keltischen spätlatènezeit in Rumänien*, *AR*, XXIII/5, 1971, p. 536, și altele.

[19] R. Pittioni, *La Thène in Niederösterreich*, Wien, 1930, p. 74—76.

UN TOMBEAU CÈLTIQUE AVEC INVENTAIRE A PART, DECOUVERT A CURTUIŞENI

(*Résumé*)

Dans le patrimoine du Musée historique de Săcueni, existe l'inventaire d'un tambeau celtique a part, de proveniance de la colline „Cărămidăriei" de Curtuişeni (Dep. Bihor).

Dans l'inventaire du tombeau, un vase antique en forme de botte, a une valeur exceptionelle.

Par les analogie présenter, ce tombeau date de la phase Latène C_1-C_2 (R. Pittioni), c'est a dire, de la période, vers le fin du III-e siecle et a II-e siècle a.n.e.

NOI CONSIDERAȚII ASUPRA DACILOR LIBERI DE EPOCĂ ROMANĂ DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI*

S. DUMITRAȘCU

Întinderea dacilor în nord-vest, pînă în Munții Slovaciei, este astăzi un adevăr istoric temeinic demonstrat de cercetările arheologilor și istoricilor români și slovaci.[1] La începutul secolului I e.n. în teritoriul din partea de sud-vest a Slovaciei, locuit de daci și celți, pătrund quazii de neam germanic.[2] Teritoriul din centrul Slovaciei — cu aceeași factură etno-demografică — este parțial și pe alocuri afectat de pătrunderea sarmaților-iazygi[3] între Dunăre și Tisa, în prima jumătate a sec. I. e.n., în timp ce partea muntoasă a Slovaciei continuă să fie locuită de purtătorii culturii Púchov.[4] Dacii, celții, eventual alte elemente etnice din vestul și partea de sud a centrului Slovaciei, din Alföld, ajung sub stăpînirea de „tip barbar" a acestor noi neamuri libere — quazii și sarmații-iazygi. Abia peste mai bine de jumătate de secol, în urma cunoscutelor războaie în care se înfruntau dacii, strîmtorați mult în pămînturile lor, și împărăția cosmopolită a Romei, Dacia intracarpatică, Muntenia și sudul Moldovei (adăugîndu-se Dobrogei și teritoriului dintre Dunăre și Balcani în provincia romană Moesia) ajung sub stăpînirea romană. Tot acum, stabilindu-se granița noii provincii Dacia de la Micia pe Mureș, spre nord

---

* Comunicare susținută la sesiunea de comunicări „Din istoria orașului și ținuturilor sătmărene". Satu Mare, oct. 1972.

[1] S. Dumitrașcu, L. Mărghitan, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României din sec. III î.e.n. — II e.n.*, în *Sargetia*, VIII, 1971, pp. 45—56; S. Dumitrașcu, *Dacii și neamurile germanice din nord-vestul Daciei*, în *Semicentenarul P.C.R. în Bihor*. Oradea, 1971, pp. 359—381; S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, 1972 (teză de doctorat).

[2] V. Ondrouch, *Historische voraussetzungen für die Limesforschung in der Tschechoslowakei*, în *Limes Romanus Konferenc Nitra*, Bratislava, 1959, pp. 63—106 și harta; I. Bóna, *Beiträge zur archäeologie und Geschichte de Quaden*, în *Acta Arch*, XV, 1—4, Budapesta, 1963, p. 239 și urm.; v. și bibliografia mai veche, E. Schwarz, *Uber das Reich des Vannius*, in *Sudeta*, VII, Reichenberg, 1931, p. 150; *idem*, *Wo lag dass Subenreich des Vannius?* in *Forschung und Forschritte*, 9, 1933, p. 35; I. Klose, *Roms Klientel — Randstaaten am Reich und an der Donau*, Wroclaw, 1934, p. 95—114.

[3] M. Párducz, *Beiträge zur Gerschichte der Sarmaten in Ungarn im II und III Jahrhnudert*, in *Acta Arch Hung*, Budapesta, 1956, pp. 136—182.

[4] K. Pieta, *Púchovská kultura*, in *Zprávy Cs. spolecnosti archeologické pri Cs. Akademii ved*, VIII, 4, Praga—Nitra—Brno, 1966, p. 30—38.

în Ţara Zărandului, pe Crişul Repede în zona de la vest de Bologa, pe Meseş şi spre nord în dreapta Someşului, va rămîne un teritoriu liber — neîncadrat noii provincii, locuit în nord-vest de *dacii liberi* şi cuprinzînd actualul teritoriu al Crişanei, Sătmarului, Maramureşului, colţul de nord-est al R. P. Ungare şi întreaga Slovacie răsăriteană. Aceste pămînturi libere se întindeau şi mai spre soare-răsare, cuprinzînd Galiţia şi nordul Moldovei, locuite de costoboci, Moldova centrală stăpînită de carpi. Şi mai tîrziu, către sfîrşitul sec. II. e.n. în estul Slovaciei se vor înfiltra neamuri germanice (vandali, alţi purtători ai culturii Przeworsk), la est de Tisa se formează o zonă de interferenţă, locuită de daci liberi şi iazygi, iar în răsărit se va prefigura, în secolul al III-lea, noua presiune sarmată-roxolanii, germană-goţii, gepizii şi turcă-hunii. Noile cercetări efectuate — conjugate de arheologi şi istorici — români, maghiari, slovaci, sovietici, polonezi şi germani — ne dau posibilitatea să delimităm astfel, în cadrul teritoriului neocupat de romani din vest, două regiuni locuite de dacii liberi:

a) în vest (Slovacia de vest şi parţial partea centrală, nordul Alföldului) unde „dacii liberi" se aflau sub dominaţia politică a altor neamuri libere — quazii şi iazygii, deci sub o stăpînire de „tip barbar" şi

b) în est (Slovacia de est, colţul de nord-est al R. P. Ungare, Crişana şi Maramureşul) unde în sec. II—III e.n. trăiau *dacii liberi* nesupuşi Romei, nici unor neamuri „barbare" libere sau adeseori în raporturi de clientelă cu Imperiul roman.

Istoriografia românească modernă — bazîndu-se, să nu uităm, pe interpretarea, de cele mai adeseori strălucită, a puţinelor texte antice ce aminteau de *dacii liberi*, — nu a operat, după cîte ştim, o atare, reală şi necesară precizare, cu atît mai necesară cu cît dacii liberi (costoboci, carpi) locuiau teritorii întinse şi în răsăritul Carpaţilor.

Gr. Tocilescu[5] scrie de „poporulu liberu alu Dacilor"; V. Pârvan consacră numeroase pagini din opera sa dacilor liberi (daci, costoboci, carpi) locuind Dacia septentrională, fără a indica direct părţile locuite în nord-vest de dacii liberi.[6] În *Getica* V. Pârvan critică clar şi, pare-se, pentru prima dată, teoriile apărute sub influenţa şcolii preistorice germane a lui G. Kossinna. „Preocupat de problema germanică pe care o trata, C. Diculescu, în cartea sa *Die Gepiden* I Leipzig, 1922, p. 29 sqq., a dat o interpretare absolut neadmisibilă izvoarelor privitoare la Dacii liberi din N. Daciei romane: el crede că prin daci avem a înţelege, de la 250 înainte, pe gepizi, ceea ce e total greşit chiar din punctul de vedere germanic al chestiunii: gepizii nu erau

---

[5] Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Buc., 1880, p. 458—459.

[6] P. Pârvan, *Sulle origini della civiltá Romena*, in *L'Europa Orientale*, II, 4—5, Roma, 1922, pp. 3—4 „liberi Daci"; *idem*, *Dacia*", Buc., 1967, pp. 150—151 „Şi în adevăr dacii, ca naţiune politică, n-au acceptat niciodată stăpînirea romană; cei care n-au căzut în cele două mari războaie s-au retras în Dacia spetentrională, care n-a fost niciodată atinsă de cucerirea romană, şi de acolo — ca „daci liberi" — au invadat necontenit provincia, fie singuri, fie în tovărăşia germanilor migratori . . . "

singurii locuitori acolo unde-i așează Diculescu în acest timp, iar Dacii liberi nu erau numai „die ausgewanderten Daker", ci toată națiunea geto-carpică"[7] ... de care se pare că D. nu are decît o vagă idee". C. Daicoviciu, în lucrările dedicate Daciei romane, reluînd problema raporturilor cu lumea „barbară" din vest, est și nord stabilește, pe baza izvoarelor literare și a unor inscripții, jaloane privindu-i pe dacii liberi din părțile vestice ale Munților Apuseni.[8] După cel de al doilea război mondial studiile consacrate în întregime sau parțial dacilor liberi se înmulțesc. Arheologii și istoricii români D. Berciu[9], I. I. Russu[10], D. Tudor[11], M. Macrea[12], B. Mitrea[13], I. Nestor[14], I. H. Crișan[15], Vl. Zirra aduc noi date și precizări de natură istorică, arheologică, epigrafică, numismatică, capabile să scoată din anonimat teritorii întregi și o populație numeroasă care timp de două sau trei secole a trăit la „umbra" Romei, a stăpînirii romane în Dacia, populație ce locuia mai bine de jumătate din pămînturile geto-dace.

În timp ce M. Smisko[16] publică, încă în deceniul al patrulea a secolului nostru, cercetările sale asupra culturii Lipita, și R. Vulpe face cunoscute, după război, săpăturile sale de la Poienești, nume ce va consacra vestigiile arheologice ale carpilor din Moldova, dacii liberi de epocă romană din Crișana și Maramureș — mereu aduși teoretic în discuție — rămîn cunoscuți numai prin descoperirea întîmplătoare făcută în gara Sîntana în anul 1951 și prin săpătura de verificare efectuată în același loc în anul 1954 de Muzeul din Arad. Rezultatele obținute: patru morminte de incinerație în urnă, un bordei și trei gropi. Materialul arheologic a fost publicat de E. Dörner[17] iar de atunci nu s-au mai făcut săpături sistematice privind cultura materială a dacilor

---

[7] *Idem*, *Getica*, p. 287, n. 2.

[8] C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în *AISC*, III, (1936—1940), 1941, p. 231; *idem*, *Trans Ant*, p. 97, 166, 167.

[9] D. Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 73—97.

[10] I. I. Russu, *Daco-geții în Dacia romană*, în *Sargetia*, III, Deva, 1956, pp. 49—50.

[11] D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare" în Dacia romană*, Buc., 1957, pp. 41—42, 73.

[12] M. Macrea, *Dacii liberi în epoca romană*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, pp. 178—187.

[13] B. Mitrea, *Carpii și dacii liberi în sec. III—IV*, în *Ist Rom.* I. Buc., 1960, pp. 637—647.

[14] I. Nestor. *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 6, 1962, pp. 1424—1435.

[15] I. H. Crișan, *Zur Frage der dako-getischen Besiedlung auf dem Gebiet der Slowakai*, în *Studijné Zvesti AÚSAV*, 18, Nitra, 1970, pp. 83—101; *idem*, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, pp. 246—249.

[16] M. Smisko, *Kultury Wczesnego okresu epoki rzymskiego w Malopolsce Wsehodniej* Lwow, 1932, pp. 179—180; M. Smisko — T. Sulimirski — K. Myczkowski, *Materiaux de l'époque romaine au sud-est de la Pologne*, Lwow, 1934, pp. 1—33; M. Smisko, în *Arheologhia*, II, Kiev, 1948, pp. 98—115.

[17] E. Dörner, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Buc. 1960, pp. 155—159.

liberi de epocă romană, în zona Aradului de la nord de Mureș.[18] A trecut apoi un deceniu pînă la descoperirea în nord-vestul României, în părțile Sătmarului, pe Someș, a așezării și cimitirului dacilor liberi de la Medieșul Aurit, complex arheologic important, cercetat în colaborare cu Muzeul de istorie din Satu-Mare.[19]

Așezarea, întinsa așezare a dacilor liberi de epocă romană de la Medieșul Aurit, centru important de olari în antichitatea pămînturilor sătmărene, se întinde de o parte și alta a fostei văi a Ractei, la locul numit „Șuculeu" din hotarul Medieșului Aurit. Au fost dezvelite, pînă în prezent, 13 cuptoare de ars vase, cu gropile de deservire, mai multe locuințe și construcții gospodărești și cimitirul așezării.

Noutatea descoperirii și temporara ei singularitate în nord-vestul patriei noastre, au implicat numeroase întrebări ce-și căutau răspuns, și dificultăți de cercetare inerente, care trebuiau afirmativ sau negativ soluționate. Este astăzi, bănuim, îndeobște cunoscut că încă din anul 1964 am atribuit așezarea de la Șuculeu *dacilor liberi de epocă romană și imediat postromană* (sec. II—IV e.n.). Faptele aduse în discuție ulterior — cercetările efectuate în stațiune, alte cercetări efectuate de arheologii români, slovaci și maghiari — au confirmat atribuirea etnică și încadrarea cronologică propusă de noi, rămînînd ca în continuare, tot faptele să aducă noi elemente în confirmarea sau infirmarea soluțiilor propuse în legătură cu elementele de detaliu ale cercetării noastre. În sensul celor expuse mai sus putem afirma următoarele:

1. Așezarea dacilor liberi de la *Medieșul Aurit* nu mai este *singură*. Cercetătorul bucureștean Radu Popa a descoperit în anul 1971 o așezare aparținînd dacilor liberi de epocă romană, la *Călinești*[20] în Maramureș. Materialul arheologic descoperit are analogii concrete la Medieșul Aurit: ceramică lucrată cu mîna, printre care și ceașca dacică modelată la roată cu nelipsitul chiup ornamentat cu benzi de linii în val. În septembrie 1972 cercetările de la Călinești au fost reluate, continuate de H. Daicoviciu și S. Dumitrașcu, rezultatele fiind încă inedite. Tot în acest an au fost identificate încă două așezări ale dacilor liberi din nord-vestul României, la *Mișca* în nordul jude-

[18] În anul 1968 a mai fost cercetată așezarea dacică de la Moroda, de pe valea Cigherului v. S. Dumitrașcu, D. Mălăiescu, Fl. Dudas, *Așezarea dacică de la Moroda din sec. II—IV e.n.*, în *Lucrări Științifice*, Seria B, Oradea, 1970, pp. 161—167; pe Crișul Negru au fost cercetate așezările de epocă romană și post romană de la Cociuba Mare, j. Bihor (v. S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului*, I. *Săpăturile de la Cociuba Mare*, comunicare la Sesiunea științifică a Institutului pedagogic Suceava, mai, 1970) și Rîpa, Tinca, j. Bihor (v. S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului*, II, *Săpăturile de la Rîpa și Tinca*, în *Lucrări Științifice*, Oradea, 1972, sub tipar); cimitirul și așezarea de la Oradea—Salca au fost datate în sec. I î.e.n. I e.n. și nu intră în discuția ce o angajăm (v. discuția în S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n.* în *Lucrări Științifice*, 2, Oradea, 1968, pp. 248—249.

[19] S. Dumitrașcu, T. Báder, *Așezarea dacilor liberi de la Medeișul Aurit*, Satu Mare, 1967, *passim*; săpăturile au început în iunie 1964 cu Ivan Iurasciuc și au continuat pînă în 1969 cu T. Báder; în anul 1970 și 1971 s-au efectuat cercetări atît la „Șuculeu", cît la Medieș — Cetate (Castel) la care a participat și Gh. Lazin.

[20] R. Popa, *Dacii de la Călinești*, în *Pentru Socialism*, Nr. 5554 din 5. XII-1971, Baia Mare.

ţului Bihor şi la *Nuşfalău*[21] în partea de vest a judeţului Sălaj (la apus de Meseş).

2. Dacă ceramica lucrată cu mîna, vase-borcan ornamentate cu butoni şi brîuri alveolare, ceştile specifice nu au ridicat nici un semn de întrebare în ce priveşte atribuirea ei dacilor, ceramica modelată la roată, fructiere, străchini, ulcioare şi mari vase de provizii (Krausengefässen), apărută în acelaşi context arheologic şi fără a se putea opera nici o diferenţiere stratigrafică, a ridicat unele probleme care se cereau soluţionate. Ne gîndim în primul rînd la originea vaselor de provizii (pithoi, dolia). Originea lor este sudică, mediteraneană, pe plan general european. Nu ştiam însă în 1964 în mod concret care sînt verigile de legătură cu lumea meridională. Intuiam pe baza materialului descoperit în celelalte părţi ale Daciei şi în centrul Europei că acest tip de vas a fost cunoscut de daci încă înainte de cucerirea romană a Daciei. Fuseseră publicate vasele dacice şi celtice descoperite pe Dunăre, la Budapesta-Tabán, şi Gellérthegy[22], cărora cercetătoarea maghiară Eva B. Bonis[23] le-a dedicat o excelentă monografie. Alături de ceşti dacice şi vase borcan modelate cu mîna apar *constant* chiupuri lucrate la roată încă în sec. I î.e.n. şi în sec. I e.n., arse în cuptoare de acelaşi tip cu cele de la Mediesul Aurit. Exista o argumentare concretă, e drept îndepărtată: dacii din vest şi nord-vest au cunoscut — filiera putea să fie celtică, ca şi pentru alte elemente de cultură materială din La Tène-ul dacic — cuptorul de ars vase cu picior median şi vatră organizată şi *chiupurile* modelate la roată, încă în sec. I î.e.n.

Cercetările arheologice efectuate între timp în aşezările şi cetăţile dacice, de dinainte de cucerirea romană, din partea de vest a Munţilor Apuseni, au dovedit că inelele argumentării noastre concrete pot fi găsite mult mai aproape decît lumea celto-dacă de la Dunărea mijlocie. Primele fragmente ceramice cenuşii modelate la roată şi ornamentate cu benzi de linii în val au fost descoperite într-o colecţie particulară şi proveneau din aşezarea dacică de la Tăşad, j. Bihor.[24] În iulie 1972 a fost cercetată sistematic, prin săpături, cetatea dacică de la Marca (j. Sălaj)[25], datînd din sec. II î.e.n.—I e.n., datată *cu monedă* şi în care au apărut fragmente de chiupuri (buze, pereţi) ornamentate cu benzi de linii simple şi în val. Chiupurile sînt cunoscute — avem acum dovezi concrete — de dacii din nord-vestul României încă înainte de cucerirea

[21] Aşezări inedite.
[22] A. Alföldi, *Budapest Története*, Budapesta, 1942, pl. XLIV/1.
[23] E. B. Bonis, *Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest*, Budapesta, 1969, în *Arch Hung*, SN, XLVII, pl. III; LI/2, 3, 4, 5; L/5, 6, 7, 8, 9; XLVI/2; XLVI/2; XXXIX/1 şi XXXVIII/2.
[24] S. Dumitraşcu, *Aşezări fortificate şi cetăţui dacice în partea de vest a Munţilor Apuseni*, în *Crisia*, 1972, Oradea, pp. 129—130.
[25] Cercetări inedite.

romană[26] și desigur cu mult înainte de pătrunderea neamurilor germane în aceste regiuni.[27]

Descoperirile din părțile sătmărene și din Maramureș — în special ceramica lucrată la roată —, însoțită mereu de ceramica modelată numai cu mîna ce păstrează arhetipuri autohtone vechi de un conservatism specific comunităților țărănești, au analogii de o deosebită pregnanță în ceramica publicată de cercetătoarea slovacă M. Lamiová, din sud-estul Slovaciei.[28]

Este astăzi evident pentru toți cercetătorii onești că ceramica descoperită la Mediașul Aurit *nu* poate fi încadrată în așa numita cultură Bereg[29], din simplul motiv că la Mediașul Aurit nu se lucra ceramică de tip Blažice[30], ornamentată cu motive stampate (Stempelkeramik).

De asemenea, chiupurile din cadrul culturii Pozeworsk, cercetate de noi prin amabilitatea colegilor polonezi în muzeele din Cracovia, Igolomia, Nowa-Huta nu sînt *tipuri*, ci copii palide după chiupurile din sud, dovedind stîngăcie în execuție și o copiere tîrzie, neasimilată gradual și trainic ca să devină o formă proprie de manifestare a civilizației susamintite.

3. Cimitirul (compus din 74 de morminte plane de incinerație, cu resturile cinerare depuse în urnă și în groapă) a fost atribuit, în mod analog, pe baza materialului ceramic și a pieselor de inventar dacilor liberi de epocă romană, deci celor care locuiau în așezarea alăturată de la „Șuculeu". Descoperirea unor morminte în care au fost depuse arme a ridicat problema atribuirii etnice a cimitirului. Un autor a scris nu de mult, într-un articol de popularizare, că în mormintele de la Mediașul Aurit au fost găsite, în afară de vase dacice, arme, pinteni și fibule caracteristice pentru vandali.[31]

În ce ne privește, pe baza analizei materialelor de epocă romană publicate în țara noastră, R. P. Ungară, R. S. Cehoslovacă, Uniunea Sovietică și pe baza studierii concrete a materialelor arheologice din R. P. Polonă, considerăm că în cimitirul de la Mediașul Aurit, nu au fost elemente străine lumii geto-dace, evident de epocă romană. Ne bazăm această afirmație pe următoarele:

a) ceramica din cimitirul de la Mediașul Aurit (lucrată în atelierele și arsă în cuptoarele din așezarea alăturată) are analogii numai în lumea geto-

---

[26] Recent O. Floca a publicat un cuptor dacic descoperit întîmplător la Deva v. O. F l o c a, *Cuptor dacic de ars vase descoperit la Deva*, în *Apulum*, IX, 1971, pp. 263—269.

[27] Nu este lipsit de însemnătate să atragem atenția că quazii și marcomanii din Cehia și vestul Slovaciei nu folosesc chiupul, nu le este specific.

[28] M. L a m i o v á - S c h m i e d l o v á, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostlowakei* în *Slovenská Archaeologia*, XVII, 2, 1969, p. 403—491; cf. și S. D u m i t r a ș c u în, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Historia, 2, 1971, pp. 145—148.

[29] D. C s a l l á n y, *Die Bereg-Kultur*, în *Acta Antiquaet Archaeologica*, X, Szeged, 1966, pp. 87—88.

[30] J. P a s t o r, *Sidliskovy Vyskum Blažiciach*, in *Studijné Zvesti AÚSAV*, 6, Nitra, 1961, pp. 83—108; cf. și S a l a m o n A g n e s, *Spätrömische gestempelte gefässe aus Intercisa*, în *Folia Archaeologica*, XX, Budapesta, 1969, pp. 53—62.

[31] K. H o r e d t, în *Magazin istoric*, V, 8, Buc., 1971, p. 11.

dacă. Studierea materialului ceramic — și a pieselor metalice, printre care amnare de „tip" Przeworsk, descoperite de M. Smisko la Lipica Gorna[32], — ne îndreptățește să afirmăm că materialele sînt analoage în cele două cimitire. Aceeași ceramică lucrată cu mîna și la roată, cu precizarea că la Lipica Gorna apar unele forme, pare-se, de influență bastarnă, dar și *cești dacice*. Nici la Mediești Aurit și nici la Lipica Gorna *nu* apar materiale ceramice vandale.[33]

b) depunerea armelor în morminte este o practică generală îndoeuropeană, regulă de la care se abat unele comunități datorită unor cauze de ordin istoric care nu intră în discuția noastră. Dacii au depus și ei arme (și pinteni) în morminte. Ne-o demonstrează cimitirul dacic de la Porolissum,[34] de dinainte de cucerirea romană, cel mai apropiat în spațiu și unul dintre puținele cercetate aproape în întregime (au fost găsite: „Sporen, Äxte, Lanzenspitzen, Schuhe"[35]), Desigur *pintenul* descoperit în cimitirul de la Mediești Aurit este de tipul sec. II—III e.n., dacii de aici nu puteau să depună în morminte în aceste secole pinteni cu o vechime de 2—300 ani, deci de tipul celor de la Porolissum!

c) fibulele descoperite în mormintele cimitirului dacic de la Mediești Aurit sînt de diferite tipuri: romane provinciale, tipuri vestice, de la Dunărea mijlocie sau tipuri din lumea „barbară" cu care veneau în contact. Sînt elemente generale de circulație în epocă, după cum se poate oricine ușor convinge consultînd recenta lucrare a arheologului polonez K. Godlowski[36], privind cronologia epocii romane și a perioadei timpurii a migrațiilor din centrul Europei.

La Mediești Aurit nu s-a descoperit pînă în prezent nici o fibulă de tipul Straze-Sakrau[37], caracteristice nu pentru vandali ci pentru cultura Przeworsk, sub care se ascundeau mai multe populații și neamuri germanice și negermanice. Nu ne gîndim în nici un caz să respingem posibilitatea ca unele piese de metal — și fibulele — să fi ajuns la Mediș în urma contactului cu neamurile germane, vandali, lugi, buri, bastarni etc., după cum și piese provincial romane ajung în lumea dacică sau nedacică din nordul provinciei sau amnare Przeworsk la Lipica Gorna. Nimenea însă nu s-a gîndit pînă în prezent să atribuie pe baza fibulelor provincial-romane cimitirul de la Mediești Aurit romanilor și nici cel de la Lipica Gorna culturii Przeworsk.

---

[32] *Muzeul de arheologie din Cracovia*, Inv. Nr. 3422.

[33] *Cf.* pentru ceramica vandală K. Tackenberg, *Die Wandalen in Niederschlesien*, Berlin, 1925, *passim*.

[34] M. Macrea, M. Rusu, *Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestattungsbräche in der Spätlatènezeit*, in *Dacia*, IV, 1960, p. 214.

[35] De altfel în majoritatea așezărilor dacice au fost descoperiți pinteni v. S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane* (teză de doctorat), nota 502 unde se dă o *listă* a acestor descoperiri.

[36] K. Godlowski, *The Chronology of the Late Roman and Early migration periods în Central Europe*, Krakówia, 1970, *passim*.

[37] *Cf.* W. Schulz, *Ein Fibeltypus der Wandalischen Hasdingen mit Bemerkungen über die Prunkfibeln benachbarter Fürstenhöfe der frühen Völkerwandernugszeit*, in *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte*, 44, Halle (Saale), 1960, pl. 55, 61, 58—60.

d) dacă ceramica este dacică, ritul de înmormîntare incineraţia, întîlnit la daci şi la alte neamuri, piesele metalice de circulaţie în epocă, există un element de ritual mai puţin întîlnit: aşezarea armelor sub urna mormintelor (umboul de sub urna M-41). Acest ritual are analogii în mormintele descoperite în regiunea Lwowului, la Bolotnoe şi Zvenigorod, aparţinînd culturii Lipita, publicate încă în 1957 de cercetătorul sovietic I.K. Sveşnikov[38] şi datate în sec. I—II e.n. cu ceramică dacică şi arme, ustensile, podoabe. Pentru originea armelor, uneltelor şi ustensilelor de fier nu este necesar să ne gîndim la aria culturii Przeworsk de pe Vistula, cînd este cu mult mai probabil că avem de-a face cu centre metalurgice locale, asupra celui din regiunea Mukacevo atrăsese atenţia încă V. Pârvan, dar observaţia sa a rămas neluată în seamă. Pe baza acestor fapte, a coroborării lor cu izvoarele literare, credem că nu este cu totul hazardat a admite prezenţa unor elemente estice, dace, costoboce — pătrunse eventual — în cadrul comunităţii de la Medieş cu ocazia evenimentelor petrecute în jurul anului 170 e.n., a luptelor costobocilor cu Imperiul roman. Să nu uităm că Dio Cassius pomeneşte într-un cunoscut pasaj că „Acelaşi Sabinianus (C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, legatul celor trei Dacii în anul 180 e.n.) a supus şi douăsprezece mii de daci dintre cei din vecinătate, care fuseseră alungaţi din ţara lor de baştină şi erau gata să dea ajutor celorlalţi, făgăduind că le va da pămînt în Dacia noastră“[39], evenimente ce şi-ar putea găsi o explicare şi prin interpretarea mormintelor descoperite în cimitirul de la Medieşul Aurit.

Noii veniţi par a putea fi semnalaţi la Medieşul Aurit, ei nu sînt însă germani, ci daci veniţi din est, costoboci „alungaţi din ţara lor de baştină“ şi care îşi găsesc adăpost în comunitatea de aceeaşi limbă de la Medieşul Aurit. Sînt întîmplări dramatice, dar care se petrec în cadrul aceloraşi coordonate a istoriei pămînturilor dace din care făceau parte şi părţile Sătmarului prin strălucitul monument antic care este staţiunea de la „Şuculeu“.

Înclinarea noastră spre o atare interpretare a izvoarelor literare conjugate cu descoperirile arheologice rămîne să fie în continuare susţinută numai pe baza viitoarelor fapte istorice oferite de cercetarea modernă.

---

[38] I. K. Sveşnikov, *Moghilniki Lipiţkoi Kulturî v Lwowscoi oblasti*, în *Kratkie Soobscenia*, 68, Moscova, 1957, pp. 68—74, fig. 24, 25, 23, 21, 22.

[39] Dio Cassius, LXXII, 3, 33.

NEW CONSIDERATIONS ON THE FREE DACIANS FROM NORTH-WESTERN RUMANIA

(*Summary*)

The author presents the new researches taking into consideration the free Dacians' material culture of Roman epoch in north-western Rumania. He insists upon the demonstration of the results of the archeological excava tions from Medieşul Aurit, district Satu Mare. The author calls attention to the essential difference between the free Dacians' material culture of Roman epoch and the Przeworsk culture, being not of the same opinion in the confusion of those two cultures. He considers the continuation of the archeological researches will bring in new data in the clearing up the free Dacians' history of Roman epoch from north-western Rumania.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN SUDUL JUDEȚULUI SATU MARE (ZONA TAȘNAD) — I

GH. LAZIN

Pentru verificarea informațiilor referitoare la existența unor așezări și descoperiri situate în partea sudică a județului Satu Mare, în primăvara și vara anului 1973 au fost efectuate cîteva cercetări prierghetice, urmate de cercetări arheologice sistematice, reduse însă ca amploare, menite să lămurească caracterul și natura unor așezări. Amintim că această zonă a fost și este încă insuficient cercetată sub aspect arheologic.[1]

Ne vom referi în continuare la rezultatele obținute în cercetarea preliminară a două așezări situate în hotarul localității Săcășeni, așezări care, pe baza materialelor rezultate în urma săpăturilor arheologice, după cum se va vedea mai jos, se înscriu cronologic în sec. II—IV și VIII—IX.[2]

Cele două așezări (firește prezentarea noastră va ține cont de criteriul cronologic) se află situate în partea nord-vestică și vestică a localității menționate (vezi fig. 1), în două puncte de hotar diferite.

Prima așezare (fig. 1/1) se află situată pe un teren șes în partea de hotar denumită de localnici „Drumul Cigului", la aproximativ 1,5 km nord-vest de Săcășeni, în apropierea drumului de cîmp ce leagă această localitate cu satul Cig (înglobat orașului Tășnad). Așezarea antică a fost surprinsă cu prilejul verificării pe teren a unei informații mai vechi referitoare la așezarea prefeudală (vezi mai jos). La suprafața solului, pe o întindere relativ, redusă, s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu mîna sau la roată, numeroase bucăți de chirpic, precum și o fusaiolă (fig. 3/7).

---

[1] *Unimăt* — Urme de viață începînd din neolitic pînă în epoca prefeudală, S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, în *Satu Mare — Studii și comunicări*, 1969 p. 41—47; *Cehăluț* — Două așezări din epoca bronzului (cultura Otomani și Suciu de Sus), informații, T. Bader, Muzeul județean Satu Mare, cf. și *SCIV*, 3, 1970, p. 497, nr. 37.

[2] Cu prilejul cercetărilor de teren și a săpăturilor am luat cunoștință despre o serie de descoperiri din diverse epoci: a) hotarul localității *Cehal* „Pădurea Fanagîșa", topoare de piatră din neolitic și perioada de tranziție; b) Cîteva fragmente ceramice din sec. III—IV e.n. (informații prof. V. Lohan — Cehal). *Blaja* (oraș Tășnad), din partea denumită „Jolța" cu prilejul unor plantații de pomi fructiferi au ieșit la lumină mai multe materiale ceramice, topoare de piatră, obiecte din corn, aparținînd neoliticului mijlociu și final. Este vorba de așezarea neolitică menționată încă de M. Roska. (*Erdely régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942, p. 280, nr. 10). Materialele au fost adunate prin grija prof. A. Medvei — Tășnad. Din apropierea așezării neolitice provin fragmente ceramice aparținînd epocii bronzului, cultura Otomani (se pare că se încadrează în Otomani II).

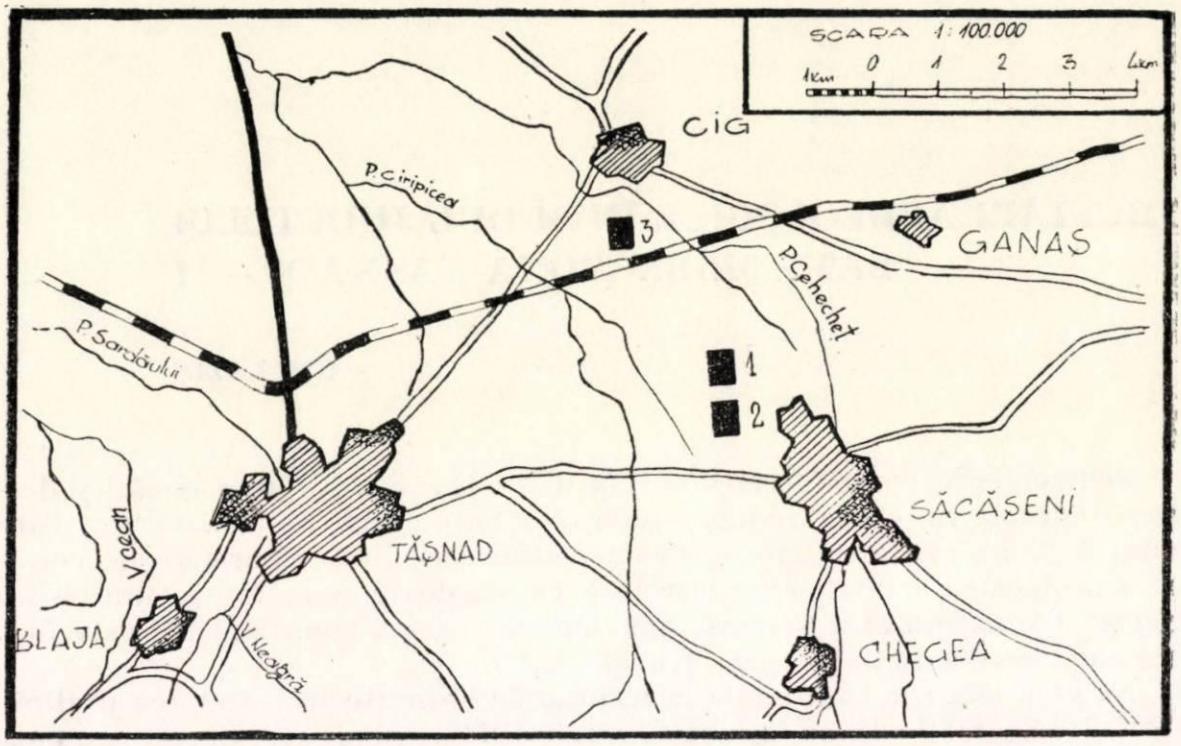

Fig. 1. Harta zonei Tășnad, cu punctele menționate în lucrare.

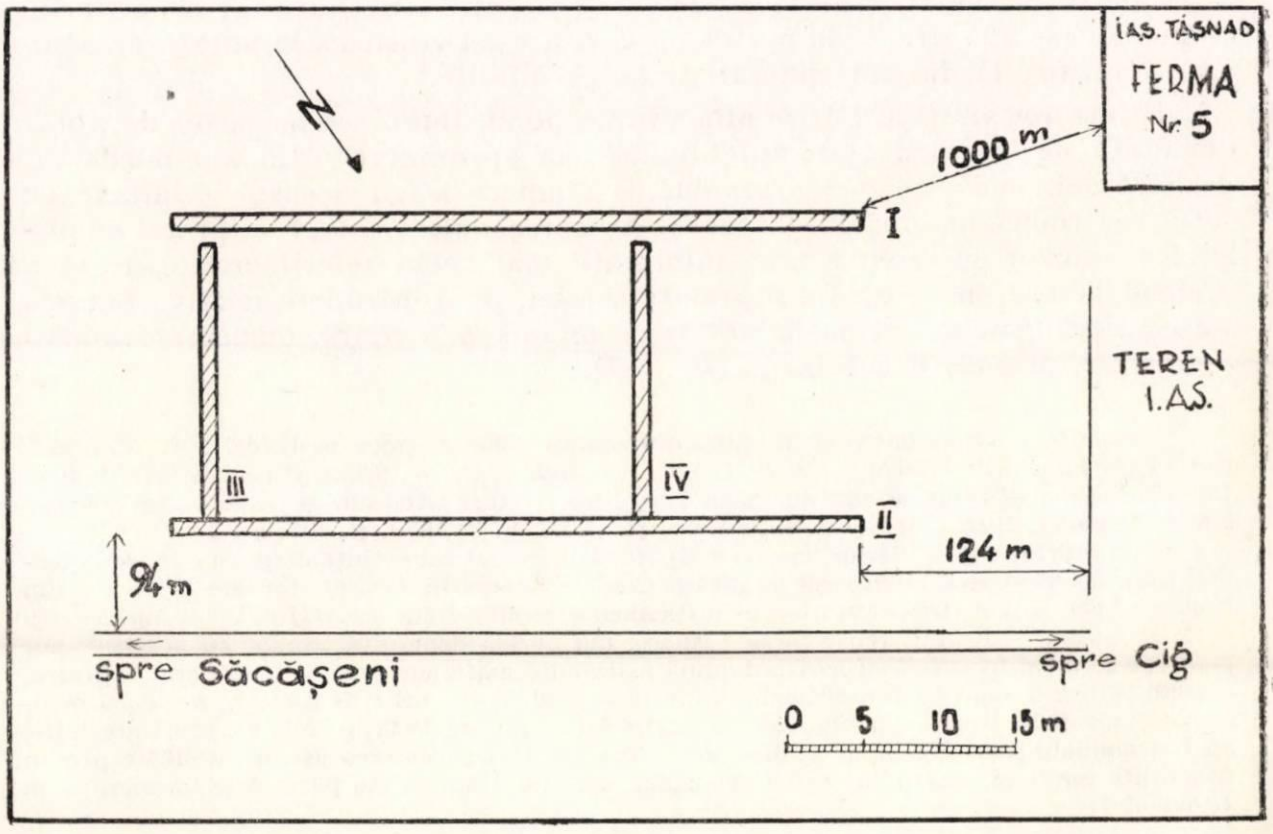

Fig. 2. Săcășeni — Drumul Cigului. Planul săpăturilor efectuate.

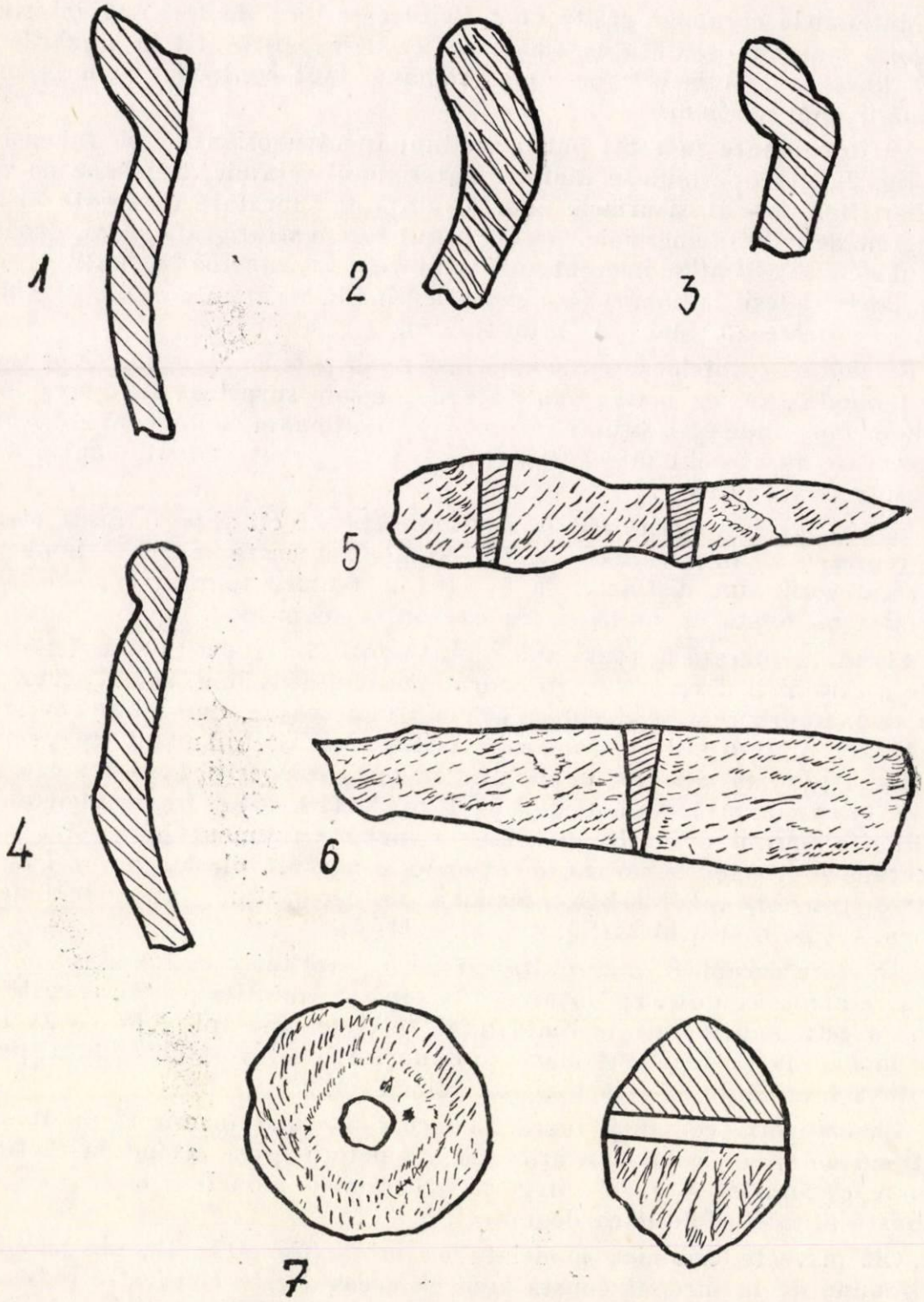

Fig. 3. Săcăşeni — Drumul Cigului, 1—4: profile de străchini; 5—6: lame de cuţit; 7: fusaiolă.

Materialele ceramice găsite cu prilejul cercetării de teren se înscriu în categoria bine cunoscută a ceramicii dacice descoperită atît în aşezările din Dacia liberă, cît şi în cele de epocă romană, fapt confirmat apoi în urma efectuării unor secţiuni.

Au fost săpate în total patru secţiuni (pentru orientare şi dimensiuni, vezi fig. 2), descoperindu-se înafara materialului ceramic, trei lame de cuţit din fier (fig. 3/5—6), şi urmele unor locuinţe de suprafaţă deranjate însă în întregime de lucrările agricole. Nu s-a putut face o stratigrafie clară, deoarece stratul de cultură aflat imediat sub solul vegetal este foarte subţire. Toate materialele au ieşit la lumină fără excepţie pînă la adîncimea de 0,30—0,35 m, după care urmează solul viu (brun-roşcat).

Prezenţa locuinţelor este relevată însă fie de petele negricoase de pe suprafaţa terenului, fie de marea cantitate de chirpic surprinsă în cîteva locuri (acolo de fapt unde erau situate locuinţele). Menţionăm că din cauza arăturilor adînci, care au răscolit întreaga aşezare, nu s-a putut delimita conturul nici unei singure locuinţe.

Materialul descoperit, atît în secţiunile trasate cît şi pe întinsul aşezării este reprezentat în exclusivitate de ceramică. Aceasta se poate împărţi în două categorii bine distincte, în funcţie de tehnica folosită la execuţia ei: ceramica modelată cu roata şi cea executată cu mîna.

Ceramica lucrată la roată sub raport cantitativ constituie cea mai mare parte a ceramicii descoperite. În cadrul acesteia deosebim, sub aspectul calităţii, două tipuri: ceramica cenuşie fină şi zgrunţuroasă. Ceramica cenuşie fină este lucrată dintr-o pastă de bună calitate, bine arsă, avînd nuanţe de la cenuşiu deschis şi pînă la cenuşiu închis. Dintre formele specifice acestei categorii, notăm în special străchinile (fig. 3/1—4; pl. XIII/1—5) şi fragmentele de oale de diferite mărimi, avînd fundul plat sau inelar. Ornamentaţia acestei categorii ceramice este foarte săracă, menţionăm o nervură plasată pe un fragment dintr-o strachină (pl. XIII/2), precum şi un decor stampilat, aplicat de asemenea, tot pe o strachină (fig. 4/6; pl. XIII/4).

În afara ceramicii fine, o altă categorie, cantitativ mult redusă, o reprezintă ceramica cenuşie, zgrunţuroasă la pipăit. Amintim pentru această diviziune a ceramicii lucrate la roată două torţi de vase (pl. XIV/1—2), dintre care una de la un recipient mare cu două torţi, o formă de amforă, precum şi cîteva fragmente de străchini (pl. XIV/3—4).

La categoria ceramicii lucrate cu roata se mai înscrie şi un fragment dintr-un chiup de culoare negricioasă cu pereţii groşi, avînd în secţiune o culoare cărămizie, A doua categorie a ceramicii modelate la roată conţine în pastă nisip fin folosit ca degresant.

Cît priveşte ceramica modelată cu mîna (fig. 4/7—10, pl. XIV/5—7), se impune de la început constatarea că aceasta este cantitativ redusă faţă de ceramica lucrată cu roata. Ca şi colorit, deosebim ceramica de culoare cenuşie-negricioasă şi cărămizie. Pasta ceramicii modelate cu mîna conţine atît nisip cît şi pietricele folosite ca dregresant, iar la unele fragmente de vase

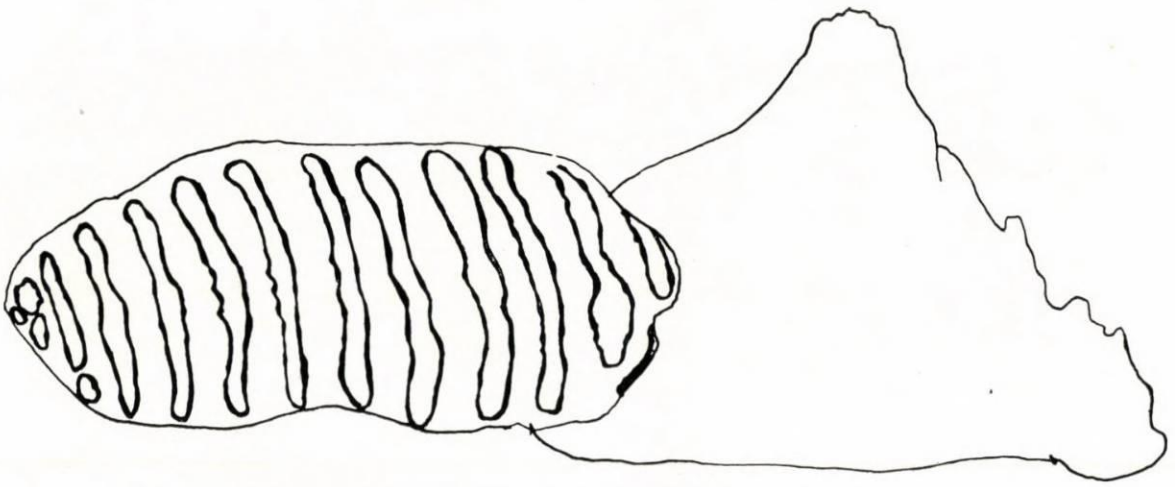

MAMMONTEUS PRIMIGENIUS (BLUMENBACH) $M\frac{2}{-}$ dextr. $\frac{1}{2}$

SATU MARE 1972

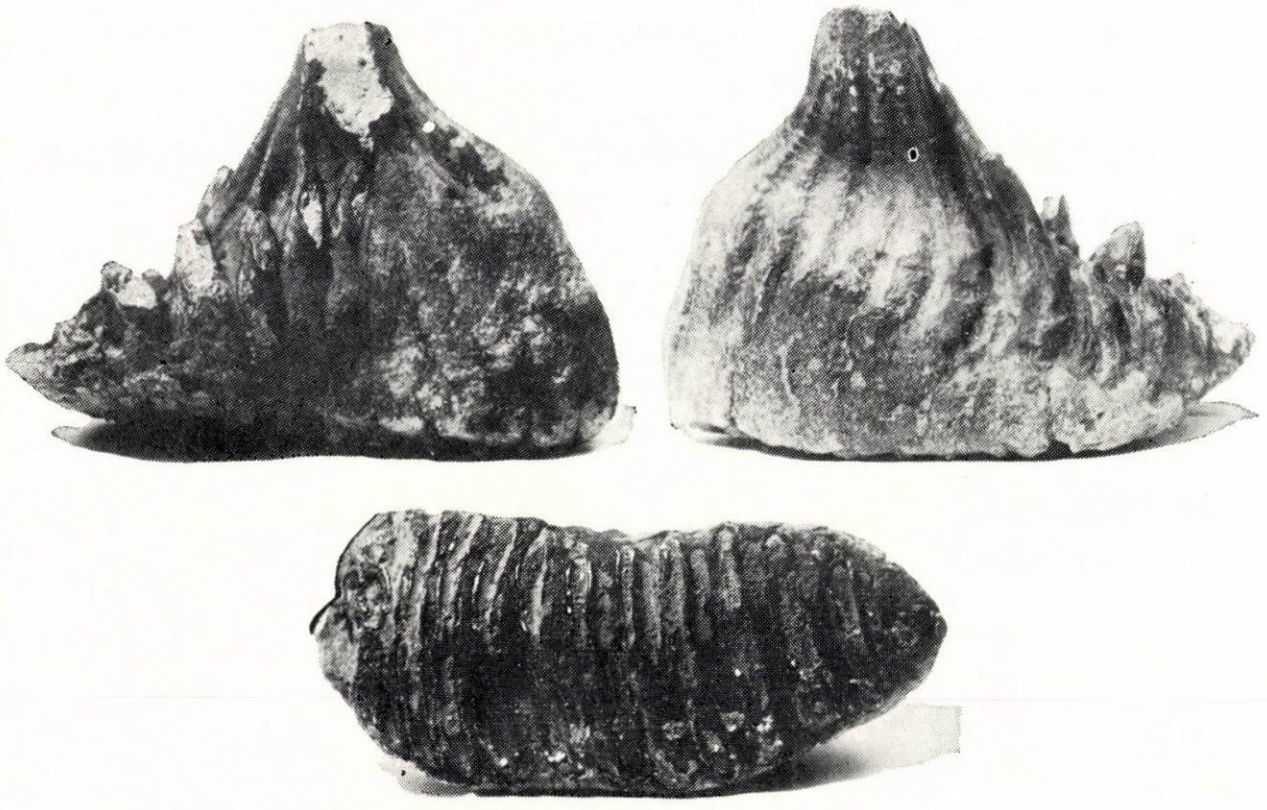

Pl. I. Molar de mamut — Satu Mare.

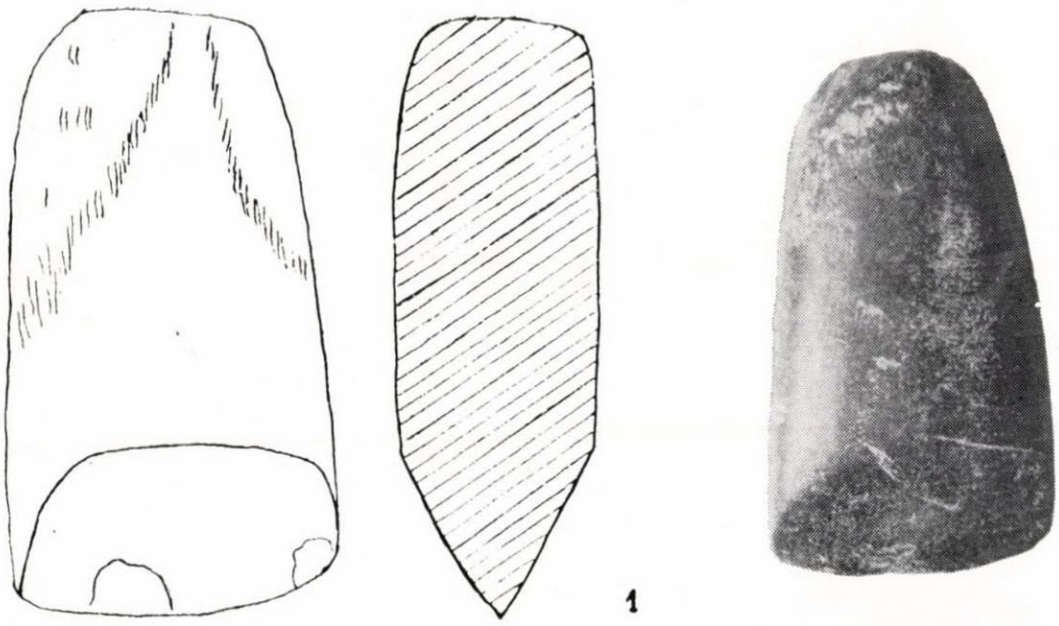

1

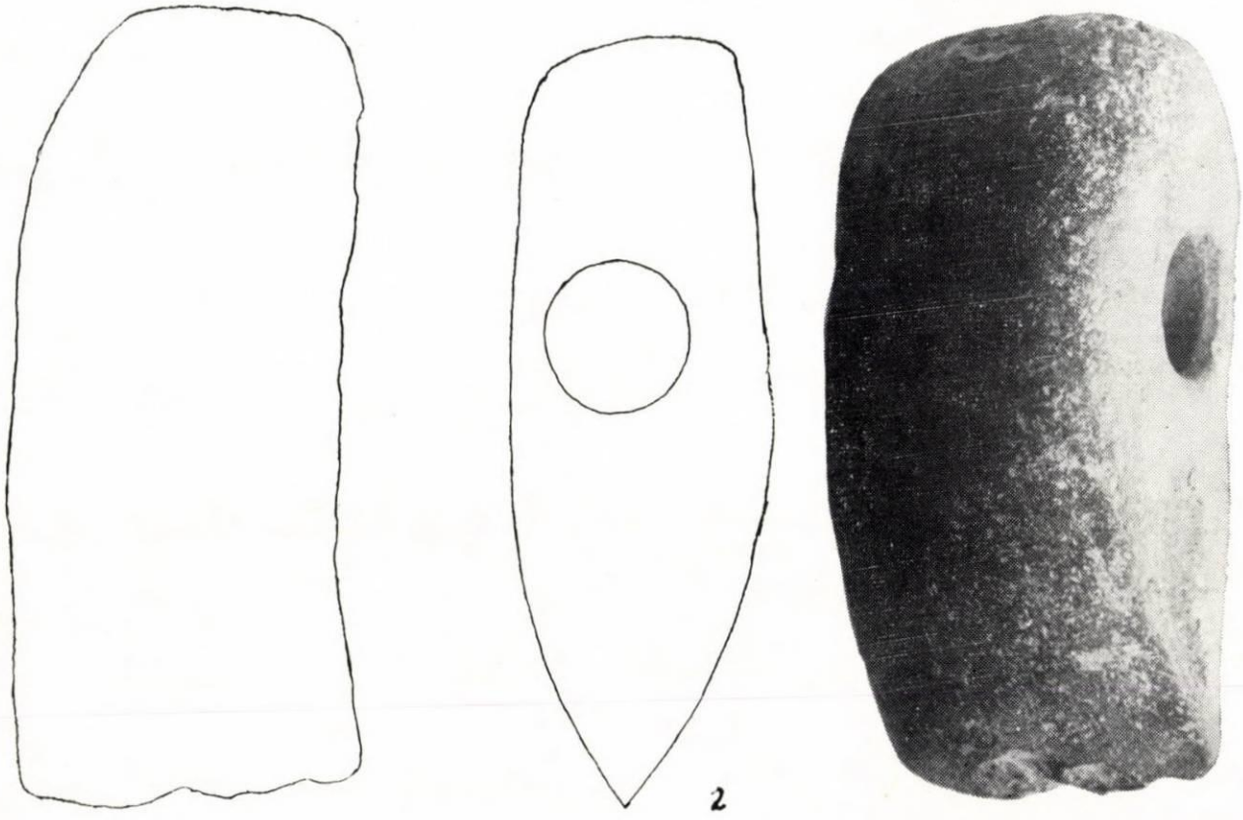

2

Pl. II. 1—2, topoare de piatră — Satu Mare.

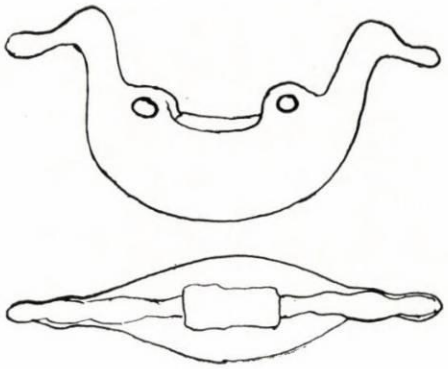

1

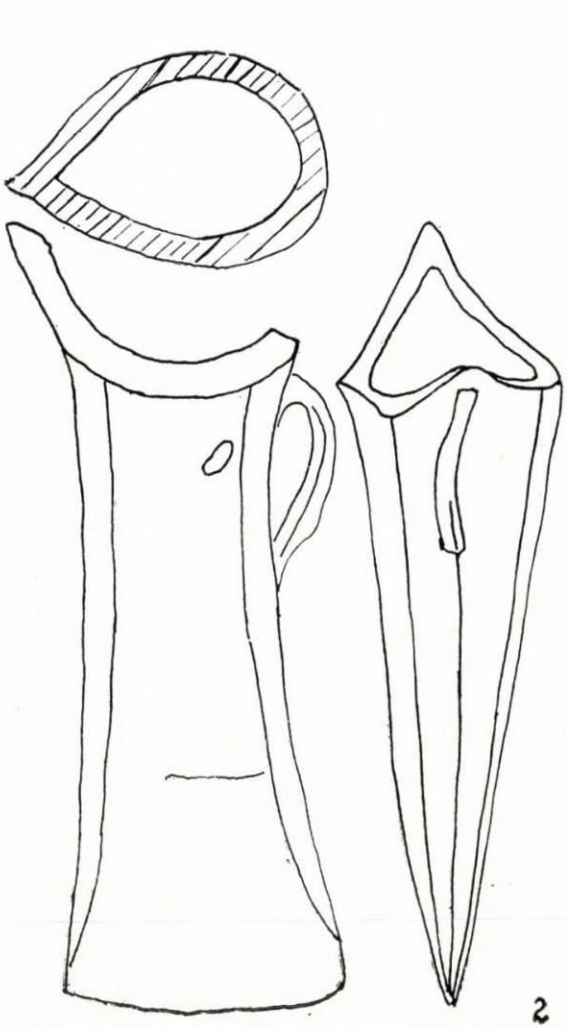

2

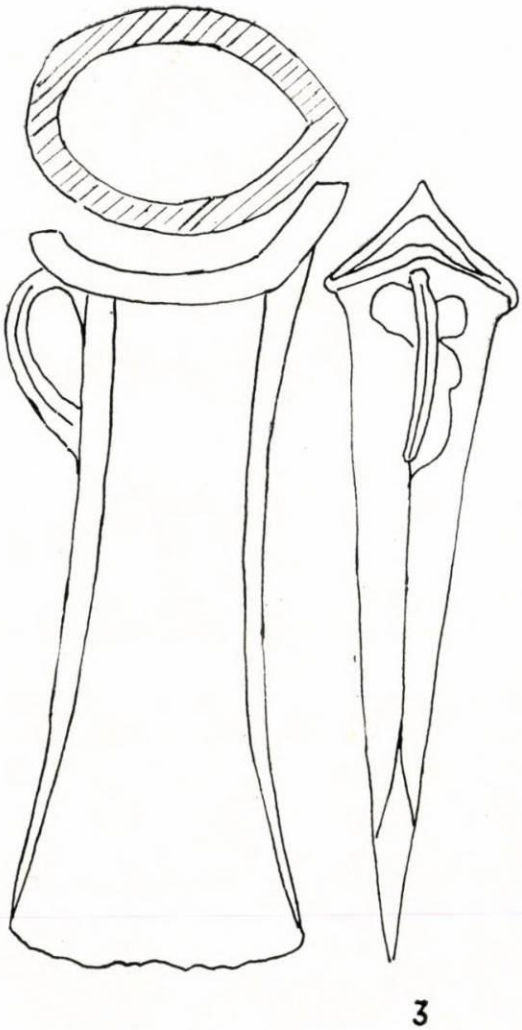

3

Pl. III. 1—3, depozit de bronzuri — Satu Mare.

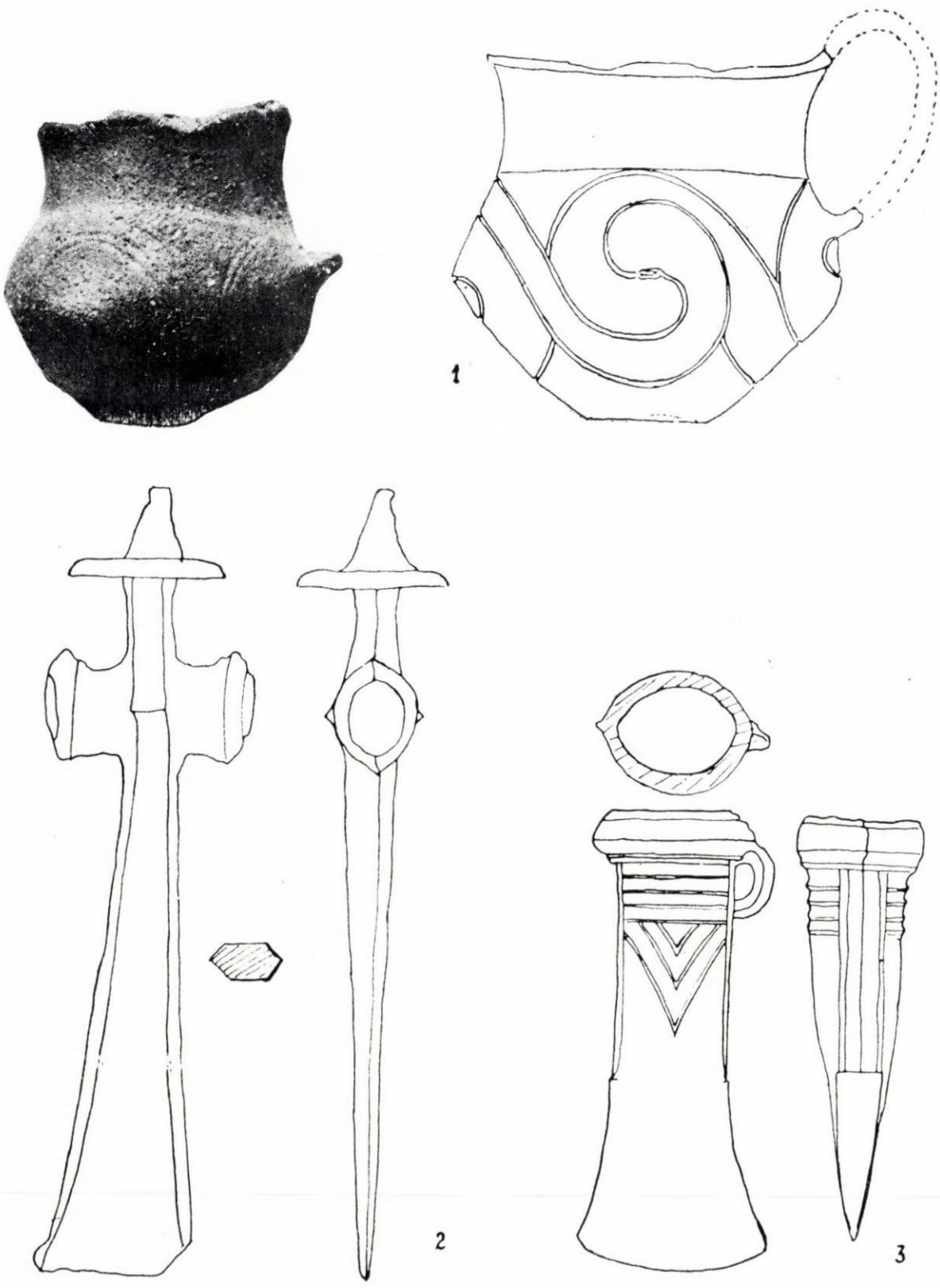

Pl. IV. 1, ceaşcă de lut; 2, topor de luptă; 3, celt — Satu Mare.

1

2

3

Pl. V. 1, monede romane republicane; 2, monedă romană imperială; 3, fibulă în formă de „cicadă" — Șatu Mare.

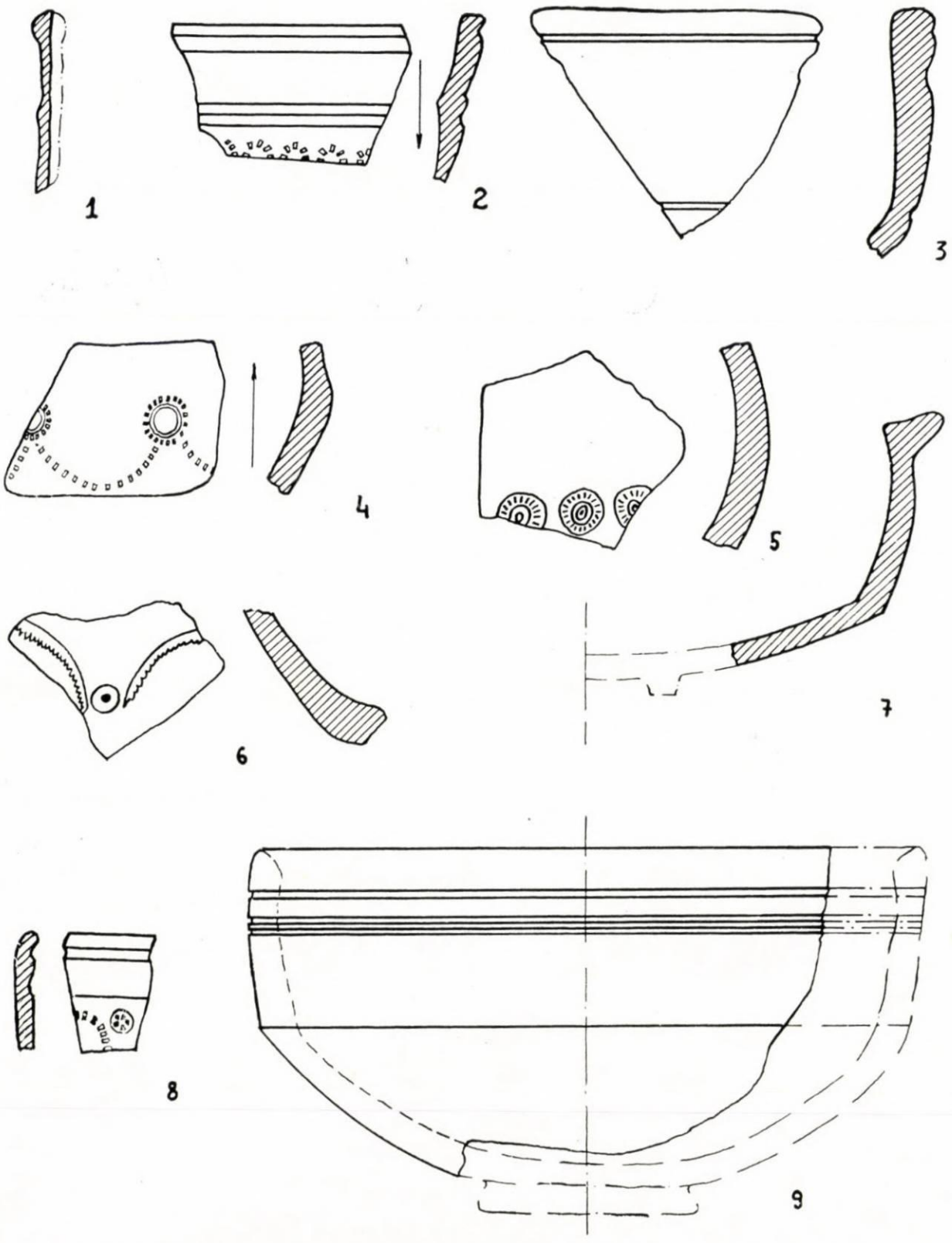

Pl, VI, 1—9, fragmente de castroane — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

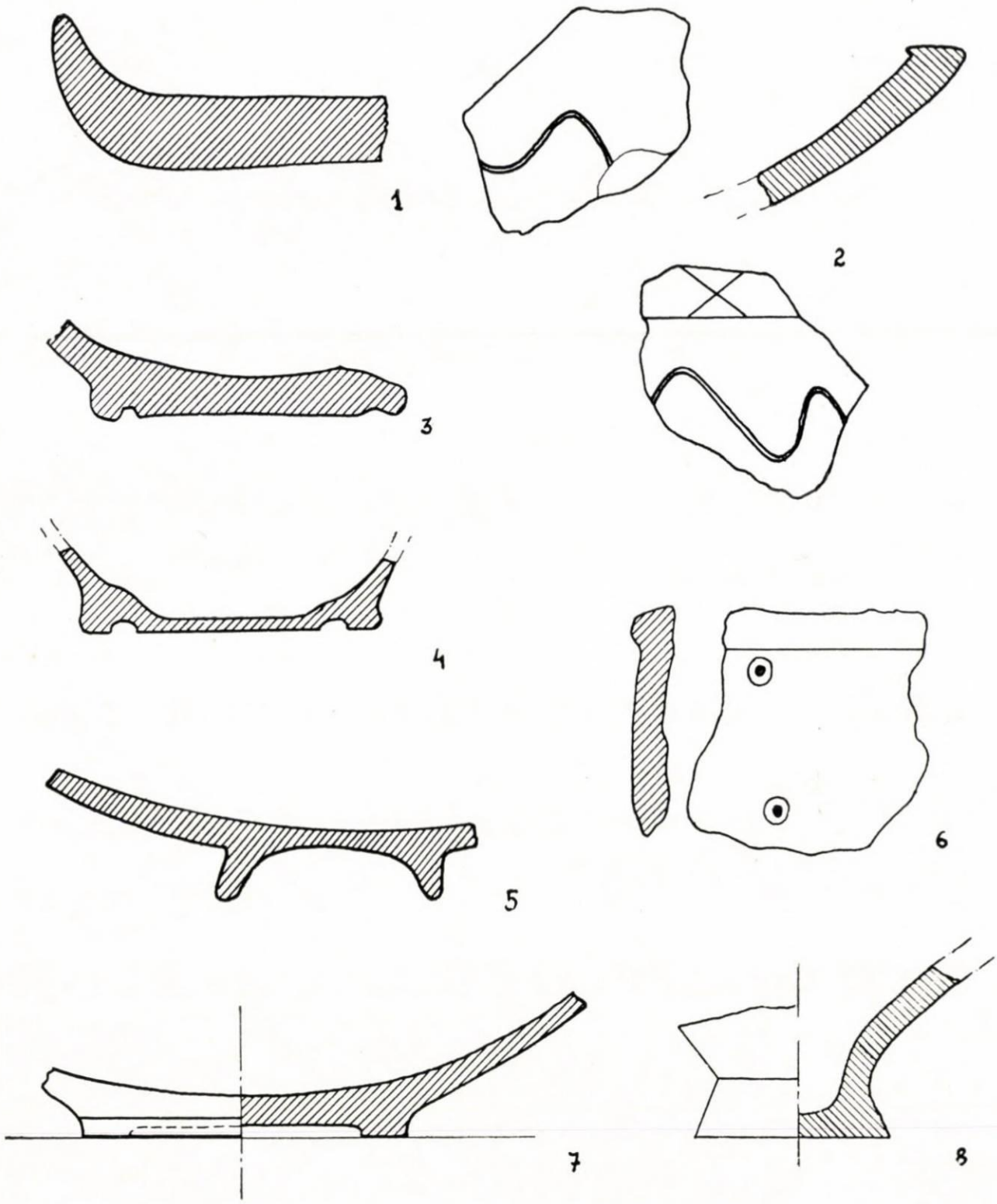

Pl. VII. 1—8 fragmente, străchini și oale — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

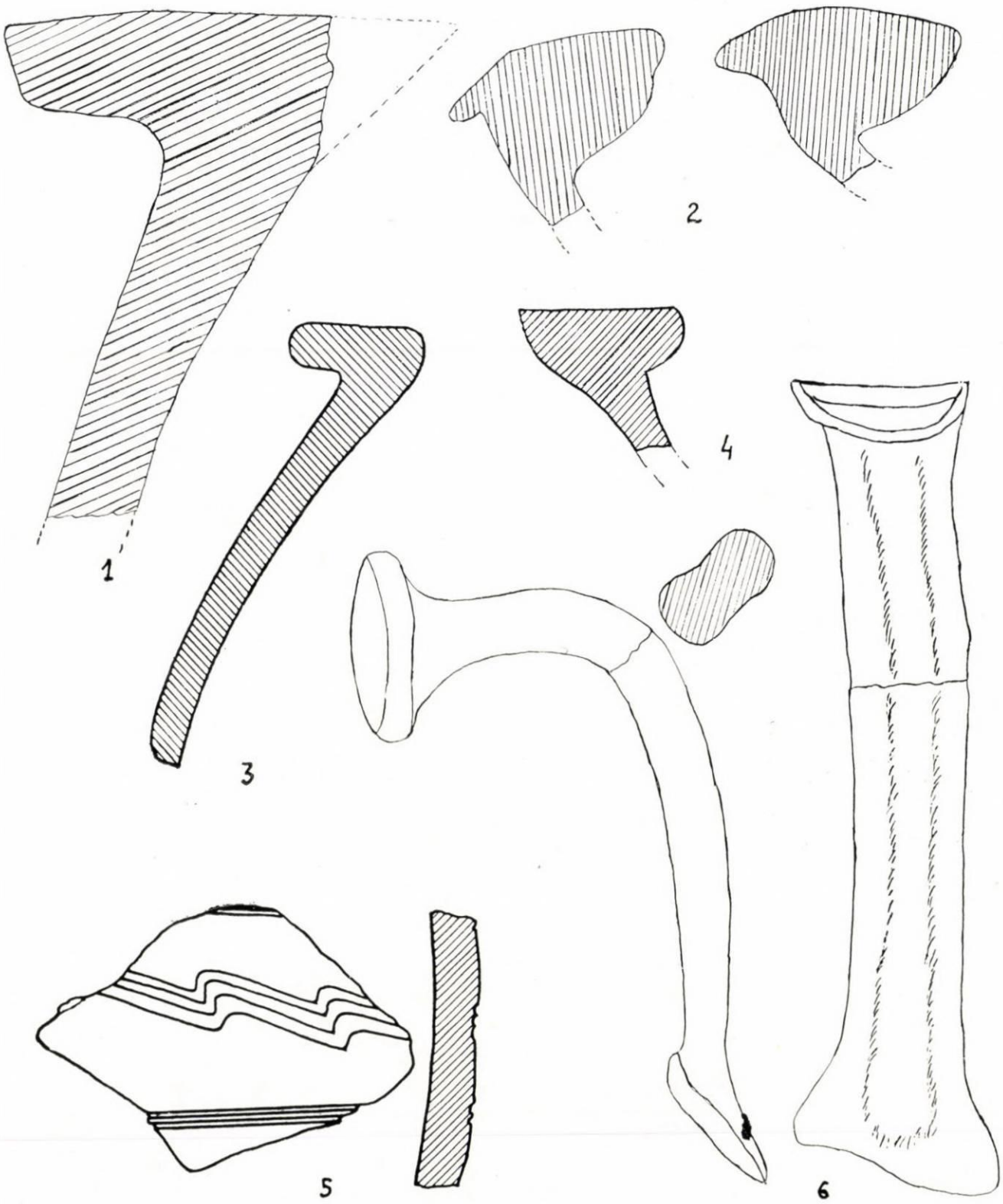

Pl. VIII. 1—5 buze şi alte fragmente de chipuri; 6, toartă de amforă — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

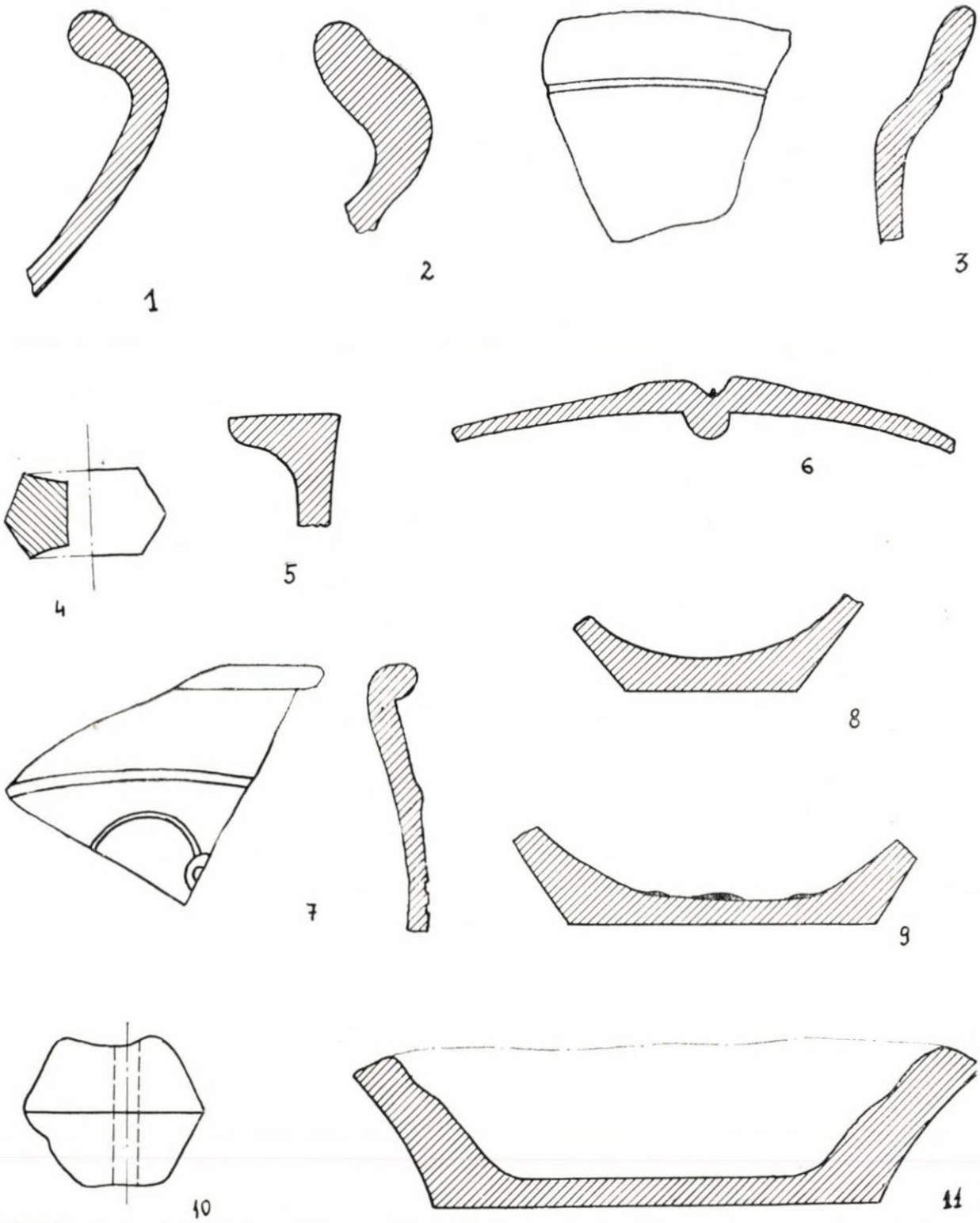

Pl. IX. 1—3, fragmente de ceramică zgrunţuroasă; 4, 10 fusaiole; 5, fragment de buză de oală; 6, capac; 7, fragment de vas, 8, 9, 11 profile de funduri de vase — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

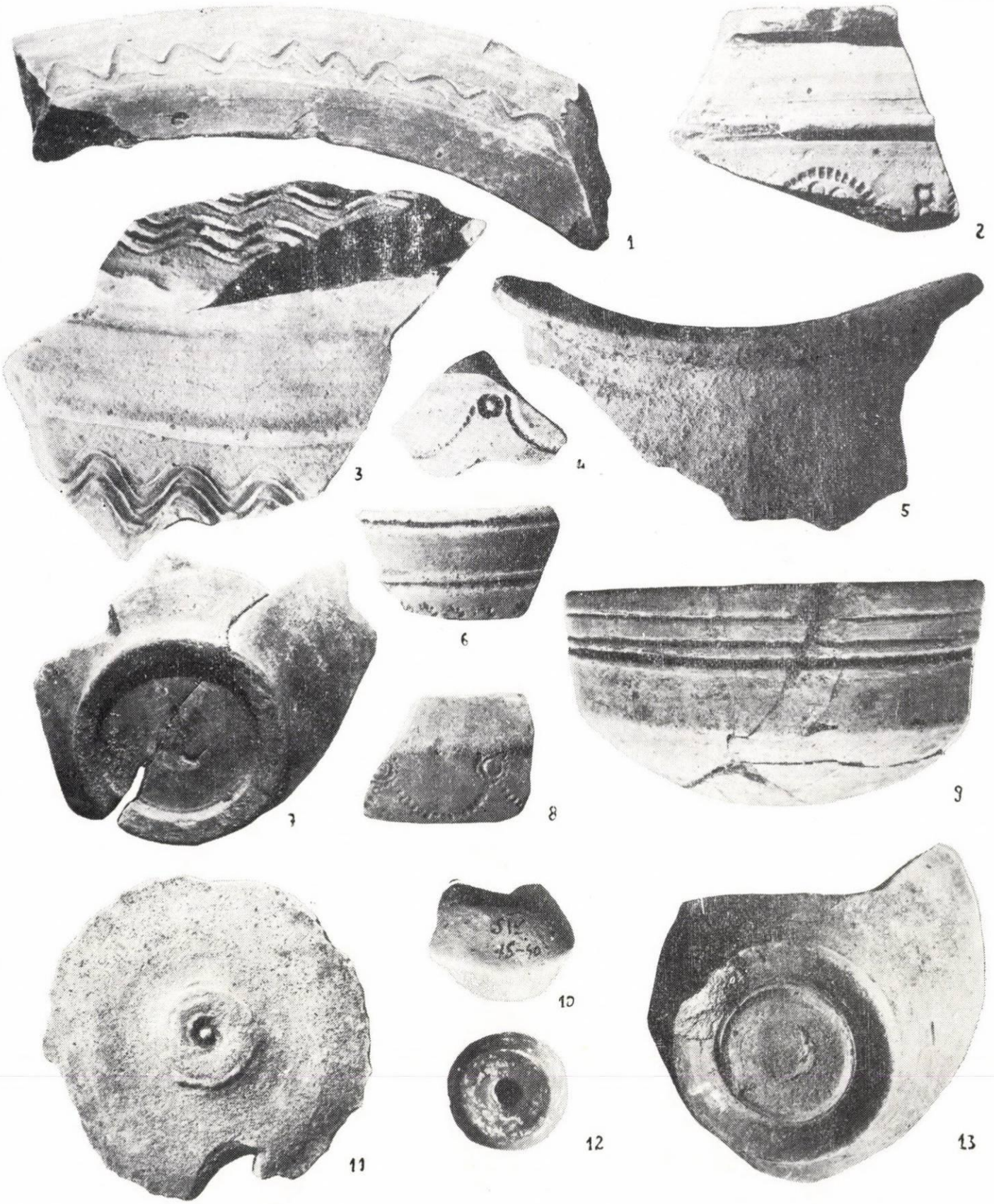

Pl. X. 1—3, fragmente de chiupuri; 2, 4, 6, 8, 9 fragmente de castroane; 5 fragment de ceramică zgrunţuroasă; 7, 13 funduri de oale; 11, capac; 10, 12 fusaioale — Satu Mare — Pădurea Noroieni.

1

2

Pl. XI. Vas piriform și castron arcuit descoperite la Curtuișeni.

Pl. XII. Vas de cult în formă de cizmă, descoperit la Curtuișeni.

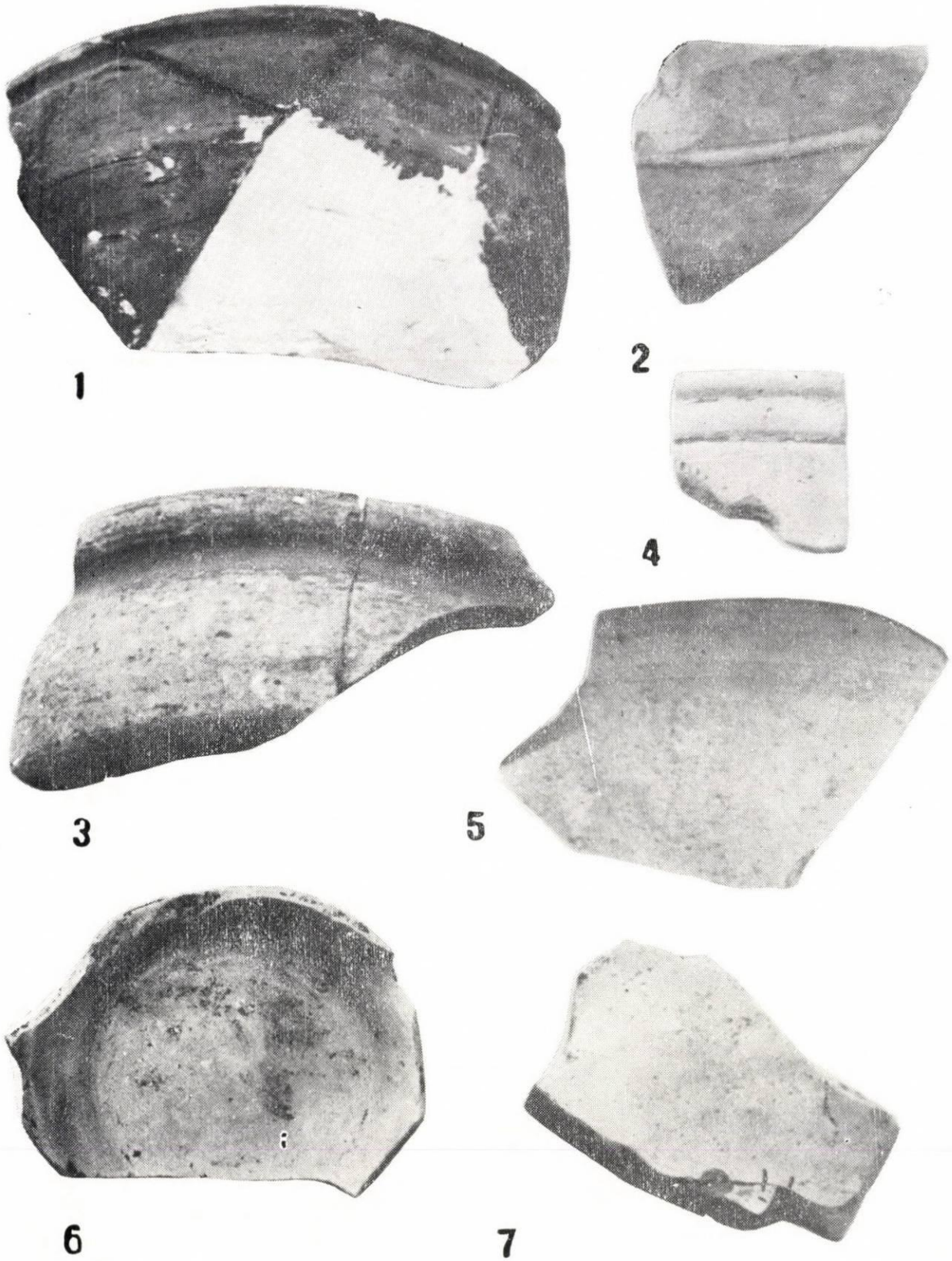

Pl. XIII. Săcășeni — Drumul Cigului, ceramică lucrată la roată; 1—5: fragmente de strachini.

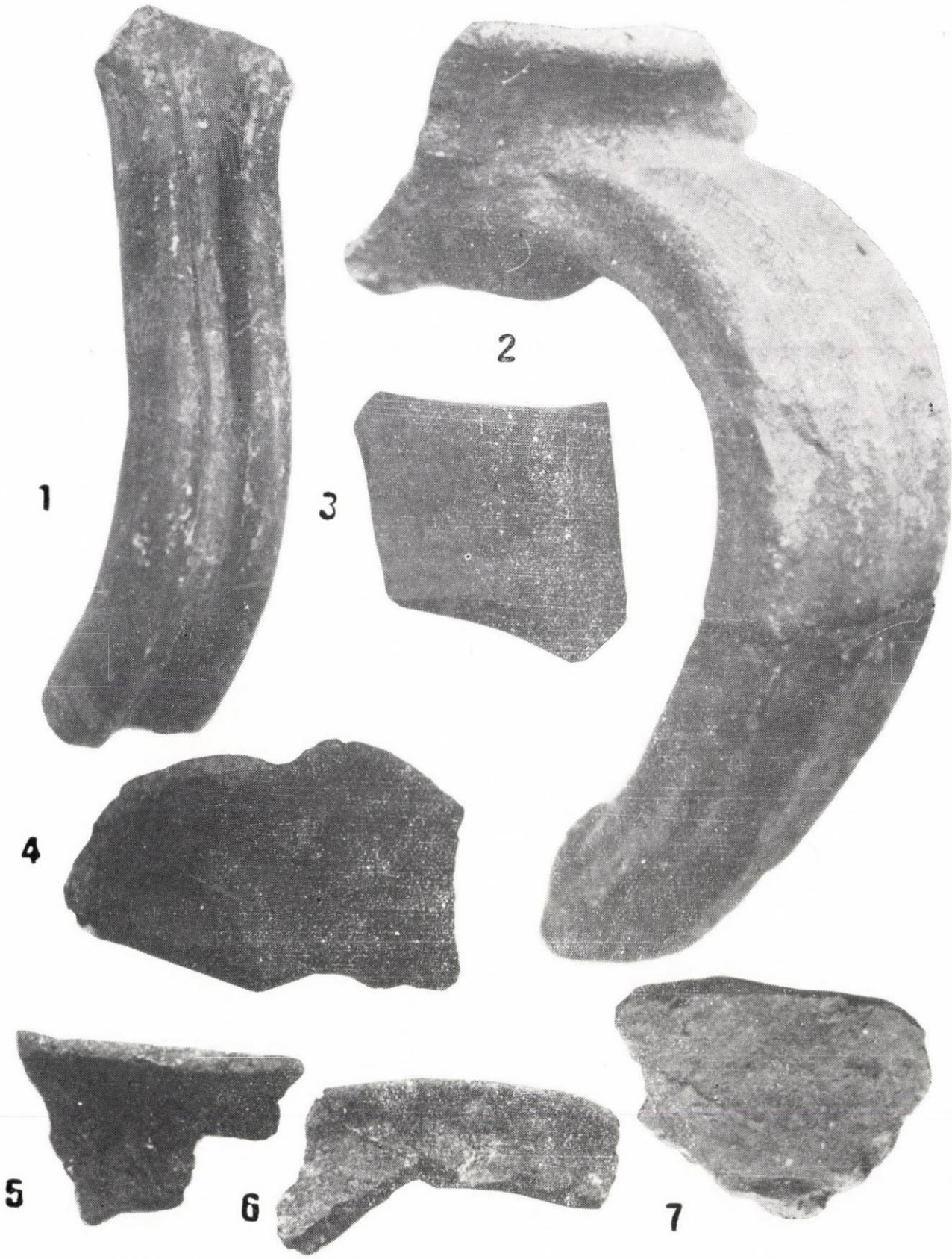

Pl. XIV. Săcăşeni — Drumul Cigului, 1—4: ceramică zgrunţuroasă lucrată la roată; 5—7: ceramică lucrată cu mîna.

Pl. XV. Săcășeni — Fîntîna Ciobanului: fragmente de tipsii.

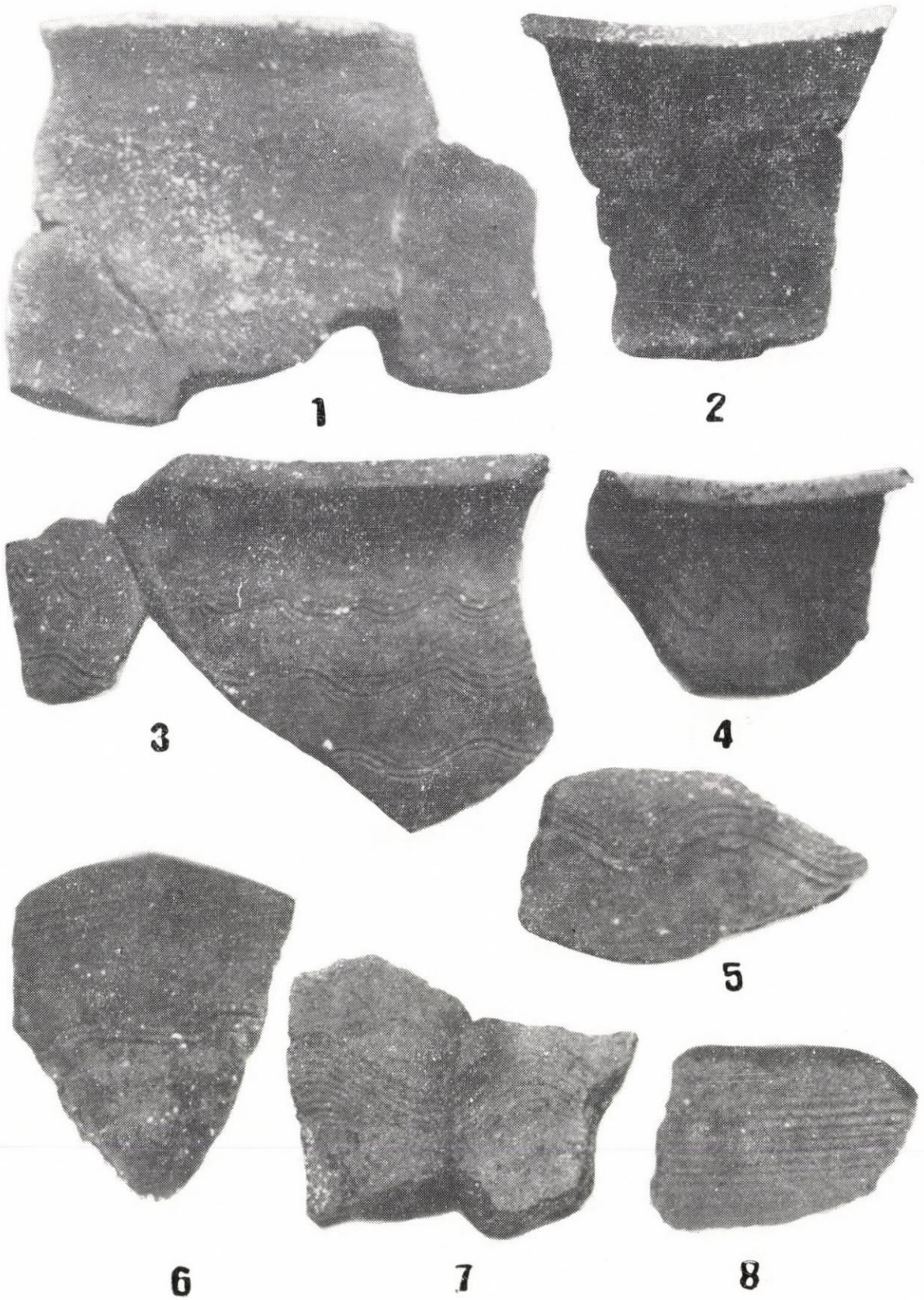

Pl. XVI. Săcășeni — Fîntîna Ciobanului: ceramică lucrată la roată.

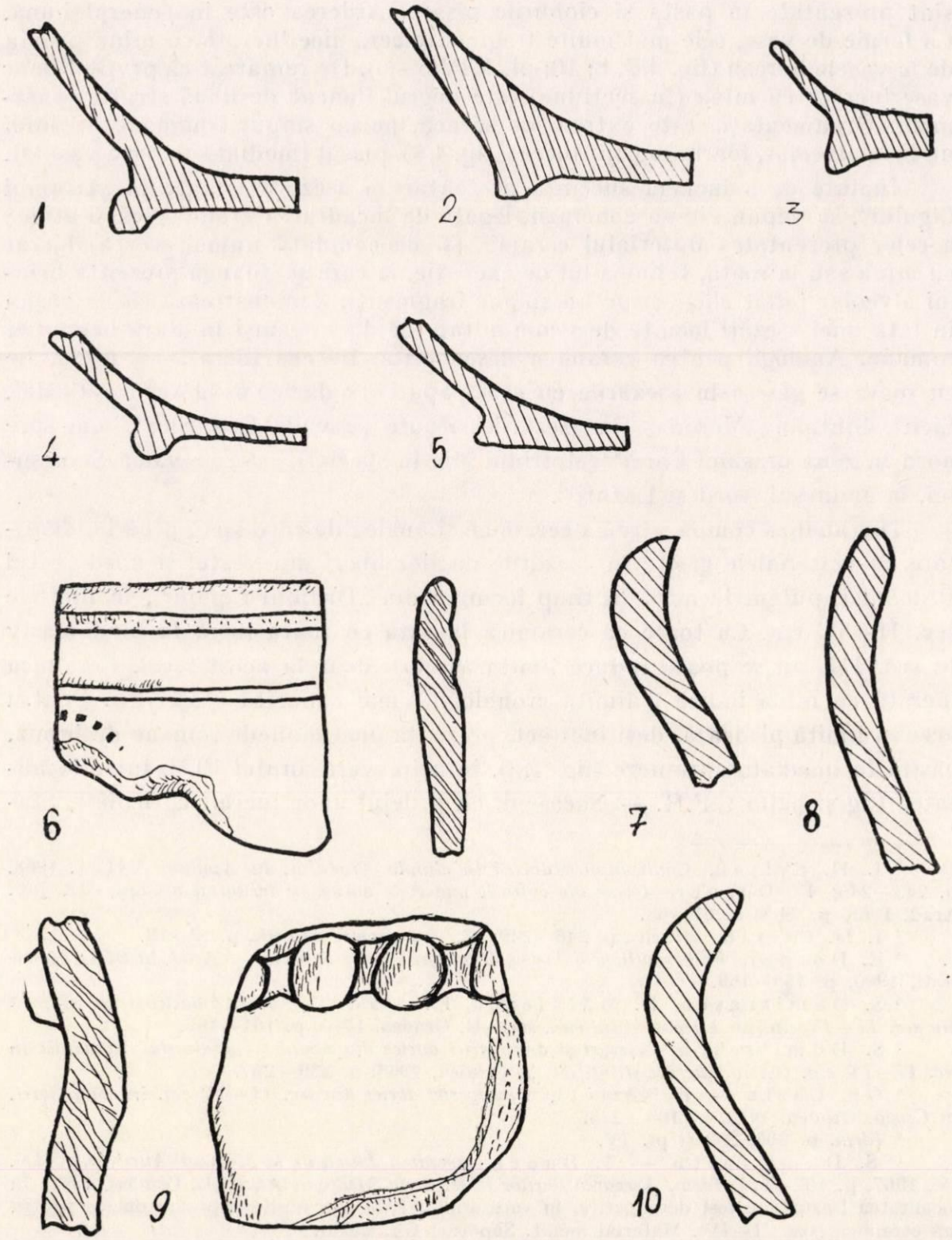

Fig. 4. Săcăşeni — Drumul Cigului, 1—6 ceramică lucrată la roată; 7—10: ceramică lucrată cu mîna.

sînt prezentate în pastă și cioburile pisate. Arderea este în general bună. Ca forme de vase, cele mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna provin de la vasele borcan (fig. 4/7, 8; 10; pl. XIV/5—6). De remarcat că profilul unor vase lucrate cu mîna (în secțiune) este negru, flancat de două straturi cărămizii. Ornamentația este extrem de săracă, pe un singur fragment întîlnim un brîu alveolar, foarte îngrijit lucrat (fig. 4/9), plasat imediat sub baza vasului.

Înainte de a încheia succinta prezentare a așezării situate în „Drumul Cigului", se impun cîteva concluzii, legate de încadrarea cronologică și etnică a celor prezentate. Materialul ceramic (și deocamdată numai acesta), lucrat cu mîna sau la roată, tehnica lui de execuție, la care se adaugă prezența brîului alveolar (aflat chiar și pe un singur fragment), demonstrează că ne găsim în fața unei așezări locuite de o comunitate de daci rămași în afara ocupației romane. Analogii pentru ceramica descoperită, fie cea lucrată cu mîna, fie cu roata se găsesc în așezările cu certă aparență dacică de la Arad — Ceala[3], Cicir[4], Sîntana[5], Moroda[6], în așezările situate pe văile Crișurilor[7], mai spre nord în zona orașului Carei[8] (Moftinul Mic în special),[9] sau pe valea Someșului, la Mediești Aurit și Lazuri[10].

Din analiza comparativă a ceramicii și analogiile care merg pînă la identitate cu materialele găsite în așezările dacilor liberi din vestul și nord-vestul României, putem încadra în timp locuirea din „Drumul Cigului", în limitele sec. II—IV e.n. Cu toate că ceramica lucrată cu roata intră în mod masiv în sec. III, nu se poate reduce limita așezării doar la acest secol. Ceramica lucrată cu mîna indică o limită cronologică mai coborîtă a așezării. Pentru aceeași limită pledează, deși indirect, prezența unei monede romane de bronz, găsită în imediata apropiere (fig. 1/3), în primăvara anului 1973, între localitatea Cig și halta C.F.R. — Săcășeni, cu prilejul unor lucrări agricole[11], Sta-

---

[3] I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în cîmpia Aradului*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 243—246; E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădan*, Mz. jud. Arad, 1968, p. 24 și n. 67—68.

[4] I. H. Crișan, *art. cit.*, p. 246—249; E. Dörner, *op. cit.*, p. 17—18.

[5] E. Dörner, *Römerzeitliche dakische Brandgräber aus Sîntana — Arad*, în *OCD*, București, 1960, p. 155—159.

[6] S. Dumitrașcu, D. Mălăiescu, Fl. Dudaș, *Așezarea dacică de la Moroda din sec. II—IV e.n.*, în *Lucrări științifice*, seria B, Oradea, 1970, p. 161—167.

[7] S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n.* (I), în *Lucrări științifice*, 2, Oradea, 1968; p. 239—257.

[8] Gh. Lazin — I. Németi, *Descoperiri dacice din sec. II—IV e.n. în zona Carei*, în *Crisia*, Oradea, 1972, p. 109—213.

[9] *Idem*. p. 205, 209 și pl. IV.

[10] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacică de la Mediești Aurit*, în *AMN*, IV, 1967, p. 107—126; *Idem*, *Așezarea dacilor liberi de la Mediești Aurit* (I), Oradea, 1967. În localitatea Lazuri, au fost descoperite, în vara anului 1974 mai multe cuptoare dacice pentru ars ceramică (sec. II—IV). Material inedit. Săpături Gh. Lazin.

[11] Piesa a fost adusă Muzeului județean Satu Mare de către Teodor Chișu, mecanizator la S.M.A. — Tășnad, în luna aprilie 1973.

rea proastă de conservare nu permite o identificare exactă a piesei, însă detaliile aversului conduc spre împăratul Vespasian (eventual Traian ?).

Datarea, pînă în secolul IV a așezării, este indicată, cel puțin în parte, de prezența decorului stampilat (în formă de cerc), plasat în partea superioară a unui fragment dintr-o strachină (fig. 4/6; pl. XIV/4).

Caracterul restrîns al cercetărilor nu ne îngăduie, deocamdată, mai multe considerații, așezarea își are importanța ei. În afara îmbogățirii repertoriului așezărilor dacice de epocă romană și postromană din nord-vestul României, așezarea de la Săcășeni se înscrie, după cunoștințele noastre, ca cea mai apropiată locuire a neamurilor libere de granița nord-vestică a Daciei romane. Nu este exclus însă, ci din contră, ca în viitor unele descoperiri noi în această zonă, sau mai spre sud, să micșoreze simțitor acea fîșie nelocuită (50—60 km), existentă între linia de apărare nordică și nord-vestică a Daciei și așezările sau descoperirile ce aparțin populațiilor libere, (daci, etc.), fîșie care a stat, se pare, sub controlul romanilor.[12]

La 500 m spre sud de așezarea din sec. II—IV, în hotarul aceleiași localități Săcășeni, în partea denumită „Fîntîna ciobanului", pe o suprafață întinsă, au ieșit la lumină în urma lucrărilor agricole o serie de fragmente de vase din perioada prefeudală (fig. 1/2).[13]

Așezarea de la „Fîntîna ciobanului" se află la poalele unei coline care descrește treptat dinspre sud-est spre nord-vest. Chiar la poalele dealului se află drumul de cîmp (care trece și peste așezare) ce face legătura între localitatea Săcășeni și I.A.S. — Tășnad, Ferma nr. 5, situată la 700 m vest de așezare. A fost trasată o singură secțiune, lungă de 45 m, pe direcția NE—SV.

Stratul de cultură arheologică se află imediat sub solul vegetal, avînd o grosime ce variază între 0,20—0,25 cm, sub acest nivel apare solul viu, brun-roșcat, lipsit de material arheologic. În capătul de NE al secțiunii, între m. 4,50—7,35 (fig. 5), a fost surprins profilul unei locuințe de tip semibordei, locuință care a fost dezvelită aproape în întregime prin practicarea unei casete. Locuința a fost ușor de sesizat deoarece umplutura ei, forma, atît pe profil cît și în secțiune, o pată de culoare negricioasă, distingîndu-se net de restul solului.

---

[12] În apropiere mai există urmele unei locuiri dacice dar foarte sporadice, motiv ce implică unele rezerve, vezi, S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, în *Satu Mare — Studii și comunicări*, 1969, p. 45; asupra zonei cuprinse între hotarul Daciei romane și așezările populațiilor libere (daci, sarmați, germani etc.), vezi Șt. Ferenczi, *Cu privire la apărarea hotarului de nord al provinciei Dacia* (*Considerații arheologice, geografice și istorice*) în *Satu Mare — Studii și comunicări*, 1969, p. 92—108 și însemnările de la nota 38.

[13] Descoperirea a fost făcută de prof. I. Sava în 1967, pe atunci student la Institutul Pedagogic Oradea. O parte a materialelor găsite la suprafață se află în colecția instituției menționate. Semnalarea lor inițială ne-a fost făcută de S. Dumitrașcu. La una din cercetările de teren din 1973, în vederea determinării exacte a locului, am fost însoțiți de I. Sava.

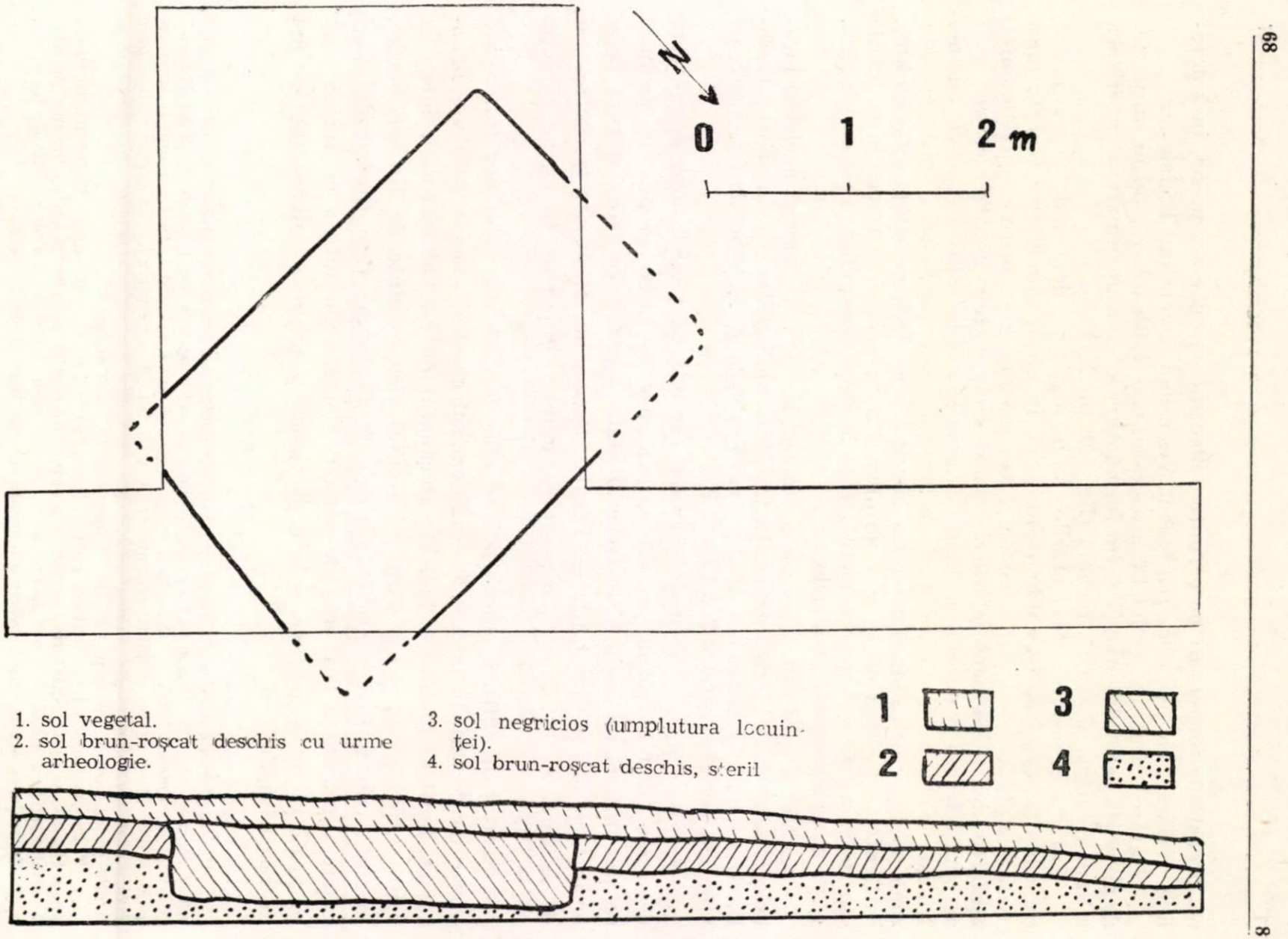

Fig. 5. Săcăşeni — Fîntîna Ciobanului; locuinţa prefeudală, plan şi profil.

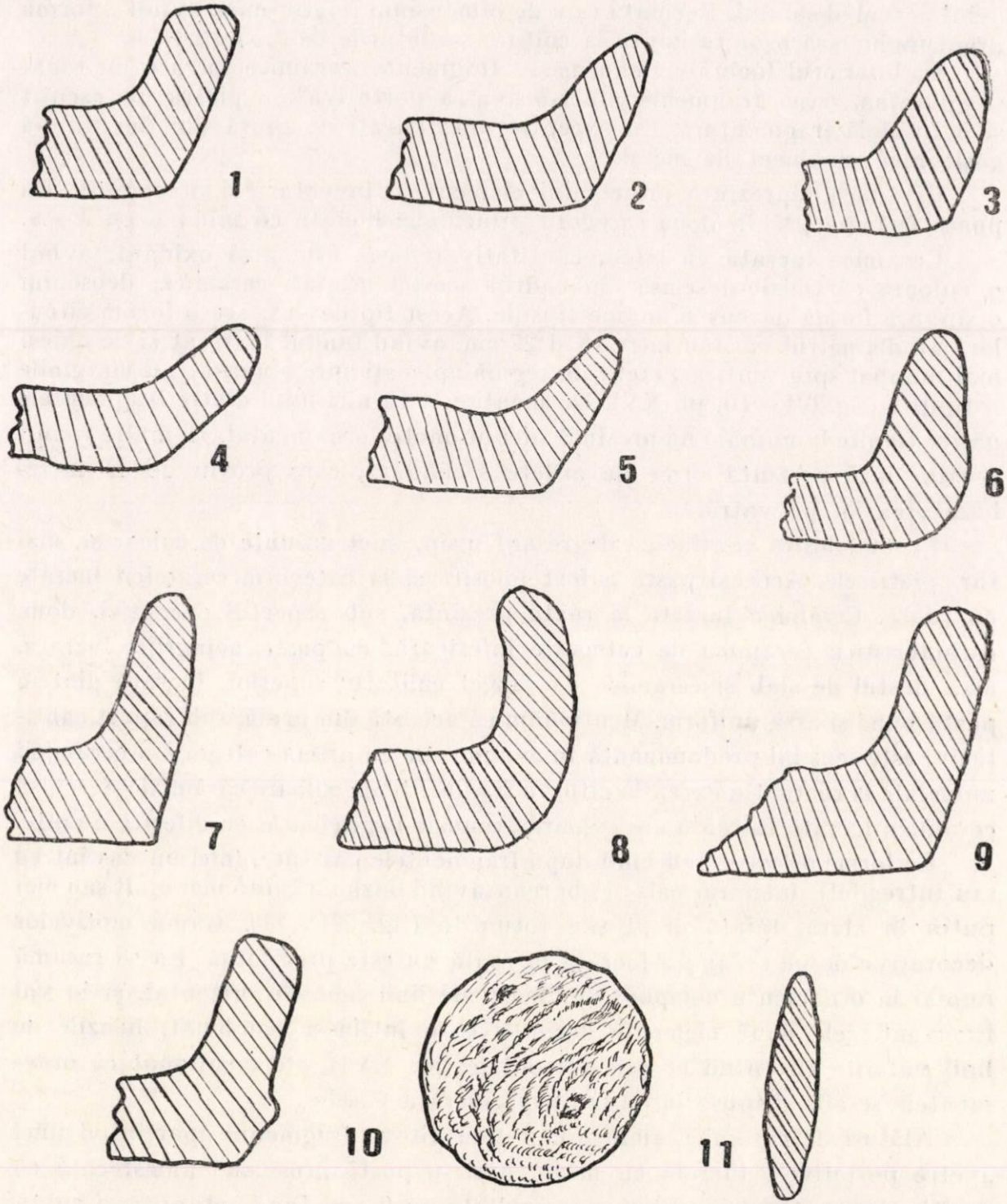

Fig. 6. Săcășeni — Fîntîna Ciobanului; 1—10: tipsii; 11: pastilă de lut ars.

Vatra semibordeiului se află situată la adîncimea de 0,75 cm față de nivelul actual al solului. Locuința este de dimensiuni relativ mici, avînd o formă dreptunghiulară ușor rotunjită la colțuri, cu laturile de 3,55 ×2,40 m.

În interiorul locuinței s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu roata și cu mîna, oase, fragmente dintr-o „vatră portativă", o piatră de ascuțit și o fusaiolă fragmentară. Cu excepția unei bucăți de zgură din fier nu s-a găsit nici un obiect de metal.

Ceramica reprezintă principalul element al inventarului descoperit. Ea poate fi împărțită în două categorii principale: lucrată cu mîna și cu roata.

Ceramica lucrată cu mîna, cantitativ redusă, este arsă oxidant, avînd o culoare cărămizie-deschisă. În cadrul acestei grupări ceramice, deosebim o singură formă de vas și anume tipsiile. Acest tip de vas, are o formă circulară cu diametrul variind între 18 și 27 cm, avînd fundul îngroșat și de obicei mai bombat spre centru. Pereții de regulă aplecați spre exterior, au marginile rotunjite (fig. 6/1—10; pl. XV). De menționat că nici unul dintre fragmentele găsite (multe la număr) nu prezintă nici un motiv ornamental. În multe cazuri aceste tipsii prezintă urme de ardere secundară, care provin de la întrebuințarea lor pe vatră.

Pasta folosită conține ca degresant nisip, mici grăunțe de calcar și, mai rar, pietricele. Aceeași pastă a fost folosită și la categoria ceramicii lucrate cu roata. Ceramica lucrată la roată prezintă, sub aspectul execuției, două caracteristici: ceramica de categorie inferioară, cu pasta neîngrijit lucrată, arsă destul de slab și ceramica de aspect calitativ superior, lucrată dintr-o pastă bună și arsă uniform. Menționăm că această din urmă, sub raport cantitativ, este sensibil predominantă în comparație cu prima categorie a ceramicii modelate la roată. Cu excepția cîtorva fragmente de culoare cărămizie-deschisă ceramica lucrată la roată are culoarea cenușie-negricioasă, cu diferite nuanțe.

Ca forme de vase, judecînd după fragmentele păstrate, (nici un vas întreg sau întregibil), întîlnim oala — borcan avînd buza răsfrîntă mai mult sau mai puțin în afară, tăiată drept sau rotunjită (fig. 7/1—11). Gama motivelor decorative de pe ceramica lucrată la roată nu este prea largă. Ea se rezumă numai la ornamente compuse din benzi de linii incizate orizontal. și în val Frecvent, cele două elemente decorative se întîlnesc combinat, benzile de linii vălurite alternînd cu cele orizontale (pl. XVI). De menționat că ornamentele se află dispuse în partea superioară a vaselor.

Alături de ceramica amintită, notăm cîteva fragmente aparținînd unei „vetre portative", lucrată cu mîna, dintr-o pastă grosolonă amestecată cu multă pleavă. Gardina vetrei este înălțată cu 9 cm, fiind rotunjită și subțiată în partea superioară. Fundul este masiv, are grosimea de 3—3,5 cm. Nu prezintă nici un ornament (fig. 8).

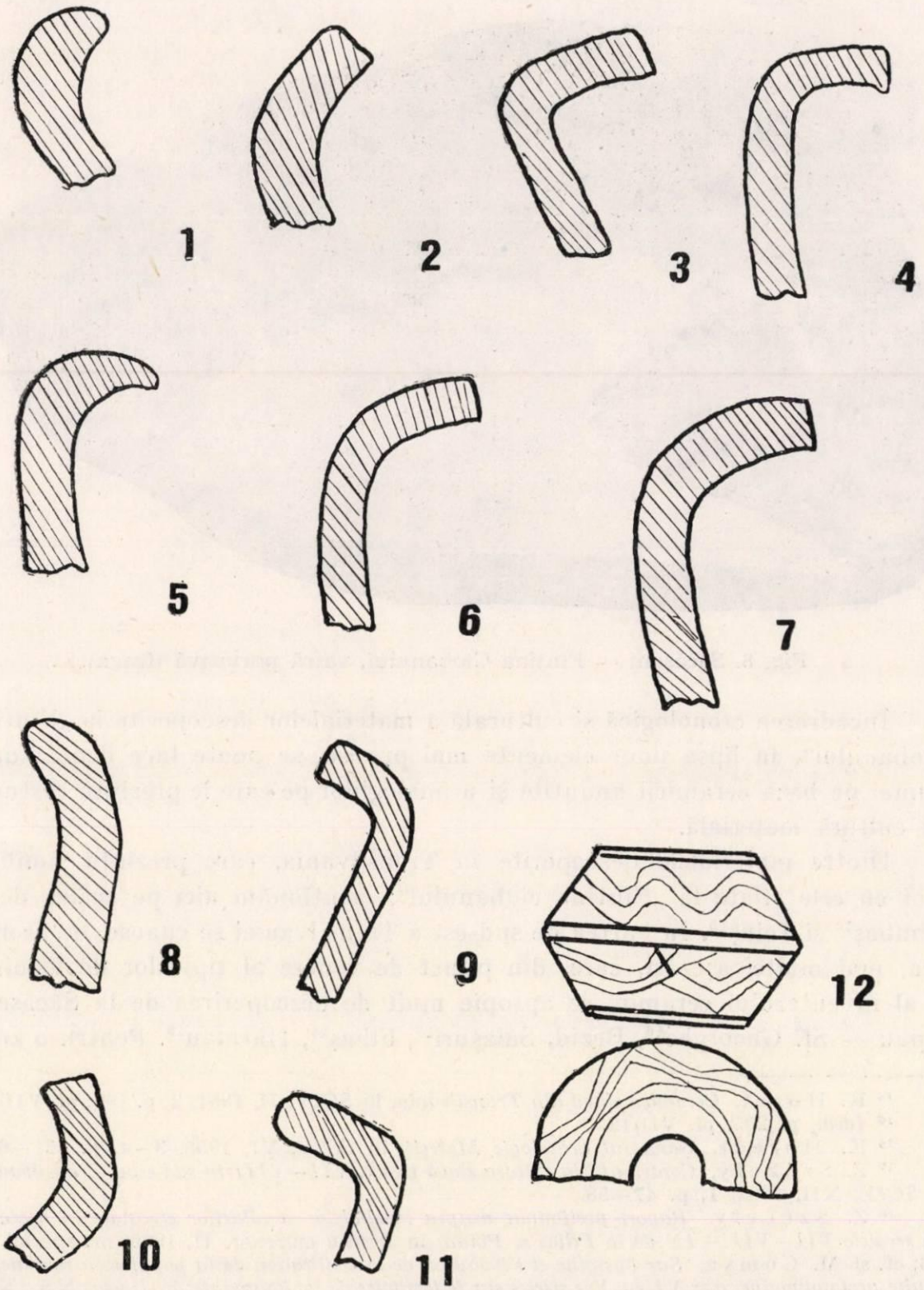

Fig. 7. Săcășeni — Fîntîna Ciobanului, 1—11: profile de vase lucrate la roată; 12: fusoială de lut, prevăzută cu motive incizate.

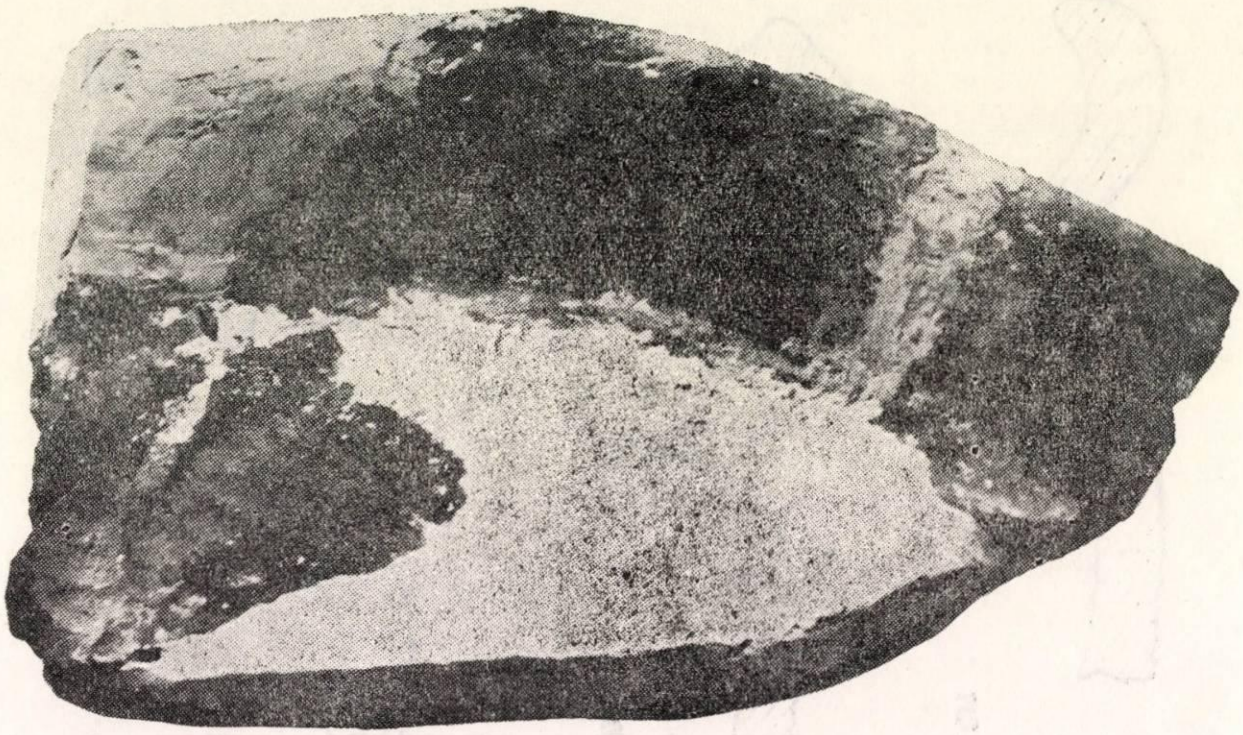

Fig. 8. Săcăşeni — Fîntîna Ciobanului, vatră portativă (fragment).

Încadrarea cronologică şi culturală a materialelor descoperite la „Fîntîna Ciobanului", în lipsa unor elemente mai precise, se poate face deocamdată numai pe baza ceramicii amintite şi a analogiilor pe care le prezintă resturile de cultură materială.

Dintre materialele descoperite în Transilvania, care prezintă similitudini cu cele aflate la „Fîntîna ciobanului", menţionăm aici pe acelea de la Gîmbaş[14] şi Teiuş[15]. În partea de sud-est a Transilvaniei se cunosc, de asemenea, mai multe aşezări, care, din punct de vedere al tipurilor de locuinţe şi al inventarului ceramic, se apropie mult de descoperirea de la Săcăşeni: Cipău — Sf. Gheorghe[16], Bezid, Sălaşuri[17], Filiaş[18], Hărman[19]. Pentru o zonă

[14] K. Horet, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 198, pl. VII/11.
[15] *Idem*, p. 205, pl. VII/12.
[16] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 661—662.
[17] Z. Székely, *Contribuţii la cultura slavă în sec. VII—VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, XII, 1962, 1, p. 47—58.
[18] Z. Székely, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în aşezările din secolele VII—VIII—IX de la Filiaş şi Poian*, în *Revista muzeelor*, II, 1965, nr. special, p. 448; cf. şi M. Comşa, *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane, et ensuite protoroumaine, aux VI-e—X-e siècles sur le territoire de la Roumanie*, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 363—364.
[19] I. Pop, în *Materiale*, X, 1973, p. 244—258.

geografic mai apropiată, amintim descoperirile de la Dăbîca[20], Culciu Mare[21], Unimăt[22] și Irina[23].

Notăm, de asemenea, că materialele descoperite de Săcășeni — „Fîntîna Ciobanului", își au apropieri în complexele ce aparțin așezărilor de tip Hlincea, etapa mijlocie, din Moldova, datate în sec. VII—IX[24].

Cu toate că multe dintre analogiile înșirate mai sus, în sprijinul datării așezării de la Săcășeni — Fîntîna Ciobanului se înscriu în perioada secolelor VII—VIII, în încadrarea cronologică a urmelor de cultură materială aflate în discuție este necesar să ne oprim asupra fragmentelor din „vatra portativă" (fig. 8) menționată mai sus. Asemenea piese s-au găsit în multe așezări prefeudale cercetate, cu precădere în Moldova, dar și în alte părți ale țării. Ele sînt legate de producția de cereale și prepararea hranei.[25] Aceste vetre au în general o formă patrată, iar ca dimensiuni se întîlnesc exemplare destul de mari, cu latura pînă la 1 m.[26]

Vetrele portative sînt datate în general în sec. VIII—IX[27] deși este drept, mai rar — ele apar mai de timpuriu încă în a doua jumătate a sec. VII[28], după cum se cunosc și exemplare din sec. XI—XII.[29]

Avîndu-se în vedere analogiile amintite precum și descoperirea celor cîtorva fragmente ce aparțin vetrei portative, sîntem îndreptățiți să considerăm că limitele cronologice în care se încadrează locuirea prefeudală de la Săcășeni „Fîntîna Ciobanului" corespund cu secolele VIII—IX. Luînd în direcție celălalt aspect, și anume al apartenenței etnice, rezultatele obținute pînă acum nu permit stabilirea unor concluzii viabile. Menționăm totuși că pre-

---

[20] S t. P a s c u, și colab. ,*Cetatea Dăbîca*, în *AMN*, V, 1968, p. 159, 169, pl. III—IV.

[21] *SCIV*, XIX, 1968, 4, p. 689, nr. 83; cf. și *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 433, nr. 68. Cercetările începute în 1967 de către I. Glodariu ,Cluj, au fost continuate în 1971 de Gh. Lazin. Cu acest prilej n-au mai fost surprinse locuințe din perioada prefeudală-tîrzie ci numai fragmente ceramice aparținînd epocii respective.

[22] S. D u m i t r a ș c u, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, în *Satu Mare — Studii*, 1969, p. 45.

[23] În colecția Muzeului din Carei, se află un vas de tip borcan de dimensiuni mijlocii ,găsit întîmplător în localitatea Irina (lîngă Carei). Pereții sînt ornamentați pînă mai jos de mijloc cu motivul liniilor în val, intercalate de cele simple. Informații I. Németi — Carei. Descoperirea își are analogii în cimitirul de incinerație de la Turdaș (județul Alba), cf. I o a n a H i c a — M i h a i B l ă j a n, *Un cimitir, de incinerație din sec. VIII la Turdaș (județul Alba)*, în *AMN*, X, 1973, nr. 17, p. 648, fig. 7/4; fig. 8/4.

[24] Pentru periodizarea culturii. Hlincea, vezi în special, M. P e t r e s c u — D î m b o v i ț a, *Considérations sur le problème des périodes de la culture matérielle en Moldavie du VI-e au X-e siècles*, în *RRH*, VI, 1967, 2, p. 181—199.

[25] J. K u d r n a č, *Cîteva date noi despre agricultura la slavi*, în *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 232 (discuția și bibliografia referitoare la răspîndirea și întrebuințarea acestor piese).

[26] De exemplu în Cehoslovacia la Klučov, vezi J. K u d r n a č, *Klučov — staroslavanské hradište ve strednich Čechách*, Praga, 1970, pl. LVII (dimensiuni: 98×91 cm).

[27] M i r c e a D. M a t e i, *Contribuții la cunoașterea ceramicii slave de la Suceava*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 423; A. Nițu, Em. Zaharia. D. Teodoru, în *Materiale*, VI, 1959, p. 535, vezi și nota 3.

[28] D a n G h. T e o d o r și I. M i t r e a, *Cercetări arheologice în așezarea prefeudală de la Lozna — Dorohoi*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 279—291.

[29] *Șantierul Garvăn* (*Dinogeția*) în *SCIV*, III, 1952, p. 361 și urm.; *SCIV*, X, 2, 1959, p. 423 și nota 1; *Arheologia Moldovei*, I, 1961 p. 232.

zența populației autohtone ca și simbioza ei cu noii veniți, slavi în special, în ultimele secole ale primului mileniu al erei noastre, poate fi sesizată deocamdată prin existența, într-o largă serie de descoperiri, a ceramicii de calitate lucrată cu roata rapidă[30]. Această categorie a ceramicii o întîlnim bine reprezentată în cadrul așezării de la Săcășeni.

Faptul că cercetările din așezarea prefeudală discutată mai sus au deocamdată, așa după cum s-a subliniat, un caracter de sondaj, nu se exclude posibilitatea ca în viitor, pe măsura amplificării săpăturilor, să rezulte noi elemente în sprijinul cronologiei și apartenenței etnice.

[30] M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania (sec. VI—X)*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 713—730; 721.

DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES AU MIDI DU DÉPARTEMENT SATU MARE (ZONE TĂȘNAD) (I)

Résumé

Sont présentés les résultats de certaines recherches archéologiques entreprises au midi (au sud) du departement Satu Mare, zone insuffisamment rechercheé au point de vue archéologique. Les fouilles effectuées à la limite de la localité Săcăşeni dans deux points differents (tous les deux étant situés au nord-ouest de la localité mentionée) ont abouti à la découverte des deux habitats humains, encadrés chronologiquement sur la base des matériaux trouvés, et des anologies apporteés à l'appui de la datation du III-e—IV-e, du VIII-e—IX-e siècle.

STAMPE MEDIEVALE REPREZENTÎND CETATEA SATU MARE AFLATE ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII ACADEMIEI.*

LIVIA BACÂRU

Istoria, în lunga și sinuoasa ei desfășurare, a hărăzit cetății din Satu Mare ca în toate timpurile și sub toate stăpînirile să fie așezată la margine de împărății. Din această pricină ea a avut de-a lungul vremurilor o existență zbuciumată, fiind supusă mereu ciclului: distrugere, renaștere, înflorire.

Despre începuturile așezării, despre rosturile ei, despre oamenii care au trăit aici, s-au aflat, rînd pe rînd, știri noi și continuă să se descopere și în zilele noastre urme ale vieții desfășurate pe aceste meleaguri cu multe veacuri în urmă. Sînt mărturii că Satu-Mare a avut dintotdeauna un rol de centru strategic și economic al regiunii, poziție pentru care mulți au căutat să-l stăpînească. În luptele duse pentru posesiunea lui sau pentru nenumăratele cuceriri și recuceriri ale Transilvaniei, cetatea a fost adesea obiectul asediilor și devastărilor, cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta, populația ei căzînd victimă incendiilor și apelor Someșului. Nu este nevoie să traducem scurtul citat care descrie soarta locuitorilor în timpul unui asediu: *Miseri incolae nocturno tempore, incendio et clamoribus perterriti, multi promiscue, viri, feminae, pueri et infantes, partim flammis, partim in flumine Zamos, quod oppida ipsa interfluit, miserabiliter perire*"[1].

Evenimentele dramatice care marcau transformările istorice din viața cetății nu puteau rămîne străine istoriografilor europeni de odinioară. În tipăriturile vechi din secolele XVI și XVII numele și reprezentarea ei apar din ce în ce mai des. Hărțile timpului o menționează consecvent, e drept cu multe variante. Forma cea mai obișnuită este *Zotmar* și *Zatmar*. Dacă luăm însă ca exemplu numai operele cartografice italiene tipărite în secolul al XVI-lea la Roma, Florența, Veneția se întîlnesc și forme ca: *Zachmar, Zatmarbania, Zatinar, Satmar, Zachamar*. Aceste două din urmă apar alături pe aceeași hartă, operă a lui Antonio Millo, datată 1583[2], și anume *Satmar* cu sublinierea *città*=oraș, iar *Zachamar* cu mențiunea *la fortezza*=cetatea. Se observă

---

* Comunicare susținută la sesiunea de comunicări „Din storia orașului și ținuturilor sătmărene", Satu Mare, noembrie, 1972.

[1] *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini* . . . Tomus secundus. Cura et studio Joannis Georgii Schwandtneri. Bibliopolae Vindobonensis, 1746, p. 407.

[2] Florio Banfi, *I paesi romani nei monumenti cartografici italiani del Rinascimento*. Freiburg i.Br., 1956, passim.

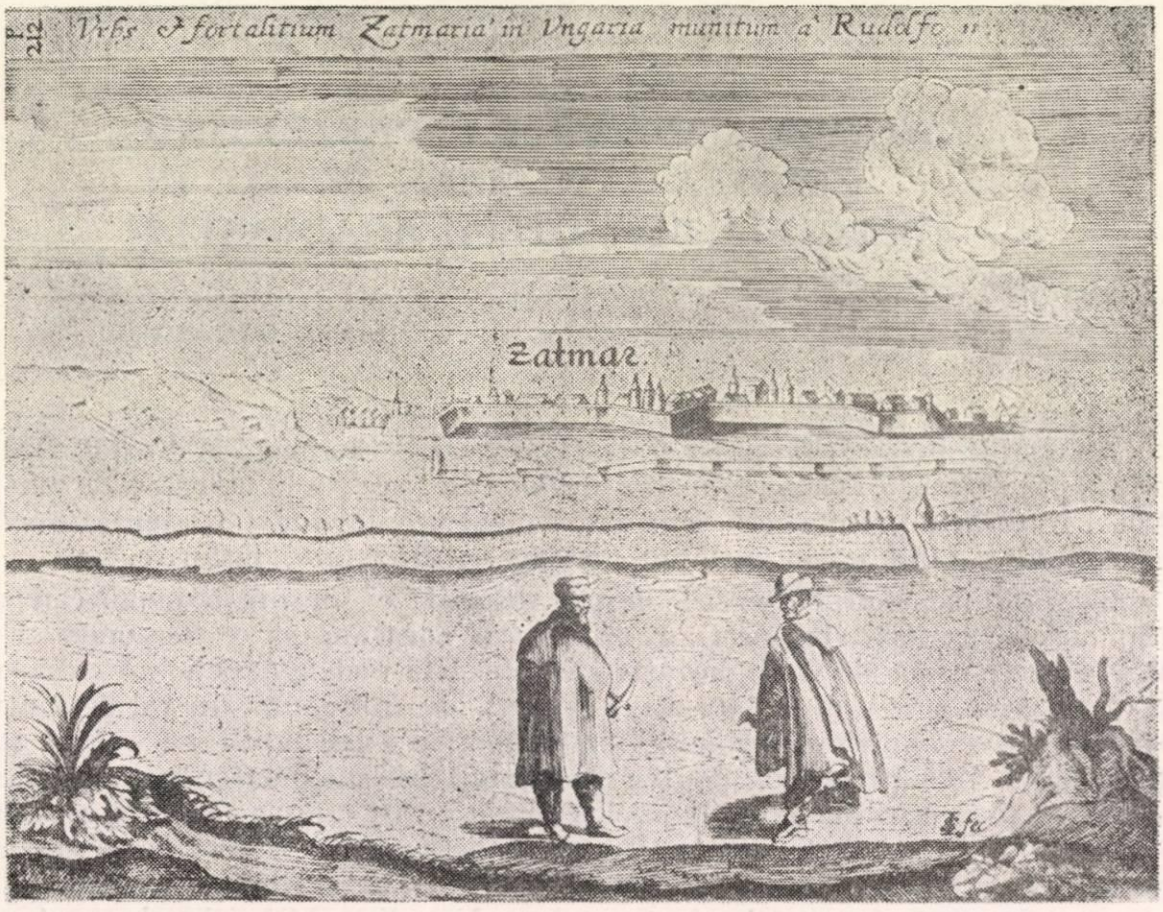

Fig. 1. Stampă reprezentînd cetatea Satu Mare la 1663.

aici, ca şi în alte izvoare, intercalarea unei vocale în mijlocul formei *Zatmar*, obişnuită în grafia epocii. Astfel, variantele *Zatinar*, dintr-o hartă florentină editată în 1577[3], *Zachamar*, din harta citată a lui Millo, şi aceea de *Zotumar* folosită foarte de mult într-un document al palatinului şi comitelui de Solnoc, redactat în anul 1237[4], ar putea constitui, eventual, o dovadă că — în vorbirea curentă — numele oraşului se pronunţa cu o vocală la mijloc, moştenită, probabil, din toponimicul originar.

Care a fost înfăţişarea localităţii cu veacuri în urmă, ne-o dezvăluie tot tipăriturile vechi, prin stampele reproduse pe paginile lor. Este adevărat că, puse una lîngă alta, reprezentările unor oraşe sau cetăţi din evul mediu vădesc asemănări izbitoare, cei mai mulţi din creatorii lor inspirîndu-se în lanţ, unul după altul. Desenul original însă trebuie să fi fost executat de un artist care a trecut prin oraşul respectiv, iar adăugirile şi modificările intro-

[3] *Idem*, passim.

[4] G. W e n z e l, *Arpádkori új okmánytár*. [Nouă culegere de documente din epoca arpadiană]. Hetedik kötet. 1235—1260. Pest, 1869, p. 41, doc. nr. 26.

Fig. 2. Vedere a cetății din anul 1665.

duse de cei ce l-au copiat ulterior, pentru a crea o versiune proprie, nu puteau influența prea mult realitatea, atîta cîtă se putea cuprinde în opera inițială.

Din cele șapte stampe prezentate aici, patru înfățișează cetatea Satu-Mare în două poziții, iar trei Mintiul, tustrele din același unghi. În valoroasa și cuprinzătoarea lucrare a lui B. Burai *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare* apărută în 1969[5], sînt reproduse două din ele, ambele fiind vederi ale Sătmarului. Celelalte cinci aduse de noi sînt, fie variante ale acestora, fie stampe noi după cum vom vedea mai departe.

Vom începe firește cu cele mai timpurii din ele, anume stampele apărute în partea a doua a lucrării *Ortelius redivivus et continuatus* . . . Nürnberg, 1665[6]. În prima gravură (fig. 1) Satu-Mare este privit din latura sudică, într-un plan mai îndepărtat, lăsînd să se vadă rîul Someș cu podul și turnul de strajă al acestuia. Dincolo de zidurile cetății se văd clădiri mari și numeroase turnuri,

[5] B. B u r a i, *Despre cetatea de tip italian din Satu-Mare*, în *Satu-Mare studii și comunicări*. 1969, p. 125—146, și ilustrațiile.

[6] *Ortelius redivivus et continuatus oder der ungarische Kriegsempörungen historische Beschreibung* . . . Theil I—II. Nürnberg, 1665.

Se apreciază că ar fi o reprezentare fidelă a localității.[7] Părerea unor cercetători că stampa este opera lui Lukas Georg Schicta[8] este eronată. Monograma *L.S.* din dreapta imaginii este în realitate a lui Lukas Schnitzer, pictor și gravor care a lucrat în Nürnberg între anii 1635—1665[9]. Printre operele ilustrate de el se numără și *Türckische und Ungarische Kronika* din 1663 și *Ortelius redivivus* din 1665. Execuția gravurii este minuțioasă și foarte îngrijită.

În cea de a doua stampă (fig. 2) lucrată de același Schnitzer, cetatea se vede dinspre nord cu podețul construit peste șanțul de împrejmuire și cu fortul de apărare al porții de acces din această latură a cetății. Terenul în pantă de sub ziduri, cu falii exagerate de gravor în scopul creării unor efecte de umbră și lumină, reprezintă, fără îndoială, locul unde se află astăzi parcul orașului, loc viran care se vede foarte bine într-un plan al localității ridicat de Galeazzo Gualdo Priorato în anul 1670[10]. Locul a fost cu siguranță înclinat, reprezentînd versantul nordic al înălțimii pe care se afla cetatea. Existența acestei înălțimi a rămas consemnată în numele vechi al străzii Decebal de astăzi căreia înainte de război i se mai spunea strada Dealului cetății (în limba maghiară Várdomb utca).

Ambele gravuri au fost copiate mai tîrziu (fig. 3—4) în ultimul sfert al veacului al XVII-lea, într-o culegere de stampe flamandă *Korte beschryvinghe* . . . apărută la Antwerpen (Anvers) în 1680[11]. Desenele din culegere sînt executate de Joannes și Jacobus Peeters și gravate, în majoritatea lor, de Gasper Bouttats, cunoscut desenator și gravor care lucra și pentru librari

Culegerea era editată de însuși Jacobus Peeters, ceea ce ne duce la concluzia că scopul în care el și Joannes (probabil fratele lui) executau desenele era acela de popularizare, de comercializare și nicidecum unul artistic sau documentar. De aceea ei se mulțumesc să copieze gravuri din surse diferite, prezentîndu-le întodeauna mai mărite, aduse mai în prim plan și operînd mici modificări neesențiale la cîteva amănunte: unghiuri diverse de cădere a luminii, ferestre în plus sau în minus, dimensiuni mai mari sau mai mici la clădiri și turnuri din care însă nu omit niciodată vreunele. Erau, incontestabil, foarte buni desenatori dar toate stampele editate de ei poartă marca unor opere expediate.

Primele două imagini ale cetății prezentate de noi aici (fig. 1—2) sînt identice cu planșele XLII/1 și XL/2 din lucrarea lui B. Burai. Celelalte două

---

[7] B. Burai, *Op.cit.*, p. 138.

[8] Lukinich Emeric. Vezi B. Burai, *Op.cit.*, nota 48.

[9] G. K. Nagler, *Die Monogrammisten* . . . Band V. München, 1919, p. 25, nr. 137.

[10] B. Burai, *Op.cit.*, planșa XL/1.

[11] *Korte Beschryvinghe ende aen-wysinghe der plaetsen in desfn Boeck, met hunnen teghenwoordingen Standt, ‚pertinentlijck nytghebeldt, in Oostenryck.* [T' Antwepen, By Jacobus Peeters f.a.]

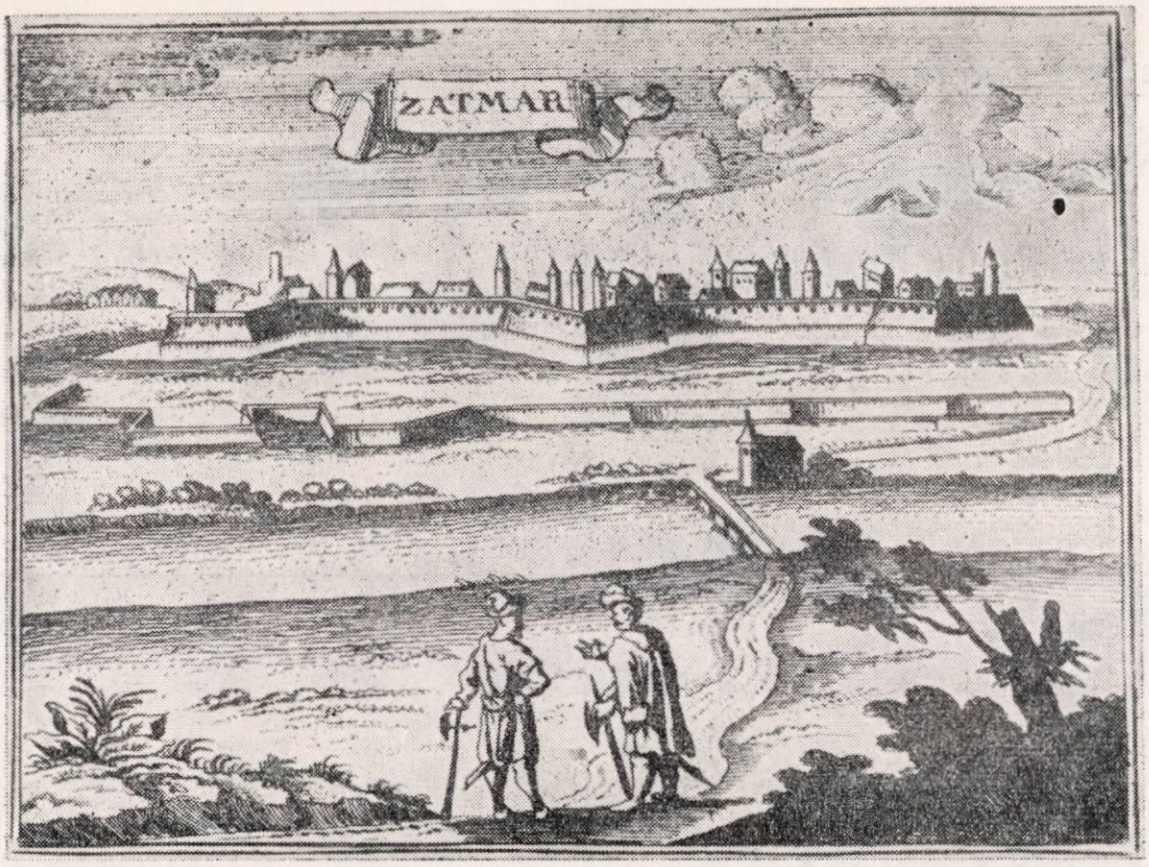

Fig. 3. Stampă reprezèntînd cetatea Satu Mare (văzută dispre est).

Fig. 4. Stampă reprezentînd cetatea Satu Mare (văzută dinspre nord).

Fig. 5. Stampă reprezeentînd Mintiul.

(fig. 3—4) nu sînt reproduse acolo dar în note se fac unele referiri asupra lor.[12]

Gravurile consacrate Mintiului, în număr de trei, urmează aceeaşi filieră, de la prototipul lui Lukas Schnitzer, la desenul lui Peeters şi gravura lui Bouttats.

Prima din ele (fig. 5), reprodusă după Ortelius, este asemănătoare cu cea din planşa XLIII/1 a lui B. Burai[13], fără să fie identică, deoarece, pe varianta noastră apar cîteva personaje, inexistente dincolo, şi dispar unele clădiri. Este posibil ca însuşi autorul să fi făcut aceste modificări pentru a crea o deosebire între gravurile din *Türckische und Ungarische Kronika* şi cele din *Ortelius redivivus*, lucrări apărute la interval de doi ani: 1663 şi 1665.

[12] Mai menţionăm că stampa din cartea lui Anton Ernst Burckhardt, reprodusă de B. Burai în planşa XLI/2, este o nouă verigă din lanţul vederilor sudice copiate una după alta, posterioară chiar culegerii de stampe a lui Peeters.

[13] Afirmaţia că stampa ar reprezenta oraşul Satu Mare şi nu Mintiul (vezi B. Burai, *Op.cit.*, p. 139), întemeiată pe menţiunea din Lexiconul Pallas, vol. XV, p. 463, va trebui să fie un îndemn pentru cercetarea mai aprofundată a problemei în viitor. Chiar dacă este vorba de o reprezentare convenţională, nu credem că L. Schnitzer ar fi făcut în acelaşi an, 1665, două gravuri diferite pentru aceeaşi localitate. Dacă stampa ar înfăţişa oraşul Satu Mare ea ar trebui să fie datată ante 1500, căci numai atunci cetatea de acolo, aşa cum o descrie L.A. Maggiorotti „era patrulateră şi la fiecare colţ avea cîte un turn mic". Rămîne ca alte reprezentări care vor fi găsite în viitor să elucideze această confuzie.

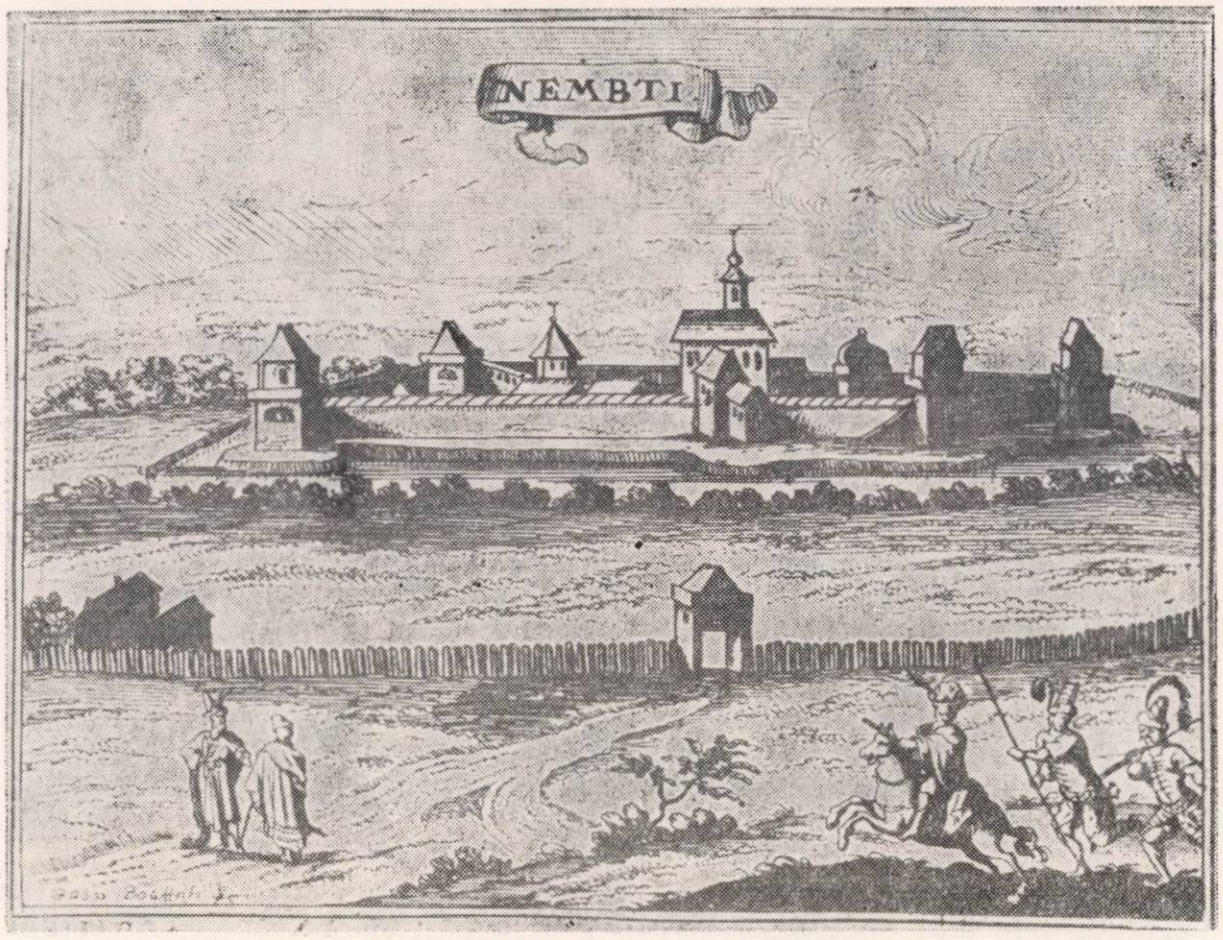

Fig. 6. Stampă reprezentînd Mintiul.

Sub inscripția *Abbildungen der Vöstung NEMBTI in Ungarn 1665*, ne este redată, din latura nordică, „cetatea" Mintiului, mult mai redusă și mai simplă decît cea din Satu-Mare. Fără să insistăm asupra unor detalii tehnice de construire a ansamblului subliniem, că în imagine se distinge bine alcătuirea din lemn a turnurilor din colțuri și gardul de mărăciniș pe care B. Burai nu-l interpretează ca atare[14]. La o distanță destul de mare se află o palancă în mijlocul căreia se înalță poarta cu turnul de intrare. Biserica din centru este aceeași cu biserica din planul lui Priorato, ușor de identificat după poziția laterală a turnului.

Copiată de Peeters și gravată de Bouttats, după cum se vede din semnăturile lor, cea de a doua stampă a Mintiului (fig. 6) a fost reprodusă în aceeași culegere, *Korte Beschryvinghe* . . . însă mult mărită și cu modificările obișnuite la acești autori. Printre altele, la turnuri nu se mai disting pereții din lemn, întreaga clădire lăsînd impresia că ar fi ridicată din zid. Împrejmuirea cu

[14] B. B u r a i, *Op.cit.*, p. 139.

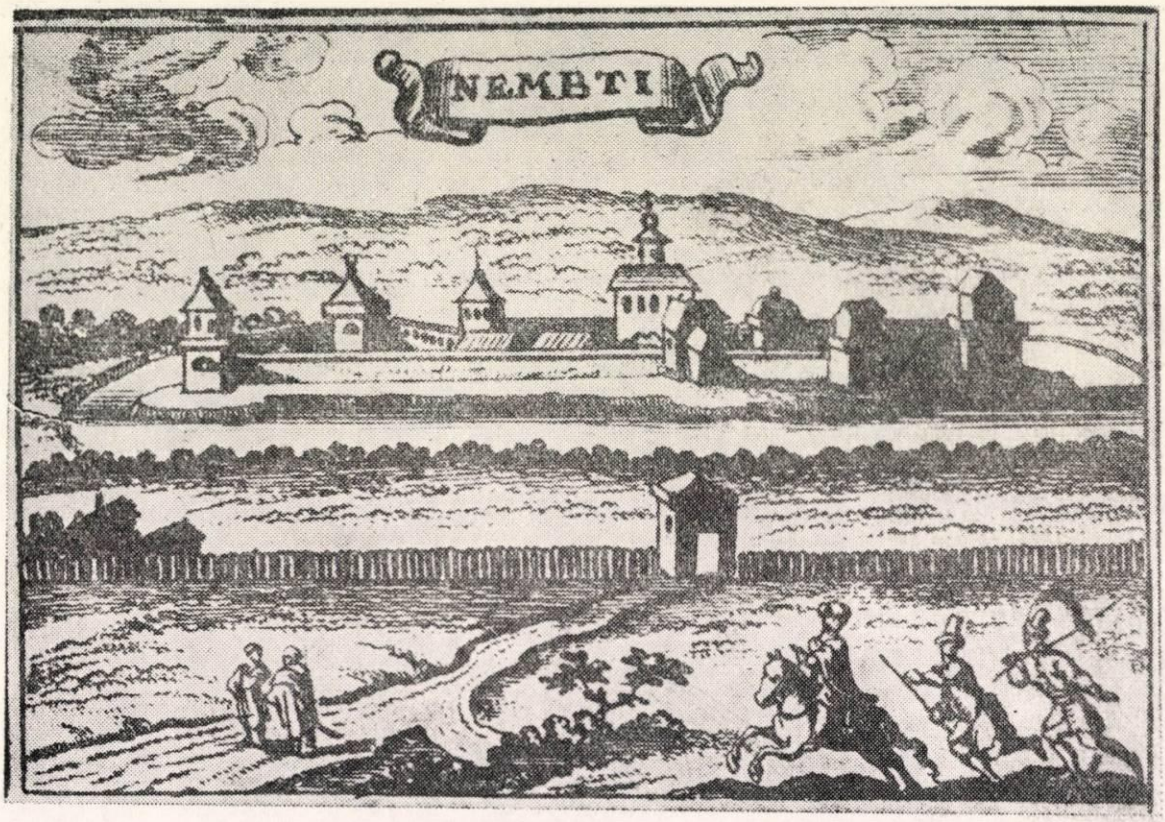

Fig. 7. Stampă reprezentînd Mintiul.

vegetație este bine redată. În primul plan apar cinci personaje în costum de epocă.

Varianta a treia (fig. 7), și mai mare decît cea de a doua, respectă modelul lui Schnitzer cu excepția numărului de ferestre și a altor cîteva amănunte. Personajele au aceeași atitudine, umbra cade din același unghi și, în general, se aseamănă atît de mult încît, alăturată celei de a doua, par a fi create de aceeași mînă. Autorul desenului nu ne este dezvăluit însă ar putea fi tot Gasper Bouttats, cel care execută gravura, de data aceasta în serviciul librarului Verdussen din Amberas (Anvers) care editează, în 1688, o lucrare în limba spaniolă: *Breve y exacta descripcion de los reynos de Hungria Dalmacia y Morea, juntamente los principados de Transilvania, Wallachia, Bulgaria etc.*[15] destinată, probabil, țărilor latine din Europa.

Printre stampele care o ilustrează figurează și acest Mintiu de care am amintit. Inscripția NEMBTI este copiată cu consecvență, fiind comună sub această formă tustrelelor imagini.

[15] *Breve y exacta descripcion de los reynos de Hungria, Dalmacia y Morea juntamente los principados de Transilvania, Wallachia, Bulgaria etc* . . . Amberes, Por Juan Battista Verdussen, Mercader de libros, y Gaspar Bouttats, 1688.

În lucrarea lui Verdussen este menționat și orașul Satu Mare, fără a se publica și o gravură despre el. O explicabilă nedumerire izvorăște din faptul că în scurta descriere a localității, cu evenimentele istorice dintre anii 1564—1582, este numită tot timpul un oraș mic, „pequena villa"[16], cu toate că este arătat ca obiect și teatru al luptelor pentru stăpînirea lui.

Prin cele cîteva stampe prezentate aici și nereproduse în documentata lucrare a lui B. Burai, precum și prin unele identificări făcute, am încercat o contribuție la iconografia orașului Satu Mare urmînd a o completa în viitor, pe măsură ce în investigațiile noastre vom găsi și alte gravuri reproduse în tipăriturile vechi.

[16] *Breve y exacta* . . . , p. 12.

QUELQUES ESTAMPES MÉDIEVALES REPRÉSENTANT LA CITÉ DE SATU-MARE

Résumé

L'article communique sept estampes représentant la cité de Satu Mare (Satmar, Zotmar, Sachmar) depistées dans des divers ouvrages européens parus entre les années 1665 et 1688. Appuyé sur une large documentation, l'auteur fait des considérations onomastiques sur les anciennes dénominations de la ville. En analysant les estampes, il apporte quelques identifications topographiques et propose des recherches sur des nouveaux matériaux pour confirmer ou infirmer l'hypothèse controversée de l'existence d'une cité a Mintiu dans le voisinage de celle de Satu Mare.

UN TEZAUR MONETAR DIN SEC. AL XVII-LEA DESCOPERIT LA TIRȘOLȚ*

VIORICA URSU — GHEORGHE LAZIN

Colecția de numismatică a muzeului din Satu Mare s-a îmbogățit cu o nouă descoperire monetară — tezaurul de monede feudale de la Tîrșolț — Oaș. Tezaurul, intrat în patrimoniul muzeului cu numărul de inventar 11041, este compus din 148 piese de argint.

Descoperirea se datorează lui Bîce Grigore din Tîrșolț care în timpul efectuării unor lucrări agricole a găsit 23 de monede. Un număr de 112 piese, împreună cu fragmente de vas, au fost scoase apoi la suprafață în urma săpăturii efectuate de noi pe locul apariției primelor monede. Ulterior, alte 13 piese aparținînd aceluiași tezaur, cu un fragment de vas au fost recuperate cu ajutorul profesorului Ioan Mișca de la școala din localitate. De fapt, recuperarea întregului tezaur pe seama muzeului s-a făcut cu sprijinul unor colaboratori.

Monedele au fost depuse într-un vas de lut de dimensiuni mici, care datorită puținelor fragmente găsite, s-a putut reconstitui cu aproximație, (fig. 1). Înălțimea vasului este de circa 17 cm, lățimea la gură 9 cm, diametrul fundului 5,4 cm, grosimea pereților 0,3 cm, grosimea fundului (plat) 0,5 cm, diametrul vasului 14 cm. Vasul are culoarea galben-cărămizie, ceramica bine arsă, buza ornamentată cu alveole, sub buză, la 1 cm, este prevăzut cu un brîu alveolar, fragmentele din pereți poartă urme de pictură.

Adîncimea la care s-a îngropat tezaurul este relativ mică, de 0,25—0,30 cm.

Piesele tezaurului monetar de la Tîrșolț reprezintă emisiuni din sec. al

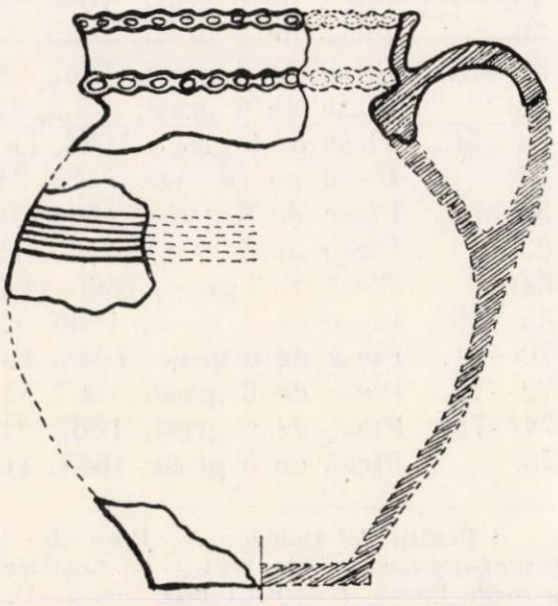

Fig. 1. Vasul în care s-a găsit tezaurul (reconstituire).

* Tezaurul a fost descoperit în anul 1973.

XVII-lea, ale Poloniei, Transilvaniei, Ungariei, Tirolului, Sileziei, Episcopatului Olomouc, Brandemburgului, principatelor Brieg, Liegnitz, Liegnitz-Brieg, oraşelor Danzig, Riga, Elbing, după cum se poate urmări în lista ce urmează.[1]

I. POLONIA

Sigismund (1587—1632)

1—2. Piese de 1,5 groşi, 1620, H-C, I, 1402.
3—4. Piese de 1,5 groşi, 1621, H-C, I, 1422.
5—10. Piese de 1,5 groşi, 1622, H-C, I, 1437.
11—13. Piese de 3 groşi, 1622, H-C, I, 1436.
14—26. Piese de 1,5 groşi, 1623, H-C, I, 1460.
27—28. Piesă de 3 groşi, 1624, H-C, I, 1487.
29—33. Piese de 1,5 groşi, 1624, H-C, 1488.
34—37. Piese de 1,5 groşi, 1625, H-C, I, 1512.
38—41. Piese de 1,5 groşi, 1625, H-C, I, 1513.

Ioan Cazimir (1648—1668)

42. Piesă de 18 orţi, 1659, H-C, I, 2035.
43. Piesă de 6 groşi, 1661, H-C, I, 2184.
44. Piesă de 6 groşi, 1661, H-C, I, 2189.
45—46. Piese de 6 groşi, 1661, H-C, I, 2190.
47—48. Piese de 6 groşi, 1662, H-C, I, 2208.
49. Piesă de 6 groşi, 1662, H-C, I, 2213.
50. Piesă de 6 groşi, 1662, H-C, I, 2215.
51—52. Piese de 6 groşi, 1662, H-C, I, 2216.
53. Piesă de 6 groşi, 1662, H-C, I, 2217.
54—56. Piese de 6 groşi, 1663, H-C, I, 2244.
57. Piesă de 18 orţi, 1664, H-C, I, 2256.
58—62. Piese de 6 groşi, 1664, H-C, I, 2257.
63. Piesă de 6 groşi, 1665, H-C, I, 2278.
64. Piesă de 6 groşi, 1665, H-C, I, 2280.
65—69. Piese de 6 groşi, 1666, H-C, I, 2296.
70—71. Piese de 6 groşi, 1666, H-C, I, 2297.
72—73. Piese de 6 groşi, 1667, H-C, I, 2320.
74—75. Piese de 6 groşi, 1667, H-C, I, 2322.
76. Piesă de 6 groşi, 1667, H-C, I, 2323.

---

[1] Pentru determinare: A. R e s c h, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gengenwart*, Sibiu, 1901 (= R). *Catalogue de la colection des médailles et monnaies polonnaises du comte Emeric Hutten Czapski*, vol. I—II, St. Petersbourg — Paris, 1871—1872, vol. III, St. Petersbourg — Cracovia, 1880, vol. IV, Cracovia, 1891 (= H—C). U n g e r E m i l, *Magyar éremhatározo, Ujkor*, II, (1657—1740), Budapesta, 1958 (= U.II). S-a mai folosit J. A p p e l, *Münzen und Medaillen der Weltilichen Fürsten und Herren aus dem Mittelalter und der Neueren Zeit*, vol. 3/II, Viena, 1824.

77—82. Piese de 18 orţi, 1668, H-C, I, 2328.
83. Piesă de 18 orţi, 1668, H-C, I, 2330.
84—88. Piese de 6 groşi, nedeterminabile.

Ioan Sobiesk 674—1696)
89. Piesă de 18 orţi, 1677, H-C, I, 2430.

II. ELBING

Gustav Adolf (1611—1632)
90. Piesă de 3 groşi, 1631, H-C, II, 4278. Pentru rv. legenda cf. H-C, II, 8307/an. 1632.

III. **DANZIG**

Sigismund III (1578—1632)
91. Piesă de 18 orţi, 1624, H-C, I, 1506.

IV. **RIGA**

Gustav Adolf (1611—1632)
92. Piesă de 1,5 groşi, 1623, H-C, II, 4366. Pe rv. 2—3
93. Piesă 1,5 groşi, 1632, nedeterminabilă.

V. **TRANSILVANIA**

G. Bethlen (1613—1629)
94. Groş mare, 1626, N-B, R, 342.

VI. **AUSTRIA**

Leopold I (1657—1705)
95. Piesă de 1,5 creiţari, 1661.
96. Piesă de 15 creiţari, 1664.
97. Piesă de 3 creiţari, 1664.
98. Piesă de 15 creiţari, 1675.

VII. **UNGARIA**

Leopold I (1657—1705)
99. Piesă de 6 creiţari, 1669, K-B, U. II, 475.
100. Piesă de 6 creiţari, 1673, K-B, U, III, 498.

101. Piesă de 15 creiţari, 1674, K-B. U. II. 474.
102—108. Piese de 15 creiţari, 1675, K-B, U. II, 474.
109. Piesă de 15 creiţari, 1675, N-B, U. II, 482.
110—114. Piese de 15 creiţari, 1676, K-B. U. II, 474.
115. Piesă de 6 creiţari, 1676, N-B, U. II, 499.
116. Piesă de 6 creiţari, 1676, U. II. 495. Emisă la Bratislava (G.C).
117—123. Piese de 15 creiţari, 1677, K-B, U. II, 476.
124—125. Piese de 15 creiţari, 1677, N-B, U. II, 484.
126. Piesă de 6 creiţari, 1677, N-B. U. II, 500.
127—128. Piese de 15 creiţari, 1678, K-B. U. II. 476.

VIII. **SILEZIA**

Leopold I (1657—1705)

129. Piesă de 3 creiţari, 1670 (SHS)

IX. **TIROL**

Leopold I (1657—1705)

130. Piesă de 3 creiţari, 1668.
131. Piesă de 3 creiţari, Moneda ruptă, pe av. LEOPOLDUS. D. . . , pe rv. . . . D : B : CO : TY : 16 . . .

X. **BRIEG**

Georg III (1653—1664)

132. Piesă de 15 creiţari, 1663.
133—134. Piese de 15 creiţari, 1664.

XI. **LIEGNITZ**

Ludovic IV. (1653—1663)

135. Piesă de 15 creiţari, 1663.

XII. **LIEGNITZ — BRIEG**

Christian (1664—1672)

136. Piesă de 15 creiţari, 1664.
137. Piesă de 6 creiţari, 1665.
138—139. Piese de 3 creiţari, 1669.

Georg Wilhelm (1672—1675)

140—142. Piese de 15 creiţari, 1675.

XIII. **EPISCOPATUL OLOMOUC (OLMÜTZ)**

Carol v. Lichtenstein (1664—1695).

143—144. Piese de 3 creiţari, 1670.
145. Piesă de 6 creiţari, 1674.

XIV. **WÜRTEMBERG — OELS**

Sylvius Friedrich (1668—1697).

146. Piesă de 3 creiţari, 1674.
147. Piesă de 6 creiţari, 1674.

XV. **BRANDEMBURG**

Friedrich Wilhelm (1640—1668).

148. Piesă de 1/6 taler, 1667.

Numărul cel mai mare de monede — 89 piese — din tezaurul de la Tîrşolţ sînt bătute de regii polonezi Sigismund al III-lea, Ioan Cazimir şi una singură de Ioan Sobieţki. Un număr de 30 de piese, provenind din Ungaria, sînt bătute de împăratul Leopold. Celelalte, foarte puţine la număr au altă proveniență.

Tezaurul conţine o singură monedă transilvăneană, un groş mare bătut la Baia Mare (după siglele N.B. pe care le poartă). Lipsa aproape totală a monedelor transilvănene se datorează cantităţilor mici de monedă de argint emisă de principii Transilvaniei în sec. al XVII-lea. Din anul 1674 nu se mai bate aici de loc monedă măruntă.[2]

Monede poloneze cu valori mici de 1,5 groşi şi 3 groşi, sînt bătute la Blomberg (Bydgoszcz) şi poartă semnele vistierilor Nikolaus Danillowitz şi Herman Liegeza. Cei de 6 groşi de la Ioan Cazimir se înscriu în emisiunile poloneze masive de după 1660.[3] Monedele poartă siglele A-T (Andreas Timph), G-B-A (Giovanni Baptista Amuretti), T-L-B (Titus Livius Barotinii) şi T-T (Thomas Timph).

Piesele de 1,5 groşi din Riga, în număr de numai două în tezaurul de la Tîrşolţ, sînt emisiuni suedeze de după ocuparea oraşului, în 1621.

---

[2] Eugen Chirilă, Mircea Zdroba, *Tezaurul monetar de la Terebeşti*, sec. XVII, în *Tezaure monetare din judeţul Satu Mare*, 1969, p. 114.

[3] Eugen Chirilă — Aurel Socolan, *Tezaurul monetar de la Arduzel, sec. XVII*, în *Tezaure şi descoperiri monetare din colecţia Muzeului judeţean Maramureş*, 1971, p. 50.

TABEL

reprezentînd repartiția monedelor pe ani de emisie, valori și țări

Anul	Polonia				Elbing	Dauzig	Riga	Transilvania	Austria		Ungaria		Silezia Tirol	Brieg Liegnitz Liegnitz Brieg			Episcopat Olomouc Würtemberg Oels		Brandemburg
	I				II	III	IV	V	VI		VII		VIII	IX			X		XI
	18 orți	6g	3g	1.5g	3g	18 orți	1,5g	gm	15kr	3kr	15kr	6kr	3kr	15kr	6kr	3kr	6kr	3kr	15kr
1 620				2															
1 621				2															
1 622			3	6															
1 623				13			1												
1 624			2	5		1													
1 625				8															
1 626								1											
1 631					1														
1 632							1												
1 659	1																		
1 661		4							1										

1 662		7																	
1 663		3												2					
1 664	1	5							1	1				3					
1 665		2													1				
1 666		7																	
1 667		5																	1
1 668	7													1					
1 669												1				2			
1 670													1					2	
1 673												1							
1 674											1						2	1	
1 675									1		8			3					
1 676											5	2							
1 677	1										9	1							
1 678											2								
Nedeter-minate		5												1					
Total:	10	38	5	36	1	1	2	1	3	1	25	5	1	3	1	2	2	3	1

Total general: 148

Monedele austriece de 15 și 3 creițari sînt emise în provincia Niederösstereich. Siglele purtate de aceste piese indică numele meșterului monetar Andreo Cetto (A-C).

Monedele maghiare din vremea lui Leopold I sînt bătute la Kremnica (poartă siglele K-B), Baia Mare (siglele N-B) și Bratislava (una singură purtînd siglele G-C).

Tezaurul conține încă o piesă bătută de Leopold I, în anul 1670, în Silezia. Moneda poartă semnele monetarului Salamon Hammerschmidt. Tot de la Leopold I provin și alte două piese de 3 creițari (Dreikreutzer) emise în Tirol la Hall[4].

Monedele emise de ducii de Liegnitz-Brieg între anii 1662—1672 sînt bătute la Brieg în monetăria principatului condusă de Cristoph Brettschneider, maistru monetar din 1665. Aceste monede poartă inițialele C-B sau semnul reprezentînd o inimă cu o cruce[5].

Piese de 3 și 6 creițari de la nr. 143—145 sînt emise în Moravia de episcopatul de Olomouc, în vremea episcopului Carol al V-lea Lichtenstein.

Cele două monede bătute în principatul Silezian Würtemberg — Oels provin din monetăria de la Oels și poartă inițialele meșterului monetar Samuel Phahler (S-P).

Ultima piesă din tezaur, reprezentînd o șesime de taler, este emisă în principatul de Brandemburg, de către Friderich Wilhelm, principe elector al imperiului.

Limitele cronologice ale emiterii monedelor tezaurului de la Tîrșolț sînt anii 1620 — data emiterii primei piese (de 1,5 groș), de la Sigismund al III-lea și, respectiv 1678, anul emiterii ultimei piese — cea de 15 creițari de la Leopold I. Monedele se înșiruie, după emisiunea lor, pe o perioadă de 58 de ani.

Tezaurul conține, din punct de vedere al numerarului, 11 piese de 18 orți, 1 groș mare, 38 piese de 6 groși, 6 a cîte 3 groși, 38 a 1,5 groși, 36 piese de 15 creițari, 8 de 6 creițari, 9 piese de 3 creițari și o piesă de 1/6 taler.

În ceea ce privește valoarea tezaurului, ea reprezintă 1165 denari[6]. Avînd în vedere că o cîblă de grîu (160 l) valora la Satu Mare, în anul 1688, 2 florini, respectiv 1 taler[7], puterea de cumpărare a 1165 de denari era egală cu aproape a 8 cîble de grîu, socotind talerul egal cu 150 denari, după anul 1679[8].

După cum reiese din tabelul anexat, al repartiției monedelor pe ani de emisie, valori și țări, perioada de acumulare a tezaurului, de către proprietarul său, este cuprinsă aproximativ între anii 1660—1678.

Credem că ascunderea acestui tezaur s-a datorat împrejurărilor tulburi și nesigure din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, din Transilvania, respec-

---

[4] *Ibidem*, p. 52.

[5] Eugen Chirilă, Mircea Zdroba, *op. cit.*, p. 112.

[6] Gh. Anghel, *Tezaurul monetar din sec. al XVII-lea de la Răscruci*, (Cluj), în *Apulum*, V, 1967, p. 402—411, vezi și nota 40.

[7] *Idem.*

[8] T. Bader, *Tezaurul monetar de la Rătești, sec. XVII*, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, 1968, p. 95.

tiv din Partium, care a constituit în această perioadă teatrul luptelor dintre Poartă şi Imperiu. Îngroparea tezaurului în 1678, sau în anul următor, poate fi legată de recrutările ce au avut loc în Transilvania, şi, în general, de pregătirile coaliţiei antihabsburgice iniţiate şi susţinute de principele Mihail Apafi şi Emeric Thököly, conducătorul curuţilor, pentru un atac împotriva posesiunilor răsăritene ale habsburgilor. Planul acestui atac avea de fapt la bază un acord încheiat în acest sens cu Franţa, la 31 mai 1677.[9]

De altfel, de la intervenţia armată din 1672, încheiată cu înfrîngerea curuţilor de către austrieci în luptele de lîngă Satu Mare, şirul ciocnirilor armate se ţin lanţ, urmările lor pentru zona Sătmarului fiind dintre cele mai grele.

[9] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1958, p. 95.

UN TRESOR MONÉTAIRE DU XVII-E SIÈCLE DECOUVERT À TÎRŞOLŢ

(*Résumé*)

En 1973, dans la localité, Tîrşolţ — Oaş (département de Satu Mare) á l'occasion des travaux agricoles on a trouvé un trésor de monnaies féodales, en argent.

Les monnaies, au nombre de 148, déposées dans un vase (fig. 1), représentent des émissions du XVII-e siécle de la Pologne, de la Transylvanie, de la Hongrie, du Tirol, de l'archevêché Olomouc, du Brandembourg, des principautés Brieg, Liegnitz, Liegnitz-Breig, des villes Danzig, Riga et Elbing (voir la liste).

Les plus anciennes pièces du trésor apartiennent au roi polonais Sigismund III, il s'agit de deux monnaies de 1,5 groşi émisés en 1620 (cf. H-C, I, 1402), et la plus récente une piecè de 15 creiţari émise à Kremnica en 1678 par l'empreur Leopold I.

La periode principale d'acumulation du trésor se située entre les limites cronologiques des années 1660—1678, et leur enfouissement s'explique par la situation politique de la deuxième moitié du XVII-e siécle de la Transylvanie, respectif de Partium, qui pour cette époque constituait le théâtre des luttes entre les otomans et les habsbourg.

VASILE LUCACIU ŞI GEORGE BARIŢIU SAU CONTINUITATEA LUPTEI PENTRU DREPTURI NAŢIONALE A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI.*

GRIGORE PLOEŞTEANU

Vasile Lucaciu face parte din şirul marilor şi remarcabilelor personalităţi, care, continuînd în esenţă programul revoluţiei burghezo-democratice de la 1848, amendat în funcţie de împrejurările schimbate din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi de la începutul secolului XX, au întruchipat lupta pentru drepturi naţionale şi sociale a românilor transilvăneni, pentru desăvîrşirea unităţii politice a tuturor românilor. Moştenirea istorică a acestora. gîndirea şi activitatea lor, ce se încadrează în limitele radicalismului politic burghez, valorificate critic, le conferă cu temei locul important pe care l-au avut în devenirea istorică a poporului şi a ţării. Nicolae Iorga i-a înţeles, cu noblеţea şi tăria lor, dar şi cu scăderile lor. Sînt mulţi, căci mulţi şi multe au trebuit pentru ctitorirea unei ţări, şi numai cei mulţi au făcut posibil destinul de astăzi urmaşilor.

Aceşti ctitori care au desprins din multitudinea evenimentelor înţelesul lor ascuns, conţinutul epocii şi direcţiile ei de dezvoltare, au acordat întîietate rezolvării problemei naţionale, ceea ce a constituit unul dintre motivele pentru care au fost întotdeauna înţeleşi. Este un fapt de necontestat, că originea lor socială şi-a pus puternic amprenta pe modul lor de a gîndi şi acţiona, că au făcut concesii limbajului înverşunat al epocii, dar să nu uităm că au trăit într-o perioadă istorică de intensificare, chiar de exacerbare a asupririi naţionale, de potenţare prin urmare a contradicţiilor. Mesajul profund al acestor politicieni, luptători naţionali, rămîne însă, în general, pozitiv, progresist şi democratic.

Pentru Vasile Lucaciu cauza naţională a constituit problema centrală a existenţei sale, pentru rezolvarea căreia a sacrificat totul, talentele şi energia, liniştea şi anii. A fost pretutindeni acolo unde au cerut-o împrejurările, cheltuindu-se şi risipindu-se, aşa cum afirma O. Goga, „pe toate cărările", avînd drept călăuză ideile nobile ale dreptăţii, libertăţii şi egalităţii.

Despre Lucaciu, care cu viaţa şi faptele sale demne de epoca iluminismului şi a romantismului revoluţionar, oglindite ca moştenire spirituală în structura sufletească şi în gîndirea sa, şi-au pus amprenta pe o parte însemnată a istoriei noastre moderne, s-au scris numeroase lucrări, abordînd fiecare un moment sau altul al biografiei şi multilateralei sale personalităţi. Cu toate

* Comunicare susţinută la sesiunea de comunicări „Vasile Lucaciu Baia Mare, 25 nov. 1972."

acestea mai sînt încă aspecte mai puțin cunoscute, și dintre acestea ne vom opri asupra legăturilor sale cu George Barițiu, nestorul presei românești din Transilvania, reprezentant de frunte al radicalismului democrat-burghez românesc. Cercetarea corespondenței dintre cei doi cărturari și oameni politici — corespondență aflată la Biblioteca Academiei R.S.R. din București — și a presei transilvănene contemporane ne-a oferit posibilitatea de a dezvălui cîteva momente importante ale biografiei Leului de la Șișești, momente care se înscriu în perioada de început, a afirmării sale în viața politico-națională din Transilvania, și care datează cu un deceniu și jumătate înainte de mișcarea memorandistă.[1]

Înțelegerea de care s-a bucurat Lucaciu din partea lui Barițiu, încurajarea și sprijinul pe care i le-a acordat acesta, ne apar ca o mărturie emoționantă și semnificativă a continuității programului politico-național românesc, a unității de gîndire și acțiune a reprezentanților radicalismului burghez din mișcarea națională românească.

Desigur că între Vasile Lucaciu și George Barițiu existau deosebiri de vîrstă, de formație intelectuală și de fire. Cînd se afirmă Lucaciu în viața politică a țării, Barițiu era o personalitate ajunsă la apogeul carierei sale strălucite și care, inevitabil, în virtutea legilor naturii, ca și a evoluției mișcării naționale românești, urma să cedeze treptat drapelul acestei mișcări democrate generațiilor mijlocie și tînără, din rîndul cărora se vor desprinde Vasile Lucaciu, Eugen Brote, I. Rusu-Șirianu, Ioan Slavici, Vasile Goldiș, Valeriu Branișteși atîția alții.

În acea perioadă, cînd în monarhia austro-ungară se accentuau tendințele de deznaționalizare, de oprimare a naționalităților, apărea deci la marginea de nord-vest a țării, din Satu Mare, Vasile Lucaciu, temperament mobil, dinamic, întrunind în sine calitățile omului politic și ale luptătorului. Legătura dintre cei doi n-a fost greu de realizat, fiindcă ea se putea întemeia și s-a întemeiat pe preocuparea lor fundamentală, rezolvarea problemei naționale și sociale a românilor transilvăneni. Lucaciu îl cunoștea pe Barițiu din presă și din auzite, îi cunoștea impresionanta activitate culturală și politică. L-a cunoscut apoi personal, probabil cu ocazia Adunării generale a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) care a avut loc la Șimleu în zilele de 4 și 5 august 1878, și care s-a desfășurat sub președinția lui G. Barițiu. La sfîrșitul lucrărilor — aflăm din raportul publicat în „Analele Asociațiunii transilvane", despre Lucaciu care „răspicînd din partea adunării generale mulțăminta fierbinte și adîncă președintelui pentru înțeleapta conducere", l-a încredințat „că participanților la această convenire le va fi totdeauna dulce memoria de a fi conduși de un atare bărbat[2]". Cîștigîndu-i și personal stima și încrederea, Lucaciu i se va adresa de acum încolo prin corespondență omului cu excepționala experiență politică,

[1] Vezi studiul *Aspecte din viața și activitatea lui Vasile Lucaciu (1852—1922)*, în „Studii de istorie, filologie și istoria artei", 1972, p. 93—133.

[2] „*Analele Asociațiunei transilvane* . . . ". Sibiu, 1880, fasc. I, p. 29.

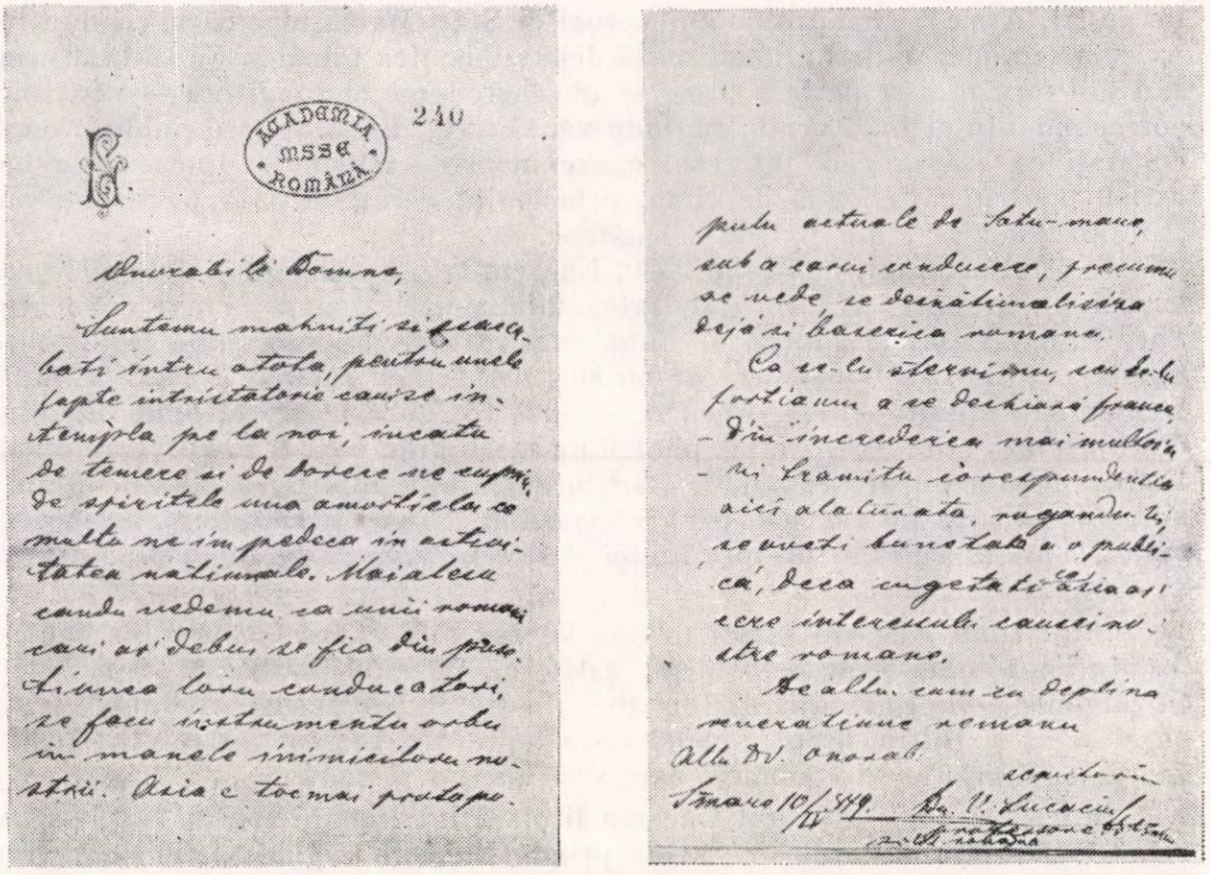

Fig. 1. Cea dintîi scrisoare adresată de Vasile Lucaciu lui George Barițiu (Satu Mare — 10 IV 1879).

însușită pe parcursul unei jumătăți de secol de activitate continuă în folosul națiunii române.

În Barițiu, care pe atunci întemeia un nou ziar la Sibiu, *Observatorul*, Lucaciu va găsi un om căruia putea să-i destăinuiască cele mai sincere gînduri, preocupările și frămîntările sale și totodată un sprijin sincer și puternic, ceea ce în acele momente grele însemna mult și ceea ce Lucaciu nu va uita niciodată.

Prima scrisoare pe care o cunoaștem din corespondența Lucaciu—Barițiu, este datată Satu Mare 10 aprilie 1879[3]. Ea reprezintă o luare de poziție a profesorului de limba și literatura română de la Gimnaziul din Satu Mare față de protopopul local, cu concursul căruia se încerca, după opinia celui dintîi, deznaționalizarea bisericii românești: „Onorabile Domn-i se adresa V. Lucaciu redactorului „Observatorului" — Sîntem mîhniți și exacerbați întru atîta, pentru unele fapte întristătoare care se întîmplă pe la noi, încît de temere și de durere ne cuprinde spiritele una amorțială ce mult ne împiedică în activitatea națională. Mai ales cînd vedem, că unii români care ar trebui să fie din poziținea lor conducători, se fac instrument orb în mîinile inimici-

[3] Biblioteca Academiei R. S. România, *ms. rom. 996*, f. 240.

lor noştri. Aşa e tocmai protopopul actual de Satu Mare, sub a cărui conducere, precum se vede, se deznaţionalizează deja şi biserica română. Ca să-l stîrnim, sau să-l forţăm a se declara franc — din încrederea mai multora — vă trimit corespondenţa aici alăturată, rugîndu-vă, să aveţi bunătate a o publica, dacă cugetaţi că aşa ar cere interesul cauzei noastre române".[4] Lucaciu devine astfel, pentru o perioadă de timp, principalul corespondent „particular" al „preţuitului ziar", din părţile sătmărene.

În anul următor, la 7 iulie 1880, Lucaciu trimite din Baia Mare *Observatorului* un „raport" despre activitatea inteligenţei româneşti din comitatul Satu Mare. Raportul aborda — după cum rezultă din scrisoarea însoţitoare trimisă lui Bariţiu[5] — „cauza limbii şi a ortografiei române". „Mai de mult trebuia să-l trimit — scrie Lucaciu — însă tot pentru ocupaţiunile oficiului din finea anului scolastic, cît şi pentru un morb greu ce m-a torturat nu puţin timp, nu l-am putut compune". Bariţiu a amînat publicarea acestui raport, adresîndu-i însă lui Lucaciu prin intermediul „Poştei redacţiunii", următorul sfat: „Toate discuţiunile asupra limbii să le rezervăm pe toamnă, pînă atunci să suferim orice insulte".[6]

Între timp Lucaciu însuşi devine un tot mai cunoscut luptător pentru drepturile românilor transilvăneni, astfel că în anul 1881 este considerat, în paginile *Observatorului*, alături de alte figuri progresiste maramureşene, ca Marchiş şi Bilţiu, drept „model între luptătorii români", care stau sus la înălţimea timpului şi chemării, care ştiu inspira şi conduce . . . "[7].

În acelaşi an, cărturarul Lucaciu îi oferă lui Bariţiu tomul I al lucrării sale „Instituţiuni filosofice" (Cartea primă. Logica), rugîndu-l, în scrisoarea datată Satu Mare 13 noiembrie 1881[8], să binevoiască „a publica în preţuitul Dv. ziar, că această carte se află de vînzare la mine cu preţul de 2 fl. v.a. Metafizica, etica şi istoria filosofiei vor urma succesive, despre ce on. inteligenţă română va fi încunoştinţată la timpul său". Bariţiu i-a satisfăcut rugămintea, anunţînd la rubrica de bibliografie a *Observatorului* apariţia lucrării „Instituţiunii filosofice" de V. Lucaciu, Cartea primă Logica. Satu Mare, 1881"[9].

Atent la orice manifestare sau încercare de asuprire a românilor, profesorul Lucaciu se manifestă în aceşti ani ca un luptător energic, prin cuvînt, scris şi faptă, împotriva oricăror tendinţe de deznaţionalizare. La 1 iulie 1882 i se adresează din nou, împreună cu avocatul Simion P. Desseanu, lui

---

[4] *Ibidem*, f. 242.; cf. şi *Observatorul*, II, 1879 nr. 27 din 16/4 aprilie şi nr. 28 din 7/19 aprilie.

[5] B.A.R., *ms. rom. 996*, f. 242.

[6] *Observatorul*, III, 1880, nr. 5 din 2/14 aprilie; cf. şi *Conservaţiuni literare*, *ibidem*, nr. 70 din 30/11 septembrie şi nr. 72 din 6/18 septembrie.

[7] *Ibidem*, VI, 1881, nr. 64 din 8/20 august.

[8] B.A.R. *ms. rom. 996*, f. 243.

[9] *Observatorul* IV, 1881, nr. 96 din 28/10 decembrie — *Bibliografia*; *ibidem*, V, 1882 nr. 3 din 9/21 ianuarie — (*Literariu. Recensiune asupra logicei domnului dr. profesor Vasile Lucaciu.*) Lucrarea este considerată „un studiu serios în specialitatea ştiinţei filozifice". Se remarcă metoda scolastică aleasă de V. Lucaciu, studiile lui serioase, dar şi numeroasele erori tipografice. Logica era recomandată amatorilor de ştiinţă.

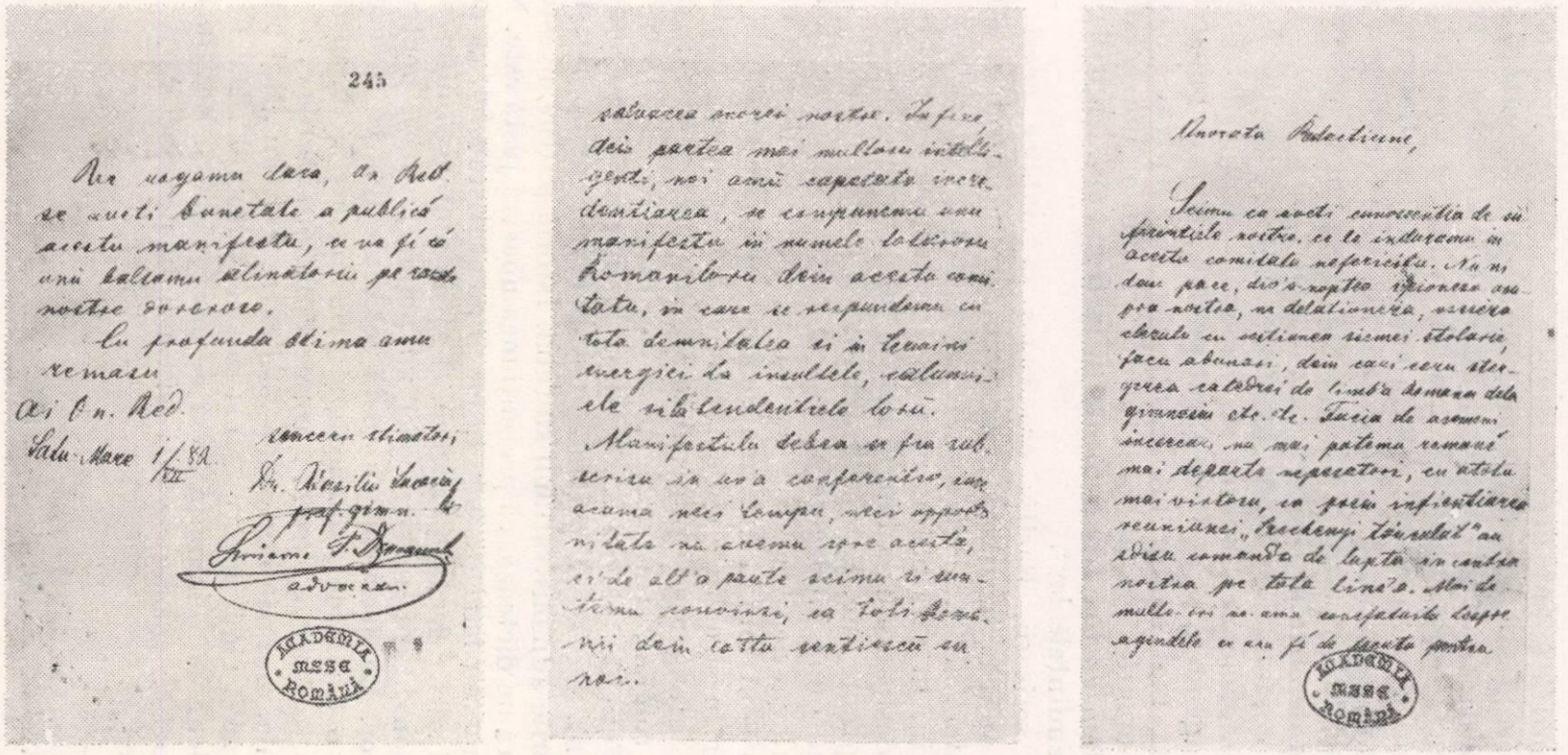

Fig. 2. Vasile Lucaciu şi Simion P. Desseanu trimit redacţiei *Observatorului* (lui G. Bariţiu) un „manifest“ redactat „în numele tuturor românilor“ din comitatul Satu Mare (Satu Mare — 1 VII 1882).

G. Bariţiu, încunoştinţîndu-l despre situaţia românilor maramureşeni şi despre acţiunile preconizate pentru apărarea libertăţii şi demnităţii acestora:[10] „Ştim că aveţi cunoştinţă de suferinţele noastre, ce le îndurăm în acest comitat nefericit — se adresau semnatarii scrisorii redacţiei *Observatorului*. Nu ne dau pace, ziua-noaptea spionează asupra noastră ne delaţionează, vexează clerul cu cestiunea siemei stolare, fac adunări, din care cer ştergerea catedrei de limba română de la gimnaziu etc. etc. Faţă de asemeni încercări nu mai putem rămîne, mai departe nepăsători, cu atît mai vîrtos, că prin înfiinţarea reuniunei au edis comanda de luptă în contra noastră pe toată linia". În această situaţie, informează Lucaciu şi Desseanu, s-au consfătuit de mai multe ori „despre agendele ce ar fi de făcut pentru salvarea onoarei noastre. În fine, din partea mai multor inteligenţi, noi am căpătat încredinţarea, să compunem un manifest în numele tuturor românilor din acest comitat, în care să răspundem cu toată demnitatea şi în termeni energici la insultele, calumniele şi la tendinţele lor".

în încheierea scrisorii, Bariţiu era rugas să publice acest manifest.

Manifestul a apărut în ziarul „Observatorul" cu titlul „Reflexiuni la insultele unor corifei . . . "[11]. „Reflexiunile" sînt de fapt un articol program, redactat de Lucaciu, în care putem surprinde concepţia directoare a activităţii pe care o va desfăşura de-a lungul anilor, fundamentul filozofic al luptei sale democrate şi progresiste. Este semnificativ că Lucaciu afirmă: „am dorit şi ne-am năzuit, că buna înţelegere şi amorul frăţesc să nu se turbure prin încercările unor oameni nepricepuţi şi corupţi în convingerile şi în inima lor", şi că „n-am voit a contribui la nutrirea focului aprins de pasiunile oarbe ale unor oameni". Dar în situaţia creată, „trebuie să li se spună odată curat şi răspicat" de către inteligenţa şi poporul român din acel comitat: „că suntem şi voim a rămîne români, şi ne vom apăra din răsputeri de ori-ce încercare de maghiarizare: Fericirea patriei . . . o aflăm în *îndreptăţirea egală a tuturor cetăţenilor* (subl. n). De aceea pretindem respectarea limbii noastre naţionale în toate ramurile administraţiunii statului. Istoria patriei ne este martoră şi conştiinţa noastră ne dictează, că pretenţiunea noastră justă este. Nu pentru aceea contribuim noi cu bani şi sînge în emolumentul statului, ca cu puterea căpătată de la noi să ne deznaţionalizeze, ci să ne scutească interesele culturale pe baza naţionalităţii noastre, căci nu poporul există pentru stat, ci statul pentru popor. Le declarăm cu toată solemnitatea, că procedura politicii de astăzi . . . o ţinem de nedreaptă, şi prin urmare îi ţinem de inimicii patriei comune pe toţi aceia, care . . . asupresc naţionalităţile . . . " La sfîrşitul reflexiunilor sale, Lucaciu adresa un apel către români: „Mai bine moarte decît deznaţionalizare! Unul pentru toţi şi toţi pentru unul". Dat fiind limbajul pe alocuri violent, şi o anumită lipsă de discernămînt, Bariţiu îndeamnă într-o notă a redacţiei: „să nu ne mai adresăm în polemici către maghiari, ca un popor întreg"[12].

---

[10] B.A.R. *ms. rom. 996*, f. 244—245.
[11] *Observatorul* V, 1882, nr. 54 din 10/22 iulie.
[12] *Ibidem.*

În acelaşi an, în 24 noiembrie 1882, Lucaciu i se mai adresează din Satu Mare lui Bariţiu, oferindu-i o nouă corespondenţă, referitoare la „solemnitatea binecuvîntării bisericii din Seini“[13], pentru *Observatorul* şi informîndu-l că a vîndut pînă în acel moment 50 de exemplare din „Memorial“.[14] Informaţia este deosebit de preţioasă. Prin urmare, Lucaciu răspîndea în această zonă una din lucrările fundamentale ale mişcării politice româneşti, operă a lui George Bariţiu, prin care opinia publică din ţară şi străinătate era informată despre situaţia şi dorinţele românilor transilvăneni.

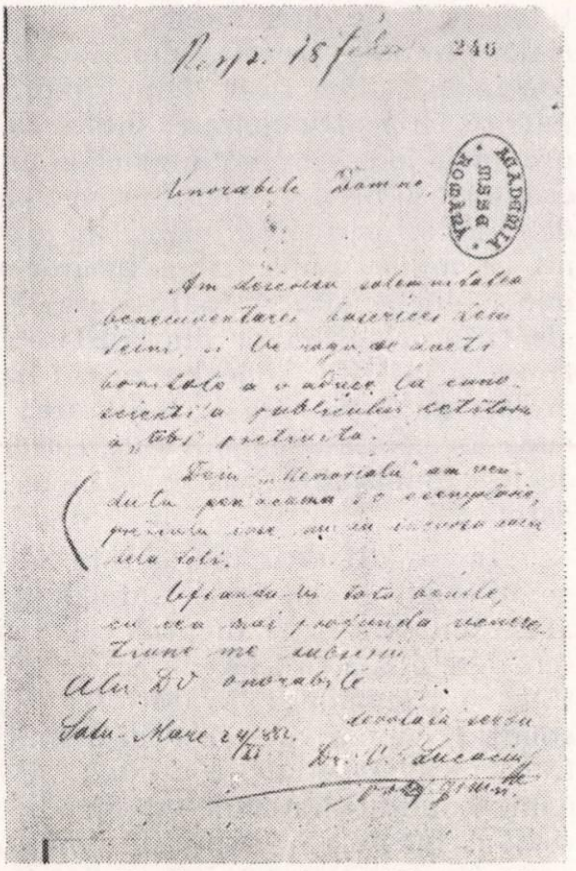

Fig. 2. Vasile Lucaciu a difuzat „Memorialul“ lui Bariţiu în Maramureş (scrisoarea din Satu Mare — 24 XI 1882).

La sfîrşitul aceluiaşi an, în 5 decembrie 1882, Lucaciu îi trimitea lui Bariţiu o corespondenţă referitoare la încercările de desfiinţare a caracterului confesional şi deci naţional al şcolii româneşti din Şomcuta Mare.[15] „Dar apoi unde este episcopul diecesan, clerul chiorean? — întreabă Lucaciu. Cînd a trebuit a cortesi în contra bravului A. Medan, atunci veniau epistolele din Gherla ca ploaia, dimpreună cu ameninţările şi cu promisiunile, de se zguduia Chioarul, şi acum, cînd e vorba de a mîntui un azil pentru creşterea . . . pruncilor din Şomcuta, acum nu se mişcă nici frunza de către Gherla? În loc de a merge la urna „liberalilor“, ar trebui să vină aici apostolul diecesei . . .“[16]

Frămîntat în permanenţă de mijloacele prin care românii îşi puteau mai bine apăra interesele naţionale, prin care putea fi fortificată conştiinţa acestora, neobositul profesor din Satu Mare i se adresează şi în anul 1883 lui G. Bariţiu, împreună cu avocatul Simion P. Desseanu şi cu avocatul Ion Pop, informîndu-l de această dată despre intenţia de a edita un ziar românesc aici şi trimiţîndu-i o „înştiinţare“ tipărită.[17] „Timpurile grele în care trăim, giurstările politice între care suntem situaţi, nici cînd nu ni-au pretins activi-

[13] B.A.R. *ms. rom. 996*, f. 246. Corespondenţa, semnată V., a apărut în *Observatorul* V, 1882, nr. 92 din 20/2 decembrie.

[14] Dintr-o altă scrisoare, din 15 martie 1883, aflăm că Lucaciu i-a solicitat editorului Krafft să-i mai trimită încă 10 exemplare din ediţia II-a a „Memorialului“ şi 3 exemplare în limba maghiară. B.A.R. *ms. rom. 996*, f. 249.

[15] *Ibidem*, f. 247—248. A apărut în *Observatorul* V, 1882, nr. 98 din 11/23 decembrie.

[16] *Ibidem*.

[17] B.A.R. *ms. rom 1010*, f. 287.

tatea în toate direcțiunile, ca în prezent . . . În special cultura noastră socială pretinde aceasta imperios", afirmă semnatarii acestei înștiințări și continuă: „aflăm sosit timpul suprem, spre realizarea unei dorințe de mult nutrite, ca pentru apărarea intereselor noastre în general, iar celor din această provincie în special, să întemeiem un organ de publicitate cu conținut politic, economic și literar". Ziarul urma să apară în formatul „Gazetei Transilvaniei" de două ori pe săptămînă, cu un preț „cît se poate mai moderat". El era menit „a mijloci publicitatea tuturor mișcămintelor poporului român, specialminte din comitatele Satu-Mare, Marmația, Sălaj și Bihor, iar în general ale tuturor românilor din Austro-Ungaria, punînd deosebit pond spre nutrirea și întărirea simțului nostru național românesc din aceste părți." Acest proiect nu se va realiza. Înființarea unui organ de presă național îl va preocupa în continuare pe Vasile Lucaciu, care nu va reuși însă să tipărească decît o publicație, însă cu caracter preponderent religios-filozofic, „Revista catolică".

Într-o altă scrisoare, datată Satu-Mare 15 martie 1883, Lucaciu se arată nemulțumit de indolența „inteligenței noastre, care se ascunde și se tupilește abnegîndu-și așa și dreptul cel mai sînt de libertate cetățenească".[18] Din scrisoare aflăm că Lucaciu era preocupat de problema „înființării unor societăți, ca „Reuniunea învățătorilor"[19] și Reuniunea femeilor române din acest comitat, care se vor constitui definitiv în cursul acestui an după cum îi scrie Lucaciu lui Barițiu și continuă: „Avem intențiune de a ne reuni în societate pentru înființarea unui internat seminar, pe lîngă acest gimnaziu, pentru români talentați. Aceste nu sunt lucrări politice, și totuși se tem mulți a participa la intreprinderea realizării lor . . . În fine nu-mi rămîne decît deviza . . . " toujours, toujours et toujours combattre! apoi așa vom face". Semnificativ, la sfîrșitul scrisorii, Lucaciu îi dorea lui Barițiu cale bună „în țara noastră", adică în România, ale cărei drumuri și așezări avea să le străbată el însuși de atîtea ori.

Din anul 1884 nu ni s-a păstrat de cît o singură scrisoare din corespondența cu Barițiu, datată 27 aprilie 1884, prin care Lucaciu oferea redacției *Observatorului* tomul al II-lea al lucrării „Instituțiuni filosofice" (Cartea II. Metafisica)[20], Imediat după primire, Barițiu a anunțat apariția cărții în „Observatorul" și în revista „Transilvania", organul „Astrei".[21]

Activitatea susținută de apărare a drepturilor și intereselor poporului român, desfășurată cu multă vigoare de către Lucaciu, a atras atenția autorităților, care îl acuză de „propagandă daco-română". Atacurile se înmulțesc împotriva sa îndeosebi la sfîrșitul anului 1884, cînd i se atribuie paternitatea

[18] *ibidem ms. rom. 996*, f. 249—250.

[19] Reuniunea învățătorilor români gr. cat. din Maramureș s-a înființat în 1883. V. Lucaciu a fost ales secretarul Reuniunii, c.f. *Observatorul* VII, 1884, nr. 74 din 27/15 septembrie.

[20] B.A.R., *ms. rom. 996*. f. 251.

[21] *Observatorul* VII, 1884 nr. 40 din 31/19 mai și *Transilvania* XVII, 1884, nr. 9—10 din 1—15 mai (*Bibliografia*). Probabil că mai tîrziu Lucaciu i-a oferit lui Barițiu și tomul al III-lea al lucrării — *Instituțiuni filosofice* (*Cartea III. Filosofia morală*), Satu Mare, 1882.

unui articol anonim publicat în „Gazeta Transilvaniei", articol care demasca intențiilor urmărite de o anumită societate. În acel moment, în care Lucaciu era supus unei campanii de discreditare și se propunea destituirea lui din postul de profesor, George Barițiu intervine cu tot prestigiul condeiului său în apărarea profesorului din Satu Mare. Redactorul *Observatorului* publică în ziarul său mai multe documente și articole și concluzionează: „Cauza eruditului și întru toate bravului dr. V. Lucaciu profesor de limba română și literatură la gimnaziul din Sătmar se află înaintată la ministerul cultelor, și se așteaptă în toate zilele decisiunea. Țineți însă minte, că nici în Sătmar nu este în joc persoana, ci ca și la Cluj, catedra, pe care nu o mai vor. Persoana e numai pretextu: limba și literatura noastră este totul".[22]

Atitudinea lui Barițiu, atenția cu care acesta urmărea situația românilor din părțile Sătmarului a constituit un sprijin serios și o încurajare pentru Lucaciu. Este ceea ce el însuși o mărturisește într-o altă scrisoare, pe care i-o adresează lui Barițiu în 6 ianuarie 1885 din Satu-Mare:[23] „Onorabile Domn, în mijlocul luptei ce susținem pentru cauza culturii noastre naționale, ne servește de încurajare ținuta nobilă a ziaristicii române, și simpatia sinceră, cu care întîmpinați mai ales Dv. Onorabile activitatea noastră." Cu această epistolă Lucaciu îi trimitea și un apel, rugîndu-l să-l publice în *Observatorul*. Apelul se referea la tendințele aceleiași societăți, care urmărea să-i înstrăineze pe învățătorii români, rupîndu-i astfel de masa poporului. Referindu-se la situația lui, Lucaciu îl informa pe Barițiu: „Cauza mea în scurt se va decide la ministerul cultelor. Au căutat cu toate diligența fapte păcătoase, să mi le poată imputa . . . ".

Ultima scrisoare, pe care o cunoaștem, din corespondența Lucaciu—Barițiu datează din 12 ianuarie 1885.[24] Ea constituie încă o mărturie a legăturilor dintre George Barițiu, personalitate înzestrată cu deosebit tact politic și alți fruntași români:

„Cu mare mulțămită am primit prețuitele orduți ce ni-ați adresat — îi scria Lucaciu. — Procedura înțeleaptă ce și astădată ați dovedit, întîmpină deplina noastră recunoștință". Din scrisoare mai aflăm, între altele, că Lucaciu se arăta preocupat de răspîndirea „Observatorului" în Maramureș: „Pentru colectarea abonaților la prețuitul *Observatorul* — îl informa el pe Barițiu — am și început consultările cu M. O. D. Marcu, și în scurt vă vom raporta". Din păcate însă, „Observatorul" își va înceta apariția în anul 1885.

Profesorul din Satu Mare descria apoi, încă o dată, atmosfera apăsătoare, de persecuții, îndreptată împotriva românilor din acest ținut, care reflecta de fapt panica autorităților: „De altcum zilele sunt teribile — afirmă Lucaciu. Pretorii, toți șoviniști, dau instrucțiuni secrete notarilor, să țină în evidență, cine umblă la preot, la învățător, și să-i raporte, dacă se adună la vre unul societate românească, sub orice titlu. Extrasele matriculare scrise

[22] *Observatorul* VII, 1884 nr. 104 din 10 ianuarie/29 decembrie.

[23] B.A.R., *ms. rom. 996*, f. 253—254 . După cum reiese dintr-o însemnare, Barițiu i-a răspuns lui Lucaciu, în 9 ianuarie 1885.

[24] *ibidem*, f. 255.

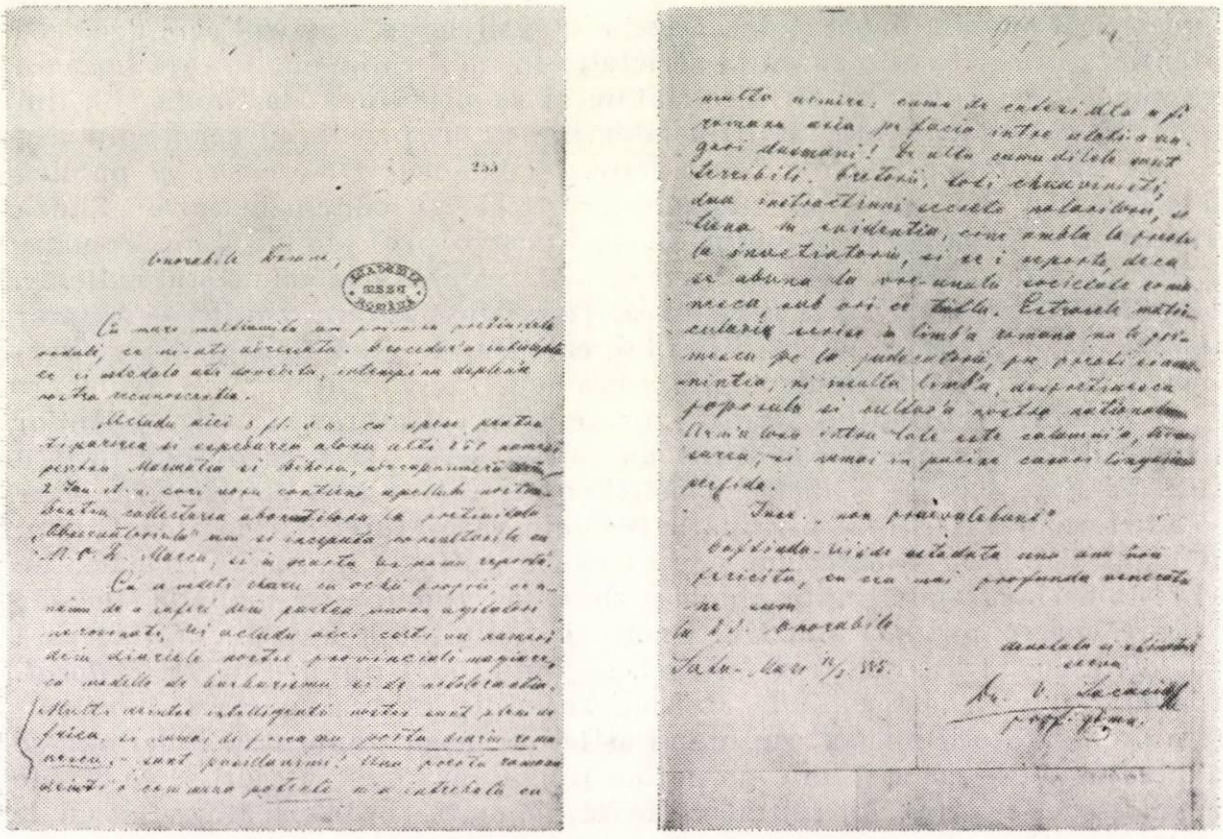

Fig. 4. Vasile Lucaciu solicită *Observatorul* şi combate politica de asuprire naţională (Satu Mare — 12 I 1885).

în limba română nu le primesc pe la judecătorii, pe preoţi îi ameninţă, şi insultă limba, despreţuiesc poporul şi cultura noastră naţională."

În fondul Bariţiu al Bibliotecii Academiei se mai găseşte o „reprezentaţiune", datată Satu Mare, 1 mai 1885, alcătuită de V. Lucaciu şi care urma să fie subscrisă de locuitorii sătmăreni, pentru a fi înaintată preşedintelui Camerei reprezentative înainte de închiderea dietei.[25]

---

[25] B.A.R.. *ms. rom. 1011*, f. 262. Cuprinsul documentului este următorul: Mult stimate Domne! Situaţiunea, în care am ajuns noi românii din acest comitat, în urma agitaţiunilor răutăcioase ale unor oameni neprecugetători, va lămuri în destul, aşa credem, cît de dreaptă, cît de oportună, ba chiar cît de necesară este reprezentaţiunea alăturată la aceste orduri. De aceea, cu încredere patriotică ne adresăm către D.V., rugîndu-vă să binevoiţi a face în interesul cauzei, ca coala alăturată la reprezentaţiune să o subscrie toţi poporenii comunei, unde reşedeţi, bărbaţi, muieri şi prunci. Modalitatea pentru procurarea subscrierilor o veţi afla după împregirările locale. Vă rugăm, ca în trei zile după primirea acestei adrese să binevoiţi a ne retrimite coalele subscrise ori în care limbă, reţinînd exemplarul reprezentaţiunei pentru Domnia Voastră. Cauza urgenţei e, că voim a le susterne la preşedintele camerei reprezentative pînă ce dieta e întrunită încă. Coalele subscrise Vă rugăm să le retrimiteţi la adresa vre-unuia dintre subsemnaţii la aceste orduri. De n-ar fi de ajuns coala trimisă, Vă rugăm, să continue subscrierile pe alta, ce veţi binevoi a adauga. Sperînd de la conlucrarea zeloasă a Dv., cel mai îmbucurător rezultat, ne subscriem cu toate stima Ai Domniei Voastre, Mult stimbte Domne. devotat Dr. Vasiliu Lucaciu prof. imn. Satu Mare, 1 mai 1885. (peste semnătură s-au tras linii). Pe marginea lui, Bariţiu a notat: „Răsp. 2 aug. 1885".

Legăturile dintre Vasile Lucaciu, numit la 27 august 1885 paroh la Şişeşti,[26] şi George Bariţiu, au continuat şi după aceasta dată, de fapt pînă la sfîrşitul vieţii ilustrului cărturar şi om politic transilvănean. Ei au avut desigur posibilitatea de a se întîlni la întrunirile politice şi conferinţele P.N.R., ca şi la adunările generale ale Astrei. Vasile Lucaciu se situează în acei ani, în esenţă, pe o poziţie identică cu Bariţiu, de apărare a drepturilor românilor din Imperiul Austro-ungar, a autonomiei Transilvaniei, subscriind şi la tactica politică pasivistă pe care a adoptat-o mişcarea naţională românească din Transilvania şi exponentul acesteia P.N.R. În acelaşi an 1887, în care Vasile Lucaciu este ales membru al comitetului central electoral, Bariţiu devine preşedintele partidului.[27] Cu prilejul conferinţei istorice din 7—8 mai 1887 de la Sibiu, în care s-a hotărît redactarea Memorandului, Lucaciu are şi posibilitatea, de mult aşteptată, de a-i adresa public bătrînului luptător care împlinea 50 de ani de activitate, unul din cele mai sincere, mai calde şi mai frumoase omagii.[28] Lucaciu sintetiza astfel acest semicentenar: „Cinzeci de ani! Sacrificaţi cu muncă neîntreruptă, cu un spirit de abnegaţiune, cu o virtute cu adevărat română, care nu ştie de tranzacţiune cu contrariul ei, o minte genială comunicată toată naţiunii sale, o inimă înflăcărată toată pentru binele progresului şi gloria naţiunii sale.“ Apreciind aşa cum se cuvenea activitatea marelui patriot ardelean, Lucaciu considera, pe bună dreptate, că aceasta aparţinea de acum poporului român: „Rezultatele spiritului tău depuse pe altarul culturii naţionale române azi sînt şi ale noastre, proprietate a tuturor care prin tine mai întîi deşteptaţi la „Minte, inimă şi literatură“, apoi conduşi de lupta nobilă a „Gazetei“ şi iarăşi întăriţi prin valoroasa conducere a *Observatorului*, susţinuţi prin spiritul bărbătesc al *Transilvaniei*, încurajaţi, însufleţiţi prin nenumărate „Discursuri“, „Promemorii“, „Disertaţiuni“, am ajuns să vedem compusă prin tine istoria filosofică a naţiunii noastre, depusă în nemuritorul „Memorial“. Lucaciu îl asigură apoi de preţuirea şi recunoştinţa întregii naţiuni: „Românimea toată Te cunoaşte şi Te recunoaşte, colo Te-a scris în albul imortalilor Academiei Române, aici a depus în mîinile tale înţelepte conducerea celor mai delicate intreprinderi ale sale . . . şi cînd un popor aşa ştie să stimeze pe anteluptătorii cauzelor sale culturale, cea mai frumoasă răsplată a lui este cînd vede că n-a lucrat în deşert“.

Lucaciu se mai întîlneşte cu Bariţiu în vara anului 1888, cu ocazia adunării generale a Asociaţiunii care a avut loc la Abrud (5—6 august 1888) şi s-a desfăşurat sub preşedenţia lui G. Bariţiu. Tînărul Valeriu Braniştе îşi aminteşte mai tîrziu despre acest eveniment: „Venise la adunare George Bariţiu în fruntea comitetului şi sibienilor, George Pop de Băseşti . . . , dr. Vasile Lucaciu, care era atunci la apogeul său de orator şi venise bătrînul Axente

[26] M. P. Cosmuţa, *Din viaţa şi activitatea lui Vasile Lucaciu (1852—1922)* (mss.), p. 8; cf. şi V. Achim, A. Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu*, Baia Mare, 1968, p. 26.

[27] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. VII, Sibiu, 1913 p. 347—348.

[28] *Tribuna* IV, 1887, nr. 92, din 26 aprilie.

Sever, prefectul din 48/49 (...). Au fost zile mari".[29] Lucaciu se apropia într-adevăr de un moment de mare însemnătate, de un apogeu al activității sale politice. Peste cîțiva ani, în calitate de secretar general al P.N.R., va semna istoricul act al Memorandului. La puțin timp, în 1893, pe cînd „Leul de la Șișești" își ispășea în temnițele monarhiei vina iubirii de neam, Barițiu, cel „care a fost atîta vreme fruntașul pe toate terenurile și conducătorul românilor din Ardeal" (N. Iorga), închidea pentru totdeauna ochii. Lucaciu va fi simțit, ca întreg poporul român, o grea lovitură. Barițiu rămînea însă ca o icoană sfîntă în memoria sa. Poate de la acesta va fi preluat Lucaciu acea luciditate politică, care-i va permite să răzbată prin toate valurile vieții și ale vremurilor, poate de la el a înțeles pentru totdeauna necesitatea contactului permanent cu țara, cu frații de dincolo de munți. Cert este că fructificînd experiența lui Barițiu, în împrejurările schimbate de la începutul secolului XX, Vasile Lucaciu va avea să vadă în cele din urmă realizat visul său din tinerețe, visul întregii sale vieți, unirea Transilvaniei cu patria mamă. În trecerea timpului și în această perspectivă, legăturile dintre Vasile Lucaciu și George Barițiu ne apar ca unul din acele momente semnificative care ilustrează continuitatea luptei pentru dreptate, libertate și unitate a românilor din Transilvania, legăturii fără de cunoașterea cărora nu poate fi înțeles în adevărata lui amploare procesul complex de realizare a statului unitar național românesc.

[29] Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, (ed. Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu) Ed. Minerva, Buc., 1972, p. 142. În ultimii ani ai deceniului al 9-lea Barițiu lucra la valoroasa lui istorie, care va apare cu titlul *„Părți alese din istoria Transilvaniei pre douăsute de ani urmă"* (vol. I. Sibiu, 1889, vol. II. Sibiu, 1890, vol. III., Sibiu, 1891). Fie că i-a fost trimisă de autor, fie că și-a procurat-o, Lucaciu a cunoscut această lucrare fundamentală a istoriografiei românești. Un volum adnotat se găsește în biblioteca lui de la Sișești.

VASILE LUCACIU UND GEORGE BARIȚIU ODER DIE FORTSETZUNG DES KAMPFES FÜR NATIONALE RECHTE DER SIEBENBÜRGISCHEN RUMÄNEN.

(Zusammenfassung)

Auf Grund der Korrespondenz welche die Bibliothek der Rumänischen Akademie besitzt und anhand anderen Dokumenten, werden die Beziehungen zwischen Vasile Lucaciu und George Bariţiu gezeigt, zwei verschiedener Generationen angehörenden hervorrogende Persönlichkeiten, des politischen und kulturellen Lebens der Rumänen aus Siebenbürgen. Die Grundlage dieser Beziehungen bildete die gemeinsame Position bezüglich der Verteidigung der nationalen Rechte für die rumanische Bevölkerung aus der österreichich-ungarischen Monarchie, für die Autonomie Siebenbürgens, sowohl auch die gemeinsame Stellung im Rahmen der rumänischen nationalen Bewegung.

Aus historischer Perspektive, erscheinen uns die Beziehungen zwischen Vasile Lucaciu und George Bariţiu, als ein solches Moment welches die Fortsetzung des Kampfes für Gerechtigkeit, Freiheit und Fienheit der siebenbürgischen Rumänen darstellt.

REVISTA „FAMILIA“ ŞI PĂRŢILE SĂTMĂRENE (I). (1865—1884)

NAE ANTONESCU

Încă de la apariţia ei, în anul 1865, la Budapesta, revista *Familia* a arătat un interes stăruitor părţilor sătmărene. Redactorul revistei, Iosif Vulcan, şi-a dat seama că în nordul ţării există o viaţă culturală românească, de vreme ce *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* a lui G. Bariţiu avea colaboratori şi abonaţi sătmăreni. Publicaţia braşoveană îşi înceta apariţia în februarie 1865 tocmai în anul cînd începe tipărirea revistei lui Iosif Vulcan. Originile simpatiei revistei faţă de părţile sătmărene pot fi identificate şi în alte situaţii ale momentului. Una dintre ele, întemeiată pe date obiective şi izvoare documentare este aceea a participării cărturarilor de proveniență sătmăreană la constituirea *Societăţii de lectură* din Oradea, înfiinţată practic în 1852 şi al cărei prim bibliotecar fusese poetul Vasile Iuţiu din Dindeşti. În cadrul acestei instituţii de cultură au activat sătmărenii I. Brendușianu, Moise Sora Noacu, Ioan Popdan din Sărvăzel, Dimitrie Sfura din Vezendiu (preşedinte al *Societăţii* în 1858), George Marchișiu (care va deveni un însemnat colaborator al revistei *Familia*), Iustin Popfiu din Lipău. Toţi aceştia au fost colaboratori zeloşi ai *Diorilor Bihorului* din 1854. În 1858 Petru Bran, întemeiază şi el, în Satu Mare, o societate de lectură cu principii şi scopuri similare. E de presupus că mulţimea cărturarilor de origine sătmăreană, care activau atît de frumos la Oradea, nu şi-au uitat locurile lor de baştină şi le-au sprijinit dincolo de posibilităţile oferite atunci, atît de zgîrcit, de altfel, de politica oficială a dominaţiei habsburgice.

Cercetările recente de istorie culturală au scos la iveală faptul că înaintea apariţiei primului număr al *Familiei* s-a redactat un număr de probă al revistei, aşa cum era obiceiul timpului. Chiar în numărul de probă al revistei oraşul Satu Mare era prezent cu o corespondenţă, semnată Moltor (pseudonim neidentificat încă), care scrie o entuziastă pledoarie pentru emanciparea culturală a femeii. „Femeia e vatra familiei, . . . ea e aceea care ne insuflă idei înalte şi naţionale; cu un cuvînt ea e aceea a cărei influenţă ca un fior roşu parcurge toată viaţa omenească . . . Numai o femeie cultă va şti planta în născutul său sîmburele culturii celei adevărate“[1]. Aceasta dovedeşte că revista lui Iosif Vulcan s-a bucurat de o însemnată atenţie din partea cititorilor

[1] Drăghici Mărgineanu, *Contribuţii la istoricul apariţiei revistei „Familia“ de a Pesta*, în *Limbă şi literatură*, Vol. X. 1965, p. 376.

sătmăreni, ceea ce se va observa și din numărul relativ mare al abonaților, pe tot parcursul apariției.

Revista *Familia* a sprijinit acțiunile culturale ale sătmărenilor printr-o mulțime de procedee, pe care le-a schimbat de la caz la caz, în funcție directă de evenimentul consemnat. Era pe vremea cînd se discuta mereu despre dezvelirea unui monument, închinat lui Simion Bărnuțiu, colectîndu-se sumele necesare. Colecta era asociată de obicei diverselor întruniri sau vechilor baluri sătmărene. Așa, revista relatează că în anul 1865 în comuna Sanislău s-a ținut o conferință școlară, ocazie cu care s-au adunat 27 florini și 95 creițari destinați dezvelirii monumentului amintit. Publicația lui Iosif Vulcan laudă exemplul frumos al românilor din comuna fruntașă Sanislău. Este de asemenea evidențiată activitatea fructuoasă a *Societății de lectură* condusă de Petru Bran și se publică o „gîcitură numerică" intitulată *Memorandul din Sătmar*.

În anul 1869 se preconiza, inființarea unei *Casine sătmărene* sub patronajul [*canonicului*] Ioane Dărăbant. *Familia* susține cu entuziasm ideea. Nu-i uită nici pe careieni și revista consemnează întemeierea unei *Societăți de lectură*, în 1874, la gimnaziul din localitate.

O importanță deosebită acordă revista lui Iosif Vulcan întemeierii teatrului românesc în Transilvania, oferind coloanele publicației sale pentru susținerea și popularizarea ideii în curs de afirmare. *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal* a luat ființă în anul 1870, ca urmare a unei îndelungate activități culturale, în școli îndeosebi, dar și prin străduința unor vrednici animatori, entuziaști slujitori ai Thaliei, care în orele de repaos înjghebau echipe de „diletanți", ce cutreierau orașele și satele provinciei transilvane. Preocupări de sprijinire a teatrului românesc din Transilvania au existat aproape în toate orașele și județele, nenumărate spectacole se reprezentau la Brașov, Sibiu, Blaj, Oradea și în alte centre cu populație care folosea ca limbă maternă româna. Este adevărat că și turneele actorilor români din țara veche, între care cel al lui M. Pascaly, au exercitat o binefăcătoare înrîurire asupra acțiunii, modest începută, de inimoșii cărturari transilvăneni.

Societatea pentru fond de teatru român în Ardeal își ține astfel, după îndelungate conciliabule, ședința de deschidere în 1870, la Deva, ocazie cu care s-au citit statutele și s-a ales Comitetul de conducere al cărui președinte era Iosif Hodoș, iar secretar Iosif Vulcan. Între alte lucrări s-a hotărît ca să se adune fonduri materiale, să fie create filiale ale Societății și să se țină cîte o adunare generală în fiecare an, în cîte un oraș al Transilvaniei, cu scopul de a extinde rețeaua de popularizare. Prima adunare generală, după constituire deci, s-a hotărît pentru anul 1871 la Satu Mare, manifestare ce a avut loc abia în anul 1872.

Mișcarea teatrală sătmăreană este însă mult mai veche. Unele documente o amintesc chiar în secolul al XVII-lea și există mărturii în presa vremii despre anume trupe din Sibiu, Cluj și Oradea, ce dădeau, cu intermitențe, spectacole în orașul de pe Someș. De aceea nu ne vom mira atunci cînd vom constata

că românii sătmăreni au fost printre cei dintîi care au sprijinit înfiinţarea *Societăţii*. În anul 1870 exista la Satu Mare o trupă de artişti diletanţi români încurajaţi de Alexandru Ferenţiu, un entuziast intelectual, care a iniţiat strîngerea de fonduri pentru constituirea unui teatru naţional român. Aceste fonduri se adunau din veniturile vestitelor baluri de odinioară, foarte cultivate în epocă, în părţile de nord ale ţării.

Revista *Familia*, care după constituirea de la Deva, s-a considerat organul oficial al *Societăţii*, oferă numeroase informaţii despre adunarea de la Satu Mare, hotărîtă iniţial pentru data de 1 iunie 1871. Comitetul de conducere se întrunea lunar în şedinţă apreciind progresele înregistrate şi îndeosebi obţinerea fondurilor băneşti şi crearea de filiale. La o şedinţă din 19 martie 1871 s-au propus unele modificări în statute, schimbări ce urmau să fie comunicate în cadrul lucrărilor din Adunarea generală de la Satu Mare.

Între timp, publicul sătmărean depunea serioase eforturi de organizare, făcea intense pregătiri. S-a instituit chiar un c o m i t e t ce se va ocupa de organizarea şi desfăşurarea lucrărilor. „Această adunare are să formeze un punct epocal în viaţa naţională a confraţilor noştri din Comitatul Satu Mare, căci ea este prima adunare românească la dînşii", scrie *Familia*[1]. Mai multe numere ale revistei anunţă mereu rodnica activitate a Comitetului de organizare din Satu Mare şi, de asemenea, se notează oficial deschiderea şedinţelor Adunării generale, actul fiind semnat de către preşedinte şi secretar, datat Pesta, 30 aprilie 1871. Lucrările de pregătire se ţineau la Satu Mare în casa avocatului Al. Ferenţiu. La una dintre aceste întruniri pregătitoare s-a hotărît, în unanimitate, ca în ziua a doua a adunării generale, să se dea un bal iar venitul să fie vărsat în întregime la casieria *Societăţii*. Documentele îl atestă ca cel dintîi bal românesc în oraşul Satu Mare.

În numărul 18, din 14 mai 1971, *Familia* publică programul Adunării generale din 1 şi 2 iunie. Programul primei zile se constitui astfel: deschiderea Adunării generale de către preşedinte, alegerea secretarilor, citirea raportului comitetului, raportul casieriei, instituirea unei comisii cu rol distinct în organizarea lucrărilor. Pentru cea de a doua zi se prevedea autentificarea procesului verbal (document de bază în asemenea ocazii), înscrierea de noi membri, ofertele în bani, stabilirea datei şi a locului pentru viitoarea adunare generală şi în final concluziile şedinţei.

Existau însă şi unele obstacole ce se împotriveau ţinerii Adunării generale în oraşul Satu Mare, între care dificultatea principală o constitui faptul că statutele nu erau încă aprobate de guvern, deşi trecuse atîta vreme de la constituirea *Societăţii*. Pentru acest motiv c o m i t e t u l a hotărît, aproape în ultima clipă, să amîne ţinerea Adunării generale pentru toamnă şi anume în zilele de 28—29 septembrie 1871. Cel care întîrzia aprobarea statutelor *Societăţii* era Ministerul de interne, dar pertractările nu au putut dura prea multă vreme, încît peste o săptămînă actele fusese învestite cu caracter de lege, practic însă era prea tîrziu ca lucrările să poată începe în luna iunie. Într-un anumit

[1] *Familia*, Anul VIII, 1871, nr. 14, p. 165—166.

fel, chiar tineretul studios din Satu Mare era de acord cu amînarea Adunării generale, deoarece în toamna anului 1871 ar fi putut participa și el, în număr mai însemnat. Revista *Familia* lansează de altfel un călduros apel în acest sens tinerimii sătmărene ce studia atunci la Oradea.

Adunării generale din Satu Mare îi revine sarcina importantă de a anunța și filialele nou constituite. Dar cînd entuziasmul era în toi, alte piedici se interpun și Adunarea generală se amînă pentru o dată nedeterminată. Motivele au fost multiple, reținem doar două: în septembrie 1871 se țineau lucrările *Societății academice române*, la care avea obligația să participe Iosif Hodoș, Vincențiu Babeș și Al. Roman, deci trei fruntași cărturari, membri ai Comitetului de conducere a *Societății*. Vincențiu Babeș era casierul Comitetului iar Alexandru Roman unul dintre personalitățile de bază ale *Societății*. Al doilea motiv era neputința de a veni la Satu Mare a lui Alexandru Mocioni (din rațiuni politice), care era vicepreședintele *Societății*. Evident, lucrările se complicau și din cauza stăpînirii oficiale, dar oricum o dată sămînța aruncată în pămînt fertil nu se putea să nu încolțească la timpul oportun. Vestea îmbucurătoare o aduce aceeași *Familia*, neprețuită îndeajuns amică a părților sătmărene, dătătoare de multe speranțe. Adunarea generală se va ține în primăvara anului 1872, în zilele de 1 și 2 mai. Între timp, se însuflețesc și careienii, se pregătesc și ei pentru întîmpinarea mărețului eveniment, se adună fonduri, în biserică se instalează o casă de bani, colecta avînd ca scop „cultivarea poporului român". În fața unor asemenea acte de curaj și eroism național *Familia* din 10 decembrie 1871 încheie relatarea cu ovațiunea *Bravo fraților sătmăreni!*"

Febra pregătirii lucrărilor continua. Comitetul de inițiativă din Satu Mare reanunță balul românesc programat și se iau măsuri concrete de primire a oaspeților la gară. Același animator Alexandru Ferențiu devine omul organizator, centrul și interesul tuturor acțiunilor iar altul cu preocupări gazetărești (neidentificat încă onomastic), trimite un articol revistei *Familia*, întitulat H a i d a m l a S a t u M a r e, în cuprinsul căruia invită călduros cît mai mulți participanți la Adunarea generală. Ideea balului revine iarăși, se anunță și prețul biletelor precum și încasatorul: Vasiliu Fabianu.

Adunarea generală s-a ținut în zilele de 1 și 2 mai 1872. Evenimentul a trebuit să fie însuflețitor, de zile mari, ocazie cu care s-au manifestat multe din aspirațiile poporului român din Transilvania. În noaptea de 30 aprilie 1872 sătmărenii întîmpină Comitetul central al *Socităţii* în gara Sătmărel (J i d a n i) și în cea din Satu Mare. Cei doi reprezentanți, Al. Roman și Iosif Vulcan, au fost întîmpinați cu urale în gara Sătmărel. Seara la ora 19,30 și la lumina făcliilor s-a intonat aici *Deșteaptă-te române*, deși trenul a oprit un singur minut. Peste 600 de persoane au pornit pe jos pînă la gara Sătmărel să întîmpine oaspeții. În gara Satu Mare reprezentanții *Societății* au fost primiți de o mulțime entuziastă, cuvîntul de bun sosit fiind rostit de canonicul Ioane Dărăbant. I-a răspuns Al. Roman.

Hotelul „C o r o a n a" a găzduit oaspeții, iar în ziua următoare au început lucrările Adunării generale. Președinte al adunării a fost ales Al.

Roman, care a rostit cuvîntul introductiv, după care, în numele sătmărenilor a vorbit Gh. Lazaru, amintind, între altele înrîurirea binefăcătoare a teatrului şi neuitînd să evoce figurile luminoase ale corifeilor şcolii latiniste. Telegrame din Oraviţa, Deva, Dej, sosesc aducînd mesajul de simpatie şi participare afectivă la lucrările din Satu Mare. Printre cărturarii însemnaţi din Satu Mare care au participat la această manifestare se aflau: Toma Şorbanu din Carei, Gavril Lazăr de Purcăreţi, luptător memorandist, Petru Bran, Ioane Marcu.

Seara are loc balul românesc din sala hotelului „C o r o a n a" dansîndu-se atunci „A r d e l e a n a" şi „R o m a n a", vechi jocuri româneşti. Iosif Vulcan, cel care a scris reportajul din *Familia* notează: „Dimineaţa la şase ore, pe cînd scriu aceste şire, muzica răsună încă, pînă la mine, balul tot durează încă".[1]

În anul 1881 ţinîndu-se şedinţa *Societăţii* la Baia Mare, comitetul a trecut prin Satu Mare. Unul dintre ei, I.D. publică în *Familia* articolul *Valea Someşului*, reminiscenţe de călătorie, oaspeţilor lăsîndu-le o profundă impresie podul de peste Someş.[2]

Cum era şi firesc revista *Familia* a avut numeroşi colaboratori sătmăreni. Cel dintîi dintre ei este Georgiu Marchiş, fost protopop al Careiului şi redactor al revistei *Armonia* din Viena. În *Familia* publică nuvela *Orfanii*, în mai multe numere consecutive din anul 1866. Compoziţia este o „nuvelă istorică" acţiunea ei petrecîndu-se într-un sat sătmărean în preajma evenimentelor anului revoluţionar 1848.[3] Autorul era superlativ apreciat de redacţia revistei *Familia*. De nenumărate ori i se atrage atenţia că a promis publicaţiei o nuvelă, pe care n-o mai trimise, deşi insistenţele revistei se repetă mereu. La moartea cărturarului, în anul 1848, *Familia* îi relatează ceremonia înhumării şi scrie că a fost „unul din cei mai inteligenţi preoţi ai diecezei orădene".[4]

Între colaboratorii sătmăreni ai *Familiei* se numără şi Vasiliu Popu, animator cultural şi cărturar de frunte, fost susţinător al *Foii pentru minte, inimă şi literatură*, a cărui prodigioasă activitate nu e încă suficient cercetată. În general, colaborarea lui este în legătură cu educaţia morală a tinerei generaţii. În anul 1867 scrie *Despre creşterea fetelor* (Anul III, 1867, nr. 9 p. 102—104) şi *Adevăratele frumuseţi femeieşti* (Anul III, 1867, nr. 12, p. 136—139). Alteori avea şi preocupări beletristice. Scrie o naraţiune cu subiect spaniol *Castelu din Solera*, (Anul IV, 1868, nr. 11, p. 129—130) şi firească, potrivit educaţiei clasiciste a vremii, redactează un studiu despre *Viaţa familiară la romani* (Anul IV, 1868, nr. 23, p. 271—272).

În anul 1869 Ioan Bușiţa publică o suită de articole *Ţara Oaşului*, o descriere etnografică a regiunii, pagini demne de interes şi astăzi.

[1] *Familia*, Anul IX, 1872, nr. 18, p. 216.
[2] *Familia*, Anul XII, 1882, nr. 13. p. 155--158.
[3] *Familia*, Anul II, 1866, nr. 11, 12, 13, 14, 16 şi 17.
[4] *Familia*, Anul XX, 1884, nr. 17, p. 208.

Părțile sătmărene au resimțit sprijinul moral al revistei și n-au întîrziat să se aboneze. După doi ani de la apariția, în 1867, sătmărenii cereau numere mai vechi ale publicației. Redactorul îi anunță că stocul s-a epuizat și în consecință nu-i poate servi. Paralel cu numărul abonaților crește și cel al corespondenților. În anul 1867 satul Istrău avea și el unul ca și satul Sătmărel, a căror activitate era deosebit de prodigioasă în acel timp. De obicei corespondenții revistei se recrutau dintre învățătorii, preoții și din comunele noastre.

Uneori revista nu ajungea la destinație, corespondenții și abonații n-o primeau cu regularitate din cauza dificultăților de difuzare din acea vreme. Lui Georgiu Marchiș din Homorod i se comunică că *Familia* i-a fost expediată cu regularitate, dar că probabil se pierde undeva la poștă. Celui din Supuru de Jos i se mulțumește pentru trimiterea abonamentelor așa cum celui din Lipău i se cere urgentarea plății. Revista avea obiceiul să-și publice abonații întocmea liste, aceasta în spiritul unei popularizări eficace. Sătmărenii erau abonați în număr destul de mare. Amintim cîteva nume: Magdalena Catoca din Borlești, Ioane Dărăbant din Vetiș, Nina Napoianu din Bixad, Elena Tulcanu din Tăuți, Terezia Ferențiu din Satu Mare, Iulia Marchiș din Homorod, Teodor Pop din Ortelec, Lucreția Iuhas din Supuru de Jos, Elisabeta Szabo din Tiream, Ladislau Pop, judecător în Satu Mare.

Culegerile de folclor literar erau o obișnuință a revistei orădene. În anul 1871 se publică *Doine poporale* culese de Paulina Pelle din aria Băii Mari și Satu Mare. Peste doi ani se cere folclor din Negrești iar corespondentul nu întîrzie să trimită o baladă locală, redactorul cerînd și datine și obiceiuri din partea locului. În anul 1874, I. T. Fane publică *Irodia*, baladă populară din Satu Mare. Același autor tipărește și *Ziua de Sîngeorz la sate*. Tot în anul 1874, I. T. Fane publică *Doine poporale din 1848—1849*, culese din Țara Oașului, care reflectă aspecte revoluționare din activitatea lui Avram Iancu, poezii ce atestă largul ecou de epocă al conducătorului — tribun din Munții Apuseni.

Portul românesc sătmărean atrage și el atenția revistei prin particularitățile sale distincte. Ioane Selagianu, profesor în Beiuș, originar din Moftinu Mic, scrie în 1867 un studiu întitulat *Poporul român și portul lui*, pe care-l publică în *Familia* din acel an și propune reproducerea în paginile revistei a unui tablou general reprezentînd țărani în port popular din regiuni diferite. Pentru a ilustra frumusețile portului sătmărean autorul propune cîte o pereche de români din Santău, Homoroade, Bixad și Tarna.

O atenție deosebită a acordat revista *Familia* cărturarilor sătmăreni. Cu ocazia morții lui D. Sfura, redactorul revistei publică articolul *Memoria lui Dumitru Sfura* și-i tipărește unele poezii, dintre care amintim *Grînele vara se coc*, versuri ce și astăzi le cîntă la petreceri bătrînii din satele noastre.[1] *Un jubileu în Sătmar*, relatează sărbătorirea lui Toma Șorbanu din Carei.[2]

[1] *Familia*, Anul V, 1869, nr. 43, p. 505—506.
[2] *Familia*, Anul XV, 1879, nr. 65, p. 430.

Se anunţă şi căsătoria lui Ioane Marcu în 1879, nunta fiind la Şomcuta, ocazie cu care s-a jucat „danţul miresii" strîngîndu-se 50 fl, care au fost destinaţi jumătate pentru fondul societăţii „Petru Maior" iar ceilalţi pentru ajutorarea „medicinistului" Ludovic Meheşiu, student la Universitatea din Budapesta. Peste o lună revista *Familia* consemnează adresa de mulţumire a societăţii româneşti din capitala Ungariei.

Activitatea lui Petru Bran în oraşul Satu Mare a fost mereu în atenţia revistei. Mereu se subliniază sentimentele româneşti ale acestui profesor cărturar şi se protestează împotriva uneltirilor oficialităţilor care au reuşit totuşi să-l alunge din protopopiatul Sătmarului. Prelatul episcopiei de Gherla s-a lăsat prea repede convins de argumentele interesate ale reclamanţilor. *Familia* reproduce ştirea după presa maghiară care se revoltă şi împotriva existenţei catedrei de limba şi literatura română de la gimnaziul din Satu Mare. În anul 1874 P. Bran se pregătea să tipărească volumul de versuri *Mărgăritare*. Revista *Familia* îi publică o *prenumeraţie*, anunţă preţul şi recomandă cartea. Peste alte cîteva numere revista precizează că termenul de abonare al cărţii s-a prelungit. După ce cartea a apărut, I. G. Bariţ, în cadrul rubricii *Masa de citire*, aduce o aspră critică, de pe poziţii negativiste, *Mărgăritarelor*. Astfel, prima carte românească tipărită în Satu Mare nu are parte de o critică favorabilă. Replica lui Petru Bran n-a întîrziat să apară şi în anul următor, tot revista *Familia* găzduieşte răspunsul autorului. În anul 1880 se anunţă apariţia broşurii lui Ioane Marcu, *Declaraţione în causa limbei române d'in partea inteligentei romane d'in comitatul Satu Mare*, care a fost înaintată Academiei Române cu scopul de a lua cunoştinţă de vederile ortografice ale acestui „bărbat luminat în spirit" după cum se exprimă Vasile Lucaciu.

Familia anunţă cu vădită satisfacţie numirea lui Vasile Lucaciu la catedra de limba şi literatura română din Satu Mare, în anul 1878, postul devenit vacant prin moartea în 1877 a lui Petru Bran. Trei ani mai tîrziu revista anunţă o „prenumeraţie" la cartea lui Vasile Lucaciu „*Instituţiuni filosofice*", care a apărut în luna noiembrie a aceluiaş an, în Satu Mare. Revista orădeană manifestă simpatie faţă de autor şi în 1884 îi anunţă apariţia cărţii a doua, *Metafizica*.

Şi soarta învăţătorilor sătmăreni a intrat în preocupările revistei *Familia*. În anul 1880 revista arată că dintre cei care au absolvit cursul preparandial s-au întors învăţători în satele Oar, Iegheriţte şi Bicău. În anul 1881, la conferinţa de la Seini, Georgiu Marchis propune înfiinţarea unei reuniuni a învăţătorilor români din comitatul Sătmar. Revista *Familia* notează că statutele sînt elaborate, dar ar trebui discutate în Adunarea generală din 1881 de la Baia Mare, odată cu şedinţa *Societăţii pentru fond de teatru*.

Familia menţionează şi şedinţa reuniunii învăţătorilor sălăjeni ţinută în Santău în anul 1884 sub conducerea profesorului Gavril Trip. Se mai relatează şi despre o adunare a învăţătorilor ţinută la Pomi în 1884. Iniţiatorul acestei reuniuni a fost acelaşi Georgiu Marchiş, amintit mai înainte. Secretar

al reuniunii a fost ales Vasile Lucaciu. În timpul banchetului a cîntat vestitul cor din Roşiori.

Un spaţiu larg a acordat revista descrierii vechilor baluri sătmărene. Cel dintîi bal românesc menţionat a fost cel din Bixad din anul 1869. Revista îl anunţă într-o corespondenţă din Ţara Oaşului semnată „S o m e ş a n u l". Venitul a fost destinat tinerilor studioşi lipsiţi de mijloace materiale. Revista face şi o „socoteală publică" al acestui bal al Bixadului. Un alt bal este menţionat în oraşul Satu Mare în anul 1874, organizat de tinerimea română ce studiază la institutele de învăţămînt din Budapesta. Venitul a fost planificat pentru ajutorarea întemeierii gimnaziului din Seini. O altă petrecere populară, relatează revista, la Pomi. Se aminteşte şi de faimoasa muzică de pe vremuri, cea a lui Nuţu din Şomcuta, mereu pomenită de presa timpului. O altă petrecere asemănătoare s-a organizat în Vîşmort (Roşiori), ocazie cu care s-a recitat poezia *Nepotul lui Traian* de Iosif Vulcan.

Amintim şi un alt bal la Bixad în anul 1884, dat în scopuri filantropice. La acest bal Vasile Lucaciu a prezentat un proiect de stat pentru înfiinţarea reuniunii femeilor române, care avea, între alte scopuri şi pe acelea de a cultiva sentimentul naţional, cultivarea limbii materne şi sprijinirea literaturii române. O asemenea petrecere s-a organizat, tot în acelaşi an, în satul Lipău, avînd ca principal scop strîngerea de fonduri pentru ridicarea unui monument închinat lui I. Popfiu „acelui bărbat plin de merite, care în viaţa sa a aprins şi a susţinut focul iubirii de naţiune în piepturile tinerilor sătmăreni".[1]

În secolul trecut preoţii români au jucat un însemnat rol cultural şi politic în viaţa publică a românilor sătmăreni. Majoritatea lor au fost cărturari care au luptat pentru realizarea idealului de unitate naţională. Amintim printre ei şi pe Vasile Patcaşiu din Hotoan, care a întocmit o „cronică a Hotoanului", după anul 1880, amintind în ea şi despre ecoul în aceste părţi al morţii lui M. Eminescu. De asemenea, Antoniu Băliban din Unimăt, memorandist, secretar al lui Gh. Pop de Băseşti, avînd şi cunoscute preocupări literare.

Familia a fost o revistă eclectică, de nuanţă enciclopedică. De aceea în cuprinsul ei vom găsi tot felul de informaţii, unele mai curioase decît altele. Şi pentru ţinuturile sătmărene revista foloseşte acelaşi procedeu de alegere a corespondenţelor, Astfel aminteşte de gerul din anul 1866 din luna mai, sau o dramă sentimentală din comuna Sanislău, din 1874.

Orice ştire mai interesantă era binevenită pentru redacţia revistei. Corespondentului sătmărean din anul 1879 i se cer informaţii cu privire la tot felul de activităţi din nordul ţării. Atunci cînd corespondenţele scad, redacţia cere justificarea tăcerii. Aşa se face că în luna iunie a aceluiaşi an se relatează nenorocirea din Păuleşti trecînd peste Someş un grup de 37 lucrători, în mijlocul rîului s-a rupt funia podului plutitor şi astfel 17 oameni au fost înecaţi. O altă informaţie, din acelaşi timp, se referă la apariţia lăcustelor în părţile sătmărene. Interesantă este şi ştirea intitulată *Cules de vii cu baio-*

[1] *Familia*, Anul XX, 1884, nr. 33, p. 397.

neta, referitoare la apariţia, în hotarul comunei Pir, a filoxerei. Revista scrie că Ministerul comerţului a hotărît ca din aceste vii să nu se vîndă struguri, de aceea a trimis acolo un batalion de ostaşi pentru supraveghere. În anul 1879 se aminteşte şi de apariţia lupilor în oraşul Satu Mare pentru care revista cere arme de luptă pentru locuitori. O altă ştire interesantă, tot din Satu Mare: o bătrînă calvină se pregătea de moarte şi voind să se deprindă cu viaţa „de dincolo" şi-a cumpărat un coşciug, în care se culca din cînd în cînd. Cum moartea nu venea, bătrîna a tăiat nişte porci şi neavînd alt vas a sărat cărnurile în sicriu. Am putea aminti apoi că cititorii sînt informaţi şi de proiectul căii ferate Carei—Zalău, prin Acîş.

În presa vremii era obiceiul ca logodnele, căsătoriile şi decesele să fie curent anunţate. Revista *Familia* nu a fost străină nici ea de acest procedeu. Revista îşi făcea un merit din publicarea acestor anunţuri, pe care le cultiva cu stăruinţă. Asemenea date din viaţa oamenilor erau consemnate şi pentru părţile sătmărene, aproape pentru toate localităţile. De obicei la aceste nunţi se juca: *Danţul miresii*. Iată o relatare a *Familiei* despre o cununie din Băbăşeşti din anul 1884: „Danţul miresii s-a jucat în folosul şcolii din localitate şi s-au adunat 18 fl. Iată o idee bună, ce ar trebui imitată la toate nunţile româneşti, căci astfel s-ar putea aduna sume frumuşele pentru scopuri filantropice".[1]

Cam aceeaşi atenţie acorda revista *Familia* şi anunţării deceselor persoanelor mai cu vază sau cu importante roluri culturale din viaţa românilor sătmăreni. Informaţii numeroase găsim în cuprinsul revistei despre moartea unor personalităţi culturale ale ţinutului, cărora revista le evoca în termeni elogioşi activitatea.

Prin tot ceea ce a întreprins revista *Familia* pentru părţile sătmărene, prin atenţia cu care a sprijinit activitatea culturală a românilor din aceste părţi nordice ale ţării ea se înscrie ca organul de presă cel mai avizat şi cu circulaţie în secolul trecut în comitatul Sătmarului.

[19] *Familia*, Anul XX, 188, nr. 410, p. 118.

LA REVISTA „FAMILIA“ E LE REGIONI DI SATU MARE

(Riassunto)

La revista „*Familia*“ éd apparso nell'anno 1865 a Budapest. La publicazione ha manifestato un grand interesse per le regioni di Satu Mare. Nelle sue coloni sonno state publicate varie corispondenze di Satu Mare, molte di folclore, notize sul theatro romeno; *Familia* ha appogiatto le azioni degli eruditi Petru Bran, Ioane Marcu e Vasile Lucaciu. Un grand numero degli abbonati hanno appogiatto la rivista. Il prezente studio mette în evidenza tutti questi aspetti.

LUPTELE REVOLUȚIONARE ALE MASELOR MUNCITOARE SĂTMĂRENE ÎN ANII 1930—1933

Dr. PETRU BUNTA

Anul 1930, cel de al doilea an al crizei economice, a adus pentru toată țara — implicit pentru masele muncitoare din Satu Mare — incertitudine în continuare, a agravat și a multiplicat grijile vieții de toate zilele.

În anii 1930—1933 a continuat să scadă producția, prețurile la produsele industriale, și în mod deosebit la cele agricole, să se restrîngă volumul operațiilor comerciale, să crească numărul întreprinderilor alimentare, să se micșoreze într-un ritm puternic salariile, să se înrăutățească condițiile de muncă, să crească povara fiscală asupra maselor, să ia proporții numărul șomerilor etc. Pe plan politic adîncirea crizei se reflecta și în frecventa schimbare a guvernelor burghezo-moșierești. Fiecare din guvernele care s-au perindat la conducerea statului de la începutul anului 1929 și pînă la sfîrșitul anului 1933 și-au dovedit incapacitatea de a contribui cu ceva la îmbunătățirea situației economice și politice a țării.

O urmare gravă a crizei generale pentru clasa muncitoare din România a constituit-o creșterea în proporții de masă a șomajului. În 1932 erau peste 300 000 de șomeri totali și parțiali, ce reprezentau circa 20% din numărul de salariați ai țării. La aceștia se adăuga armata șomerilor parțiali din agricultură și un număr însemnat de oameni lipsiți de lucru și mijloace de existență în rîndurile cadrelor didactice, medicilor, artiștilor și ale altor intelectuali. 32% din absolvenții institutelor superioare de învățămînt erau șomeri, mii de învățători nu puteau obține posturi în școli, alte mii au rămas fără salarii, luni de-a rîndul. În unele ramuri sau întreprinderi au fost concediați pînă la jumătate din muncitori[1]. În sectorul transporturilor, mai ales la C.F.R., problema șomajului a devenit deosebit de gravă. Aici, ca și în celelalte întreprinderi, s-au impus succesiv „curbe de sacrificiu" în 1931, 1932 și la începutul anului 1933, fiind aruncați în stradă, pradă foamei, zeci de mii de muncitori.

În anul 1930, ca urmare a continuării lichidării parțiale a întreprinderilor, cît și a lipsei totale ori parțiale a capacității de producție, a crescut pe mai departe numărul șomerilor. „Fabricile din Satu Mare — scria ziarul *Szamos* în iulie 1930 — se reduc treptat, și la fabrica „Printz", din ≪„considerente de

[1] *Anale de istorie*, nr. 1 din 1971, p. 89—90.

economie≪ s-a trecut la timpul de lucru de 5—6 ore pe zi"[2]. La fabrica de vagoane „Unio", în lunile de iarnă au fost concediaţi aproape toţi muncitorii, pe cînd vara, forţa de muncă fiind mai ieftină, fabrica lucra cu întreaga capacitate.[3] Cu toate acestea, bilanţul general încheiat la 30 decembrie 1930 al fabricii „Unio" arată următoarea situaţie: capital social 40 000 000 lei, rezerve 10 691 295 lei, beneficii 9 652 688 lei. Cu alte cuvinte Fabrica „Unio" realiza şi în acest an aproape 25% beneficii raportat la capitalul ei social.[4]

Conform statisticii existente la Inspectoratul Muncii, la Satu Mare erau în aprilie 1930 3 328 de şomeri, iar în mai 6 551 de oameni fără lucru. În 16 iulie, gazeta *Szamos*, care a publicat aceste date în numărul său anterior, constata: „Am greşit: numărul şomerilor nu e de 6 500, ci de aproape 11 000"[5]. „Cert e — arată acelaşi ziar — că la Satu Mare şomajul prezintă o tendinţă ascendentă, deoarece în datele statistice referitoare la şomeri nu figurează micii meseriaşi fără de lucru, cei neprezentaţi".[6]

Situaţia din ce în ce mai gravă a şomerilor a devenit problema centrală a opiniei publice progresiste. Organizaţiile social-democrate şi alte organizaţii muncitoreşti cereau în cadrul mitingurilor remedierea situaţiei şomerilor, începerea neîntîrziată a lucrărilor de interes public. Constrînse de situaţia dată, nici forurile administrative ale oraşului Satu Mare nu au putut trece peste strigătele de disperare ale şomerilor. În ciuda tuturor străduinţelor măcar în aparenţă sincere, oraşul dispunea pentru ajutorarea şomerilor de numai 160 000 lei, din care 60 000 erau trimişi de Ministerul Muncii. Acţiunea a pornit foarte anevoie, după multe tergiversări. Conducerea oraşului, de fapt Comisia interimară, a decis pînă la urmă ca şi în acest an ajutorarea să se facă în natură şi a hotărît împărţirea de alimente capilor de familie în valoare de cîte 150 lei şi celorlalţi membri ai familiei de către 50 lei, iar pe lîngă aceasta fiecare familie de şomeri care avea dreptul de a primi ajutor să primească 1 m^3 de lemne de foc.[7]

Organizaţia sătmăreană a Partidului Social-Democrat, singurul partid politic legal de atunci al clasei muncitoare, s-a adresat, în 29 mai 1930, prin scrisoare deschisă prefectului judeţului Satu Mare. Conducerea partidului cerea prefectului ca „în cel mai scurt timp să refacă în viaţa administrativă a oraşului Satu Mare legalitatea, adică să înceteze activitatea dictatorială a Comisiei interimare, oraşul să aibă primar, locţiitor de primar, consiliul ales cu ocazia alegerilor comunale să-şi poată începe activitatea. Industria, comerţul şi agricultura oraşului — se arată în scrisoare — stau în pragul falimentului şi răsună de vaietele oamenilor de rînd, acompaniamentul fiind furnizat de bătăile de tobă ale portăreilor".[8]

---

[2] *Szamos*, nr. 159 din 16 iulie 1930, p. 1.
[3] *Idem*, nr. 281 din 9 decembrie 1930, p. 4.
[4] *Satu Mare*, nr. 9, din 1 martie 1931, p. 5.
[5] *Szamos*, nr. 158 din 15 iulie 1930, p. 7.
[6] *Idem*, nr. 159 din 16 iulie 1930, p. 1.
[7] *Idem*, nr. 13 din 17 ianuarie 1930, p. 3.
[8] *Idem*, nr. 120 din 29 mai 1930, p. 2.

În anii crizei regimului burghezo-moșieresc păturile largi populare, în frunte cu clasa muncitoare, au desfășurat ample lupte sociale împotriva ofensivei capitalului și monopolurilor străine. Acțiunile muncitorilor — conduse de partidele muncitorești (P.C.R. și P.S.D.) și de sindicate își sporesc forța și combativitatea, cuprinzînd noi categorii ale proletariatului și îmbinînd tot mai mult revendicările economice cu obiective politice. Măsurile luate de Partidul Comunist Român în vara anului 1930 pentru condamnarea și înlăturarea urmărilor luptelor fracționiste fără de principii se evidențiau prin afirmarea rolului partidului comunist de conducător politic și organizator al luptei maselor muncitoare împotriva politicii claselor exploatatoare.

O influență pozitivă asupra desfășurării luptelor revendicative ale maselor muncitoare au avut hotărîrile Congresului al V-lea al P.C.R. Analizînd multilateral caracterul luptelor de clasă desfășurate în anii de criză economică, cît și învățămintele lor, Congresul al V-lea al P.C.R. a subliniat că „evenimentul cel mai însemnat din punct de vedere al perspectivei luptei revoluționare este intrarea în luptă a muncitorilor din ramurile hotărîtoare ale industriei: metalurgiștii, minerii, ceferiștii, muncitorii din porturi. Congresul a trasat ca punct de plecare a întregii activități a partidului comunist atragerea majorității clasei muncitoare spre realizarea frontului unic de jos, pe baza cerințelor zilnice ale maselor proletare. În acest sens Congresul al V-lea a scos în evidență importanța comitetelor de acțiune, a comitetelor de fabrică ca organe ale frontului unic de jos, a comitetelor de grevă, a comitetelor șomerilor, a gărzilor de autoapărare, alese de mase în cadrul adunărilor generale și consfătuirilor bazate pe frontul unic muncitoresc.

În grelele condiții ale crizei economice, clasa muncitoare a căutat și în anul 1930 să-și asigure drepturile în cadrul sistemului contractelor colective. „Muncitorul organizat — preciza ziarul *Vas — és Fémmunkás* — se străduiește să-și apere și să-și îmbunătățească condițiile de salarizare și sănătate prin contractul colectiv. În contractul colectiv este vorba despre drepturile colectivității, și dat fiindcă fiecare om simte consecințele rezultatelor sau ale lipsei de rezultate răsfrînte asupra colectivității, luptă împreună și cu simțămîntul nobil al solidarității; muncitorul învinge sau sucombă pe frontul unde munca și capitalul își duc lupta pe viață și moarte.“[9] Pe linia încheierii contractului colectiv se manifestă conflictul muncitorilor de la Fabrica de cherestea Lomaș, izbucnit la sfîrșitul lunii mai 1930. În 31 mai, între direcțiunea fabricii și muncitori s-au întrerupt tratativele, pentru că muncitorii țineau la respectarea zilei de muncă de 8 ore și cereau trecerea în contractul colectiv a taxelor pentru eventualele ore suplimentare. Totodată, direcțiunea voia să efectueze o reducere a salariilor cu 15%. După trei săptămîni de tratative nereușite, în 31 mai muncitorii (249 la număr, printre ei fiind multe femei și fete) au declarat grevă și „în dimineața zilei de 2 iunie nici nu au mai făcut foc în cazane“. Salariul mediu al muncitorilor — după cum arată ziarul *Szamos*

[9] *Vas-és Fémmunkás*, nr. 3 din 1 martie 1930, p. 1.

în legătură cu acest caz — era de lei 50—60—70 pe zi; în lunile din urmă ei și-au primit salariile numai din două în două săptămîni, astfel că muncitorii, după cum au arătat inspectorului muncii, nu erau în stare să-și asigure existența cu salariile scăzute"[10], De data aceasta însă, greva muncitorilor de la fabrica de cherestea Lomaș s-a încheiat fără vreun rezultat; în 4 iunie, 228 muncitori au reluat lucrul în condițiile salariilor reduse, așa cum o dorea direcțiunea.

În iulie 1930, majoritatea muncitorilor poligrafi din Satu Mare s-au încadrat în greva generală a muncitorilor poligrafi din Transilvania. Greva generală a fost declanșată de expirarea, la 30 iulie, a contractului colectiv al Uniunii Naționale a Muncitorilor din Poligrafie, încheiat cu patru ani în urmă. Părțile s-au așezat încă cu săptămîni înainte la masa tratativelor pentru a discuta condițiile unui nou contract colectiv. Aceste tratative, desfășurate la Timișoara, nu au dus la nici un rezultat, deoarece patronii voiau o scădere cu 15% a salariilor, neacceptată de delagații muncitorimii. Întrucît în cursul tratativelor nu s-a ajuns la un punct de vedere comun, în ziua de 7 iulie muncitorii poligrafi din Transilvania au declarat grevă generală. În unele orașe (Tg. Mureș, Timișoara, Satu Mare etc.) au fost încheiate în scurt timp înțelegeri parțiale, însă lupta a continuat în marile centre poligrafice. La Satu Mare au continuat lucrul fără întrerupere numai două poligrafii, inclusiv cea a ziarului *Szamos* (doar cu o zi întrerupere); în celelalte tipografii lucrările erau executate de patroni. Mai în urmă, patronii tipografiilor transilvănene au acceptat rînd pe rînd cererile muncitorilor, astfel că la 13 iulie 1930 a fost încheiat la Oradea contractul colectiv între muncitorii poligrafi din Transilvania și patroni. Conform înțelegerii realizate, vechiul contract colectiv — cu anumite modificări — a fost prelungit pînă la 30 iulie 1932.[11]

În ultima lună a anului 1930 au fost duse tratative pentru încheierea unui nou contract colectiv între proprietarul morii „Elisabeta" și gruparea sătmăreană a Uniunii Muncitorilor Alimentari din România. Proiectul de contract colectiv al muncitorilor alimentari prevedea următoarele: patronul recunoaște dreptul muncitorilor de a-și alege oameni de încredere din sînul lor. Ziua de lucru e de 8 ore, zilele de repaus sînt sărbătorile legale sau cele declarate de autorități. Muncitorilor aflați în lucru timp de un an fără întrerupere patronul este obligat să le acorde un concediu anual de odihnă plătit, și anume: angajații cu vechime de 1—3 ani primesc 7 zile, cei între 3—5 ani 10 zile și cei între 5—10 ani 14 zile concediu. Peste 10 ani, după fiecare an lucrat se cuvine cu o zi mai mult de concediu, neputînd însă depăși 30 de zile.[12]

Organele represive ale regimului burghezo-moșieresc nu au „uitat" nici în condițiile grele ale crizei economice să continue prigoana îndreptată împo-

[10] *Szamos*, nr. 124, din 4 iunie 1930, p. 1.

[11] *Idem*, nr. 151 din 6 iulie 1930, p. 8.; nr. 154 din 10 iulie, p. 7; nr. 156 din 12 iulie, p. 7; nr. 159 din 16 iulie 1930 și nr. 161 din 18 iulie 1930, p. 7.

[12] *Idem*, nr. 298 din 31 decembrie 1930, p. 2, și nr. 1 din 1 ianuarie 1931, p. 7.

triva forțelor revoluționare ale mișcării muncitorești. În acest an a avut loc procesul celor 4 comuniști arestați în noaptea de 6 spre 7 noiembrie 1929, acuzați de organele represive că ar fi difuzat broșuri cu caracter revoluționar. Inițial, dezbaterea în fond fusese fixată pentru data de 22 ianuarie la Tribunalul din Satu Mare, datorită însă neprezentării lui Eugen Berindean, unul din acuzați, dezbaterea a fost amînată. Doi acuzați, aflați în închisoare de 3 luni: Ghitea Gheorghe și Barna Ladislau, au început la sfîrșitul lui ianuarie o grevă a foamei pentru a fi eliberați. În cea de a noua zi a grevei, organismul lor a slăbit atît de mult, încît a trebuit să se recurgă la intervenția medicului, cei doi fiind transportați la spital. În cea de a 19-a zi a grevei foamei, un corespondent al ziarului *Szamos*, după vizita făcută la spital, scria următoarele: „Ei nu acceptă hrana, ba au spus chiar că în cazul în care medicii ar vrea să-i alimenteze artificial cu forța, se vor împotrivi în cel mai înalt grad și preferă să moară, decît să mănînce . . . Nouă celor care trăim într-o societate burgheză — menționează corespondentul — ne sînt străine fanatismul și forța cu care acești oameni suferinzi cred în dreptatea lor . . .“[13].

Procesul celor patru acuzați comuniști a avut loc la 10 februarie 1930. Conform actului de acuzare, în broșurile provenite de la Oradea pe care ei voiau să le difuzeze la Satu Mare și Baia Mare, se putea citi: „Internaționala a III-a cheamă muncitorimea din România ca la 7 noiembrie, cea de a 12-a aniversare a sovietelor din Rusia, să iasă pe străzi și să demonstreze împotriva regimului social actual . . . “ Procurorul dr. Nagy Ioan, în rechizitoriul său, acuza cu cuvinte aspre faptele inculpaților. După părerea sa, acuzații voiau să atîțe la atacarea formei de stat, a ordinei publice, împotriva Consiliului de regență. El considera ca circumstanță agravantă faptul că broșura se adresa și armatei și scopul ei era de a destrăma și armata. Procurorul a cerut acordarea celei mai grele pedepse.

La sfîrșitul dezbaterilor, Tribunalul din Satu Mare i-a condamnat pe Ghitea și Barna la cîte 8 luni închisoare și 1 000 lei amendă, iar pe Kacsó la 29 zile detențiune și 1 000 lei amendă. Eugen Berindean a fost achitat.[14]

Pentru asigurarea condițiilor lor de trai, muncitorii constructori din orașul Satu Mare au hotărît înființarea unei cooperative de deservire denumită „Uzina de producție“ care se angaja să execute „la prețurile cele mai convenabile lucrări în bune condițiuni, de la cele mai mici renovări și transformări pînă la construcții de mari dimensiuni“.[15]

În ziua de 2 octombrie 1930, a fost dată publicității scrisoarea deschisă a cizmarilor sătmăreni către Cartelul fabricilor de piele. „Astăzi cizmarul poate trăi numai dacă împreună cu soția și familia sa lucrează zilnic 10—16 ore. În asemenea condiții de cîștig — se arată în scrisoare — încetul cu încetul ni s-a epuizat averea, forța noastră de muncă slăbește și azi mîine ni se va curma și cinstea, pentru că nu vom putea face față datoriilor noastre.

[13] *Idem*, nr. 29 din 6 februarie 1930, p. 5 și nr. 32 din 9 februarie 1930, p. 4.
[14] *Idem*, nr. 33 din 11 februarie 1930, p. 2—3; nr. 24 din 31 ianuarie 1930, p. 3.
[15] *Szamos*, nr. 139 din 22 iunie 1930, p. 7.

Şi în atare situaţie, cînd nu sîntem în stare să cîştigăm nici măcar pîinea de toate zilele, în aceste zile jalnice şi amare cea mai mare fabrică de piele a ţării (Renner-Turul n.n.) a ridicat iarăşi preţul tălpilor şi al pielii de la 10 la 40 lei kg-mul. Fabrica de piele a ridicat preţurile pieilor, ca în acelaşi timp să poată scădea cu 20—30% în detrimentul nostru preţul pantofilor fabricaţi de ea. Pielea şi talpa mai bună o foloseşte la pantofi pe care îi vinde, iar pielea şi talpa de calitate inferioară şi de deşeu ne-o vinde nouă cu un preţ ridicat, ca sărmanul pantofar sub nici o formă să nu poată concura cu fabrica imensă chiar dacă lucrează zilnic nu 16 ci 24 de ore".[16]

La 9 octombrie 1930 înaintea Tribunalului din Satu Mare au compărut din nou „inculpaţi" vinovaţi de a fi răspîndit broşuri. De data aceasta, procuratura acuza alţi 6 oameni (Steinhardt Hermann, Jelinek Ede, Friedmann Samuil, Bugyi Adalbert, Sándor Gheorghe şi Kacsó Ladislau), care cu ocazia alegerilor parlamentare ce au avut loc cu doi ani în urmă, au împărţit broşuri calificate a avea un conţinut răzvrătitor şi „i-au instigat pe muncitori la ură de clasă". Toţi acuzaţii s-au apărat spunînd că guvernul a asigurat libertatea alegerilor, iar Blocul Muncitoresc-Ţărănesc este o organizaţie recunoscută prin lege mai departe, că forurile judeţene competente au citit textul manifestului şi au permis verbal difuzarea lui. În lipsă de dovezi împotriva acuzaţilor, toţi au fost achitaţi.[17]

Şomajul, concedierile parţiale, grijile zilei de mîine, prigoana antimuncitorească, toate acestea au dominat şi în 1931 mişcarea muncitorească din Satu Mare. „Suferinţa muncitorului — scria pe bună dreptate ziarul *Szatmári Népszava* — întrece deja chinurile individuale. Este o suferinţă şi mizerie colectivă care, avînd în vedere neputinţa şi indiferenţa guvernelor, a îmbrăcat pe tărîm economic şi social-politic proporţii atît de mari, încît deznădejdea fără de margini a ajuns la punctul de fierbere şi cheamă masele la mişcare".[18]

Şomajul, racilă a orînduirii capitaliste, a fost o grea povară pentru viaţa socială a oraşului Satu Mare. Conducerea oraşului, la fel ca cercurile guvernamentale ale ţării, a făcut prea puţin în favoarea şomerilor. La dispoziţia Conducerii Centralei Naţionale a Partidului Social-Democrat, în 22 februarie s-a ţinut şi la Satu Mare un miting de protest în problema şomajului, miting la care vorbitorii au atacat puternic catastrofala politică economică a guvernului. În cuvîntul de deschidere consilierul municipal Szilágyi Gheorghe a subliniat că „imensa majoritate a ţării este lipsită de pîine şi a devenit nesigură existenţa noastră şi a familiei noastre". Secretarul orăşenesc al partidului, Vizsnyovszky Ioan, a arătat în cuvîntul său că „situaţia micilor meseriaşi şi a micilor comercianţi este aceeaşi ca a muncitorilor salariaţi . . . Tehnica industrială ia zi de zi locul sîrguincioaselor braţe ale muncitorilor. La Satu Mare, 1 300 de muncitori stau fără pîine şi familiile lor flămînzesc.

[16] *Idem*, nr. 224 din 2 octombrie, p. 7.
[17] *Idem*, nr. 231 din 10 octombrie, 1930, p. 2.
[18] *Szatmári Népszava*, anul I, nr. 1 din 1 mai 1931, p. 5.

Guvernul vine cu legi noi, cu curbe de sacrificiu, distrugînd şi existenţa corpului funcţionăresc al ţării. Cerem — sublinia vorbitorul — ca statul să aibă grijă de şomeri".[19] Mitingul desfăşurat cu participarea unor imense mase a adoptat o rezoluţie care, în numele maselor muncitoare din Satu Mare, cerea pornirea imediată a lucrărilor publice de stat şi orăşăneşti respectarea întocmai a zilei de muncă de 8 ore, restituirea autonomiei caselor de ajutor reciproc, anularea legii curbei de sacrificiu şi fixarea unui minim de trai pentru muncitorii statului şi ai oraşului.[20]

În semn de protest împotriva atitudinii pasive a forurilor orăşeneşti, şomerii din Satu Mare au mers în 10 martie, orele 16, la primărie, în număr de circa 300 de persoane, cerînd imediata începere a lucrărilor publice. Primarul Augustin Ferenţiu a promis că va face tot ce-i stă în putinţă spre a îmbunătăţi situaţia şomerilor, după care şomerii s-au retras în ordine.[21]

La 21 septembrie a apărut din nou la primărie o delegaţie de 50 de membri în problema şomerilor. Oratorul delegaţiei, după ce a arătat situaţia intolerabilă a şomerilor, a declarat că sindicatul nu-şi asumă răspunderea pentru această masă de oameni şi de aceea cere de urgenţă ajutor din partea oraşului, lucrări publice, căci altfel „depresiunea sufletească a acestor oameni ar putea irupe".[22] Delegaţiei i s-a promis că lucrările publice programate pentru anul următor vor fi începute încă în 1931.

Marea oaste a şomerilor era sporită de sutele de muncitori ajunşi fără lucru în timpul concedierii lor parţiale şi temporare. La Fabrica „Unio", cea mai mare fabrică din Satu Mare, de exemplu, direcţiunea concedia sistematic în lunile de iarnă ale fiecărui an pe muncitori, pentru ca în lunile de vară să-şi îndeplinească comenzile de stat (în anul 1931 în valoare de 300 milioane lei) prin impunerea de eforturi sporite, cu zile de muncă de 12, 14 sau chiar 16 ore, fără a asigura salariile în acord aflate în vigoare.[23] Numărul din 25 octombrie 1931 al ziarului *Szatmári Népszava* informează despre faptul că „luni dimineaţa (19 octombrie n.n.) direcţiunea Fabricii de vagoane „Unio" i-a primit pe muncitorii uzinei cu surpriza că a redus cu 20 şi 25% salariile muncitorilor care lucrează cu 5 şi 6 lei pe oră . . . 30 de muncitori nu au fost dispuşi să ia la cunoştinţă reducerea salariilor, şi aşa mizerabile, ca urmare ei au şi fost daţi afară imediat din fabrică".[24]

În acest an, începînd din luna aprilie, Fabrica de vagoane „Unio" lucra cu 1 000—1 200 de muncitori, dar în cursul lunii decembrie fabrica — după ce a scos şi ultimul vagon — a lucrat cu numai 500 de muncitori. La 19 decembrie a concediat din ei încă 400 de oameni, astfel că efectivul muncitorilor a scăzut la 100. „Din 1 ianuarie — scria ziarul *Szamos* — fabrica va fi

[19] *Szamos*, nr. 44 din 24 februarie 1931, p. 4.
[20] *Ibidem*.
[21] *Idem*, nr. 57 din 11 martie 1931, p. 3.
[22] *Idem*, nr. 268 din 21 noiembrie 1931, p. 3.
[23] *Idem*, nr. 44 din 24 februarie 1931, p. 4.
[24] *Szatmári Népszava*, anul I, nr. 25 din 25 octombrie 1931, p. 5.

complet sistată. Dacă va primi comenzi, la 1 februarie va reîncepe lucrul, dar fără a putea angaja 1 000—1 200 de muncitori.[25]

Şi în cealaltă fabrică de maşini din Satu Mare, Fabrica „Printz", muncitorii aveau o soartă grea. Referindu-se la situaţia muncitorilor din această fabrică, ziarul local social-democrat *Szatmári Népszava* arăta: „În România sînt puţini acei fabricanţi care îi exploatează pe muncitori cu atîta pricepere calificată, ca la Fabrica „Printz". Direcţiunea şi vătafii, supraveghetorii din străinătate schimbă după plac condiţiile de muncă şi salariile."[26]

Unitatea sătmăreană a Industriei Forestiere Lomaş a recurs şi în acest an la metoda generală a concedierilor. În octombrie 1931, întreprinderea a concediat o parte din funcţionari şi peste 100 de muncitori. „Aceste concedieri — scria ziarul *Szamos* — înseamnă de fapt că unitatea din Satu Mare a Lomaşului e redusă la sistarea totală a activităţii, şi aici rămîne doar un cadru (restrîns n.n.) care are numai obligaţii de a se ocupa de valorificarea comercială a stocurilor existente".[27]

În cursul anului 1931 se cunoaşte un conflict de muncă la Satu Mare, care a avut loc în luna aprilie, în branşa croitoriei. Aflăm, citind numărul din 3 aprilie 1931 al ziarului *Szatmári Ujság*, că muncitorii croitori au fost constrînşi de mizeria economică generală şi scăderea vertiginoasă a preţurilor, să elaboreze un contract colectiv ce ar reglementa relaţiile dintre patroni şi muncitori şi ar prescrie salarii unitare. Patronii însă nu au fost dispuşi să trateze în legătură cu contractul colectiv şi nici măcar la repetatele invitaţii ale inspectorului muncii nu s-au prezentat la Inspectoratul Muncii pentru a rezolva paşnic stabilirea salariilor unitare. Muncitorii croitori, văzînd zădărnicia tuturor încercărilor lor, au început, toţi unitari, o grevă şi s-au preocupat de proiectul unei cooperative de producţie.[28]

Unul din evenimentele de seamă a vieţii politice în 1931 a fost ţinerea alegerilor parlamentare. În cursul pregătirilor, cu ocazia campaniei electorale, organele represive ale puterii de stat au operat mai multe arestări la Satu Mare şi în împrejurimi. Pe baza informaţiilor primite din partea poliţiei clujene (care „a descoperit complotul unui sistem de celule comuniste"[29]), siguranţa din Satu Mare a întreprins cercetări. La 5 martie au fost arestaţi circa 40 tineri muncitori din Satu Mare, bănuiţi că ar fi fost membri „ai sistemului de celule ce a împînzit toată Transilvania". Cei arestaţi au fost interogaţi încă în aceeaşi noapte, cea mai mare parte (cu excepţia a 5 persoane) au fost eliberaţi după anchetă.[30] Peste cîteva zile, dosarele acestei cauze au fost predate procuraturii.[31] Activitatea poliţiei s-a înviorat odată cu apropierea alegerilor parlamentare. Înainte de alegeri, organele represive au făcut tot

[25] *Szamos*, nr. 293 din 20 decembrie 1931, p. 5.
[26] *Szatmári Népszava*, nr. 10 din 3 iulie 1931, p. 3.
[27] *Szamos*, nr. 225 din 2 octombrie 1931, p. 2.
[28] *Szatmári Újság*, nr. 75 din 3 aprilie 1931 şi *Szamos*, nr. 76, 2 aprilie 1931, p. 2.
[29] *Szamos*, nr. 53 din 6 martie 1931, p. 4.
[30] *Ibidem*.
[31] *Idem*, nr. 56 din 10 martie 1931, p. 4.

posibilul spre a limita libertatea de mişcare a reprezentanţilor mişcării muncitoreşti şi progresiste, a-i aresta pe agenţii lor electorali şi a sechestra manifestele lor electorale. Din cauza intensificării teroarei electorale a poliţiei, la 26 mai 1931 organizaţia din Satu Mare a Partidului Social-Democrat a înaintat la procuratură o reclamaţie penală împotriva prefectului Puşcaşiu. Conform reclamaţiei, prefectul judeţului a comis infracţiunea şi delictul de abuz de putere, contrar paragrafelor 471 şi 475 ale Codului penal, prin faptul că a îngrădit ilegal libertatea de mişcare a candidaţilor de deputaţi şi a împiedicat propaganda electorală legală a Partidului Social-Democrat, i-a arestat pe agenţii electorali ai partidului şi a sechestrat manifestele lor electorale.[32]

În pofida terorii electorale a organelor respective, cu două zile înainte de alegeri la Satu Mare s-a înviorat mult propaganda electorală. Deosebit de intensă a fost activitatea Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, care pînă atunci desfăşura o activitate propagandistă mai cu seamă la sate. În noaptea de 29 mai, pe străzile lăturalnice ale oraşului au fost lipite pe zidurile caselor micile bilete electorale roşii cu textul B.N.Ţ.-ului. Prin ferestrele deschise ale caselor cu parter au căzut în case o serie de manifeste, în special cele ale B.M.Ţ. Nici poliţia nu a stat pasivă şi în noaptea de 29 precum şi în ziua de 30 mai înainte de masă a arestat o serie de agitatori, mai ales tineri, mare parte din ei fiind apoi puşi în libertate.[33]

Cu toate manevrele forţelor reacţionare, cu toată teroarea electorală a organelor represive, alegătorii muncitori şi democraţi din judeţul Satu Mare au reuşit să trimită în parlamentul ţării un deputat social-democrat şi unul din partea B.M.Ţ., respectiv pe Bartalis Ioan şi pe Imre Aladár.[34]

După alegerile parlamentare, la 22 iulie, a avut loc la Tribunalul din Satu Mare procesul celor arestaţi cu ocazia campaniei electorale. Potrivit actului de acuzare, deţinuţii au răspîndit manifeste care primejduiau securitatea statului, motiv pentru care procuratura i-a acuzat pe baza legii alarmei. Acuzaţii şi martorii audiaţi au arătat că manifestele electorale au fost răspîndite cu autorizaţia prealabilă a procuraturii, ele fiind prezentate pe atunci şi prefectului judeţului. Tribunalul i-a achitat pe toţi acuzaţii.[35]

La cîteva zile după aceasta, în 26 iulie, agenţii siguranţei, pe baza circularei date de Ministerul de Interne Argetoianu, au făcut percheziţii în 18 locuinţe cu prilejul apropierii „Zilei Roşii" din 1 august. După cum arăta ziarul *Szamos*, percheziţiile „s-au orientat să vadă dacă la cele 18 persoane suspectate de a fi comuniste nu se găsesc manifeste cu conţinut instigator, ori dispoziţii primite de la Moscova".[36] Deşi percheziţiile s-au soldat fără

[32] *Idem*, nr. 117 din 27 mai 1931, p. 3 şi 6.
[33] *Idem*, nr. 121 din 31 mai 1931, p. 4.
[34] *Idem*, nr. 125 din 5 iunie 1931, p. 1. După cum se ştie comisia de validare a parlamentului a anulat lista deputaţilor B.M.Ţ. din judeţul Bihor, Satu Mare şi Maramureş. De menţionat că B.M.Ţ. a obţinut în judeţul Satu Mare voturi în alegerile parlamentare după cum urmează: 1927=1 060, 1928=860, 1931=4 632.
[35] *Idem*, nr. 165 din 23 iulie 1931, p. 4.
[36] *Idem*, nr. 169 din 28 iulie 1931, p. 5.

nici un rezultat şi nicăieri nu s-a găsit nimic, cele 18 persoane suspecte au fost duse la poliţie, fiind ţinute la arest pînă în ziua de 27, orele 11. Cei arestaţi au dat declaraţii după care nu vor participa la nici o tulburare a ordinei şi după orele de lucru nu-şi vor părăsi locuinţele. Numai după aceea au fost eliberaţi, pentru ca în seara zilei de 30 iulie să fie din nou arestaţi. Acum poliţia a luat măsuri complexe spre a evita orice tulburare a ordinei în „ziua critică de 1 august". Poliţia şi ofiţerii au făcut serviciul permanent ziua şi noaptea, timp de cîteva zile. În noaptea de 31 iulie spre 1 august patrule întărite au întreprins razii în tot oraşul. Clădirile publice, podurile şi liniile ferate au primit şi ele pază întărită.

Cu toate măsurile excepţionale luate de organele represive, la 9 septembrie pe principalele străzi din Satu Mare au fost împrăştiate manifeste dactilografiate în rînduri dese, conţinînd „apeluri comuniste". Pe marginea acestei acţiuni, poliţia a arestat 7 persoane suspecte, dintre care una a fost eliberată de judecătorul anchetator.[37]

Protestul împotriva politicii economice catastrofale a claselor stăpînitoare şi a activităţii antimuncitoreşti tot mai intense a organelor represive ale statului a constituit nota dominantă a mitingului organizat în ziua de 2 octombrie de organizaţia locală a Partidului Social-Democrat, la care au luat parte aproximativ 2 000 de persoane. Vorbitorii au lansat atacuri vehemente la adresa guvernului şi a conducerii oraşului. „În acest oraş — sublinia secretarul de partid Vizsnyovszky Ioan — membrii clasei muncitoare trăiesc în mijlocul celor mai mari lipsuri şi în cea mai mare mizerie . . . Nu ne lasă să ne spunem cuvîntul, deşi mergem pe o cale legală. Dacă ne împiedică să luptăm pe cale legală pentru drepturile noastre, vom fi nevoiţi să alegem altă cale."[38] În rezoluţia adoptată la miting, cei de faţă au protestat împotriva nerespectării de către guvern a libertăţii întrunirilor şi cuvîntului, şi-au exprimat neîncrederea faţă de conducerea de atunci a oraşului şi au cerut neîntîrziata programare a alegerilor comunale.[39]

Nici anul 1932 nu a adus schimbări deosebite în viaţa maselor muncitoare din Satu Mare. Muncitorii oraşului au luptat cu întreaga lor putere împotriva lăcomiei de profit a patronilor, a şomajului şi a lipsei de drepturi.

În cursul lunii ianuarie, după trei luni de sistare a producţiei, muncitorii de la fabrica de cherestea Lomaş au fost solicitaţi de direcţiunea întreprinderii să reia lucrul cu reduceri de salar de 10, 15 şi 20%. Muncitorii au convocat o adunare la Căminul muncitoresc şi au declarat unanim că preferă să moară de foame decît să accepte oferta direcţiunii. La tratativele de împăciuire duse la Inspectoratul Muncii, delegaţii muncitorilor au arătat că „anul trecut au fost de trei ori reduceri de salarii, în urma cărora chiar înainte de încetarea producţiei muncitorii uzinei au putut să-şi procure doar cu multă greutate hrana zilnică minimă. Aşadar, reducerile în continuare nu-şi au locul, căci

[37] *Idem*, nr. 206 din 10 septembrie 1931, p. 6 şi nr. 210 din 15 septembrie 1931, p. 6.
[38] *Idem*, nr. 222 din 29 septembrie 1931, p. 4.
[39] *Ibidem*.

cu stomacul gol nu poți produce . . .".[40] După tratative îndelungate, la 3 februarie s-a ajuns la înțelegere între muncitori și direcțiune. Conform înțelegerii muncitorii au reluat lucrul cu o reducere de 5% pînă la 7 lei și de 10% peste 7 lei. Direcțiunea, invocînd faptul că lucrul este puțin, voia să reangajeze numai o treime din muncitori. Muncitorii au preferat însă orarul de lucru redus și astfel toți au reînceput lucrul.[41]

Măsurile de reducere a salariilor, luate de Direcția generală a C.F.R.-ului și care au stîrnit indignare în toată țara, au fost primite cu dezaprobări și la Satu Mare de către muncitorii ceferiști. În legătură cu aceasta, conducerea sindicatului feroviarilor, conform hotărîrii membrilor, a elaborat la sfîrșitul lui februarie un memorand cuprinzînd în 9 puncte doleanțele muncitorilor feroviari. În memorand se cerea imediata renunțare la reducerea salariilor, adoptarea unei salarizări uniforme neputînd fi mai mică de 3 200 lei. Mai departe, se cerea restituirea sumelor scăzute pentru casa de ajutor reciproc și sistarea continuării reținerilor. Muncitorii au protestat împotriva reținerii taxelor suplimentare de scumpete și chirie, împotriva desființării libertăților. Ei cereau ca cei care s-au îmbolnăvit în serviciul C.F.R.-ului să primească tratament gratuit și medicamente. În memorand se arăta solidaritatea în toate privințele cu Uniunea Națională a Muncitorilor Feroviari și se protesta împotriva atitudinii brutale a autorităților din București, „cînd lupta muncitorimii feroviare pentru pîine a fost din nou respinsă cu armele". Conducerea sindicatului feroviarilor din Satu Mare a trimis memorandul tuturor forurilor competente.[42]

În cadrul acțiunii generale îndreptate împotriva amplei măsuri a Direcției generale a C.F.R.-ului de reducere a salariilor conducerile sindicatelor feroviare din Dej, Oradea, Sighetul Marmației și Satu Mare au ținut, la 20 martie, o conferință districtuală, la care a fost analizată situația generală a muncitorimii feroviare și atitudinea ei față de reducerile salariilor, precum și sarcinile practice ale organizării unitare. După rapoartele delegaților diferitelor grupări, conferința a constatat în unanimitate că „muncitorii ceferiști din România au devenit cea mai deplină pradă a exploatării. Această constatare o dovedește faptul că în luna aprilie a anului 1931 direcțiunea C.F.R.-ului a redus cu 66% salariile și așa slabe ale muncitorilor". După cum a arătat conferința, muncitorii C.F.R.-iști trebuie să se situeze pe poziții de apărare și să-și strîngă forțele în vederea rezistenței iar pentru aceasta muncitorii C.F.R.-iști nu dispun de alte mijloace decît de închegarea sindicatelor bazate pe lupta de clasă.[43]

În vederea coordonării luptei C.F.R.-iștilor, C.C. al P.C.R. a inițiat organizarea unei conferințe a lucrătorilor feroviari din întreaga țară. Aceasta s-a ținut la București între 22—24 martie 1932. La conferință au fost prezenți delegați aleși la consfătuirile muncitorești din cele mai importante cent

[40] *Szatmári Népszava*, anul II, nr. 6 din 7 februarie 1932, p. 3.
[41] *Ibidem*.
[42] *Idem*, nr. 9 din 28 februarie 1932, p. 4.
[43] *Idem*, nr. 13 din 27 martie 1932.

feroviare. Alături de comuniști au participat reprezentanți ai P.S.D., ai Partidului Socialist Independent, precum și muncitori fără de partid, aleși în cadrul unor largi adunări muncitorești. Prin componența politică a participanților, conferința ceferiștilor din întreaga țară a fost o expresie strălucită a frontului unic de jos a muncitorilor ceferiști. Analizînd situația muncitorilor feroviari din țară, conferința a adoptat o serie de hotărîri menite să asigure cerințele imediate ale ceferiștilor.[44]

Ea a ales Comitetul Central de acțiune a muncitorilor ceferiști, secretar al Comitetului fiind ales Gheorghe Gheorghiu-Dej. Comitetul central de acțiune a fost constituit pe baza Frontului Unic Muncitoresc, în cadrul lui fiind aleși atît membri ai P.C.R., cît și muncitori fără de partid sau membri ai partidelor social-democrat și socialist independent, care s-au declarat de acord cu platforma de revendicări și cu hotărîrile conferinței.

Conferința pe țară a ceferiștilor a fost urmată de conferințe regionale, locale și pe ateliere, care au procedat la alegerea comitetelor de acțiune. Sub conducerea acestor comitete s-au organizat, în cursul anului 1932, puternice acțiuni greviste, soldate nu o dată cu izbînda muncitorilor ceferiști ridicați la luptă pe baza Frontului Unic Muncitoresc.

Un rol important în organizarea și desfășurarea acțiunilor revoluționare din toată țara în această perioadă au avut plenarele C.C. al P.C.R. din aprilie și octombrie 1932, care, analizînd desfășurarea luptelor muncitorești, au stabilit drept principală formă de luptă ocuparea întreprinderii, însoțită de demonstrații de solidaritate ale muncitorilor din alte fabrici, ale șomerilor și ale familiilor greviștilor.

La Fabrica de vagoane „Unio", imediat după ce, în urmă cu 4—5 luni de repaos, munca a pornit din nou, în anul 1932, muncitorii au fost iarăși concediați sub motivul că statul nu plătește. „Nu este primul caz la Fabrica de vagoane „Unio" — scria în legătură cu aceasta gazeta sătmăreană *Mai Nap* — că imediat după începerea muncii se trece și la schimbarea muncitorilor, firește că cei responsabili din fabrică nu erau conduși de considerente altruiste, umanitare, nici atunci, ci de dorința lacomă de profit. A fost concediat unul, pentru a angaja pe altul cu un salar mai mic."[45]

În august 1932, un conflict muncitoresc s-a iscat la construirea bisericii greco-catolice din Satu Mare. Cei 35 de zidari angajați la construcții au fost nevoiți să înceteze lucrul, pentru că inginerul șef al întreprinderii de construcție pretindea efectuarea a 13 ore de muncă. Muncitorii constructori au respins în chipul cel mai categoric această cerere a inginerului și au încetat în unanimitate lucrul. Amenințările inginerului de a duce în locul greviștilor muncitori din provincie nu au destrămat atitudinea unitară a muncitorilor constructori; în cele din urmă, inginerul constructor a fost nevoit să cedeze în fața revendicărilor juste ale muncitorilor, obligîndu-se la respectarea timpului de lucru legal.[46]

---

[44] *Szatmári Népszava*, nr. 18 din 1 mai 1932.
[45] *Mai Nap*, anul I, nr. 14 din 17 aprilie 1932, p. 1.
[46] *Szatmári Népszava*, nr. 35 din 21 august 1932.

La 17 octombrie, pe teritoriul întregului oraș, au intrat în grevă angajații din branșa pantofăriei, care înainte de aceasta „au ținut o adunare foarte înfierbîntată, unde s-au făcut auzite explozii disperate împotriva posibilităților de cîștig".[47] Muncitorii pantofari cereau o mărire a salariilor cu 40% și încheierea contractului colectiv, iar patronii le-au refuzat cererile, motiv pentru care a izbucnit greva.

Și în acest an, Partidul Social-Democrat și-a ridicat glasul împotriva grelei situații a muncitorimii din Satu Mare, pentru soluționare pe cale legală a problemei șomajului, în mitingul organizat la 13 noiembrie dimineața. în sala mare a „Uraniei". Vorbitorii adunării populare au adus aspre critici politicii antimuncitorești a guvernului, „care nu întreprinde nimic în interesul șomerilor, ba chiar, prin perceperea curbelor de sacrificiu, se scoate ultima pernă de sub capetele sărmanilor muncitori".[48] Hotărîrea adoptată la adunarea populară cere ca guvernul să perfecteze sistemul asigurării împotriva șomajului, prin contribuția statului, a patronilor și a muncitorilor. Se cere introducerea timpului de lucru de 40 de ore, aplicarea strictă a legii privitoare la contractele colective, lichidarea orelor suplimentare, începerea urgentă a lucrărilor publice etc.

Mișcarea muncitorească din Satu Mare nu a fost privată nici în 1932 de atenția specială ce i-au acordat-o organele represive ale regimului burghezo-moșieresc. Și în acest an al crizei economice, se succedau una după alta perchezițiile, arestările și procesele muncitorești. La 29 februarie 1932 dimineața, completul de judecată Haias — Bocianu de la Tribunalul din Satu Mare a judecat din nou pe baza legii Mîrzescu. Acuzații erau locuitorii Jeremiás Imre și Semmler Mauriţiu din Satu Mare, împreună cu băimăreanul Lakatos Ludovic. Conform actului de acuzare, ei au răspîndit documente „cu conținut instigator". Înaintea judecății, acuzații au arătat că *Szemle* și *Tömegkultúra*, pe care le-au difuzat, sînt reviste progresiste cu *apariție* normală la Oradea, avînd un redactor responsabil și editor, împotriva cărora pînă atunci nu s-a deschis nici o acțiune. Tribunalul i-a găsit vinovați pe toți cei trei acuzați și i-a condamnat la închisoare pe cîte două luni, amendă de cîte 2000 de lei și suspendarea pe cîte trei ani a drepturilor politice.[49]

Pentru a preîntîmpina demonstrațiile muncitorești de 1 mai poliția sătmăreană a început cu cîteva zile înainte arestarea tinerilor muncitori comuniști „mai expuși". Au fost luați sub arest aproape toți membrii cunoscuți ai organizației locale a U.T.C. În noaptea dinainte de 1 mai, pe străzile orașului au circulat patrule întărite ale poliției; poliția a stat timp de trei zile și trei nopți în alertă permanentă. Cu toate acestea, la festivitatea organizată în ziua de 1 mai în localul teatrului „Nottara" de către Partidul Social-Democrat, tinerii comuniști sătmăreni aflați la balcon „de parcă la un semn convenit,

[47] *Szamos*, nr. 250 din 19 octombrie 1932, p. 3.

[48] *Szatmári Népszava*, nr. 42 din 23 octombrie 1932, și *Szamos*, nr. 272 din 15 noiembrie 1932, p. 3.

[49] *Szamos*, nr. 50 din 1 martie 1932, p. 3.

au aruncat la parter un noian de manifeste dactilografiate şi în mai multe locuri s-a ovaţionat Uniunea Sovietică".[50] Atunci, poliţia prezentă în număr complet la festivitate a înconjurat teatrul şi a dus la poliţie 30 tineri suspecţi, unde, după ce au fost legitimaţi, 29 din ei au fost lăsaţi să plece. În acea noapte, organele represive au făcut percheziţii în mai multe părţi din oraş. În timp ce la teatru se petreceau evenimentele descrise, la poliţie au sosit din mai multe locuri rapoarte despre faptul că persoane necunoscute au pus imense drapele roşii pe stîlpul electric de lîngă ştrandul Jelenik, pe rampa de pe strada Botizului şi pe coşul fabricii de cărămizi. Poliţia a arestat 15 persoane, din care 6 au fost eliberate după ce fuseseră ascultate. Mare parte (7 persoane) dintre cei deţinuţi în continuare erau tineri muncitori minori. În cursul anchetei, poliţia a făcut percheziţii în mai multe locuri, constatîndu-se că tinerii muncitori au avut şi o gazetă cu numele *Szatmári Kommunista* (Comunistul din Satu Mare), dactilografiată şi „conţinînd articole de propagandă puternic revoluţionare". Pe antetul gazetei se găsea următorul anunţ: „Citeşte şi dă mai departe, dar nu spune nimănui de la cine l-ai primit!.[51] La 9 iunie, la aniversarea zilei eroilor, în cimitirul eroilor din Satu Mare şi la punctele mai animate ale oraşului au fost răspîndite manifeste „cu conţinut instigator". În legătură cu aceasta, în orele după amiezii, poliţia a arestat pe 5 dintre conducătorii cunoscuţi ai tinerilor muncitori comunişti. Neputînd însă aduna împotriva acestora nici un fel de dovezi, în ziua de 11 poliţia a eliberat 4 dintre ei.[52] În noaptea de 19 iunie poliţia a făcut din nou percheziţie la locuinţa a o serie de tineri cunoscuţi ca avînd sentimente comuniste. În cursul percheziţiilor s-au găsit în mai multe locuri broşuri, manifeste şi materiale de propagandă electorală. Doisprezece tineri muncitori au fost arestaţi, dar a doua zi 7 dintre ei au fost eliberaţi în lipsă de dovezi, ceilalţi fiind transportaţi la procuratură. În ziua de 26, doi dintre tinerii comunişti deţinuţi (croitorul Farkas Jenő şi turnătorul în aramă Rosenblum Izsák) au început o grevă a foamei pentru a fi puşi în libertate. Ei afirmau că poliţia nu a găsit nimic în locuinţa lor şi arestarea lor „nu e altceva decît pur şi simplu un truc electoral care, aidoma arestărilor făcute în celelalte părţi ale ţării, are scopul ca Blocul Muncitoresc să nu poată participa în alegeri".[53]

În cursul pregătirii alegerilor parlamentare din 1932, organele represive ale statului au făcut totul spre a împiedica participarea B.N.Ţ. la alegeri. „În cursul pregătirii alegerilor — scria *Szamos* în numărul său din 9 iulie 1932 — şi la Satu Mare, la fel ca în cele mai multe oraşe din Transilvania, siguranţa a arestat pe membrii mai cunoscuţi ai Blocului Muncitoresc".[54] „Pe străzi îţi sare în ochi scena — scria într-un alt număr acelaşi ziar —, cum agenţii siguranţei duc de braţe pe cîte un om la poliţie".[55] Pe de altă parte

[50] *Idem*, nr. 102, din 4 mai 1932, p. 4.
[51] *Idem*, nr. 103, din 5 mai 1932, p. 6.
[52] *Idem*, nr. 141 din 11 iunie 1932, p. 5.
[53] *Idem*, nr. 149 din 21 iunie 1932, p. 6.; 150 din 22 iunie, p. 6; nr. 152 din 24 iunie, p. 5; nr. 156 din 29 iunie 1932, p. 2.
[54] *Idem*, nr. 164 din 9 iulie 1932, p. 3.
[55] *Idem*, nr. 162, din 7 iulie 1932, p. 5.

președintele Tribunalului din Satu Mare a respins lista electorală a B.M.Ț. „ca fiind necorespunzătoare cerințelor legale".[56]

Cu ocazia „Zilei Roșii" de la 1 august, poliția a arestat 8 persoane, în majoritatea minori, care împărțeau manifeste „cu conținut instigator". Cu toate acestea, în 1 august, pe la orele 10 seara s-a adunat pe bulevardul Regele Ferdinand un grup de 25—30 tineri muncitori și, amestecîndu-se în publicul de circa 100 de persoane care stăteau la balansoarul în formă de navă, au început să demonstreze. Un tînăr muncitor a scos din buzunar un drapel roșu, la care ceilalți începură să cînte Internaționala comunistă și strigau lozinci comuniste. Agenții siguranței au intervenit și au reușit să prindă 7 tineri muncitori.[57] La 4 noiembrie, tribunalul din Satu Mare a achitat pe doi dintre ei, iar pe ceilalți i-a condamnat la închisoare pe un an, respectiv cîte 5 luni, precum și la plata amenzii de 10 000, respectiv 2 000 lei.[58] În noaptea de 2 spre 3 septembrie, poliția din Satu Mare a demascat „o organizație de celule comuniste". Agenții siguranței au înconjurat prin surprindere o casă pe strada Macedonia. În casă se aflau două fete, o femeie și un bărbat tînăr. În cursul percheziției, poliția a găsit și a sechestrat mai multe manifeste, gazete comuniste dactilografiate și unele exemplare din gazeta *Tömegkultúra* (Cultura de masă), ce apărea pe atunci la Oradea. Persoanele care se aflau în casă au fost arestate.[59]

Completul de judecată Sachelarie—Bocianu al Tribunalului din Satu Mare a luat în dezbatere la 17 octombrie procesul tinerilor muncitori arestați în 19 iunie și aflați pînă atunci în stare de arest. Împotriva tuturora s-a deschis acțiune penală pe baza legii Mîrzescu. În cursul dezbaterilor, acuzații au negat că s-ar fi găsit manifeste la ei; susțineau că ele le-au fost strecurate de detectivi. După analiza juridică a acuzaților, procurorul Nagy Ioan a cerut să se aplice acuzaților „pedepse exemplare". Apărătorul dr. Kormoș Ludovic a accentuat prin pledoaria sa că „arestarea acuzaților nu a fost altceva decît teroare electorală, manifestată împotriva tuturor partidelor de opoziție, dar în special împotriva partidului comunist".[60] Tribunalul i-a achitat pe toți acuzații și a dispus punerea lor imediată în libertate.

În anul 1933, în cadrul mișcării muncitorești din Satu Mare, la fel ca în întreaga țară, continuă conflictele de muncă și măsurile represive împotriva mișcării revoluționare. Clasele exploatatoare și agenții lor, oamenii poliției, jandarmeriei și procuraturii au dus și în acest an o aprigă campanie împotriva nivelului de trai al maselor muncitoare, împotriva drepturilor lor cucerite prin lupte pline de sacrificii.

La 20 februarie, într-un atelier al secției de mecanică a Fabricii de vagoane „Unio", unde lucrau 27 muncitori, în mare parte tineri, a izbucnit o grevă.

---

[56] *Idem*, nr. 163 din 8 iulie 1932, p. 2.
[57] *Idem*, nr. 185 din 3 august 1932, p. 4.
[58] *Idem*, nr. 263 din 4 noiembrie 1932, p. 2 și nr. 264 din 5 noiembrie 1932, p. 5.
[59] *Idem*, nr. 212 din 4 septembrie 1932, p. 3.
[60] *Idem*, nr. 249 din 18 octombrie 1932, p. 6.

Cauza nemulţumirilor era introducerea de către direcţiunea fabricii a sistemului în acord în locul salariilor pe oră. În urma acestei măsuri, mare parte din muncitorii atelierului au cîştigat abia ceva mai mult de 1 200 de lei pe lună. Doi muncitori de la atelier care conduceau pe cei nemulţumiţi au fost concediaţi de direcţiune, drept care în ziua de 20, dimineaţa, au oprit munca şi muncitorii ceilalţi din atelier. Muncitorii greviști au înaintat un memoriu constînd din trei puncte către direcţiunea fabricii. Ei cereau schimbarea sistemului de muncă în acord; reangajarea imediată a celor doi muncitori concediaţi; de asemenea, s-au plîns împotriva unuia dintre supraveghetorii producţiei, care îi trata cu grosolănie pe muncitorii întreprinderii. Prin intermediul inspectorului muncii, muncitorii greviști şi reprezentanţii direcţiunii au încheiat acest conflict de muncă la masa tratativelor.[61]

Pe şantierul de construcţie a bisericii greco-catolice din Satu Mare a avut loc şi în acest an un conflict de muncă. În cursul lunii martie zidarii au declarat că sînt dispuşi să continue lucrul numai dacă se încheie un contract colectiv prevăzînd ziua de lucru de 8 ore şi salarii de 26 lei pe oră. Arhitectul antreprenor a refuzat aceste cereri şi a continuat construcţiile angajînd şomeri. La 20 martie, orele 12, un grup de circa 30 de muncitori organizaţi s-a prezentat în faţa bisericii şi le-a cerut celor care lucrau acolo să înceteze munca. Deşi demonstraţia a fost împrăştiată de poliţie, lucrul a încetat, deoarece şi muncitorii neorganizaţi au sistat construcţiile. În cele din urmă, între meşterii şantierului şi muncitori s-a ajuns la înţelegere.[62] În aceeaşi lună, de altfel, toţi muncitorii constructori din Satu Mare au deschis lupta organizată pentru încheierea unui contract colectiv prin care voiau să soluţioneze înainte de toate reglementarea salariilor. Tratativele au fost duse săptămîni de zile la Inspectoratul Muncii. După cîteva zile, s-a ajuns la înţelegere în toate punctele principiale ale contractului colectiv; numai în problema salariilor, atitudinea recalcitrantă a marilor patroni a împiedicat încheierea generală a contractului colectiv.[63]

În mai 1933 a izbucnit la Satu Mare o grevă în branşa alimentaţiei publice. Chelnerii restaurantelor „Dacia" şi „Victoria" au declarat grevă. Chelnerii greviști nu erau de acord cu ziua de muncă de 12—14 ore şi pe lîngă retribuţia în procentaje cereau şi salarii săptămînale fixe. Tratativele neducînd la nici un rezultat, a izbucnit greva. Greva chelnerilor s-a terminat însă fără rezultat; chelnerii au fost nevoiţi să reia lucrul în vechile condiţii.[64]

În 1933, organele represive ale regimului burghezo-moşieresc au intrat într-o acţiune şi mai vehementă decît pînă atunci. Ei i-au arestat nu numai în oraş, dar şi în împrejurimi pe toţi aceia care au participat vreodată la mişcări de stînga. „Jandarmeria şi poliţia — scrie ziarul *Szamos* la 17 februarie 1933 — s-au aflat pînă la orele 24 în permanentă stare de alertă şi aduceau unul după altul pe cei care conform raportului siguranţei se aflau în

[61] *Idem*, nr. 43 din 22 februarie 1933, p. 3.
[62] *Idem*, nr. 66 din 21 martie 1933, p. 4 şi nr. 76 din 2 aprilie 1933, p. 8.
[63] *Szatmári Népszava*, nr. 13 din 2 aprilie 1933, p. 3.
[64] *Szamos*, nr. 124, din 2 iunie 1933, p. 3.

vreo legătură cu Blocul Muncitoresc. La jandarmerie și poliție sînt deținuți circa 35—40 de oameni".[65]

La începutul lunii aprilie, poliția din Satu Mare și jandarmeria din împrejurimi au operat noi arestări. Ele au aflat că la Halmeu și împrejurimi ca și la Satu Mare se răspîndesc manifeste comuniste. După afirmația organelor represive, manifestele, ca și cărțile și dispozițiile conținînd idei comuniste erau contrabandate în țara din Cehoslovacia. Procesul împotriva celor arestați a fost început la Tribunalul din Satu Mare în ziua de 19 aprilie, pe baza unei proceduri mai rapide conforme modificării legii Mîrzescu. Arestații au fost condamnați la închisoare de la 6 luni la 2 ani și jumătate, amenzi între 2 000—5 000 lei și suspendarea drepturilor politice pe 2—5 ani.[66]

În cursul lunii mai, la Satu Mare au continuat arestările persoanelor suspectate de activitate comunistă. „O parte din comuniștii arestați în legătură cu 1 mai, — scria numărul din 10 mai al ziarului *Szamos* — au fost transportați marțea (în 9 mai n.n.)la procuratură. În total 10 persoane. În prezent la poliție se mai găsesc încă 12 persoane, din care 4 au început greva foamei".[67] Completul de judecată Huzum—Hînza al Tribunalului din Satu Mare a dezbătut la 12 mai în ședință închisă procesul a 14 arestați suspectați de activitate comunistă. Conform actului de acuzare, aceștia s-au grupat într-o organizație comunistă, au pregătit proiecte antistatale pentru 1 mai și în acest scop au ținut în repetate rînduri ședințe. Cu ocazia percheziților făcute la aceste persoane, s-au găsit la locuința lor diferite manifeste cu conținut „instigator", trei multiplicatoare, cerneală pentru copiat și dispoziții organizatorice. Tribunalul sătmărean a achitat trei acuzați, iar pe ceilalți i-a condamnat la închisoare între 1—3 ani, amendă de la 1 000—5 000 lei și suspendarea pe 1—2 ani a drepturilor politice.[68]

Epilogul luptei împotriva militanților mișcării muncitorești s-a desfășurat în incinta închisorii din Satu Mare. În luna septembrie, 11 dintre deținuții politici aflați la închisoarea din Satu Mare au declarat greva foamei pentru că directorul închisorii a refuzat îndeplinirea unor cereri ale deținuților. Greva foamei a luat sfîrșit numai atunci cînd, după aproape două săptămîni, directorul închisorii a acordat deținuților politici favorurile celulei comune și alimentație de acasă. Conflictul însă nu s-a încheiat. La 5 decembrie, din ordinul Direcțiunii Centrale a închisorilor, 17 deținuți comuniști (16 bărbați și o femeie) în închisoarea de la Satu Mare au fost transportați la Aiud sub pază puternică. Această măsură, după cum arată ziarul *Szamos*, a fost cerută de directorul închisorii din Satu Mare, deoarece „deținuții comuniști din închisoare sînt elemente tulburente primejdioase, a căror atitudine poate avea efecte răufăcătoare și asupra celorlalți deținuți".[69]

* * *

[65] *Idem*, nr. 39 din 17 februarie 1933, p. 6.
[66] *Idem*, nr. 91 din 21 aprilie 1933, p. 2.
[67] *Idem*, nr. 106 din 10 mai 1933, p. 7.
[68] *Idem*, nr. 111 din 17 mai 1933, p. 3.
[69] *Idem*, nr. 270 din 5 decembrie 1933, p. 6 și nr. 272 din 7 decembrie 1933, p. 3.

Exploatarea și teroarea dezlănțuite de clasele dominante în perioada la care ne-am referit au determinat ridicarea la luptă, pe diferite căi, a maselor muncitoare, care sufereau consecințele ascuțirii contradicțiilor orînduirii burghezo-moșierești. În șirul acestor bătălii glorioase un loc de seamă îl ocupă lupta muncitorilor sătmăreni.

Aceste acțiuni greviste din anii 1930—1933 au confirmat tot mai mult năzuințele proletariatului spre făurirea unității de acțiune, ca unul din cele mai eficiente mijloace pentru realizarea unității depline a clasei muncitoare din România. În focul acestor lupte, comuniștii și social-democrații, Sindicatele unitare și cele încadrate în Confederația Generală a Muncii au găsit puncte comune orientate spre apărarea intereselor celor ce muncesc.

DIE REVOLUTIONSKÄMPFE DER ARBEITER AUS SATU MARE IN DEN JAHREN 1930—1933

(Zusammenfassung)

In den Jahren 1930—1933 wurden die Schwierigkeiten der allgemeinen Wirtschaftskrise am stärksten von der Arbeiterklasse empfunden. Die verheerenden Folgen der Krise machten sich auch in der Stadt Satu Mare fühlbar. Die Arbeitslosigkeit wütete auch in dieser Stadt des Landes. Damals bekamen die Arbeiter um 20—35% gekürzte Löhne. Die wichtigsten Unternehmen der Stadt führten gekürzte Arbeitszeit ein. In dieser Situation verliessen mehrere Satmarer Arbeiter die Stadt, um Arbeit in anderen Städten des Landes oder im Ausland zu suchen. Die Last der Wirtschaftskrise bedrückte aber die Arbeitermassen in der ganzen kapitalistischen Welt.

In diesen schweren Verhältnissen war das Proletariat von Rumänien, also auch dasjenige von Satu Mare, uneinig, ein Umstand, der den Erfolg des Klassenkampfes gegen die Ausbeuterklassen ernstlich gefährdete. Die nationalzaranistische Regierung leitete eine Unterdrückungsaktion gegen die Arbeiterbewegung ein und beschloss die Aburteilung und Auflösung der Vereinigten Gewerkschaften. In der Folge wurden diese Gewerkschaften auch in der Stadt Satu Mare aufgelöst. Nach dieser arbeiterfeindlichen Aktion begannen die der allgemeinen (Amsterdamer) Arbeitervereinigung angeschlossenen Gewerkschaften eine energische Kampagne zur Vermehrung ihrer Mitgliederzahl.

Trotz aller durch den Mangel von soliden politischen und professionellen Organisationen des Proletariats verursachten Schwierigkeiten erhoben sich die Satmarer Arbeiter entschlossen zum Kampf für ihre politischen Forderungen, wobei sie in grosser Mehrzahl der Fälle ihre Handlungseinheit wahrten. In jedem Jahr der allgemeinen Wirtschaftskrise werden in der Stadt Satu Mare Streikbewegungen für wirtschaftliche und politische Forderungen gemeldet. Infolge dieser Streitbarkeit der Satmarer Arbeitermassen nahmen die örtlichen Repressivorgane eine Reihe von Verhaftungen vor und die Angeklagten wurden wegen ihrer „staatsfeindlichen" Handlungen aufgrund der Lex Mârzescu abgeurteilt.

An der Spitze der kämpfenden Satmarer Arbeitermassen standen stets die Metallarbeiter der Fabriken „Unio" und „Gebrüder Printz", die unzähligemale ihr Klassenbewusstsein und ihre entschlossene Handlungseinheit bewiesen.

Die Revolutionskämpfe der Arbeiter aus Satu Mare bezeugen gleichfalls die Tatsache, dass die Rumänische Kommunistische Partei mit einer der damaligen Lage entsprechenden Kampftaktik fortfuhr, aus tifer Illegalität den Klassenkampf des rumänischen Proletariats erfolgreich zu leiten.

MANIFESTĂRI INTERNAȚIONALISTE ALE SĂTMĂRENILOR ÎN PERIOADA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Dr. ION BABICI

Partidul Comunist Român a preluat și a ridicat pe noi trepte tradițiile înaintate de luptă patriotică și internaționalistă ale proletariatului și poporului nostru, a militat continuu și consecvent pentru educarea oamenilor muncii în spiritul dragostei și al răspunderii față de destinele patriei, al respectului față de alte popoare și al solidarității cu lupta tuturor celor exploatați din alte țări. Așa după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul prezentat la Conferința Națională a partidului din iulie 1972, a-ți iubi patria căreia îi aparții „nu numai că nu vine în contradicție cu internaționalismul proletar, ci, dimpotrivă, constituie una din trăsăturile esențiale, fundamentale ale internaționalismului. Nu poți fi internaționalist dacă nu îți iubești propria națiune, dacă nu lupți pentru eliberarea ei, pentru făurirea națiunii noi, socialiste și comuniste“[1].

P.C.R., parte integrantă a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, a considerat că succesele repurtate în lupta împotriva exploatării și oprimării sociale și naționale din propria țară constituie prinosul adus la lupta generală a clasei muncitoare, a forțelor revoluționare internaționale pentru pace, democrație și socialism. În același timp, acționînd pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale României, comuniștii, clasei muncitoare, toate forțele democratice au acordat sprijinul moral și material, în diferite cazuri au participat cu arma în mînă pe fronturile luptei revoluționare din alte țări. Aceasta demonstrează că între politica patriotică și internaționalistă a P.C.R. există o legătură organică, dialectică. „Partidul Comunist Român — relevă secretarul general al partidului nostru — a cultivat cu consecvență în masele oamenilor muncii spiritul internaționalismului proletar“[2].

Totodată partidul comunist, forțele revoluționare și democratice din România au primit în permanență sprijinul frățesc moral și material din partea partidelor comuniste, a clasei muncitoare, a forțelor progresiste din alte țări.

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*. 19—21 iulie 1972, Ed. politică, București, 1972, p. 96.

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Ed. politică, București, 1968, p. 400.

În șirul glorioaselor tradiții internaționaliste ale clasei muncitoare din România un loc de seamă îl ocupă acțiunile oamenilor muncii din Satu Mare, de simpatie și sprijin pentru lupta proletariatului din alte țări, în perioada dintre cele două războaie mondiale.

La fel ca în întreaga țară, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a determinat și în județul Satu Mare largi manifestări de solidaritate cu primul stat socialist victorios din lume. Sătmărenii aflați pe teritoriul Rusiei, încadrați în Armata Roșie, au dat dovadă de bărbăție și vitejie în bătăliile duse împotriva albgardiștilor și a intervenției imperialiste străine. Omsk, Barnaul, Tiflis, Orenburg, Tașkent, Așhabad și alte orașe sînt nume de localități care evocă spiritul internaționalist al revoluționarilor sătmăreni, abnegația și devotamentul de care au dat dovadă în lupta pentru apărarea tinerei puteri sovietice[3].

În cuvinte emoționante, participanții la luptele lui Octombrie Roșu vorbesc în amintirile lor despre fapte de arme de neuitat la care au luat parte. Vasile Fogoș, de exemplu, insistă asupra împrejurărilor care l-au determinat să lupte pentru izbînda cauzei proletariatului din țara vecină de la răsărit: „La chemarea partidului bolșevic și a Sovietelor locale din regiunea Orenburg, împreună cu muncitorii ruși am luat armele în mîini și ne-am alăturat Armatei Roșii pentru a învinge pe dușmanii revoluției, care amenințau din ce în ce mai mult tînăra putere a sovietelor, aflată la începuturile existenței sale"[4].

În primăvara și vara anului 1919 o serie de luptători sătmăreni s-au înrolat ca voluntari în batalionul românesc din armata proletară ungară, pentru apărarea cu arma în mînă a Republicii Ungare a Sfaturilor. Atît infanteriștii, artileriștii, cît și voluntarii încadrați în unități aparținînd Comisariatului de Interne au dat dovadă de eroism și spirit de sacrificiu în acțiunile militare desfășurate împotriva dușmanilor statului proletar ungar. Referindu-se la sentimentele care l-au însuflețit să se alăture Republicii Ungare a Sfaturilor, Ioan Mustea, arată în amintirile sale: „Înrolarea mea în cadrul armatei roșii a fost determinată de dorința de a lupta împotriva exploatatorilor pentru înfăptuirea unei vieți mai bune în care oamenii muncii să trăiască o viață mai fericită"[5]. Voluntarul român descrie pe larg felul în care i-a văzut pe conducătorii revoluției proletare din țara vecină. „Îmi amintesc — scrie Ioan Mustea — că în ziua de 1 Mai 1919 regimentul nostru, împreună cu alte unități ale armatei roșii, a defilat în piața mare a Budapestei alături de oamenii muncii din localitate în fața conducătorilor revoluției și statului proletar".[6] Revoluționarul descrie mai departe împrejurările în care a plecat pe front pentru a lupta împotriva intervenției armate străine.

---

[3] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul nr. XVII, dosarul nr. 535, filele 123—124, 148—149.

[4] Vasile Fogoș, *Pe trenul blindat, împotriva lui Dutov*, în *„Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Mișcarea Revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri"*, Ed. politică, București, 1967, p. 321.

[5] *1919. În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor*, Ed. politică, București, 1969, p. 437.

[6] Op. cit., p. 436.

„Eu — menționează voluntarul român — am fost ales de către soldații roșii comandant (subofițer) al unei grupe de luptători. În jurul orașului Tokaj am participat la mai multe lupte crîncene“[7].

Delegații muncitorilor din Satu Mare la primul congres al Partidului Socialist din Ardeal și Banat, ținut în zilele de 15—16 august 1920, la Cluj, au susținut alături de ceilalți participanți moțiunea de protest împotriva represiunii dezlănțuite de regimul lui Horthy împotriva maselor populare după înfrîngerea revoluției proletare din Ungaria[8]. Oamenii muncii din localitate au oferit adăpost și găzduire refugiaților politici unguri, nevoiți să-și părăsească patria din cauza teroarei albe. Într-un manifest al organizației județene P.C.R. Satu Mare era înfierată asasinarea, în 1932, a conducătorilor comuniști unguri Imre Sallai și Sándor Fürst, arătîndu-se că de la aducerea la putere a regimului Horthy, acesta își menținea dominația numai prin „abuzuri, teroare, închisori și crime“.[8bis]

În perioada interbelică revoluționarii sătmăreni au luat parte activă la acțiunea de transportare a literaturii marxist-leniniste din străinătate în România, aducîndu-și un aport la cimentarea legăturilor frățești dintre comuniștii din patria noastră și comuniștii din alte țări.

În istoria manifestărilor internaționaliste ale sătmărenilor un loc important îl ocupă acțiunile de solidaritate cu lupta antifascistă a maselor muncitoare din alte țări. La fel ca întregul proletariat român, oamenii muncii din orașul de pe Someș au înțeles că a-și exprima simpatia cu lupta celor ce muncesc, a popoarelor din diferite țări împotriva fascismului și războiului imperialist, înseamnă a milita totodată pentru propria-i cauză.

Răspunzînd apelurilor lansate de organizațiile muncitorești, masele largi din localitate și-au manifestat solidaritatea cu victimele nazismului din Germania. În zilele de 13—14 octombrie 1933 s-a desfășurat Conferința sindicală pe țară a muncitorilor ospătari, la care au luat parte delegați și din Satu Mare. Conferința a adoptat o moțiune, sprijinită de reprezentanții muncitorilor sătmăreni, de simpatie și îmbărbătare pentru „muncitorii din Germania, închiși, schingiuiți și asasinați sub regimul barbariei naziste“[9]. Oamenii muncii din Satu Mare au acordat ajutor refugiaților antifasciști germani veniți în România pentru a scăpa de teroarea hitleristă[10].

Înfăptuirea Frontului Popular din Franța republicană (1935) a avut un puternic ecou în România. În numeroase întruniri și adunări problemele Frontului Popular din Franța au fost amplu dezbătute, masele exprimîndu-și simpatia față de succesul forțelor antifasciste din acea țară. La 22 martie 1936 s-a ținut la Satu Mare o mare întrunire muncitorească. Participanții

---

[7] Op. cit., p. 437.

[8] *Tribuna socialistă* din 22 august 1920; *„Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921“*, Ed. politică, București, 1966, p. 476.

[8bis] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 10, mapa nr. 171/1932.

[9] *Lumea nouă* din 22 octombrie 1933.

[10] Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă. 1933—1939*, Ed. politică, București, 1972, p. 90—91.

la adunare au făcut o călduroasă manifestație de solidaritate pentru Franța Frontului Popular[11].

Pagini memorabile de internaționalism au înscris oamenii muncii din Satu Mare prin modul și hotărîrea cu care au acționat în sprijinul Republicii Spaniole între anii 1936—1939. La chemarea comuniștilor, masele muncitoare din localitate s-au solidarizat cu lupta eroică a Spaniei republicane împotriva rebeliunii franchiste și a intervenției militare fasciste a lui Hitler și Mussolini. Delegația muncitorilor feroviari din localitate prezentă la Congresul Uniunii generale a sindicatelor ceferiste de la Brașov (26—27 iulie 1936) a susținut cu entuziasm moțiunea votată la congres, de simpatie cu lupta dreaptă a poporului spaniol împotriva fascismului[12]. La Satu Mare și în împrejurimi au fost găzduiți prin grija organizației locale P.C.R. zeci și zeci de voluntari antifasciști din țara noastră care treceau pe aici în drum spre Republica Spaniolă. Numeroși locuitori au oferit ajutor antifasciștilor români pentru trecerea frontierei în scopul apărării cu arma în mînă a cauzei republicanilor spanioli. În amintirile sale Geza Vida menționează că „la Satu Mare era locul de trecere clandestină în Cehoslovacia pentru toți cei care voiau să ajungă fără pașaport în Spania . . . Am fost găzduiți la o familie de muncitori, într-o căsuță mică, pe malul Someșului. Cel care ne-a însoțit a ținut un scurt instructaj. A doua zi, seara, tot el ne-a făcut legătura cu un țăran din Halmeu. Țăranul a venit după noi, ne-a luat cu dînsul și am mers împreună cu trenul pînă la Halmeu“[13]. Printre cei peste 500 de patrioți din România care au luptat în Spania împotriva fascismului, se numără și sătmăreanul Makrai Carol, care a participat la bătălia pentru apărarea Madridului, la bătălia de pe Ebru și în alte locuri. Voluntarul antifascist mărturisește că în lupta aprigă cu dușmanul „cu sîngele nostru am pecetluit internaționalismul proletar. Despre compatrioții noștri, despre eroismul voluntarilor români s-au povestit lucruri minunate“[14].

Evenimentele dramatice petrecute în martie 1939 în Republica Cehoslovacă au prilejuit noi dovezi de internaționalism și umanism din partea sătmărenilor. Populația orașului a primit și a înconjurat cu simpatie pe refugiații cehoslovaci militari și civili, nevoiți să-și părăsească patria din cauza cotropitorilor hitleriști.

Presa vremii a relatat pe larg în coloanele sale despre căldura și dragostea cu care au fost întîmpinați refugiații cehoslovaci bărbați și femei, vîrstnici și tineri, în orașul Satu Mare. Sub titlul: „Întîlnirea cu cei ce vin de la înmormîntarea țării lor“, un cotidian din Capitală a publicat însemnările trimisului său special, relevînd spiritul de solidaritate umană al sătmărenilor[15]. La 17 martie 1939 a sosit în localitate un convoi de 20 de camioane pline cu refugiați.

---

[11] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 50, dosarul nr. 9336, filele 227—229.
[12] Loc. cit., dosarul nr. 978, fila 16; *Cuvîntul liber* din 1 august 1936.
[13] *Voluntari români în Spania. 1936—1939. Amintiri și documente*, Ed. politică, București, 1971, p. 333.
[14] *Szatmári Hirlap* din 22 mai 1971.
[15] *Universul* din 22 martie 1939.

„Cît de trist este convoiul de camioane al acestor oameni rămaşi fără ţară, fără casă, mulţi chiar fără familie, rătăciţi de-ai lor, de care nu mai ştiu nimic!" — notează corespondentul ziarului bucureştean[16]. Comentînd starea de spirit a tinerei generaţii refugiate, se scotea în evidenţă că: „Unii dintre cei mai tineri încearcă să cînte un cîntec patriotic, dar glasurile lor răzleţe se aud ca un fel de cîntec de adio, trist şi nostalgic"[17]. Refugiaţii au poposit, „la gară spre a fi îmbarcaţi în trenuri pentru altă destinaţie", fiind primiţi cu atenţie şi grijă de către populaţie, care le-a oferit „numeroase daruri şi alimente"[18].

În articolul: „La Satu Mare ≪Crucea Roşie≫ a împărţit însemnate ajutoare", acelaşi ziar arăta că în ziua respectivă au mai sosit în localitate două trenuri cu refugiaţi şi se făceau pregătiri intense pentru sosirea altui tren plin cu militari şi civili[19]. „Privind aceşti urgisiţi ai soartei — sublinia ziarul —, ţi se perindă prin faţa ochilor scene sfîşietoare: tot calvarul pe care l-au îndurat li s-a întipărit pe feţele crispate de suferinţă"[20].

Ziarul „Timpul" remarca în corespondenţa trimisului său special că populaţia „din Satu Mare, autorităţile şi medicii oraşului caută să dea tot ajutorul posibil bolnavilor şi copiilor. Sînt însă mulţi şi aproape toţi copiii sînt bolnavi. Groaza, frigul şi oboseala a îmbolnăvit deopotrivă şi pe mamă şi pe prunc"[21]. Descriind atmosfera din gară, cotidianul releva că: „Sala aceasta de aşteptare, privită după miezul nopţii, evocă întreaga tragedie a refugiaţilor"[22].

Documentele de arhivă atestă faptul că o vie activitate au desfăşurat în acea vreme autorităţile locale pentru ajutorarea refugiaţilor cehoslovaci. La Satu Mare, se arată în raportul informativ nr. 56 din 31 martie 1939 al prefecturii judeţului către Ministerul de Interne, alături de populaţie, societăţile de Cruce Roşie şi armată, autorităţile civile „au asigurat cu largheţă aprovizionarea" refugiaţilor din ţara vecină[23]. Raportul menţionează că s-au refugiat pe teritoriul judeţului 4 660 de cehoslovaci, dintre care 3 381 erau militari.

Delegatul cehoslovac în comisia militară pentru România la Conferinţa de pace de la Paris, a evocat la 10 octombrie 1946 sprijinul acordat de masele populare din ţara noastră poporului cehoslovac în perioada invaziei naziste[24]. „Refugiaţii noştri — spunea cu alt prilej acelaşi delegat —, care veneau fără acte şi fără paşapoarte, au fost transportaţi gratuit, sprijiniţi şi aprovizionaţi de populaţie pînă la Bucureşti, unde primeau paşapoarte cehoslovace, în vremea aceea nerecunoscute oficial, şi cu vize oficiale ei plecau,

[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibid.*
[19] *Ibid.*
[20] *Ibid.*
[21] *Timpul* din 22 martie 1939.
[22] Idem.
[23] Arhivele statului, Satu Mare, fondul Prefectura judeţului Satu Mare, dosarul nr. 70/1939, fila 28.
[24] *Scînteia* din 12 octombrie 1946.

putînd să ajungă în Orientul Apropiat, în Franța, în Anglia sau în Uniunea Sovietelor pentru a relua lupta împotriva inamicului nostru comun"[25].

Cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 Mai 1939, la Satu Mare și în alte localități, demonstrațiile muncitorești au fost transformate în puternice manifestări patriotice, antihitleriste, de apărare a integrității teritoriale a țării, a independenței și suveranității naționale. În același timp, masele de oameni ai muncii, în frunte cu comuniștii, și-au exprimat solidaritatea cu lupta popoarelor din alte țări împotriva fascismului și războiului imperialist[26]. Referindu-se la aceste acțiuni, ziarul „Scînteia" sublinia: „Demonstrația din ziua de 1 Mai a dovedit o creștere serioasă a activității politice a maselor și o creștere a influenței și capacității partidului comunist de mobilizare a maselor la luptă în front unic"[27].

În anii celui de al doilea război mondial, patrioți din județul Satu Mare au luptat în Jugoslavia, alături de fiii acestei țări vecine, împotriva cotropitorilor fasciști. Astfel Anton Vasile din comuna Vama a luat parte în cadrul companiei 3, batalionul 3 din brigada I a armatei iugoslave la o serie de lupte înverșunate duse împotriva invadatorilor hitleriști.

Contribuția mișcării muncitorești din județul Satu Mare la acțiunile de solidaritate proletară internațională s-a bucurat de o înaltă apreciere în țară și peste hotare. Numeroși participanți la luptele pentru înfăptuirea și apărarea cuceririlor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a Republicii Ungare a Sfaturilor, voluntari în armata iugoslavă în timpul războiului antifascist, au fost decorați cu ordine și medalii sovietice, ungare și iugoslave.

Manifestările de solidaritate proletară ale oamenilor muncii din Satu Mare din perioada interbelică adaugă noi elemente și trăsături distinctive la tabloul general al tradițiilor internaționaliste ale clasei noastre muncitoare, ale Partidului Comunist Român.

Experiența dobîndită de organizația P.C.R. Satu Mare pe linia solidarității internaționaliste reprezintă nu numai bunuri de mare preț ale tezaurului istoriei milenare locale, ci și bunuri ale istoriei naționale.

---

[25] Idem, din 16 septembrie 1946.

[26] Ion Babibi, *Solidaritate militantă antifascistă. 1933—1939*, Ed. politică, București, 1972, p. 101.

[27] „Scînteia" din 1 iunie 1939.

MANIFESTASIONS INTERNATIONALISTES DES HABITANS DE SATU-MARE DANS LA PÉRIODE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(Résumé)

L'auteur montre que dans la rangée des grandioses traditions internationalistes on peut énumérer au lieu d'honneur les actions des travailleurs du district SATU-MARE de la solidarité avec la lutte du prolétariat des autres pays, dans la période entre les deux guerres mondiales. Sont présentés des aspects concernant les manifestations internationalistes déployées en aide de la Russie Soviétique et de la République Hongroise des Conseils. On fait évoquer les actions de solidarité avec les antifascistes de l'Allemagne, avec le Front Populaire réalisé en France, avec la lutte de l'Espagne républicaine contre l'aggression fasciste. Des données et des faits significatifs sont présentés par l'auteur en liaison avec l'aide accordé par les habitants de Satu-Mare aux réfugiés tchèques en mars 1939. À cettes actions ont prit part des communistes, des social-démocrates, des hommes sans parti, des hommes et des femmes, âgés et jeunes, sans différence de nationalité. Les manifestations de solidarité prolétaire des travailleurs de Satu-Mare dans la période entre les deux guerres mondiales ajoutent des nouveaux éléments et des traits distinctifs au tableau général national des traditions internationalistes de nôtre classe ouvrière, du P.C.R.

DIN LUPTA COMUNĂ A OAMENILOR MUNCII ROMÂNI ȘI MAGHIARI DIN SATU MARE, SUB CONDUCEREA P.C.R., ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

LADISLAU GERGELY

„S-a creat o adevărată frăție între oamenii muncii de pe aceste meleaguri care, unindu-și eforturile pentru făurirea unei vieți mai bune, mai fericite nu țin seama de nici o deosebire de naționalitate".

NICOLAE CEAUȘESCU

În țara noastră, frăția și unitatea oamenilor muncii români și ai naționalităților conlocuitoare au rădăcini adînci. Secole de-a rîndul, masele muncitoare, fără deosebire de naționalitate, avînd aceleași interese și năzuințe și-au găsit în mod firesc drumul înțelegerii și al colaborării frățești, deși n-au lipsit nici încercările de dezbinare din partea claselor exploatatoare. Filele istoriei patriei consemnează numeroase asemenea momente: Bobîlna, cînd oastea țărănească revendica drepturi în numele „comunității țăranilor români și maghiari"; războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja, participarea țărănimii române și maghiare la războaiele grele purtate de Iancu de Hunedoara împotriva jugului otoman, înrolarea puternicului detașament de secui sub steagul lui Ștefan cel Mare la bătălia de la Podul Înalt, participarea românilor la lupta dusă de curuții lui Francisc Rákoczi II. De asemenea, în timpul ridicării lui Horia, Cloșca și Crișan, sute de iobagi maghiari și sași s-au alăturat răsculaților, iar ulterior, în preajma anului 1848, Ecaterina Varga s-a pus în slujba cauzei țărănimii române din Munții Apuseni, după cum Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac și Avram Iancu aveau să fie partizani ai colaborării și unirii în luptă a revoluționarilor români și maghiari.

Odată cu apariția proletariatului în arena politică a țării, cu răspîndirea ideilor socialiste, s-au deschis noi perspective pentru înțelegerea pe un plan superior a comunității de interese și pentru realizarea unității de luptă a celor exploatați, indiferent de naționalitate.

Lupta pentru apărarea intereselor economice s-a împletit treptat cu lupta în vederea cuceririi de drepturi politice și la Satu-Mare. Cu o organizație politică încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, conducătorii proletariatului sătmărean au dus o activitate intensă pentru răspîndirea marxismului, pentru organizarea luptei muncitorimii, indiferent de naționalitate. Muncitorii români și maghiari sătmăreni au dat mai multe bătălii comune pentru obținerea unor revendicări ale lor privind condițiile de muncă și de viață, precum și pentru unele revendicări cu caracter politic. Astfel, am aminti grevele reușite ale

lucrătorilor zidari[1] din 5 iulie 1901, ale muncitorilor constructori[2] din 1904, ale muncitorilor de la Fabrica de cherestea[3] din 21 iulie 1906, ale lucrătorilor croitori[4] din august 1907 și demonstrația din mai 1912[5] împotriva războiului și pentru votul universal. Participarea comună, fără deosebire de naționalitate, la luptele economice și politice ale muncitorimii atît din Satu-Mare cît și din alte orașe au fost susținute atît de către conducerea socialiștilor din Transilvania cît și din întreaga țară. Partidul Socialist din România a arătat în repetate rînduri că sprijină lupta naționalităților conlocuitoare din țara noastră. În Declarația din 13 februarie 1919 se arată că P.S.R. „ca reprezentant al clasei muncitoare, își ia angajamentul de a lupta împreună . . . și socoate ca un punct al său de onoare, respectarea drepturilor minorităților de altă naționalitate, pe toate terenurile, economic, politic și cultural"[6].

Nobilele idealuri de prietenie și colaborare în luptă ale oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, care au luptat umăr la umăr pentru revendicările lor în ciuda brutalităților forțelor polițienești și jandarmerești, au fost preluate și îmbogățite, în lumina învățăturii marxist-leniniste pe principiul luptei de clasă, de către Partidul Comunist Român. Încă de la începutul glorioasei sale existențe P.C.R. a înscris în programul său lichidarea oricărei forme de asuprire socială și discriminare națională, prin egalitatea în drepturi a naționalităților conlocuitoare cu poporul român. În pofida condițiilor grele de desfășurare a activităților revoluționare, comuniștii, mobilizînd și alte forțe democratice și progresiste, au îmbinat lupta împotriva exploatării capitaliste și moșierești cu lupta perseverentă pentru lichidarea oricărei forme de asuprire națională și au atras în rîndurile lor pe cei mai buni fii ai maselor muncitoare, fără deosebire de naționalitate.

Crearea P.C.R. a constituit începutul unei puternice acțiuni de angajare a maselor, indiferent de naționalitate, din uzine, de la sate, din armată în procesul de înnoire și de transformare a societății. Deși Partidul Comunist Român a fost silit să activeze, la puțin timp după crearea sa, în condițiile ilegalității, existența unei organizații revoluționare a comuniștilor, a dinamizat și a unit capacitățile de luptă ale oamenilor muncii.

P.C.R. și-a manifestat cu putere rolul său de organizator revoluționar al maselor, care luptau pentru îmbunătățirea situației lor, împotriva nedreptăților la care erau supuse de regimul burghezo-moșieresc. În acest context se înscriu acțiunile muncitorilor români și maghiari sătmăreni concretizate prin grevele pentru contractul colectiv din iunie și decembrie 1929 de la fabrica de vagoane „Unio" și de la Uzina electrică, manifestația antirăzboinică din 1 august 1932, greva de solidaritate cu luptele de la Grivița, din 20 februarie 1933, greva lucrătorilor coritori din martie 1935, pentru mărirea salariilor

---

[1] *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1902 évben*, Budapesta, 1903, p. 32.
[2] *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904 évben*, Budapesta, 1905, p. 104.
[3] *Népszava* din 23 și 24 iunie 1906.
[4] *Adevărul* din 20 august 1907.
[5] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei, 1961, p. 317.
[6] *Socialismul* din 17 februarie (2 martie) 1919.

și pentru 8 ore de lucru, și cea a unui grup de muncitori de la „Unio" din august 1936 împotriva concedierii unor colegi ai lor.

Oamenii muncii sătmăreni au înțeles că făurirea unității de luptă a muncitorimii exploatate, fără deosebire de naționalitate, este cheia victoriei împotriva exploatatorilor comuni. O rezoluție din 1925 a Comitetului Regional din Transilvania relevă cu putere ideea că „noi comuniștii și toată muncitorimea română sprijină lupta tuturor minorităților naționale" și că această „luptă a românilor și a minorităților naționale poate să ducă la un rezultat numai atunci dacă e legată de lupta muncitorimii din întreaga țară"[7].

În condițiile ilegalizării, P.C.R. a îndrumat și a sprijinit îndeaproape organizațiile sale să-și organizeze lupta pentru întărirea legăturilor cu masele, să-și extindă activitatea pe mai multe planuri, să-și mute centrul activității politico-organizatorice în fabrici și uzine și să caute noi forme pentru îmbinarea muncii legale cu cea ilegală. Astfel, s-au luat măsuri organizatorice la Satu-Mare încă din 1924 ca la „Unio", „Princz" și la alte uzine să se adapteze și să organizeze munca revoluționară conform condițiilor ilegale atît pe linia P.C.R. cît și U.T.C.-lui[8].

Încă din această perioadă P.C.R. pentru a întări legăturile cu masele și pentru a folosi condițiile date de activitatea unor organizații politice de mase legale a trecut la înființarea acestora. Una dintre acestea a fost Blocul Muncitoresc-țărănesc, care a avut o deosebită importanță în educarea revoluționară a maselor muncitoare prin mobilizarea largă a muncitorilor și țăranilor, a unor pături ale micii burghezii orășenești, intelectualității fără deosebire de naționalitate, la lupta împotriva claselor exploatatoare și a regimului burghezo-moșieresc. Comitetele de acțiune ale B.M.Ț.-lui încă din 1926 s-au pregătit pentru participarea în campania electorală pentru alegerile parlamentare. Într-un manifest al B.M.Ț.-ului din Satu-Mare muncitorii și țăranii naționalităților conlocuitoare erau chemați spunînduli-se „Veniți alături de noi în lupta pentru dărîmarea oligarhiei, numai așa veți asigura o dezvoltare liberă"[9], iar pe listele de propuneri depuse în 1926 erau atît români cît și maghiari[10]. Importanța pe care a dat-o P.C.R. și în această perioadă luptei comune reiese și din rezoluția plenarei din 1929 a P.C.R. care arată că „o deosebită atenție trebuie acordată minorităților naționale . . . și conduse luptele lor împotriva asupririi".

La marile bătălii de clasă din perioada crizei economice a participat și muncitorimea sătmăreană luptînd împotriva concedierilor, a reducerilor de salarii, descalificări profesionale și pentru drepturi egale ale naționalităților conlocuitoare. Organizația județeană și locală P.C.R. a scos și răspîndit mai multe manifeste pe această temă subliniind că „numai lupta comună revoluționară a maselor române și maghiare sub stindardul roșu al partidului

[7] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare Arhiva I.S.I.S.P.), Cota A IX-15.
[8] Arhiva I.S.I.S.P., Cota B VIII-31.
[9] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 159, Unitate de păstrare 40.
[10] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 159, Unitate de păstrare 15.

comunist . . . poate să schimbe situaţia noastră nenorocită“[11]. În alt loc, tot un manifest din 1932, atrage atenţia comuniştilor şi uteciştilor sătmăreni că „Uitaţi-vă la Fabrica „Unio“, proprietatea lui Papp Otto şi asociaţilor săi. Lucrătorii sînt aruncaţi în masă pe stradă, care şi pînă acuma aveau o plată de mizerie, — fără deosebire de naţionalitate“[12]. La întărirea exploatării, asupririi, teroarei, masele largi muncitoare, fără deosebire de naţionalitate răspund prin luptă şi prin acţiuni care capătă un caracter tot mai ascuţit. Într-un manifest ediatat de organizaţia P.C.R. şi U.T.C. din Satu-Mare se arată că „Fabrica de vagoane „Unio“ concediază continuu pe muncitori ca ulterior să reprimească o parte din ei cu un salariu înjumătăţit. La Fabrica de maşini „Princz“ se lucrează în fiecare a doua săptămînă şi la salarii care abia îţi sînt îndestulătoare“[13]. Deosebit de reuşite au fost demonstraţiile din 1 august 1932 organizată de P.C.R., acţiune la care „s-a lansat manifeste, au cîntat şi au rostit lozinci“[14] sau a uteciştilor din 4 septembrie 1932 unde „muncitorii tineri fără deosebire de neam“[15] au manifestat împotriva crizei, contra scumpetei şi a concedierilor, pentru folosirea liberă a limbii materne. Nici militarii n-au rămas în afara mişcărilor revoluţionare. O companie a Regimentului 87 din Satu Mare a fost dizolvată pentru că s-a ridicat împotriva regimului inuman de cazarmă[16], iar în altele s-au format celule comuniste[17].

La finele aceluiaşi an a luat o amploare şi acţiunea şomerilor, rămaşi fără lucru ca urmare a unor măsuri luate la fabrica „Unio“. Comuniştii sătmăreni arătau şomerilor români şi maghiari că „pentru îndeplinirea revendicărilor voastre nu e nevoie decît de o acţiune curajoasă, pătrunsă de spiritul conştiinţei de clasă“[18]. Deosebit de fructuoasă a fost conlucrarea comuniştilor şi uteciştilor, indiferent de naţionalitate, pentru răspîndirea de manifeste şi alte materiale revoluţionare în apropiere de fabrici şi uzine, în diferite străzi ale oraşului[19], precum şi acţiunile organizate în sprijinul deţinuţilor politici din închisoarea Satu-Mare[20].

În timpul eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti, organizate şi conduse de partidul comunist, muncitorimea sătmăreană a organizat acţiuni de solidaritate, la care au participat atît români cît şi maghiari în spiritul rezoluţiei Conferinţei din februarie 1933 a comitetului Regionalei din Ardeal al P.C.R., care arăta că şi în continuare „trebuie creată amiciţia între muncitorii minoritari şi muncitorii români“[21].

---

[11] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 10, dosar 2510, fila 336.
[12] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 10, Unitate de păstrare 191.
[13] Arhiva I.S.I.S.P., Cota A. XVI-58.
[14] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 10, Unitate de păstrare 172.
[15] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 106, Unitate de păstrare 152.
[16] *Vörös Erdély* din 1 noiembrie 1932.
[17] *Tömegharc* din ianuarie 1933.
[18] *Szatmári Kommunista* din decembrie 1932.
[19] Arhiva C.C., fond 50, dosar 2679; *Szamos* din 17 februarie 1932.
[20] Arhiva C.C., fond 10, Unitate de păstrare 220, fila 19.
[21] *Tömegharc* din ianuarie 1933.

Tot în spiritul acesta arăta tineretului român în coloanele sale „Tînărul Leninist", organul central al U.T.C.: „Nu uitați că dușmanii voștri sînt fabricanții, bancherii și moșierii de orice neam și că ei sînt și dușmanii fraților noștri, muncitori și țărani de altă limbă. De aceea lupta împotriva capitaliștilor trebuie s-o duceți împreună cu frații voștri de alt neam"[22].

În această perioadă apar noi dovezi care cimentează și mai mult lupta comună a muncitorilor de altă naționalitate nu numai la Satu-Mare ci și în alte orașe ale țării. În timpul luptei antifasciste aceasta se impune cu atît mai mult cu cît în acea perioadă acțiunile „dezlănțuite contra maselor muncitoare ale naționalităților subjugate întreceau tot ce s-a săvîrșit pînă acum ca prigoană națională în România burghezo-moșierească"[23]. Pe baza așa zisei legi „pentru apărarea muncii naționale" s-a trecut la concedieri masive de muncitorii din rîndul naționalităților conlocuitoare. „La „Unio" Satu-Mare — arată un ziar al vremii — ... cu sutele sînt recrutați țăranii ... ca după o inițiere să fie concediați tot atîți muncitori minoritari"[24]. În asemenea situație, singura cale de ieșire din mizerie — suna unul din manifestele Secretariatului teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R. din octombrie 1935 — pentru salvarea voastră proprie și a familiilor voastre ... este drumul luptei comune, cel arătat de Partidul Comunist"[25].

P.C.R. a acordat o atenție însemnată realizării unor forme organizatorice de cuprindere a maselor de muncitori și țărani, a tuturor forțelor democratice din rîndurile naționalității conlocuitoare maghiare și a unirii luptei acestora cu lupta poporului român pentru drepturi și libertăți democratice, împotriva fascismului și a războiului. O contribuție de seamă la organizarea unor acțiuni de masă comune ale oamenilor muncii români și maghiari și-a adus-o MADOSZ-ul, organizație întemeiată în august 1934 sub îndrumarea P.C.R.

Odată cu creșterea pericolului fascist și a războiului, plenara V-a a C.C. al P.C.R. din august 1936 arăta că „naționalitățile asuprite din România n-au nimic de cîștigat ... din partea țărilor fasciste. Numai sugrumarea fascismului poate garanta lupta pentru egalitatea naționalităților, numai izbînda clasei muncitoare poate garanta sigur naționalităților asuprite eliberarea lor națională"[26].

În noiembrie 1938 Madosz-ul a adresat un memoriu către guvernul român și partidelor nefasciste în care arăta necesitatea intensificării luptei comune a maselor populare maghiare cu poporul român împotriva agresiunii fasciste. În presa comunistă de partid se arăta de asemenea că „masele maghiare trebuiesc lămurite printr-o muncă tenace că originea asupririi naționale nu este poporul român, care și el este asuprit, ci capitalul financiar român, fascismul român"[27]. De asemenea, comuniștii maghiari arătau maselor populare

[22] *Tînărul leninist* din ianuarie 1933.
[23] *Scînteia*, din martie 1934.
[24] *Vörös Erdély* din mai 1935.
[25] Arhiva I.S.I.S.P., Cota A. XIX-33.
[26] Arhiva I.S.I.S.P., Cota A. XX-3.
[27] *Igazság* din iulie 1939.

maghiare să „fie alături de muncitorii și țăranii români, fiindcă ei nu sînt vinovați de teroarea josnică a capitaliștilor români“[28].

În iulie 1939 cu ocazia comemorării a 90 de ani de la moartea lui Petőfi prin serbări populare organizate de MADOSZ în mai multe orașe din țară, la Satu-Mare peste 1 000 de persoane au manifestat solidaritatea forțelor democratice, indiferent de naționalitate. La aceste acțiuni s-a putut vedea „participarea activă la serbare a reprezentanților muncitorimii române“[29]. În asemenea context nu mai prezintă o surpriză cînd în rapoartele oficilae locale din Satu-Mare găsim constatări că „ungurii au dat caii pentru rechiziție, spunînd că-i dai mai bucuroși la români decît lui Horthy“[30], sau că tineri maghiari au atacat „pe un măcelar care aducea elogii, prin cîntece, lui Hothy“[31].

Lupta comună s-a manifestat și în rîndul femeilor sătmărene care „conștiente de forțele lor și de datoria lor“, la 20 decembrie 1939, au demonstrat în fața primăriei pentru ajutorarea familiilor celor concentrați[32].

Anul 1940 reprezintă o filă neagră în istoria orașului Satu-Mare, ca urmare a dictatului de la Viena. În ciuda manevrelor la care au recurs, fasciștii din Ungaria și România nu au reușit să dezbine unitatea de luptă a oamenilor muncii români și maghiari nici la Satu-Mare. În perioada ocupației horthiste, masele muncitoare maghiare s-au solidarizat cu lupta dreaptă a populației românești, „luînd apărarea muncitorimii de nație românească“[33].

În anii celei de a doua conflagrații mondiale, organizînd rezistența antifascistă a maselor, comuniștii s-au sprijinit pe cele mai bune tradiții ale oamenilor muncii români și ale naționalităților conlocuitoare dobîndite în lupta pentru eliberarea lor socială și națională.

Transformările revoluționare începute încă din primii ani de după eliberare au pus capăt pentru totdeauna exploatării și asupririi oamenilor muncii, deschizînd orizonturile largi ale unei vieți noi și fericite.

Cronica vie a ultimilor treizeci de ani de istorie nouă a milenarului oraș Satu-Mare înregistrează cu mîndrie pasiunea și entuziasmul cu care locuitorii săi, indiferent de naționalitate, călăuziți de ideile și țelurile partidului, s-au angrenat cu toată energia lor în opera constructivă de o măreție fără precedent pe meleagurile românești.

---

[28] *Ibidem*, din decembrie 1939.
[29] *Ibidem*, din august 1939.
[30] *Arhivele Statului din Satu Mare*, Fondul Prefecturii județului Satu-Mare, dosar 70/1939, fila 31.
[31] *Ibidem*.
[32] *Scînteia* din 23 februarie 1940.
[33] *Tribuna Ardealului* din 19 ianuarie 1941.

DE LA LUTTE COMMUNE DES TRAVAILLEURS ROUMAINS ET HONGROIS DE SATU-MARE MENÉE SOUS LA DIRECTION DU P.C.R.

(Résumé)

Dans la Roumanie, l'unité fraternelle entre le peuple roumain et les nationalités cohabitantes, la solution marxiste-léniniste de la question nationale représente une des grandes victoires politiques de l'ordre socialiste. Les relations fraternelles entre les travailleurs roumains et ceux appartenant aux nationalités cohabitantes, ont des bases profondes dans l'histoire, elles se sont réalisées le long des temps. De la multitude des aspects du problème l'exposé englobe des nouveaux aspects de la lutte commune, portée sur les contrées de Satu-Mare, sous la direction du P.C.R., dans la période entre les deux guerres mondiales.

Encore depuis sa fondation, le Parti Communiste Roumain, a élevé sur un échelon plus haut l'unité de lutte, a attiré dans ses rangs — comme s'est passé aussi à Satu-Mare — les meilleurs fils de la classe ouvrière et des larges masses populaires, sans différence de nationalité. Dans ce contexte s'inscrivent les actions des travailleurs de Satu-Mare pour le contract collectif de Juin et Décembre 1929 de la fabrique des vagons „UNIO" et de la centrale électrique, la manifestation contre la guerre du 1 août 1932, le grève de solidarité avec les luttes de la Griviţa du 16 février 1933, le grève des ouvriers du mars 1935, pour l'augmentation des salaires et pour les 8 heures du travail et le grève d'un groupe des travailleurs de la fabrique „Unio" du août 1936 contre le licenciement des quelques-uns des leurs collègues, et des autres.

Les actions ci-dessus mentionnées et beaucoup des autres ont démontrées avec fermeté que les communistes ont combattu continuellement la politique de discorde nationale, menée par les gouvernements réactionnaires, ont démasqué la propagande chauvine, indifféremment d'où elle este partie, et ont promu conséquemment la cause noble de la fraternité du peuple roumain avec les nationalités cohabitantes.

ACȚIUNILE MILITARE PENTRU ELIBERAREA ORAȘULUI SATU-MARE ȘI A ÎMPREJURIMILOR SALE, OCTOMBRIE 1944.

Colonel MIHAI INOAN

A doua jumătate a lunii octombrie a anului 1944 avea să adauge un nou episod eroic — cu semnificații de cotitură istorică — în șirul numeroaselor momente de glorie cunoscute de orașul Satu Mare de-a lungul existenței sale și a luptelor pe care le-a dus pentru apărarea libertății și ființei lui. La 25 octombrie, acest străvechi oraș, și împrejurimile sale, au trăit momentul înălțător al eliberării de sub jugul cotropitorilor fasciști.

Luptele pentru eliberarea orașului și zonei Satu Mare se înscriu ca un moment de mare însemnătate politico-militară în ansamblul bătăliilor purtate de armata noastră, umăr la umăr cu armata sovietică, pe frontul războiului antihitlerist, război în care se angajase România cu toate resursele sale materiale și umane, odată cu declanșarea insurecției naționale antifasciste din august 1944.

După cum se vede, efortul luptei de eliberare a municipiului și a celorlalte localități sătmărene a fost susținut de forțe din afara Sătmarului, respectiv de trupele române și sovietice. Dar acest efort nu poate fi despărțit de rezistența antifascistă a populației sătmărene; el nu poate fi privit în afara sprijinului acordat de locuitori sub multiple forme unităților militare, în afara acțiunilor curajoase ale acestora, a jertfelor pe care le-au dat în timpul îndeplinirii unor misiuni de informare și de călăuzire a unităților românești și sovietice[1]; după cum nu poate fi privit nici în afara sprijinului indirect primit de trupele eliberatoare, prin faptul că mii de cetățeni de pe aceste meleaguri au refuzat să se supună ordinelor de încorporare în armatele hortiste[2].

În studiile tactico-operative alcătuite de specialiștii români, luptele din nord-vestul țării sînt grupate în așa-numita „Operație Cluj", care este subîmpărțită la rîndul ei în trei etape, ultima etapă incluzînd și luptele din zona Satu Mare-Carei, care devenise obiectivul final al operațiunilor pentru nimicirea grupărilor de forțe germano-hortiste din partea de nord-vest a țării[3].

În consecință, eliberarea orașului Satu Mare și a împrejurimilor sale se cere privită ca o încununare a luptelor anterioare duse cu vitejie și stoicism

---

[1] Arhiva Muzeului militar central, dosarul nr. 70, vol. 6, p. 132—136.

[2] *România în războiul antihitlerist*, Ed. militară, 1966, p. 263—264 și 266—267.

[3] Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosarul nr. 3/1, fila 186; ibidem dosarul nr. 3/12, fila 210; *Istoria Velijkoi otecesvennoi voinî, Sovetskovo Soiuza*, 1941—1945, Voennoe izdatelstvo, Moskva, 1962, Tom. 4. 281, 310.

de ostaşii români şi sovietici în întregul spaţiu transilvan[4]. Nemijlocit, acţiunile din această zonă au început în dimineaţa zilei de 21 octombrie, prin efortul conjugat al Corpurilor 2 şi 6 din Armata 4 română care se angajaseră într-o încleştare înverşunată pe direcţiile de acces spre aliniamentul Satu Mare-Carei, precum şi a forţelor de la aripa stîngă a Armatei 40 sovietică, după ce acestea pătrunseseră spre Satu Mare dinspre est, pe valea Someşului. În fîşia care cuprindea oraşul Satu Mare şi împrejurimile sale au acţionat îndeosebi Diviziile 11 infanterie, 1 şi 8 cavalerie din Corpul 2 armată şi Divizia 133 infanterie sovietică „Smolensk".

Trupele duşmane erau constituite — sub comandament german — din unităţile hortiste ce au aparţinut fostei „Armata 2 maghiară ardeleană". (care se destrămase în luptele anterioare)[5], subunităţi din fostul „Corp secuiesc de apărare a graniţelor", care, de asemenea, fusese descompus[6], şi unităţi hitleriste între care a avut un rol mai activ Divizia 4 vînători de munte.

Dispunerea forţelor proprii şi adverse, precum şi acţiunile din zonă sînt ilustrate, în linii generale, în schema anexată (fig. 1). Reţinem din schemă insistenţa asupra spaţiului de la sud şi sud-vest de Satu Mare, iar faptul se explică prin aceea că în acest spaţiu a fost organizată principala rezistenţă inamică[7], cu scopul de a cîştiga timp pentru regruparea forţelor sale în partea de nord-est a Ungariei şi de sud a Cehoslovaciei. Desigur, şi la est de Satu Mare au fost destule centre de încleştare, însă cu un rol şi o amploare mult mai reduse.

În dimineaţa zilei de 21 octombrie, Armata 4, după ce a înfrînt rezistenţele germano-fasciste de pe aliniamentul Tătărăşti, Răteşti, vest Stîna, est Babţa, est Bogdand, Chiejd, Bobota, a reluat ofensiva pentru a ajunge pe aliniamentul Satu Mare-Carei, realizînd, în două zile, o înaintare de peste 40 km cu flancul stîng, pe direcţia principală şi aproximativ 10 km cu flancul drept, pe direcţia Satu Mare. În zilele următoare, pe măsură ce trupele noastre se apropiau de obiectivul final, duşmanul a opus o rezistenţă din ce în ce mai înverşunată, urmărind să oprească, cu orice preţ, forţele Armatei 4 la sud de Satu Mare şi Carei.

---

[4] Ofensiva a început în dimineaţa zilei de 9 octombrie din Podişul Transilvaniei, îndeosebi în zona Tîrgu Mureş—Luduş—Turda.

[5] După pierderea Clujului şi încercarea nereuşită de a rezista în Munţii Meseşului şi pe valea Someşului, comandamentul Armatei 2 a pierdut controlul asupra unităţilor sale, iar, la 15 octombrie, comandantul armatei — generalul Veress Lajos — a fost arestat de către comandamentul german; cea mai mare parte a unităţilor aflate la nord-est de Satu Mare s-au predat trupelor sovietice; unităţile maghiare din zona Satu Mare—Carei—Sărmăşag—Homorodul de Jos au fost menţinute sub comandament german (Vezi Arhiva Institutului de istorie militară — Budapesta —, fondul Béke elök, II csomo, "A 2 hds. harcai Erdély földjén").

[6] „Corpul secuiesc . . ." fusese alcătuit din circa 27 batalioane „de grăniceri" şi 5 „grupuri de vînători-grăniceri" dintre localnici; în octombrie 1944, aceste unităţi au luptat alături de cele ale armatei regulate, parte din ele fiind nimicite sau luate în captivitate; în zona sătmăreană luptau unele care s-au retras cu armata regulată, precum şi batalioane din Acîş şi Mădăras.

[7] Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosarul nr. 4/225, filele 278—298.

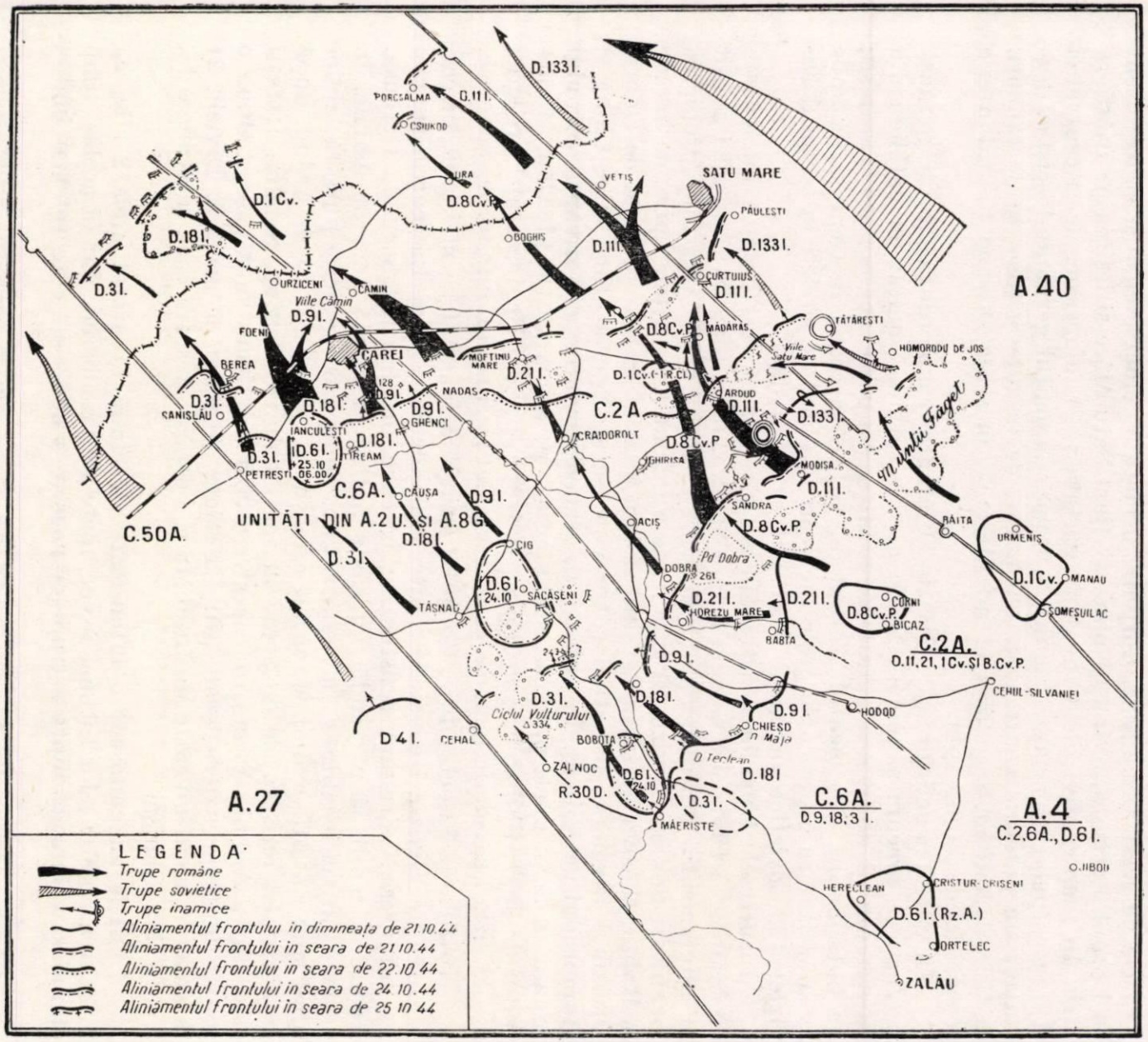

Fig. 1. Operațiunile Armatei 4 române în nordul Transilvaniei.
Lupte din perioada 21 octombrie — 25 octombrie 1944.

Corpul 2 armată (diviziile 11 și 21 infanterie, 1 cavalerie și 8 cavalerie purtată) se afla cu diviziile din primul eșalon pe aliniamentul Gerăușa, Șandra (diviziile 11 și 8 infanterie), Stîna, est Babța (Divizia 21 infanterie).

De pe acest aliniament, Corpul 2 armată a reluat ofensiva, concomitent cu Corpul 6 armată, avînd ca obiectiv final Satu Mare și ieșirea pe frontiera țării. În timp ce diviziile 8 cavalerie purtată și 21 infanterie, de la centrul și stînga corpului de armată, înaintau, Comandamentul germano-fascist a dezlănțuit un puternic contraatac, cu unități de infanterie însoțite de tancuri, în fîșia de acțiune a Diviziei 11 infanterie și în cea a Diviziei 133 infanterie sovietică, de la dreapta.

În vîltoarea acestor lupte Divizia 11 infanterie a pierdut dealurile Gerăușa și Verticel, precum și jumătatea de nord a satului Șandra; un batalion din Regimentul 2 dorobanți a fost încercuit și în parte decimat în Tătărești; un batalion din Regimentul 3 dorobanți a fost încercuit la Gerăușa de unde avea să iasă cu prețul unei grele încercări și a multor jertfe[8]; în sectorul Diviziei 133 sovietice inamicul a ocupat satul Medișa.

Insuccesele trupelor noastre din acest sector au fost parțial compensate de înaintarea Diviziei 8 cavalerie spre Șandra, încît pînă în seara zilei a ieșit pe aliniamentul dintre marginea de vest a satului și pădurea din apropierea localității Beltiug. Divizia 21 infanterie a înfrînt rezistențele opuse de inamic la Babța, Racova și Hurez, reușind să iasă pînă în seara zilei la est de Dobra. Divizia 1 cavalerie, înaintînd către Viile Satu Mare, a ajuns între Chilia și Homorodul de Mijloc[9]. În aceeași zi, trupele sovietice din dreapta corpului român au făcut unele progrese, stabilindu-se pe aliniamentul Cicîrlău, Homorodul de Jos[10], Chilia; în cadrul acestor trupe lupta și Regimentul 1 artilerie, din Divizia 1 cavalerie română, care fusese dat în sprijinul infanteriei sovietice.

În ziua de 22 octombrie, Corpul 2 armată a înaintat cu mai mult succes. La dreapta, Divizia 1 cavalerie a intrat în Viile Satu Mare. La centru, Divizia 11 infanterie, zdrobind rezistențele inamice pe direcția Socond, Gerăușa, Ardud, a reușit să pătrundă, cu toată îndîrjirea manifestată de inamic, în această ultimă localitate. În același timp, Divizia 8 cavalerie purtată, acționînd spre Rătești, Ardud, Mădăras, a reușit să ajungă la vest de Ardud, după ce a zdrobit rezistențele dușmane în spațiul dintre Beltiug, Șandra, Rătești și pădurea Ardud. Avangarda acestei divizii a pătruns în Mădăras, după o scurtă luptă pe liziera localității. La stînga corpului de armată, Divizia 21 infanterie, înaintînd către Moftinul Mare, a depășit în seara zilei, cu avangarda, localitatea Ghirișa.

Luptele au cunoscut o intensitate crescîndă în următoarele 2 zile, ca urmare a rezistențelor tot mai înverșunate ale inamicului, dar în același timp elanul și voința de luptă a trupelor noastre a cunoscut cote tot mai înalte,

---

[8] Vezi, General-maior Alecu Nicolae, *Dorobanții Regimentului „3 Olt"*, Editura militară, 1968, p. 81—92.

[9] Of. Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosarul nr. 4/225, fila 278.

[10] *Graiul Nou* (ziar al Direcției politice al Frontului 2 Ucrainean), anul I, nr. 12, din 23 octombrie 1944.

pe măsura apropierii de frontiera de nord-vest a patriei. Unităţile române au luptat pentru fiecare localitate, pentru fiecare cotă de teren, cîştigînd poziţii importante, însă spre seara zilei de 22 octombrie au fost oprite în faţa unei linii continue de foc pe aliniamentul Amaţi, ferma Homorod, pădurea Composesoratului, pădurea Cioncheşti, Gelu, Terebeşti, Ghilvaci, Moftinu Mare.

De pe aceste poziţii, trupele române şi sovietice, au executat — în timp ce cu o parte din forţe menţineau contactul de foc cu inamicul — o acţiune de restructurare a dispozitivului, în vederea atacului final asupra unităţilor germano-hortiste care se cramponau de Satu Mare.

În prima parte a zilei de 24 octombrie Divizia 11 infanterie a cucerit în lupte grele un şir de poziţii din apropierea nemijlocită a oraşului, încît Regimentul 3 dorobanţi a ajuns la 1 km sud de oraş, acţionînd în cooperare cu Regimentul 651 infanterie sovietic şi, alternativ, cu Regimentul 683 sovietic. Divizia 8 cavalerie, încercînd să învăluiască pe la vest pădurea Composesoratului, s-a izbit de puternice rezistenţe, astfel că a trebuit să atace, în legătură cu Regimentul 11 călăraşi din Divizia 1 cavalerie, pentru a-şi deschide drumul. Spre seară, unităţile diviziei au reuşit să cucerească, cu flancul stîng, localitatea Gelu şi să depăşească, cu flancul drept, ferma Homorod.

Divizia 1 cavalerie din eşalonul 2 al corpului a constituit o grupare compusă din Regimentul 1 şi 2 roşiori, cu care avea să atace din zona Ardud către Terebeşti şi Doba, concomitent cu dezvoltarea atacului diviziilor 11 infanterie şi 8 cavalerie purtată, direct spre Satu Mare.

Divizia 21 infanterie, după ce a înfrînt rezistenţele de pe aliniamentul Pişcari, Crişeni, Terebeşti, Moftinul Mare, a reuşit să elibereze şi să depăşească aceste localităţi.

În acest timp, unităţile Diviziei 133 sovietice au cucerit localitatea Păuleşti şi alte cîteva poziţii din partea de sud-est a oraşului.

Situaţia creată spre seara zilei de 24 octombrie demonstrează că eliberarea oraşelor Satu Mare şi Carei devenise iminentă.

Armata 4 şi-a regrupat forţele pentru a învălui oraşul Satu Mare pe la vest şi Careiul pe la est şi vest, pe două direcţii convergente[11].

Asaltul general a început în jurul orelor 17,00, dar pe direcţia oraşului Satu Mare a fost oprit, putînd să fie reluat după lăsarea întunericului. În tot cursul nopţii de 24 spre 25 octombrie s-au dus lupte îndîrjite.

În cartierele mărginaşe ale oraşului au angajat lupte unităţile sovietice, precum şi Regimentul 3 dorobanţi care avea misiunea, în cadrul Diviziei 11 infanterie, să ocolească oraşul şi să iasă la extremitatea nordică a acestuia.

Înfrîngînd rînd pe rînd rezistenţele fasciste care se cramponau de fiecare clădire, de fiecare cută de teren, ostaşii români şi sovietici au înaintat pas cu pas. După unele restructurări de dispozitiv, atacul a fost reluat la ora 6,00. Timp de 4—5 ore, ostaşii români şi sovietici au atacat cu înverşunare, luptînd

[11] Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosarul nr. 3/12, fila 294. Ordinul de operaţii nr. 49 al Armatei 4.

pe alocuri corp la corp[12]. În acest timp, unităţile române ce acţionau în zona Careiului, au eliberat oraşul, iar la orele 9,00 au atins frontiera. Către prînz, steagul biruinţei flutura şi deasupra oraşului Satu Mare, trupele Armatei 4 române şi 40 sovietice depăşind aliniamentul Satu Mare-Carei care fusese stabilit iniţial.

În dimineaţa zilei de 25 octombrie, comandantul Armatei 4 române, generalul Gh. Avramescu, expedia preşedintelui Consiliului de Miniştri o telegramă în care anunţa că trupele noastre au cucerit „prin lupte grele frontiera de nord-vest a României, eliberînd pe vecie ultimul colţ robit al pămîntului românesc; în acest moment înălţător, împărtăşim domniei voastre şi guvernului ţării, bucuria şi mîndria acestui fapt de arme“[13]. La rîndul său, ziarul *Timpul* din 25 octombrie 1944, anunţa că „începînd din zorii zilei, deasupra ultimelor două cetăţi româneşti din Ardealul de nord — Careii Mari şi Satu Mare — tricolorul nostru fîlfîie din nou biruitor ./. . . / Dincolo de frontieră. /. . . / cu începere de la orele 9,00 trec masiv, în cadenţa biruinţei, înfrăţite prin lupte şi belşug de jertfă, bravele trupe româno-ruse, soli ai eliberării celor robiţi şi soli ai libertăţii pe întinsul pustei ungare în care tirania îşi trăieşte ultimele clipe“.

[12] Alecu Nicolae, *Op. cit.*, p. 95—96.
[13] Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosarul nr. 4/225, fila 398.

THE MILITARY ACTIONS FOR THE LIBERATION OF SATU MARE AND ITS SURROUNDINGS, OCTOBER, 1944

(Summary)

The struggles for the liberation of the places in the Satu Mare-Carei zone are to be looked upon as a moment of great political-military significance roithin the framework of the battles fought by our army, shoulder to shoulder with the Soviet army, on the antifascist front; on the 25-th of October, 1944, they succeeded in liberating our national territory from under the yoke of Hitler and Horthy's invaders.

Actually, the actions carried on in this particular zone started on the morning of 21 October, as a result of the common efforts made by the II and VI Army Corps of the Romanian Fourth Army and the troops in the left flank of the Soviet Fourtieth Army. On the strip that included Satu Mare and its surroundings, the actions were carried on especially by the Romanian 1 -*st* Infantry and the 8 -*th* Cavalry Divisions and the Soviet 133 -*rd* Infantry Division.

After four days of fierce fights, the Romanian—Soviet troops reached the Satu Mare-Carei line and on the evening of 24 October the final attack was launched. The fights went on throughout the night, for the enemy opposed stubborn resistance. Making a new effort, the Romanian troops succeeded in liberating Carei and reaching the western frontier of Romania on the 25 -*th* of October; concomitantly, the Romanian 11 -*th* Infantry Division and the Soviet 133 -*th* Infantry Division completed the liberation of Satu Mare and towards midday drove the enemy units away on the other side of the frontier.

MONUMENTE DE ARHITECTURĂ POPULARĂ: BISERICILE DE LEMN DIN ZONA CODRU

I. IURAȘCIUC
S. ȘAINELIC

În zona etnografică Codru, — unde satele cufundate parcă în umbra codrilor seculari de fag și stejar, au o istorie frămîntată, asemănătoare celorlalte ținuturi din nord-vestul României — întreaga creație artistică populară lăsată moștenire contemporaneității, este o strălucită dovadă a priceperii, ingeniozității și iscusinței poporului nostru.

Construcțiile populare laice și religioase de aici reflectă gusturi artistice dintre cele mai rafinate[1] și cele mai felurite tehnici de construcție, încadrîndu-se totodată în acel omogen ținut al arhitecturii populare care este Nordul României[2].

Apariția mai multor lucrări despre bisericile de lemn ca monumente de arhitectură populară din zona Sălaj[3], Barcău-Crasna[4], Țara Chioarului[5], ca și a unor lucrări despre arhitectura populară laică[6], și în primul rînd valoarea artistică, arhitecturală și istorică a celor cîtorva biserici din Codru, prea puțin cunoscute în literatura de specialitate, a constituit îndemnul la alcătuirea acestei scurte lucrări cu caracter monografic.

Pentru o și mai bună înțelegere a problematicii ce se ridică în legătură cu bisericile de lemn din Codru, lucrarea este însoțită de o notă privind scurtul istoric al localităților în care se află aceste monumente (Vezi p. 202).

Bisericile de lemn sînt din bîrne așezate și îmbinate orizontal, pe verticală (sistem blockbau), pe un soclu scund de piatră de rîu și au o împărțire tradițională a spațiului longitudinal (tindă, naos și altar), impusă de materialele de construcție și de necesitățile de cult. Sînt de aceeași variantă, *a2*, a tipului de plan II, după tipologia bisericilor de lemn propusă de profesorul Virgil

---

[1] Tancred Bănățeanu, *Arta populară din Nordul Transilvaniei*, Buc., 1968, pp. 57—58.

[2] Paul Petrescu, *Arhitectura*, în *Arta populară românească*, Ed. A.R.S.R., Buc., 1969, p. 105.

[3] Ioana Cristache Panait și I. Scheletti, *Bisericile de lemn din Sălaj*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XL, Nr. 1, 1971, pp. 31—40.

[4] Ioan Godea, *Monumente de arhitectură populară din nord-vestul României*, vol. I, *Biserici de lemn din zona Barcău-Crasna*, Oradea, 1972.

[5] Sabin Sainelic, *Arhitectura bisericilor de lemn din Țara Chioarului*, în *Marmația* II, Baia Mare, 1971.

[6] I. Iurașciuc, *Arhitectura populară și obiectele decorative de interior din zona etnografică Codru*, în *Satu Mare, Studii și comunicări*, 1972, pp. 311—338.

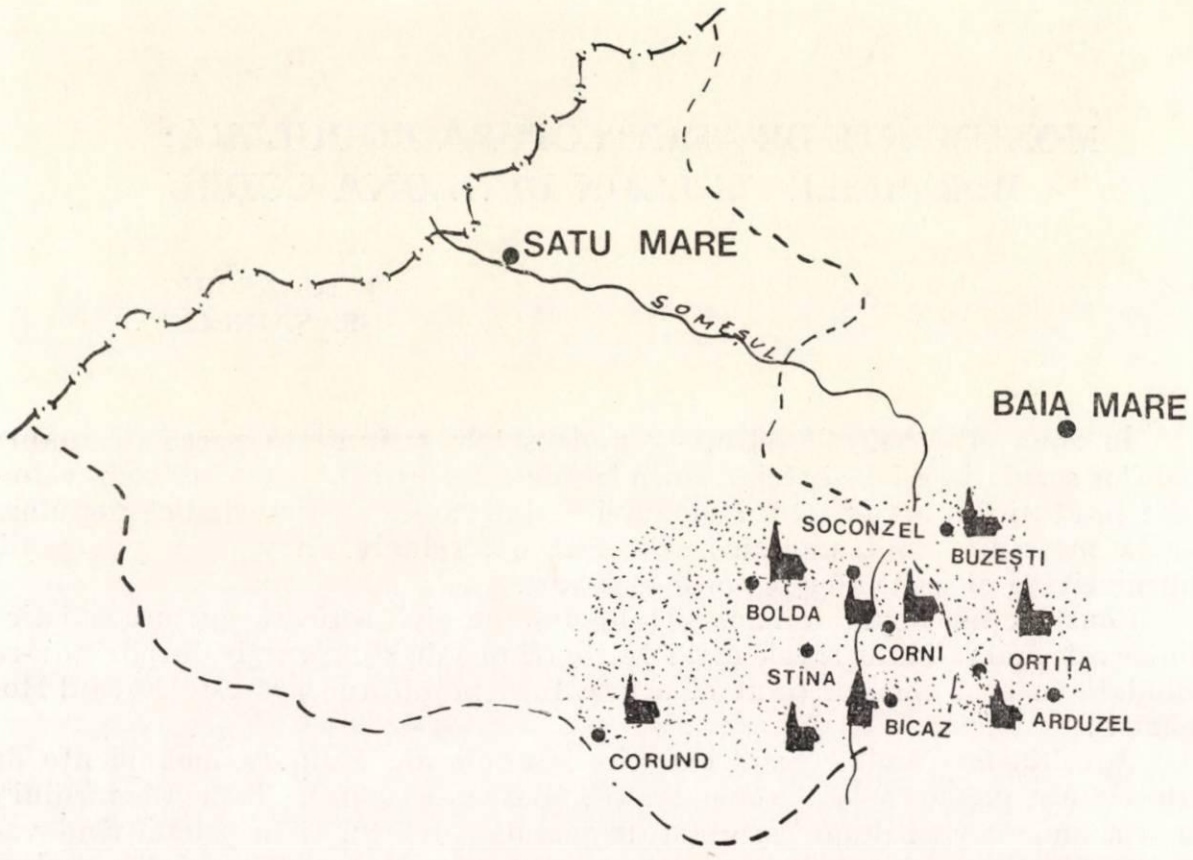

Fig. 1. Harta răspîndirii bisericilor de lemn în zona etnografică Codru.

Vătășianu[7] (planșele (XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII). Această variantă a tipului de biserică cu altarul retras, pentagonal, e cea mai frecventă în Transilvania[8], Moldova[9], în Țara Românească[10], unde constituie varianta dominantă.

Bisericile din Codru (fig. 1) au de regulă, altarul orientat spre est, unele fiind fără pridvor (Bicaz — fig. 2, Corni), iar altele avînd pridvorul cu stîlpi în fața tindei femeilor, pe latura de vest, unde se află și intrarea în biserică (Buzești — fig. 3, Bolda, Orțița — fig. 4, Stîna, Soconzel — fig. 5). În schimb, biserica din Arduzel (fig. 6) are pridvorul pe latura sudică, în dreptul tindei și naosului, unde se află și intrarea în biserică. La Corund (fig. 7), pridvorul este atît pe latura vestică, în dreptul tindei și intrării, cît și pe latura sudică,

[7] Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul bisericilor de lemn din Țările Române*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, vol. III, 1960, p. 29.

[8] Sabin Saineli c, op. cit., p. 285, Ioana Cristache Panait și I. Scheletti, p. cit,. p. 36 — unde se arată că în această mare zonă din 64 de biserici 32 sînt din această variantă.

[9] Ioana Cristache Panait și Titus Elian, *Bisericile de lemn din Moldova*, în *B.M.I.*, XLI, Nr, 2, 1972, pp. 39—59, (din 148 de biserici 21 au planul de bază de varianta a 2 a tipului II).

[10] Radu Creţeanu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București, 1968, pp. 38—46 (54 din 150 de biserici sînt de varianta a 2, II).

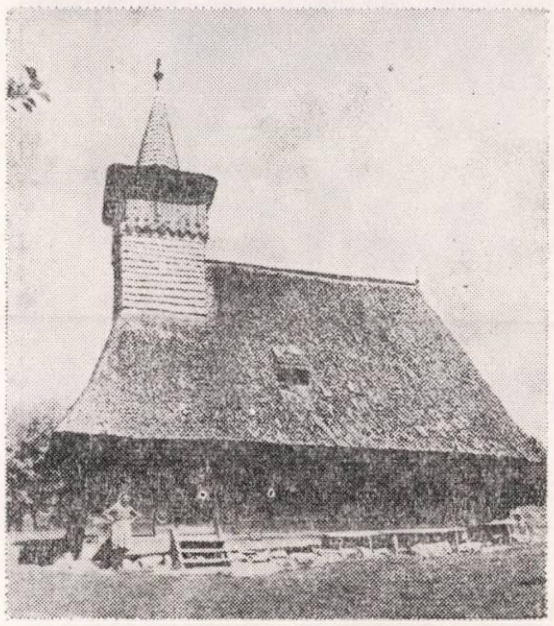

Fig. 2. Biserica din Bicaz.

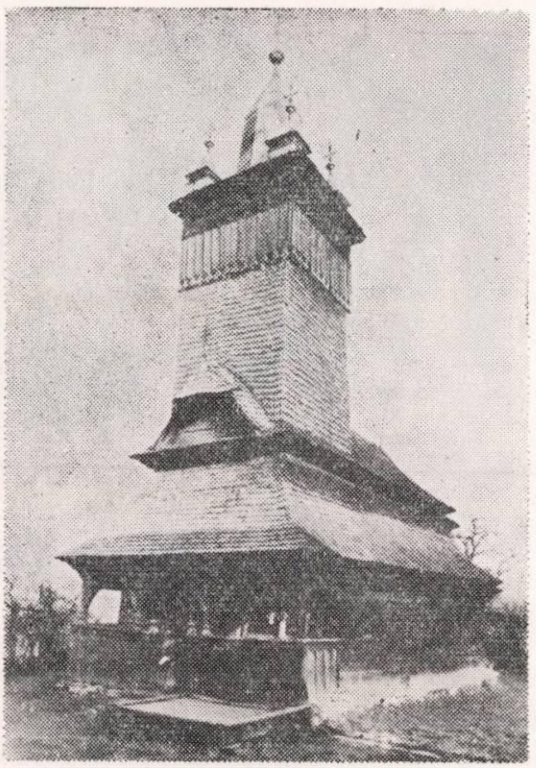

Fig. 3. Biserica din Buzeşti.

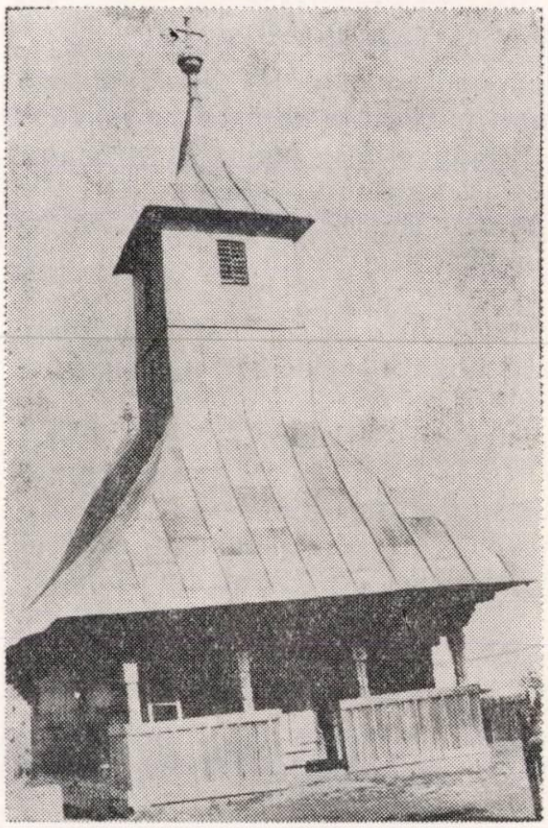

Fig. 4. Biserica din Orţîţa.

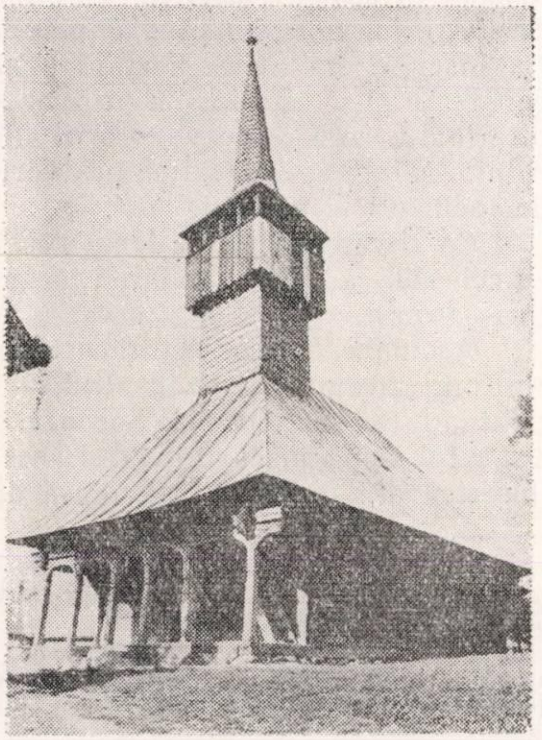

Fig. 5. Biserica din Soconzel.

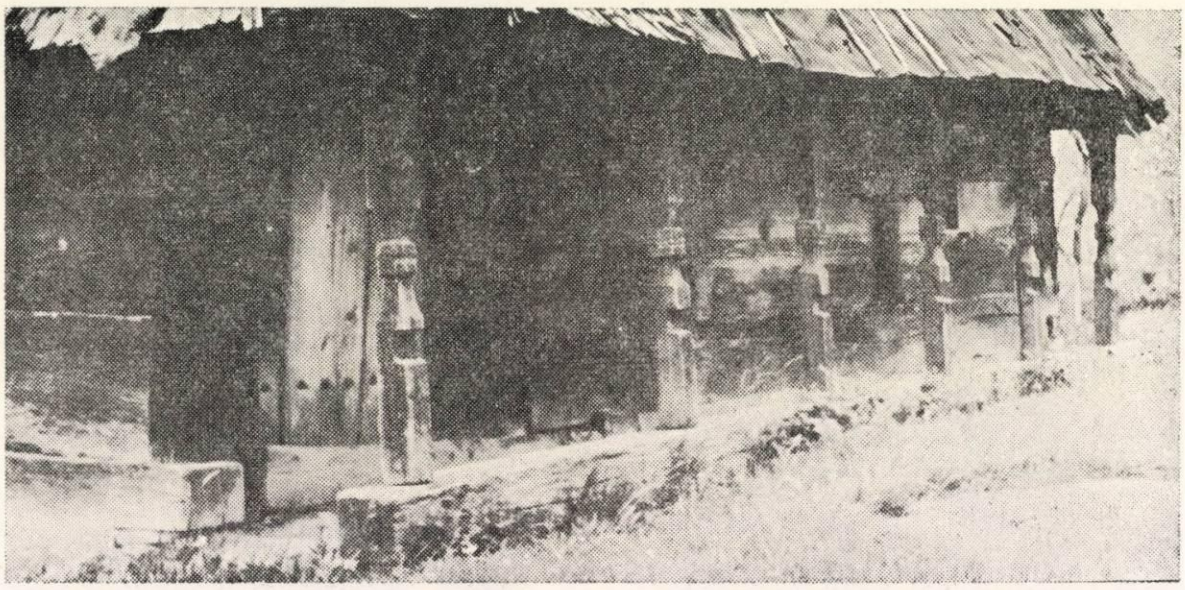

Fig. 6. Pridvorul bisericii din Arduzel.

dar mai îngust, în dreptul tindei și naosului. Desigur, ultimele două monumente le putem considera mai apropiate de cele din Sălaj și Bihor, unde pridvoarele de acest gen sînt mai numeroase.

În arhitectura bisericilor de lemn, pridvorul—„tîrnațul", ca element de arhitectură închegat, îl putem considera introdus la sfîrșitul secolului al XVII-lea, sub influența casei țărănești și a Renașterii tîrzii[11], dar se generalizează la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea datorită creșterii în mod simțitor a populației Transilvaniei, în această perioadă[12]. La biserica din Stîna vechiul pridvor, cu timpul a fost inclus în pronaos, construindu-se ulterior un pridvor nou. La Orțița pridvorul este o construcție ulterioară, ceea ce se vede prin adăugirile aduse tălpii și cununei — fruntarului. Adăugirea și mărirea pridvorului s-a produs datorită creșterii numărului de locuitori ai satului.

Ca și construcții de lemn aceste monumente au o „viață" asemănătoare cu cele din cadrul gospodăriei țărănești, fiind realizate tot de aceiași constructori—țărani.

Asemănător caselor țărănești și altor construcții de lemn, — care uneori sînt mutate dintr-un loc în altul, — bisericile, (făcute uneori chiar din lemnul tăiat la fața locului ca și la Soconzel și Buzești) sînt mutate dintr-o parte în alta a satului, după mișcările vetrei acestuia (Corund), sau dintr-un sat în altul (biserica din Bolda a fost adusă din Socond, iar cea din Corni din Bobota,

[11] B. Nagy Margit, *Reneszansz és barok Erdélyben*, Ed. Kriterion, Buc., 1970, p. 44, (autoarea studiind evoluția curților nobiliare din Transilvania, tratează și evoluția pridvoarelor, pe baza unor documente de epocă).

[12] Al. Csetri — St. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, în *Populație și societate*, Studii de demografie istorică, Ed. Dacia, Cluj, 1972, vol. I, p. 150.

probabil în 1868[13]). Astfel de mutări de biserici sînt destul de frecvente pe teritoriul țării noastre[14], tradiția consemnîndu-le, precizează uneori chiar și tehnica de transportare. La Corund biserica a fost adusă pe lemne și trasă cu boi din cimitir, din locul numit Pîrîul Fagului în răstimp de 2 ani: — „O fost adusă pe durgalauă și unde o apuca duminica acolo se făcea slujbă[15]".

În bisericile din Codru, după cum s-a putut observa, mai rar se intră în tindă pe latura sudică (Bicaz și Arduzel) și mai mult pe latura vestică.

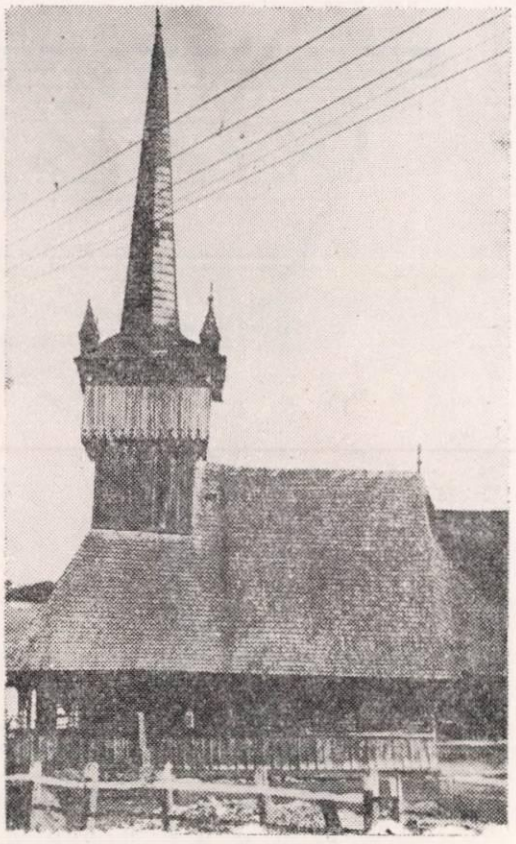

Fig. 7. Biserica din Corund.

Tinda, pronaosul acestor biserici are tavan datorită turnurilor care se înalță deasupra lor, însă naosul și altarul au bolți semicilindrice. Cele din naos se sprijină ori direct pe peretele de sud și nord, ori pe o cornișă interioară, uneori destul de lată (0,30 m la Corni). Pentru mărirea rezistenței, bîrna în formă de arc de cerc, de care se fixează scîndurile de la mijlocul bolții se sprijină adesea pe cîte o consolă încastrată în pereții laterali ai naosului. Aceasta se termină în exterior în trepte (Orțița). Bolțile semicilindrice din altar sînt mai scunde decît cele din naos. Spre est ele se termină cu un perete vertical, care ajunge pînă la înălțimea celor exteriori. Cununa interioară, de susținere, are uneori și un profil (Buzești, fig. 8 *a*, *b*), identic cu cel din afară, iar alteori asemănător cu cel din zona Chioar (Coruia și Posta).

Intrarea în podul bisericilor din această zonă se face prin pridvor sau prin tindă (Bicaz), de unde se ajunge și în cor. Din tindă femeile urmăresc ceremonialul religios atît prin ușa de intrare în naos, cît și prin deschiderile mari din pereții ce flanchează această ușă. La biserica din Buzești ușa este împînzită cu vrejuri baroce traforate în lemn.

---

[13] Schematismus cleri dioecesis Szamosújvárienisis graeci ritus chatolicorum, pro anno a Christi nato 1868, (Schematismus . . .), Gherla, p. 178, arată că biserica din Corni s-a construit în 1868, cînd, probabil a fost mutată.

[14] Vezi: Sabin Sainelic op. cit., pp. 282—283 și nota 13. Ioan Godea op. cit., pp. 23, 38, 53. Ioana Cristache Panait — I. Scheletti, op. cit., p. 32. Ioana Cristache Panait și Titu Elian, op. cit., pp. 41, 42. Dana Tarnovschi Schuster, *Biserici de lemn din țara Lăpușului*, în *B.M.I.*, XLII, nr. 2, 1973, pp. 49, 56.

[15] Caz identic semnalat într-un sat vecin, la Chiejd, precum și la Sacalăsău, de Ioan Godea, în op. cit., pp. 20, 54.

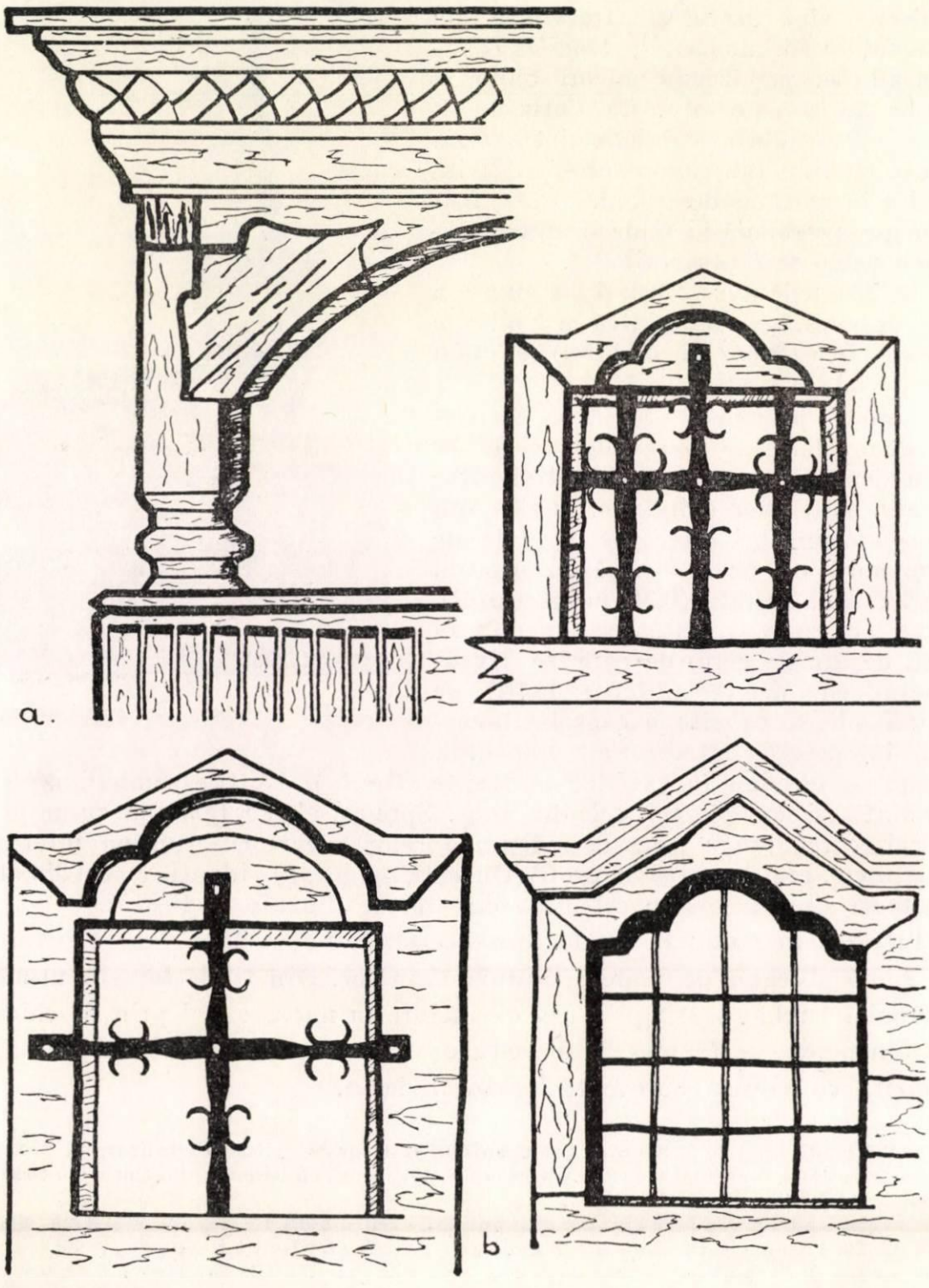

Fig. 8. Biserica din Buzeşti — a. profil de cunună, b. ferestre cu fier forjat.

Fig. 9. Ușa împărătească a bisericii din Buzești.

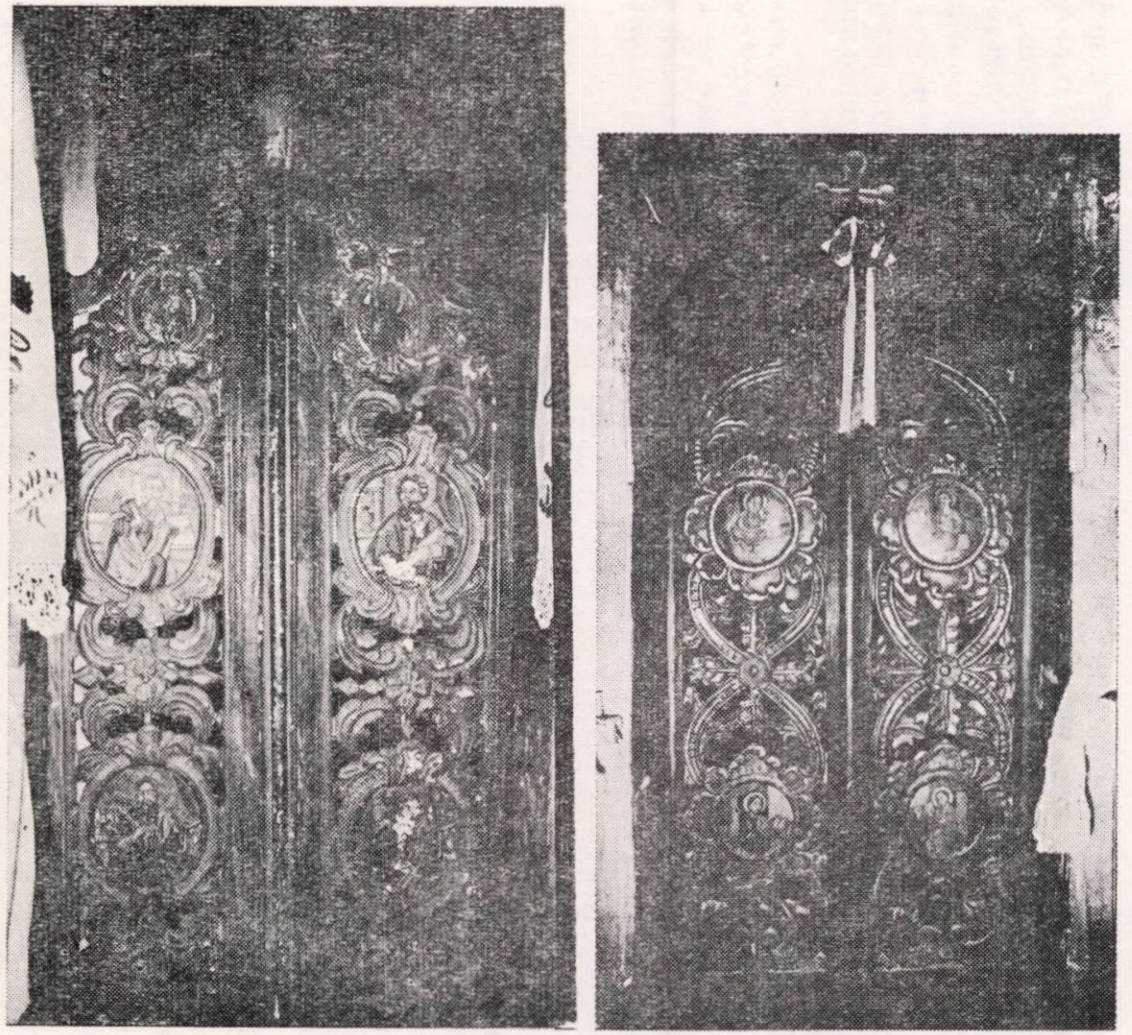

Fig. 10. Uși împărătești de la bisericile din: a. Bicaz, b. Corund.

În partea vestică a naosului, bisericile au cîte un cor, („scorușI"), sprijinit pe stîlpi (unde se suie băieții și fetele), care sînt adăugiri ulterioare ale monumentelor. La Buzești corul s-a făcut probabil odată cu biserica.

Din naos se intră în altar prin trei sau numai două deschideri (vezi planșa XXVI), depinzînd și de lățimea altarului. Deschiderea centrală este mai mare, fiind prevăzută cu cîte o ușă împărătească cioplită, traforată cu vreajuri, frunze stilizate, motive baroce și medalioane în care se află cei patru evangheliști (fig. 9, 10, *a*, *b*). Cele trei intrări în altar au cadrele încheiate în semicerc. La Corund ele sînt decorate cu motivul funiei.

În absidă, masa altarului este cioplită din piatră masivă, partea superioară de formă dreptunghiulară, iar piciorul octogonal. La unele biserici aceste mese au înlocuit altele din lemn (Bolda, Soconzel) care au fost mutate în tindă lîngă ușa de intrare în naos (fig. 11, *b*). La biserica din Bolda, în naos, în afara mobilierului interior obișnuit, se remarcă ca forme sculpturale și niște „țiitoare de prapore" aduse din comuna vecină, Socond (fig. 11, *a*).

Despre turnurile bisericilor de lemn din zona Codru nu se poate spune că sînt înalte, cu excepția celei din Buzești care a avut un turn mai înalt, dar care în urma avariilor produse de un trăznet a rămas trunchiat. În urma unor renovări efectuate la monumentele din Bicaz și Orțîța s-au scurtat și turnurile.

Turnurile bisericilor codrenești au o trăsătură caracteristică, ce le apropie de cele din Sălaj și Bihor și anume, planul de bază mare, precum și galeria mult scoasă în afara acestuia. Deasupra formei de prismă dreptunghiulară a turnului, care uneori se ridică mult deasupra coamei acoperișului bisericii, prin acoperirea galeriei cu scînduri așezate pe verticală se află o friză cu motive deosebite, încadrată uneori în partea superioară cu motivul funiei (Bicaz) și continuată pe verticală cu deschideri care se încheie în semicerc (Buzești, Stîna, Soconzel, fig. 12).

Coiful turnului are la bază de obicei acoperișul în patru ape și se continuă sub formă de piramidă octagonală sau con scund. La Corund și Bolda acest coif începe de la bază cu opt ape și continuă sub formă de piramidă octogonală. Coifurile sînt prevăzute uneori la bază și cu patru turnulețe miniatură (Corund, Buzești). Nu considerăm necesar a se căuta cu orice preț existența unui centru al arhitecturii în lemn românești, unde să se fi creat aceste coifuri cu patru turnulețe la bisericile de lemn[16], ci dimpotrivă considerăm aprecierile lui Coriolan Petranu suficient de întemeiate[17]. Aceleași modele au putut să influențeze în egală măsură pe meșterul popular din zone etnografice diferite, dovada constituind-o prezența acestor coifuri cu patru turnulețe în toată Transilvania. Vorbind de modele de care s-au folosit meșterii populari nu se poate da ca exemplu biserica din Dej, care nu are acea galerie ieșită în afara

[16] Dana Tarnovschi Schuster, op. cit., p. 42 și Aurel Bongiu, Cîteva observații asupra bisericii din Sîrbi-Susani, în B.M., XXXIX, nr. 4, 1970, p. 51.

[17] Coriolan Petranu, *Originea turnurilor bisericilor de lemn din Ardeal*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931.

[18] I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*. Ed. Meridiane, Buc., 1968, p. 127.

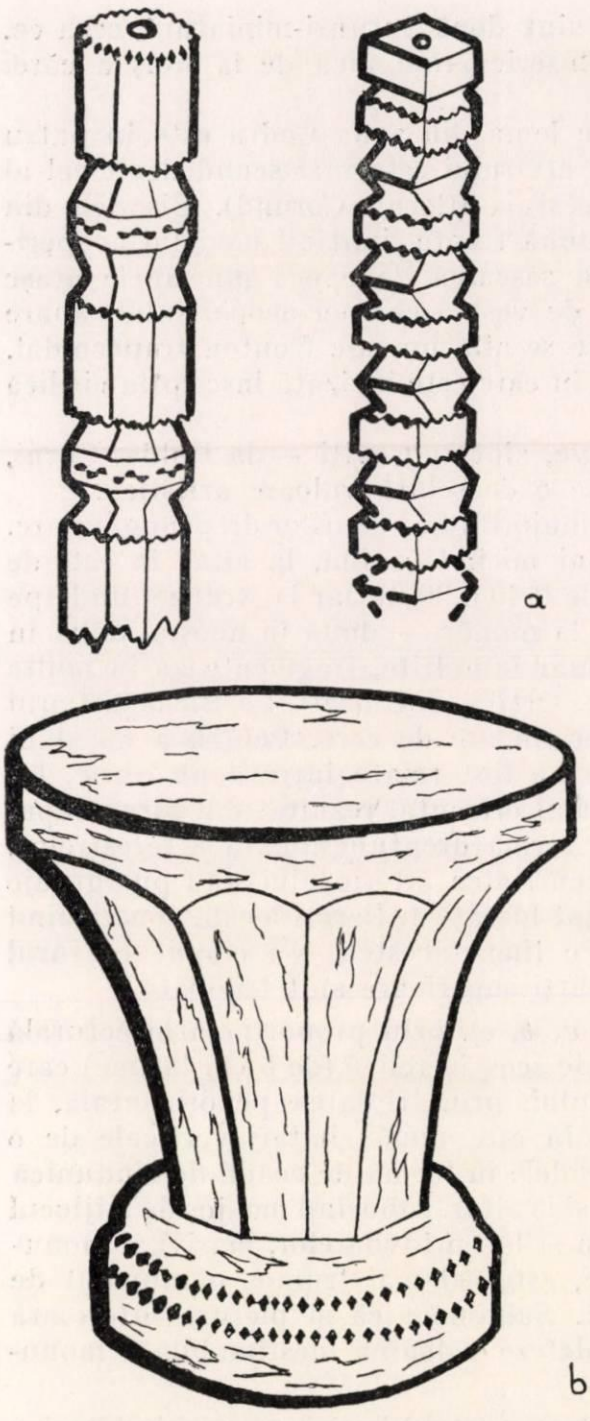

Fig. 11. Biserica din Bolda:
a. ţiitoare de prapore; *b*. masa altarului din lemn.

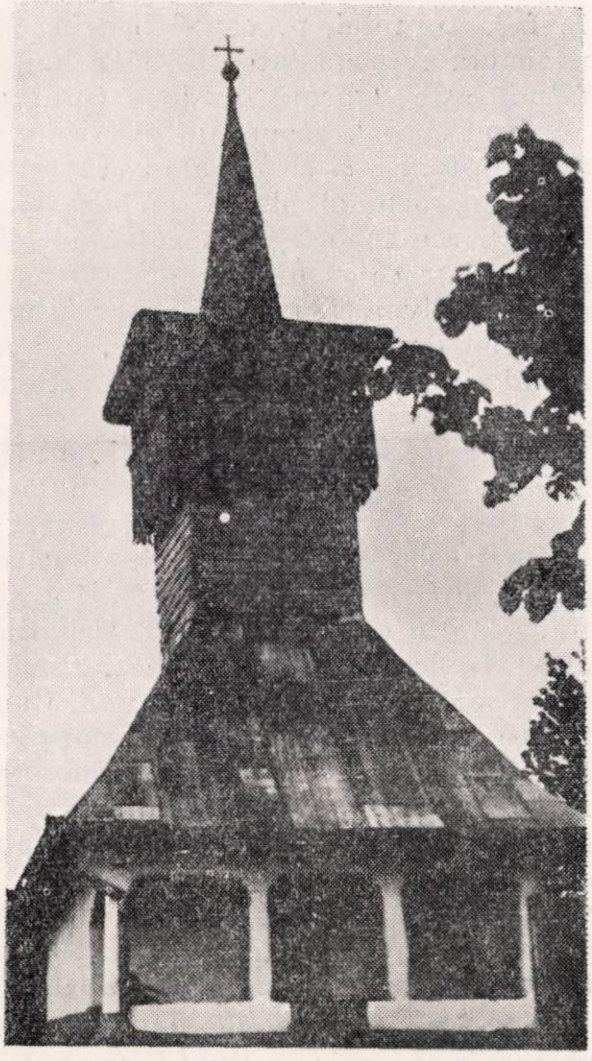

Fig. 12. Biserica din Stîna.

planului de bază a turnului, ci alte monumente gotice, ca de exemplu biserica Sf. Ştefan din Baia Mare. Acestei biserici, construite la mijlocul sec. al XIV-lea, în 1619, i se reface turnul iniţial, (ars în 1769), prevăzut cu galeria ieşită în afara planului de bază, cu coif prevăzut cu patru turnuleţe. Este interesant că la biserica din Bolda pe acoperişul de vest, apropiat de partea inferioară,

în fața turnului, pe care-l flanchează, sînt două turnuri-miniatură, ceea ce, probabil, reflectă intenția de a imita biserica romanică de la Acîș a cărei fațadă este flancată de două turnuri.

În general, acoperișul bisericilor de lemn din zona Codru este în patru ape. Sînt însă și cazuri cînd acoperișul altarului este mai scund decît cel al naosului, urmînd planul de bază al acestuia (Corni, Corund). Biserica din Buzești are acoperișul în patru ape și două trepte, imitînd modelul acoperișurilor baroce răspîndite în arhitectura săsească de epocă din unele orașe ale Transilvaniei. La fațadă, pe latura de vest a coamei acoperișului, apare acel coif de forma unei viziere, sub care se află un mic fronton trapezoidal, avînd aplicate pe scînduri două arcade, în care este incizată inscripția cirilică „Melieori".

În exterior, pereții, din bîrne masive, sînt zugrăviți — la Bolda, Corni, Stîna — ceea ce dă acestor monumente o deosebită valoare artistică.

Pereții sînt prevăzuți cu ferestre, în majoritatea cazurilor dreptunghiulare. Puține biserici au ferestre de dimensiuni mici: la Stîna, la altar în est, de 0,26/0,32 m, în tindă de 0,31/0,34 m și de 0,40/0,30 m, iar la Arduzel unde pe lîngă faptul că sînt mici, sînt și puține la număr — două în naos și două în altar. În general ferestrele mărite sau chiar înmulțite, fragmentează în multe cazuri pictura interioară (Corund, Bicaz, Orțița, Soconzel). La Bicaz și Corni ferestrele se încheie în urma măririi lor, în arc de cerc. Pentru a nu slăbi rezistența bîrnelor din pereți, ferestrele au fost tăiate între două bîrne. La Arduzel ochiul de fereastră are și un grilaj orizontal rezultat din bîrna superioară, iar la cea din Buzești, pe lîngă forma dreptunghiulară a ferestrelor, care n-au suferit transformări pentru securitatea interiorului s-au pus grilaje variate ca formă și ornament din fier forjat lucrate de fierari locali, constituind adevărate creații artistice (fig. 8, *b*). Pe lîngă acestea, s-a cioplit în jurul ferestrelor, prin incizie, cadre a căror părți superioare sînt trilobate.

Biserica din Corund (fig. 7, fig. 13, *a*, *b*, *c*), prin proporția arhitecturală pe care o are, prin motivul funiei puternic scos în relief (de 8 cm lățime) care încinge pe la mijloc pereții monumentului, prin triplarea pe orizontală, la intrare în biserică, a motivului funiei, în cîte două rînduri verticale de o parte și pe alta a cadrului ușii, prin consolele în formă de coadă de rîndunică și în trepte care apar la îmbinări de bîrne și la altar, coborînd mai jos de mijlocul ferestrelor (pe o porțiune de 1,28 m), prin stîlpii pridvoarelor, masivi și monumentali, cu forme sculpturale deosebite, este cel mai frumos monument de arhitectură populară în lemn din zonă. Subliniem că și pictura interioară de o realizare remarcabilă vine să completeze valoarea inestimabilă a monumentului.

Încadrarea ușii de intrare în biserică cu motivul funiei apare și la biserica din Corni.

În exterior au astfel de bîrne masive ca și cele din pereții bisericii din Corund, și bisericele din Orțița și Stîna, din a căror îmbinare rezultă acea formă de coadă de rîndunică și trepte, care pe lîngă rolul lor de susținere și transmitere a presiunii acoperișului, joacă și un rol decorativ, producînd

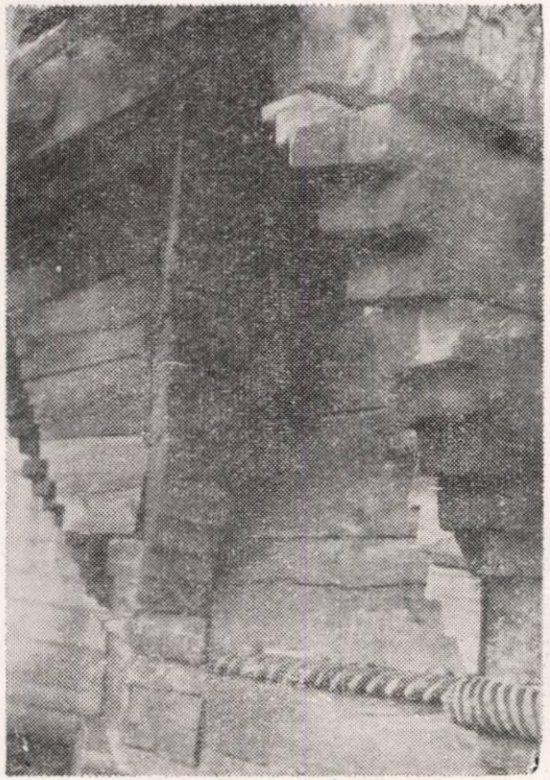

a

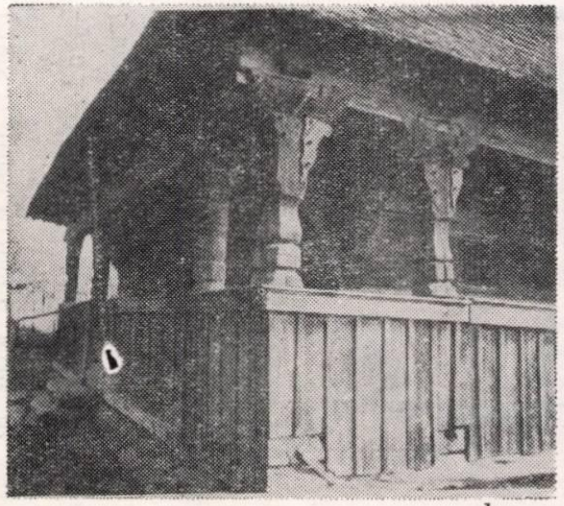

b

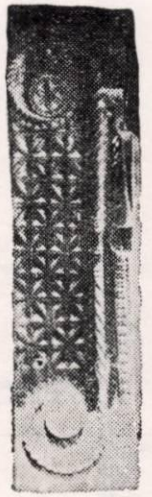

d

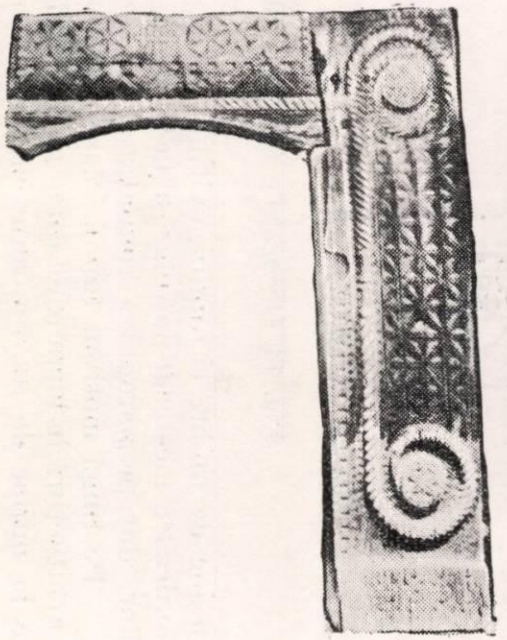

f

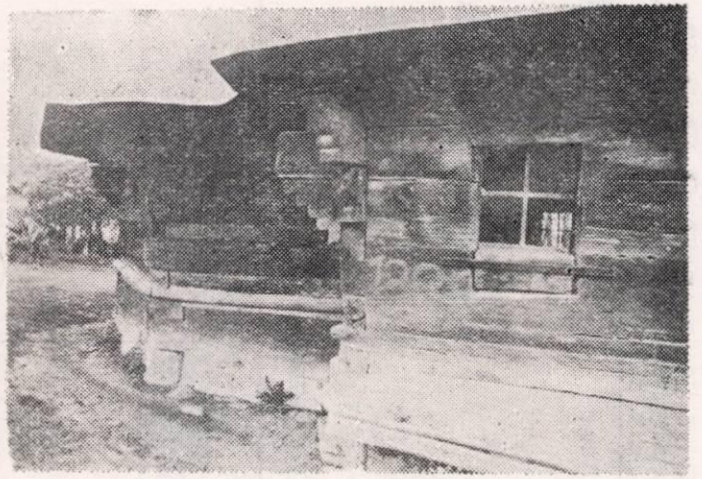

c

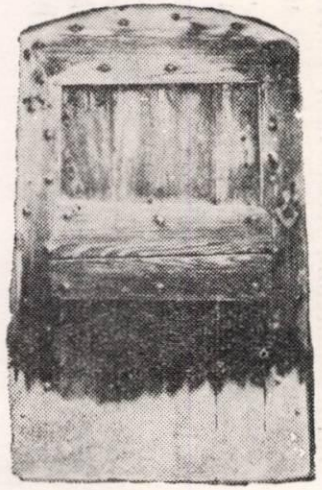

e

Fig. 13. (a, b, c), Detalii de la biserica din Corund și de la cadrul ușii bisericii din Orțîța (d. e, f).

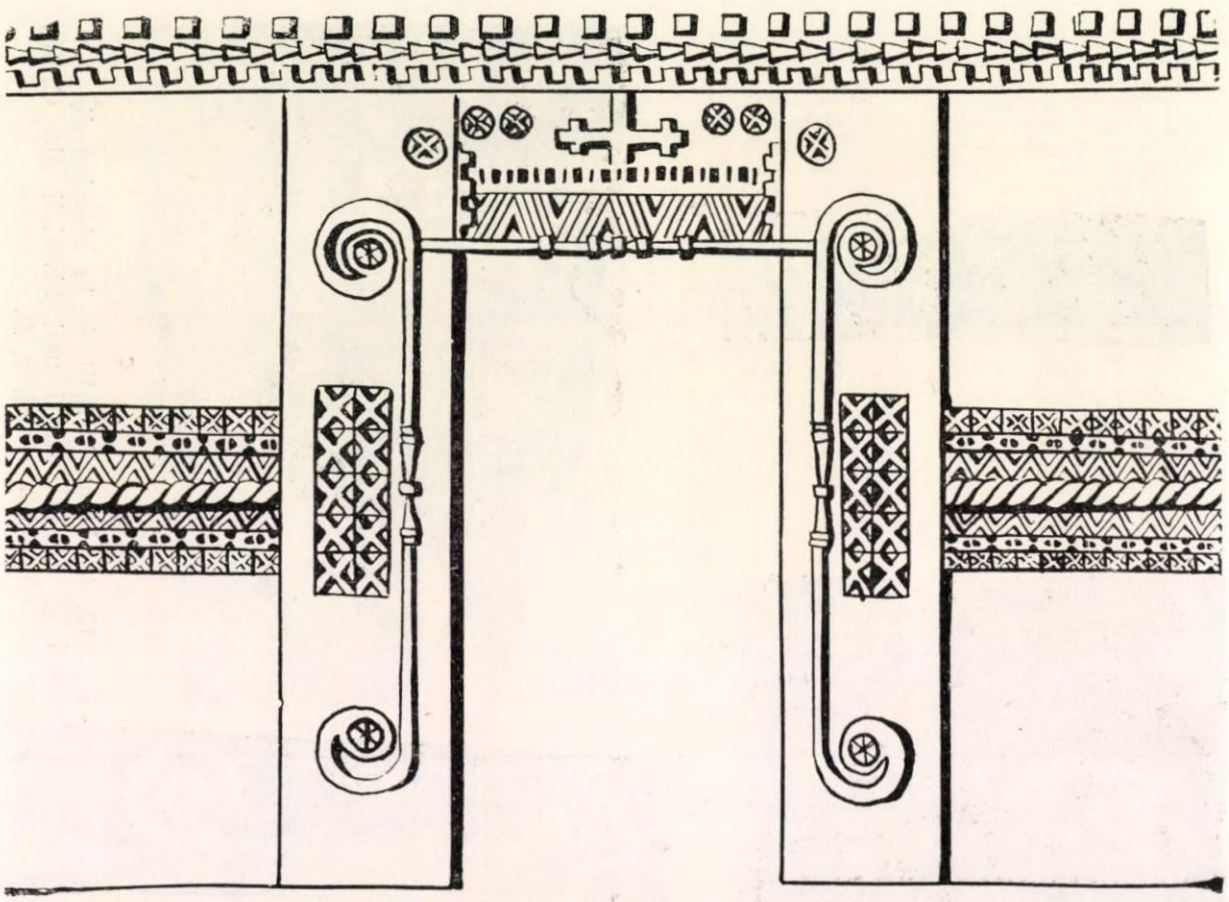

Fig. 14. Decorațiile fațadei vestice a tindei din Orțîța.

un joc de umbre și lumini, evitînd monotonia. Motivul funiei a început să-l cioplească meșterul popular și la biserica din Soconzel pe la mijlocul pereților, dar pe parcurs a renunțat.

Pe lîngă motivul funiei, răspîndit peste tot în țara noastră unde există o arhitectură în lemn (de fapt și pe obiectele de diferite utilizări) și care încinge pe la mijloc de jur împrejur multe biserici de lemn, monumentele cercetate în zona Codru au și alte decorații exterioare.

Biserica din Orțîța (fig. 4) care, datorită acoperirii ei cu tablă și a ciuntirii turnului a pierdut din monumentalitate, cu toate asta apropiindu-te de ea, te impresionează atît prin masivitatea lemnului, cît și prin decorațiile în relief existente sub streașină, deoparte și de alta a tindei și naosului. Și acest monument, asemănător celui din Corund, de o realizare artistică mai deosebită, reflectă sinteza gustului estetic atît de bine conturat la poporul român de-a lungul veacurilor. De o valoare artistică deosebită la acest monument este pridvorul cu stîlpi masivi și forme monumentale, peretele de vest al tindei, cu o adevărată suită de frize ornamentate, adînc cioplite în lemnul de stejar, deosebit de armonios repartizate în spațiu pe două registre orizontale, una sub cunună, îngustă, iar cealaltă la mijlocul peretelui, lată (de 0,50 m), care încadrează ușa. Aceasta

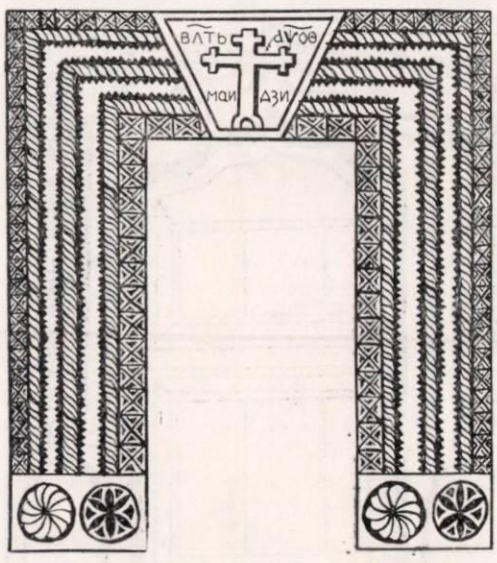

Fig. 15. Cadrul uşii de intrare în naos, la biserica din Bicaz.

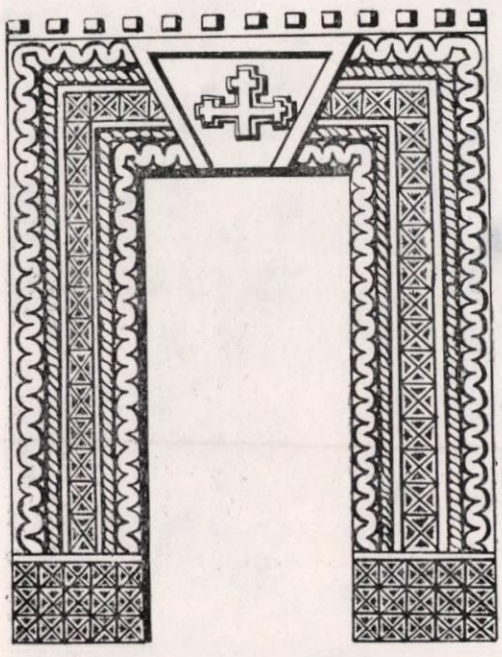

Fig. 16. Cadrul uşii de intrare în naos, la biserica din Orţîţa.

este bogat decorată cu motive ornamentale, restrînse la număr (X-uri, rozete), alternate, puternic scoase în relief şi aerate de spaţii libere (fig. 14). La Ortîţa este decorat şi au cadramentul de uşă de la intrare în naos (fig. 16).

În continuarea prezentării decoraţiilor exterioare a acestor monumente de lemn de o certă valoare artistică şi arhitectonică, amintim aci şi ancadramentele uşilor de intrare în pronaos şi naos de la biserica din Bicaz, aproape identice, cu deosebire că pe cea de intrare în naos este însemnată o dată, probabil cea a construirii bisericii ВЛТЬ — а ФОѲМАИАЗИ (Vleat 1779 mai 1 zi) (fig. 15). Biserica din Soconzel are de asemenea un cadru de uşă de intrare în pronaos, frumos cioplit care se încheie în semicerc (fig. 17). Acest cadru se aseamănă cu cel al bisericii din Stîna, fiind vizibil prin stratul subţire de var cu care este acoperit. Pe peretele vestic al pronaosului din Soconzel este incizat cu caractere latine textul: „Popu Ioan din Hazsmas Lapusiu (satul Lăpuşel jud. Maramureş, n.n.) 1874 Papp Viktor 1879". Spre deosebire de cadrele de uşi amintite, biserica din Buzeşti are un cadru de uşă decorat cu forme şi motive preluate din mediul orăşenesc al epocii (fig. 18). Acest cadru de uşă se încheie sub formă de acoladă. În interior, la intrarea, în naos există un toc de uşă, cu ornamente populare tradiţionale. Preluînd anumite ornamente sau forme din mediul urban, creatorul popular reuşeşte să elimine elemente de decor sau forme care nu sînt în concordanţă cu gustul tradiţional. La biserica din Buzeşti faţada este decorată şi cu cruci aplicate pe pereţi provenite din mormintele din jur. Una din aceste cruci este deosebit de frumos cioplită şi

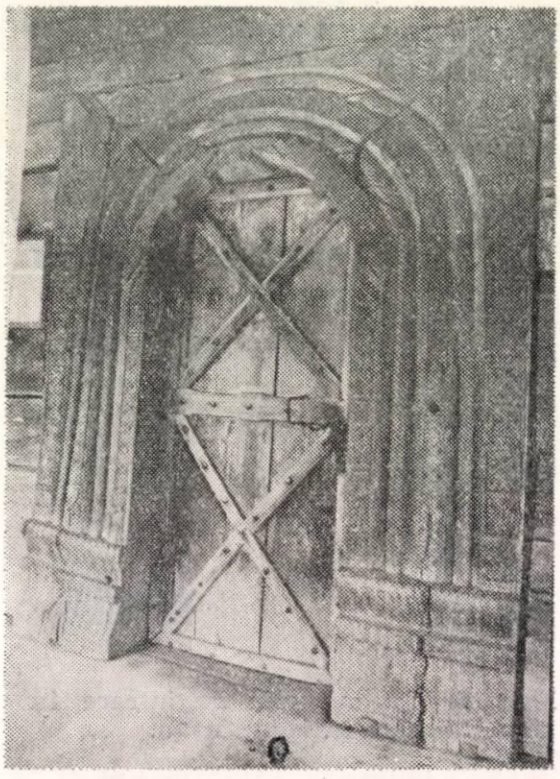

Fig. 17. Cadrul uşii de întrare în tindă, la biserica din Soconzel.

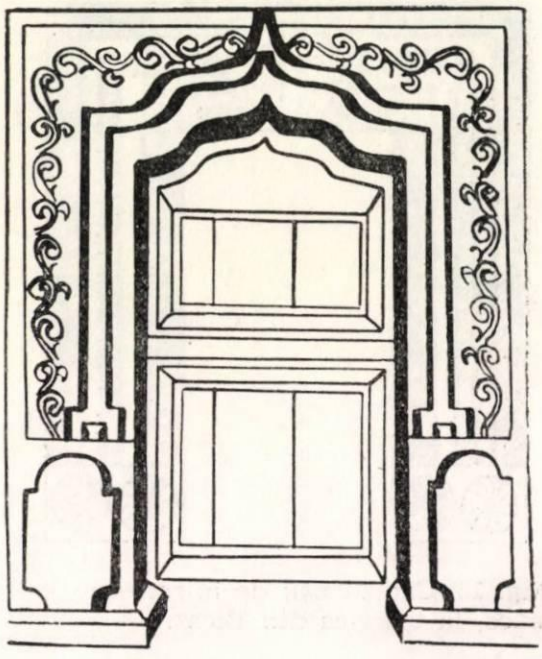

Fig. 18. Cadrul uşii de întrare în tindă, la biserica din Buzeşti.

datată, primele două cifre, „aΨ“ însemnînd probabil a doua perioadă a secolului al XVIII-lea.

Biserica din Arduzel (fig. 19) adusă din Gîrdani are atît dimensiunile, cît şi anumite elemente de arhitectură şi de construcţie, apropiate de cele ale caselor ţărăneşti. Uşa de intrare în biserică este din trei bîrne masive fixate cu cuie de lemn. La această uşă se mai păstrează zăvorul primitiv. Întregul monument cu pridvorul şi stîlpii cu contrafişe de formă mai apropiată de cele vechi, ferestrele mici dreptunghiulare, cît şi intrarea pe latura de sud, face ca asemănarea acesteia cu casele ţărăneşti să fie şi mai mare.

Unele din aceste biserici în apropierea lor au o clopotniţă (Soconzel, Corni, Buzeşti, Stîna), unde se află clopotele.

*

* *

După prezentarea succintă a arhitecturii şi elementelor de decor exterior, dorim să prezentăm şi pictura interioară pe care o mai păstrează unele din aceste monumente şi care prin valoarea ei artistică, istorică şi etnografică merită să fie cunoscută chiar într-un mod analitic.

Decorul pictural, ce acoperă interiorul bisericilor de lemn codreneşti este creaţia unor meşteri populari, dotaţi cu talent artistic deosebit. Acest decor,

în majoritatea cazurilor este în perfectă armonie cu aspectul arhitectural al monumentului.

În ceea ce privește aspectul iconografic, stilul și tehnica de pictare, aceste creații populare se încadrează în ansamblul picturii pe lemn din nord-vestul României.

După cum s-a mai amintit, o parte din monumentele studiate au suferit transformări și deteriorări — atît în arhitectură cît și în pictura interioară. Unele din aceste biserici au fost zugrăvite în exterior, iar altele parțial și în interior (tinda bisericii din Buzești, bolta naosului bisericii din Stîna) sau integral (Corni, Bolda). Atît datorită deteriorării mai accentuate a unor părți din pictură interioară, îndeosebi a celei de pe boltă, cît și a dorinței sătenilor de-a adapta interiorul la pretențiile gustului contemporan, găsim în monumentele cercetate, picturi din mai multe epoci și de valori artistice deosebite. O trăsătură caracteristică a picturii din aceste biserici o constituie aplicarea ei directă pe bîrnele sau scîndurile din interior, iar la întretăiere, pe fîșii de pînză.

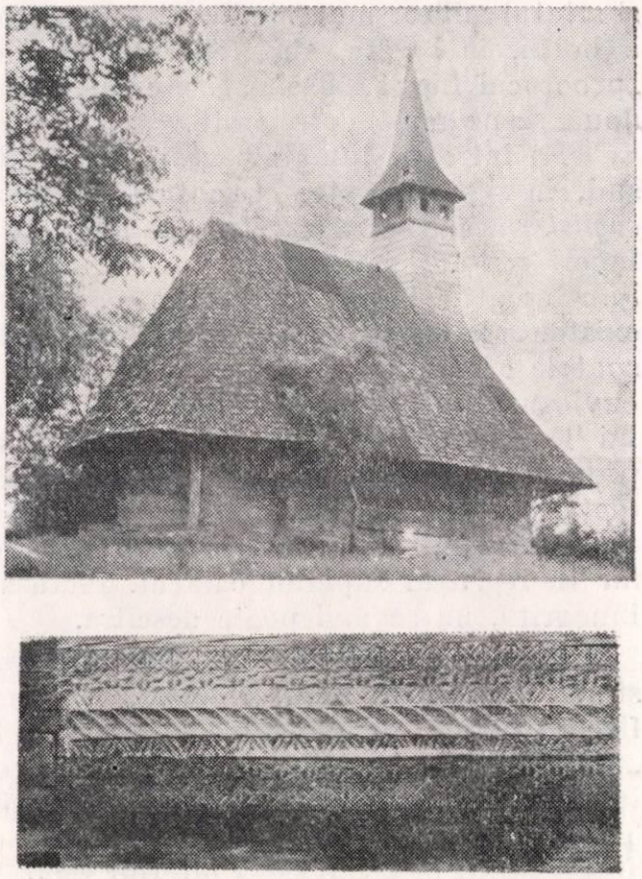

Fig. 19. Biserica din Arduzel.

Biserica din Soconzel are bolta semicilindrică a naosului pictată cu scene mai numeroase decît a celorlalte biserici din zonă. Pe planul median al bolții, în imediata apropiere a tîmplei, se află Treimea într-o mandorlă, iar în cele patru extremități ale ei patru îngeri trîmbițînd. În cele patru colțuri ale bolții semicilindrice sînt pictați, într-un interior, cei patru evangheliști, cu pana încinsă în cerneală, pregătiți să scrie — Ioan și Matei în partea dinspre altar, Luca și Marcu înspre tindă. În jumătatea estică a planului de nord a acestei bolți, în casete, sînt reprezentate pe două registre orizontale, scenele: Lupta lui Nestor cu Lias, Nestor cu un gest de explicare, iar Lias în cădere cu sabia în mînă și părul ilogic atîrnîndu-i în jos. În dreptul acestei scene și legat de ea se află figura „împăratului", iar sub aceasta, încadrat într-o arcadă cu arhivoltă este Nestor îngenunchiat în fața lui Dimitrie. Inscripțiile românești cu caractere cirilice consemnează și următoarele scene: Nașterea Mariei, *evglist* Matei, Pilat cu Cristos și doi apostoli, apoi „Isus cu Zakhei au vorbit"

şi sfîntul militar mucenic Teodor. Pe partea de sud a aceleiaşi jumătăţi de est a bolţii, în casete, sînt reprezentate, pe două registre orizontale, scenele: „proorocul Ilie şi Elias", „Naşterea Născătoarei de Dumnezeu", *evglist* Ioan şi două scene mult deteriorate.

Pe întreaga jumătate vestică a bolţii naosului, în casete, de la nord la sud, în şapte registre orizontale, a cîte trei scene dinspre vest la est sînt: *evglist* Luca, Dimitrie călare în luptă cu balaurul, scara lui Iacov cu patru îngeri urcînd; mucenicul Procopie (foarte deteriorate) ;„Is(us) fiul văduvei l-au înviat", „Is(us) orbul cel la naştere l-au tămăduit" (scenă ce faţă de cele existente la bisericile din Bicaz, Orţîţa este simplificată — orbul cu Isus — în spatele căruia sînt apostolii şi în fundal un orb care se spală la o fîntînă); cuviosul Pavel; cuviosul Macarie mucenic (?) militar; Adam cu Eva; Mielul lui Dumnezeu; arhanghelul Gavril; mucenic Talalei; mucenic Pantelimon; (figură de sfînt deteriorat); „Is(us) slăbănogul l-a tămăduit"; *evglist* Marcu (deteriorat) şi Corabia lui Noe. În ultima scenă, în corabie sînt adăpostite vietăţile pămîntului, în trei registre pe verticală: cai, vite, găini, raţe, berze, iar în registrul superior oameni. Pictura de pe bolta altarului, fiind foarte înnegrită, nu se mai poate descifra.

Pe pereţii altarului, pictura formată din două registre orizontale are sfinţii ierarhi. Registrul superior, de la nord la est şi sud, cîte trei ierarhi pe fiecare perete, pe primul doi (cuviosul Ioan, cuviosul Constantin) şi scena „răstignirii". Isus răstignit cu faldurile eşarfei puternic mişcate, în dreapta lui Maria, în stînga Ioan Teolog. Pereţii următori au pe: Pavel patriarhul Ţarigradului, Gregorie, patr. Neokeerie (veşmintele acestor doi sfinţi fiind fragmentate de o fereastră ulterior tăiată), Petru patr. Alexandriei, Clemente p.(apa) Romei, „Evgenie patr. Romei", Mediole (deteriorat), Ipolit patr. Romei, ierarh deteriorat, cuviosul Ioan Milos, Iacov episcop, Cataniă, Izidor episcop şi un alt ierarh deteriorat.

Registrul inferior al picturilor de pe pereţii din altar de la nord la est şi sud are primele două picturi, reprezentînd scene din viaţa lui Cristos. Teascul de taină (le pressoir mystique, fig. 20), o viţă de vie cu frunze şi ciorchini abundenţi, în mijlocul căreia este Isus, din a cărui spate iese tulpina viţei, ce înconjoară în arc de cerc capul acestuia care cu două mîini stoarce struguri în potir, reprezintă o compoziţie realist redată, foarte asemănătoare cu cele de pe icoanele pe sticlă răspîndite în Nordul Transilvaniei. Subiectul este singular în rîndul bisericilor din Codru, dar general, în altarele celor maramureşene şi afirmaţia că: „Teascul de taină", de origine apuseană, nu se întîlneşte la Bizanţ, în Orient, în Balcani, în Rusia şi nici în Ţările Române şi că aceeaşi idee înfăţişată, la Bizanţ şi în ţările de tradiţie bizantină, sub o formă discretă, în Apus şi Maramureş, „stăruitor şi brutal"[18], este valabilă şi pentru Codru.

Compoziţia următoare este „punerea în mormînt" (fig. 21), o scenă foarte bine realizată şi păstrată. Figura centrală este Isus, culcat, înconjurat de Maria, Maria Magdalena, în stînga de Ioan şi în dreapta de Iosif. Nicodim a picioare ţine faldurile pînzei pe care este aşezat sus. Toată compoziţia este

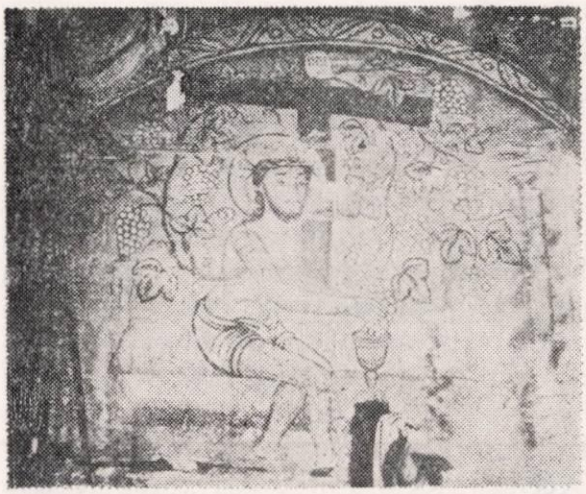

Fig. 20. Teascul de taină (Soconzel).

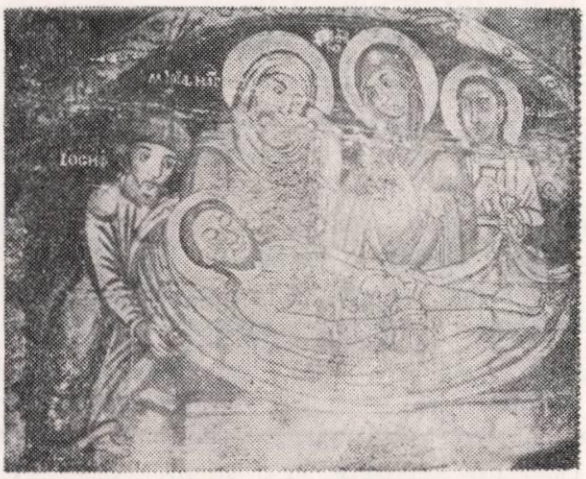

Fig. 21. Punerea în mormînt (Soconzel).

pe un fond negru şi grupul personajelor pe un singur plan, bine echilibrat. Domină culoarea roşie şi griul veşmintelor lui Isus culcat central. Meşterul a reuşit să-i dea corpului descoperit culoarea apropiată a pielii. Compoziţia este piramidală, cu un echilibru compoziţional al figurilor şi cromaticii, ceea ce dovedeşte deosebita pricepere a zugravului în redarea artistică a subiectului. Tema din „Patimi" (Punerea în mormînt, Răstignirea, în cazul nostru) reprezintă un tip iconografic vechi, de două sau trei sute de ani răspîndit în Transilvania, Ţara Românească şi Moldova[19].

Pereţii următori au cîte doi „sfinţi ierarhi" cu carte în mînă şi cîrja episcopală în cealaltă, cu mitră, între coloane şi arcade: Nicolae arhiepiscopul Mirlikiei, Grigorie Blagoslov patriarhul Ţarigradului, Vasile cel Mare, Ioan Zlataus (care n-are carte, numai cîrja episcopală), Atanasie patr. Alexandrei, Macarie patr. Ierusalimului şi „Întîiu mucenic arhidiacon Ştefan" (fără mitră), Nichifor patr. Ţarigradului. Porţiunea estică de perete a bolţii interioare, care face legătura între boltă şi peretele de est are „Treimea cu Maria Orantă".

Tîmpla, latura estică, are scenă cu Jertfirea fiului lui Avram, iar pe latura vestică trei registre orizontale de picturi: I) în medalioane sfinţii mucenici, „răstignirea" lipseşte deoarece o găsim în altar; II) Isus pe tron înfăţişat dimensionat, asupra, cu evanghelia în mînă, deoparte şi alta cu apostolii, cîte doi într-o casetă cu arcadă, iar la colţurile acestui registru sînt pictaţi cîte doi îngeri care susţin aceste cadre cu nişte vrejuri cu flori naturalist redate; III) Registrul inferior este decorat cu icoane, prăznicele împărăteşti, pictate după cărţi aflate în circulaţie la acea dată, de la nord la sud, notate cu inscripţii cirilice: 1) „Naşterea Născătoarei de Dumnezeu" 2) „Aducerea în biserică". 3) „Naşterea lui XC" 4) „Tăierea împrejur" 5) „Botezul lui IC—XC" 6) „Întoarcerea domnului nostru IC—XC" 7) „Taina cea din veac ascunsă şi de îngeri neştiută", 8) „Bunavestire preasfintei Dumnezeu-născătoare", 9) „Călă-

[19] Ibidem op. cit., p. 91.

toria lui IC din Vitanie în Ierusalim", 10) „Învierea lui Domnului nostru IC—XC din Mormînt, 11)" Înălăarea la ceruri a Domnului nostru IC—XC", 12) „Pogorîrea Sf. Duh", 13) „Adormirea Născătoarei (de) Dumnezeu".

Pe Iconostas sînt prinse patru icoane împărăteşti pe lemn datînd de la mijlocul sec. al XVIII-lea care încadrează uşile de la nord la sud: Nicolae, Maria cu Pruncul, Isus Cristos cu evanghelia în mînă, arh. Mihail. Peretele din spatele acestor icoane nefiind pictat, dovedeşte că ele au existat în momentul pictării bisericii. Sub icoana arh. Mihail este pictată direct pe bîrnă o biserică de piatră cu turn cu coif baroc şi acoperiş de ţiglă, colorat în roşu cărămiziu, avînd inscripţia Arhistor Mihail, schematic pictat lîngă un curs de apă (hramul bisericii este cel al arhanghelului Mihail). Sub icoana împărătească a lui Isus cu evanghelia în mînă este pictat pe bîrna ce desparte cele două intrări în altar o scenă în care „Fotii" scoate apă cu o cupă dintr-un vas, tras cu scripete, şi o dă lui „IC—XC". Acelaşi pictor a pictat şi „praznicelele împărăteşti", care reprezintă o creaţie artistică diferită faţă de restul picturii naosului.

Peretele de vest al naosului, din spatele cafasului, are scena din „geneză" deteriorată din cauza deschiderii intrării în cor. Din această cauză s-au deteriorat nu numai aceste scene, dar şi picturile de pe boltă deasupra corului, distruse şi de apa pătrunsă prin acoperiş. Au fost aceleaşi scene ale genezei existente şi la bisericile din Orţîţa, Bicaz, Corund. Pe aceeaşi latură, sub cor, pe fragmentul de perete existent, sînt pictaţi şapte peşti, din speciile: crap, ştiucă, clean şi avat. Spre deosebire de alte biserici unde scena cu peştii nu precizează o anumită specie a acestora, totul fiind redat simbolic, în bisericile de lemn din Codru peştii se pot deosebi, pe specii.

Fig. 22. Scenă din Patimi (Soconzel).

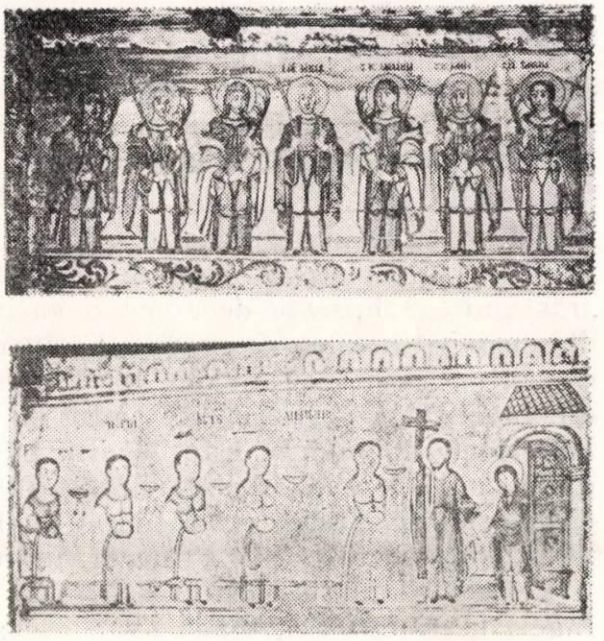

Fig. 23. a. Cele cinci fete înţelepte, b. mucenice (Soconzel).

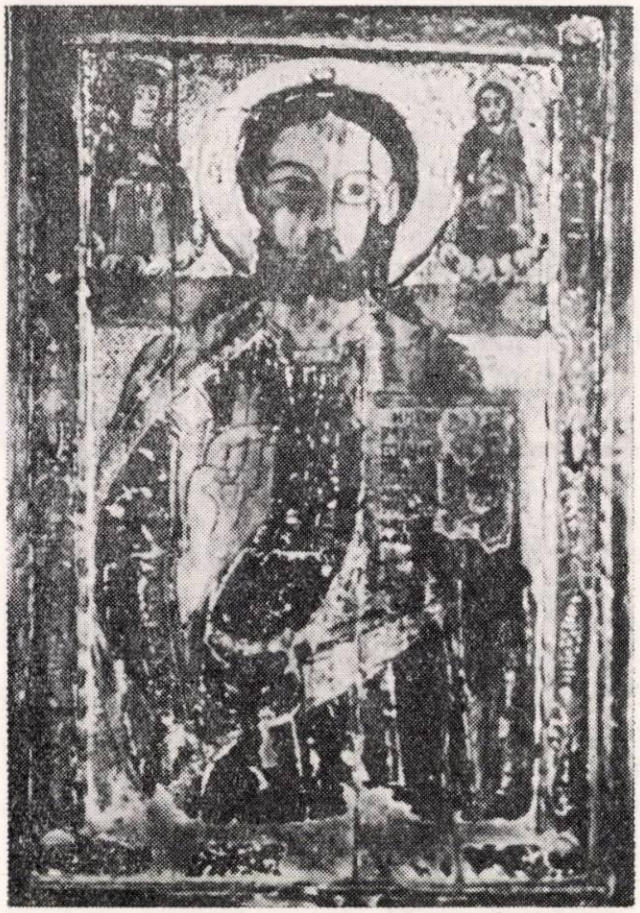

Fig. 24. Icoană pe lemn (Corund).

Pe peretele de nord a naosului, în partea de sus a acestuia, sînt redate scene din ciclul Patimilor: Judecata lui Pilat, Purtarea Crucii — scenă în care Isus purtînd crucea cu cununa de spini este flagelat, iar în planul doi un grup de soldaţi de o parte şi de alta a lui Isus, în fundal o cetate cu metereze. Fizionomia lui Isus, poziţia corpului şi mimica exprimă oboseală. Scena Punerii coroanei de spini (fig. 22) redă pe Isus şezînd pe o laviţă şi soldaţi romani fixîndu-i pe cap coroana de spini. Figura lui Isus este reprezentată central, în fundal se află o cetate asemănătoare celei din Ardud, prezentă şi în scenele precedente, simetric faţă de el sînt doi soldaţi care dau impresia de mişcare, unul ridicîndu-se pe laviţa cu picioarele, iar celălalt pornit a se ridica pentru a fixa coroana de spini. Artistul este un bun cunoscător al anatomiei umane ceea ce iese în evidenţă şi prin mişcarea pe care reuşeşte să o imprime personajelor şi proporţiilor corpului uman. Ridicarea lui Isus pe cruce se face de către trei soldaţi, în timp ce în prim plan artistul sugerează existenţa şi a altor soldaţi prin pictarea unor coifuri.

Peretele de sud al naosului de la est la vest: „Cina cea de taină“, unde se păstrează relativ bine zece figuri de apostoli şi două deteriorate, capul lui Isus fiind şters. Compoziţia este bine realizată, personajele puternic individualizate. În dreptul lui Iuda este o pungă şi numele lui consemnat în scriere cirilică. Acestei scene îi urmează „sărutul lui Iuda“, „Prinderea lui Isus“, scenă cu soldaţi turci înarmaţi, în stînga lui Isus Ioan Evanghelistul, Maria Magdalena şi Ana urmată de Judecata lui Caiafa şi Pilat.

În tindă, deasupra mijlocului peretelui de vest, de o parte şi de alta a uşii de intrare, se află Parabola celor „cinci fete înţelepte“ şi a celor „cinci fete nebune“. Cele „cinci fete înţelepte“ (fig. 23, *a*) din stînga sînt îndreptate cu faţa spre Isus care este cu crucea în mînă, în faţa unui portal deschis, unde se află Maria. Ele au fizionamia stereotipă şi sînt de aceeaşi înălţime, iar în dreapta uşii, se află cele „cinci fete nebune“, la care asemănător celor prece-

Fig. 24/a.

dente, costumaţia este simetrică în cromatică faţă de personajul central, prin alternarea roşului cărămiziu cu albastru.

Pe peretele de nord (fig. 23, *b*), de la vest la est în porţiunea deasupra mijlocului peretelui sînt, pe fond albastru deschis, şapte mucenice, la care culoarea rochiei alternează cu cea a tunicii: albastru cu roşu cărămiziu, faţă de mucenica centrală: Tatiana, Matrona, Pelaghia, Tekla, Melania, Jenie, Varvara. Mucenicele sînt la fel de simetrice şi pe peretele de sud, faţă de personajul central, Paraschiva, după cum urmează (fig. 24); Glicherie, Sosana, Eudochie, Paraschiva, Sofie, Chipriana, Anastasia.

Pe peretele de est al tindei sînt atîrnate icoane împărăteşti pe lemn, de la nord la sud: Nicolae, Maria cu Pruncul, Isus cu evanghelia în mînă şarh. Mihail (fig. 24/a). Aceste icoane, dintre cele mai valoroase şi mai vechi (de la sfîrşitul sec. al XVII-lea, începutul sec. al XVIII-lea) din grupul icoanelor pe lemn din bisericile din zona Codru, cu chenarele scoase în relief şi cu vrejuri (folosirea lor la înmormîntări şi alte ocazii face ca procesul lor de degradare să fie foarte accentuat), au în partea lor inferioară zugrăvite picturi, sub cea cu Isus este pictată pe perete Ecaterina.

Icoanele împărăteşti din tindă, care sînt identice ca subiect cu cele de la iconostas dar mai vechi, ne fac să presupunem că sînt aduse aici dintr-o altă biserică mai veche, ce ar fi existat în sat, (biserica actuală nefiind mai veche decît a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.)Picturile interioare mai vechi sînt cele din naos şi altar. Ele nu sînt mai tîrzii de ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Mai noi sînt însă cele din tindă, pictate probabil în primele decenii ale sec. al XIX-lea, cu urme de pictură, pe latura de vest din scena Judecăţii de apoi.

Biserica din Bicaz. Bolta naosului. Pe planul median al bolţii naosului, în est, este pictat soarele şi luna, după modelul primelor reprezentări iconografice ale Răstignirii hristice (subiecte legate de religia mithraică: precum Mithra era socotit zeul luminii, Hristos lumina lumii[20]).

Pe planul de nord şi sud a bolţii naosului, în cîte două registre orizontale, sînt reprezentate cîte opt scene biblice pe fiecare latură. În partea nordică, de la vest la est, dinspre partea superioară a bolţii spre pereţi, apar scenele: „Muerea lui Penofri" care-l prinde pe Iosif cu intenţia de plecare, cu degetul arătător făcînd gesturi de explicare. Scenă asemănătoare, executată de acelaşi zugrav, mai puţin deteriorată, există şi la Orţîţa. Jertfa lui Avraam,

[20] Paul Bălă — Octavian Cheţan, *Mitul creştin*, filiaţii şi paralele, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1972, p. 57.

scenă în care, în dreapta este Cain, cu cuțitul într-o mînă și cu capul orientat spre un înger, cu gestul poruncii, iar cealaltă mînă pusă pe capul lui Avel, reprezentat numai cu o eșarfă deasupra brîului și mult subdimensionat. În stînga este Isac cu mielul. Scena se desfășoară într-un peisaj arid. Isus între soldați este o altă scenă, căreia-i urmează Ridicarea lui Isus pe cruce, un soldat bătînd INRI, iar alți doi soldați medievali bătînd cuie în mîna stîngă. La poalele crucii, în extremitățile compoziției, sînt doi demnitari turci. Apoi un soldat fixează în cuie un picior. Toate personajele din această compoziție, relativ numeroase, sînt turci — soldați și demnitari. Figura lui Isus, aureolată, este bine individualizată: nu exprimă durere, ci prin privire și buzele strînse, umanizate, redă o tristețe. O altă scenă este „Drumul crucii", urmată de cea în care Isus, purtînd crucea, se întîlnește cu Veronica care are în mînă o pînză albă. Scenele următoare sînt: „Batjocorirea lui Isus" și „Încoronarea lui Isus cu spini". Bolta de sud, de la vest la est, are opt scene: Botezul, Prinderea lui Isus, Proorocul Ilie cu carul, „Proocul Daniil", în groapa leilor, „Cina cea de taină", „Spălarea picioarelor", din care două sînt dispărute datorită prezenței corului și a pătrunderii apei prin acoperișul bolții.

Partea nordică a bolții altarului îi are zugrăviți pe Luca și Matei (ultimul deteriorat), iar în partea sudică pe Marcu și Ioan. Pe porțiunea de perete ce face legătura între boltă și peretele exterior, în est, se află „Treimea", în manieră apuseană, Tatăl ținînd coroana deasupra Mariei care stă în picioare.

Pereții altarului de la nord, est și sud au sfinți ierarhi, cîte doi pe cîte un perete, cu mitră și aureolă. Primul este indescifrabil, urmat de scena: „Punerea în mormînt", cu Isus pus în giulgiu, ținut la cap de Maria; deasupra lui celelalte două Marii; la picioare un personaj fără aureolă. Doi îngeri cu grije prind pînza de sub Isus. Lucrarea este expresivă, prin figurile triste ale celor patru personaje, prin gestul disperării la una din Marii, care, împreună cu îngerii, prin gestul mîinilor și prin mimică, exprimă o mare grijă în punerea lui Cristos în mormînt. Faldurile îmbrăcămintii personajelor și gesturile lor imprimă scenei o mișcare închegată și echilibrată compozițional și cromatic. Acestei scene îi urmează, pe următorii pereți, sfinții ierarhi: Atanasie, patriarhul Alexandriei, Grigorie, Vasilie cel Mare, Ioan Zlataust, Silvestru, Papa de la Roma, Chiril, patriarhul Alexandriei, arhidiacon (Ștefan) — din corpul căruia lipsește jumătate (din cauza dimensionări ulterioare a ferestrei) și arhidiacon Roman. Din acestea, cu inscripții românești cu caractere cirilice, existente în 1970, numai Atanasie s-a păstrat, restul a fost șters, ceea ce a dus la o nemotivată deteriorare a picturii pereților altarului. Acești ierarhi țin mîna dreaptă sub semnul binecuvîntării, iar în mîna stîngă poartă cîrja episcopală. Veșmintele lor sînt bogat și diferit ornamentate, fiecare avînd cîte o mitră pe cap în afară de arhidiacon. Figurile sînt puțin șablonizate, se individualizează numai prin mărimea diferită a bărbilor.

Pe cadrul din dreapta a ușii de intrare, în altar, se află portretul unui paroh local „Popa Vasilie parohul locului Mestuh" (fig. 25). Este un personaj bătrîn, cu barbă albă, îmbrăcat în straie bisericești, portret ce reflectă cunoștințele artistice dobîndite de meșter în pictura bisericească. În Maramureș, unde

Fig. 25. Portret de paroh local (Bicaz).

iconografia este bogată şi într-o măsură apropiată zonei Codru, nu se vede nicăieri vreun portret de ierarh al locului, care, în schimb, este nelipsită din bisericile Ţării Româneşti şi Moldovei.

Tîmpla, latura vestică, reg. 1 are pe Isus răstignit între cei doi tîlhari („Lotri Bator şi Gazima"), lîngă cruce Maria, Maria Magdalena, Ioan şi Longinus. Reg. 2 prezintă pe Isus în centru într-un cadru somtuos, aşezat simetric faţă de suita de apostoli, pictaţi cîte doi într-o casetă.

Pe iconostas sînt şi patru icoane împărăteşti pe lemn, de la nord la sud: Nicolae (deteriorat), Maria cu Pruncul — o icoană deosebit de valoroasă, — Isus Cristos cu evanghelia în mînă toate de la mijlocul sec. al XVIII-lea, şi icoana arh. Mihail de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea.

Există o uşă împărătească cu două aripi, cu vrejuri şi în medalioane, cei patru evanghelişti (fig. 10, *a*).

Pe peretele de vest al naosului, în timpanul cafasului sînt scene din Geneză, foarte deteriorate din cauza corului. Aceste scene sînt mai bine realizate decît cele similare din Orţîţa şi Soconzel. Din scena Izgonirii din rai capul îngerului se mai păstrează, fiind realizat cu o deosebită sensibilitate artistică.

Pe latura de vest a naosului, pe fragmentul de perete de sub cor, sînt pictaţi patru peşti, de diferite specii (morun, ştiucă, crap, ?), ce se desfăşoară pe un registru orizontal.

Pe latura de nord a naosului, deasupra mijlocului peretelui sînt patru scene, de la vest la est: „Dumineca — Samarinena (Dumineca Samariniencei) — dăm să beau Fotini". Azi nu mai există inscripţia, scena fiind deteriorată, doar Samarineana se mai păstrează integră. „Tină făcînd Is. — Hs. au uns ochii orbului" (scenă deteriorată). În faţa unei cetăţi cu coifuri şi turnuri, în care există o biseriă în dreapta lui Isus se află apostolii şi în stînga un orb îngenunchiat, descoperit, cu mîinile încrucişate. Îmbrăcămintea acestuia constă din tr-un costum ţărănesc de lucru — cămaşă cu mîneci scurte peste izmene scurte şi înguste, o traistă de piele păcurărească. Isus îi atinge ochii, în stînga personajului orb se află alte trei personaje cu turbane, deasupra cărora, într-un cadru, un orb vindecat, detaliu din compoziţie care la Orţîţa lipseşte. Scena „Înălţării Domnului" îl înfăţişează pe acesta într-o mandorlă, susţinut de doi îngeri; sub el, într-un peisaj cu dealuri şi vegetaţie săracă, este Maria în poziţie de rugă, stînd în picioare între doi îngeri, avînd în stînga şi dreapta apostolii, cei din faţă individualizaţi, pictaţi într-o manieră realistă, cu capetele orientate spre ea. „Cînd s-au arătat Is. (lui Petru) la

Alexandria" inscripție în cirilică — scena dispărută din cauza unei ferestre care s-a pus ulterior pictării.

Pe peretele de sud, de la est la vest, sînt patru scene în casete: „Pogorîrea lui Is. în Iad". Pe un fond negru, se păstrează un grup de șapte personaje, restul fiind dispărut tot din cauza măririi unei ferestre. „(Ne) Credința Tomei" se află într-un interior cu o intrare și cu nișe între arcadele ferestrelor, cea centrală mai mare și mai înaltă cu figura lui Isus (Isus și un apostol complet dispărut azi) în izocefalie, încadrată de apostoli, cu fețele individualizate. În stînga, Toma pune două degete pe coastele lui Isus, care are pieptul descoperit. „Pe Is. căutați, nu iar aicea e că s-au sculat" este vorba de Dumineca Mironosițelor. Se vede sus Isus cu semnul binecuvîntării într-un peisaj arid, muntos, sub el Maria, Maria Magdalena și Solomon aureolați și cu potire în mînă. În stînga Mariei un inger șade pe mormîntul lui Isus — scenă pe un fond negru. Urmează două scene, în același cadru, compuse din două registre: cel superior cu „(In) ger(ii) domnului". Unul dintre ei cu un steag în mînă, o figură care duce un pat pe spate, spre o cetate în munți, cu ziduri exterioare, metereze și turnuri de apărare. Sînt inscripțiile „Fariseii cărturari" și „închis-o pi orbi". Registrul inferior cu inscripție slavonă „Dmne ot nam" (Doamne iartă-ne) înfățișează „Duminica slăbănogului", pe un bătrîn cu barbă, ce stă dezbrăcat pînă la brîu într-un pat cu baldachin.

Tinda. Pictura de pe latura de sud este aproape complet ștearsă, recunoscîndu-se doar „moartea" cu coasa și probabil, scena „lenei", care se întîlnește la Orțîța și Corund. În vest pictura este deteriorată, scenele din „Judecata din urmă" sînt în trei casete mari orizontale, de la sud la nord, alăturate și aflate numai de la mijlocul peretelui în sus. Reg. 1 Sub o căldare doi draci ațină focul, cu foale de mînă, pentru cei din căldare care sînt judecătorii ce judecă strîmb. Un păcătos trage plugul. Femei încolăcite de șerpi cărora li se scurge sîngele din inimă și sîni. O femeie stînd în poziție culcată, este înconjurată cu raci care-i sug sîngele și peste capul căreia atîrnă cozile de șerpi și o altă vietate cu mai multe tentacule. În aceeași casetă este reprezentat și „morarul", de-al cărui gît este atîrnată o piatră de moară și o măsură. În caseta următoare un drac cu coarne de berbec plasează altui drac cu un buzdugan în mînă pe cei care stau la judecată, iar alți doi draci îi bat, în timp ce o altă figură de drac cîntă la vioară. Pe un plan superior, un drac scoate din butoi sîngele ce se adună din păcătoși. În partea superioară a aceleiași casete este scena cu „cumpăna dreptății", cu un drac stînd într-o cupă a cumpenei, iar altul aducînd o piatră de moară pentru a înclina cumpăna spre ei.

Scena centrală din ultima casetă este deosebit de plastic redată, înfățișîndu-l pe „Lucifer" secondat de doi draci, care țin o carte deschisă pe cap ca o greutate și alți trei rituați deasupra acestei cărți deschise, arată spre textul de mai jos:

„Vai, vai, vai, celor păcătoși
Veniți cei ce ați slujit noao
Moșteniți păcura și întunricul
Care-i gătită vouă"

Textul (necunoscut nouă în alte scene asemănătoare din alte biserici), este plin de morală și ironie, meșterul popular dovedindu-se un bun observator al vieții laice.

Trebuie să amintim că în dreapta acestei scene, imaginea chinurilor iadului este completată de alte figuri de draci, animale și păsări preistorice. În această casetă, scena din partea superioară celei cu text este mai deteriorată și înfățișează o femeie ținînd cu două mîini deasupra capului său un vas înspre care se îndreaptă mai multe reptile fioroase. Un șarpe cu coada introdusă în vas, suge sînul femeii, în timp ce altul îi înfășoară gîtul cu o funie, a cărei capăt este ținut de el, iar celălalt capăt este legat de coarnele unei vite. Sub această scenă este o altă femeie „care au luat mana" căreia un drac îi zdrobește oasele mîinilor.

Dracii sînt pictați în maro, cu contururi negre, iar păcătoșii în contur de maro, cu corpuri de culoarea pielii. Și aici, ca la Orțîța și Soconzel, fondul este alb. Scenele din „Judecata din urmă" sînt explicate cu inscripție românească cu caractere cirilice, scrise în negru, cu excepția textului din cartea ținută de Lucifer, amintită mai sus, care este alb.

Judecata din urmă este cunoscută în picturile bisericilor din Transilvania de la sfîrșitul sec. al XIV-lea (biserica din Leșnic). Cu mijloace satirice, în rîndul celor chinuiți de flăcările iadului sînt înfățișați: zlătarul, crîșmarul, prostituata, preotul păcătos. Este cea mai veche reprezentare de acest tip din pictura medievală românească, preludiu îndepărtat al acelor „judecăți" bogate în tăișuri de critică socială din pictura secolului al XVIII-lea[21].

Pe latura de nord a tindei sînt cele „cinci fete bune" cu coroane pe cap, tunică scurtă, rochii lungi pînă la pantofi, lămpi cu flacără într-o mînă, orientate spre Isus, care este în centrul compoziției, iar în stînga lui se află cele „cinci fete nebune" fără coroane pe cap și cu lămpile răsturnate. Din cauza tăierii în tindă a unei ferestre, scena celor „cinci fete nebune" este fragmentată, păstrîndu-se în întregime doar figura uneia dintre ele. Culorile veșmintelor sînt reduse la albastru deschis, galben și roz.

Pe peretele de est al tindei, bîrnele inferioare de sub deschiderea pentru urmărirea cultului religios de către femei, sînt ornamentate în trei casete, cu motive florale baroce.

Biserica din Orțîța. Pe planul median al bolții naosului, în est, e pictat soarele și luna. Bolta semicilindrică a naosului ca și la biserica din Bicaz are pe laturile de sud și nord cîte două registre orizontale, iar în fiecare registru cîte patru scene.

Pe planul nordic al bolții naosului, de la vest la est, începînd cu partea superioară sînt scenele: „Muierea lui Penofri" scena, asemănătoare celei de la Bicaz, apoi cea a ap. Petru, cu cheile la brîu, îngenunchiat în fața cocoșului, care cîntă pe un butuc, iar în spatele acestuia se află o construcție cu două etaje. Scena următoare îl reprezintă pe Isus între doi soldați, avînd înfățișarea

[21] Vasile Drăguț, *Pictura morală din Transilvania*, (sec. XIV—XV), Ed. Meridiane, Buc., 1970, p. 29.

(mustăți, veșminte) oamenilor din timpul pictării bisericii. Răstignirea lui Isus, în peisaj cu vegetație aridă, este scena în care pentru a da echilibru întregii compoziții, în prim plan apare un personaj pictat din spate, care ține în mînă niște spini. Doi soldați bat cu ciocanele cuie, unul în picior, celălalt în mînă; ultimul deasupra capului lui Isus, asistă cu o lance în mînă. Drumul crucii, Întîlnirea Veronicăi cu o pînză albă în mînă, Batjocorirea și Punerea coroanei de spini sînt scenele următoare. În ultimele două scene sînt soldați cu bicorn pe cap.

Pe partea sudică a bolții sînt tot două registre orizontale, fiecare cu patru scene, de la est la vest: în prima, Isus într-un peisaj, iar în planul doi, doi copaci mediteranieni și un înger pe un nor cu potir. Urmează Prinderea lui Isus și Sărutul lui Iuda, prorocul Ilie în trăsură trecînd printre nori (scenă în care lipsesc celelalte elemente; mantia și Elisei) proorocul Daniil cu doi lei afrontali; Cina cea de taină (deteriorată) în care Iuda izolat stă la colțul mesei și are în mînă semnul vinderii lui Isus — punga; Spălarea picioarelor, Judecata lui Pilat și ultima scenă deteriorată din care nu se vede numai Caiafa.

Bolta altarului, mult deteriorată, are pe cei patru evangheliști, în nord Luca și Matei, în sud Marcu și Ioan, care stau în picioare, avînd într-o mînă cartea și în cealaltă pana; pe peretele de legătură între boltă și cel estic al altarului este Treimea, în reprezentare apuseană, deasupra Mariei Orantă.

Pe tîmplă, pe latura de est se află scena Jertfei lui Avraam, identică cu cea a bisericii de la Bicaz.

Tîmpla, latura de vest, reg. 1. Este înfățișat Isus răstignit între cei doi tîlhari cu Maria, Maria Magdalena și Ioan lîngă cruce. Reg. 2. apostolii sînt cîte doi într-o casetă, ca la Bicaz, dar nu se pot vedea din cauza icoanelor și ștergărilor noi atîrnate pe tîmplă.

La iconostas pînă nu de mult erau și icoane împărătești pictate pe lemn din care unora li s-a dat o altă destinație: Nicolae, de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, cu valori artistice remarcabile, făcut de un alt meșter decît celelalte trei icoane, care sînt din mijlocul sec. al XVIII-lea — Isus Cristos cu evanghelia în mînă (fig. 26) în partea superioară, în colțuri, avînd pe Maria și Ioan în mici medalioane. Icoana este prevăzută cu un chenar de funie pictată ca și celelalte două icoane: Maria cu Pruncul în brațe, în colțurile de sus cu cîte un inger cu crucea, arh. Mihail (fig. 27), cu spada în dreapta, pe care se află inscripția Is.-Hs.

Pereții altarului, de la nord la est și sud, au sfinți ierarhi, cu cîte o carte în mînă și mitra pe cap. Pe fiecare perete sînt cîte doi ierarhi. Primul este sf. Nicolae căruia îi urmează scena din Patimi, întîlnită și pînă acum — Punerea în mormînt, cu Isus în giulgiu, Maria, Maria Magdalena și Ioan. Urmează apoi Ioan Zlataust, Vasilie cel Mare, Grigorie, Nichifor (ultimii doi ierarhi fragmentați de o fereastră făcută ulterior pictării), Atanasie, Chiril (n-are carte, numai semnul binecuvîntării și cîrja episcopală). O altă fereastră tăiată face ca un personaj să lipsească. Alte două care s-au păstrat deteriorate, n-au mitră: arhidiacon Rom(an) și arhidiacon Ștefan.

Fig. 26. Icoană pe lemn (Orţîţa).

Fig. 27. Icoană pe lemn (Orţîţa).

Pe peretele de vest al naosului, în timpanul cafasului, sînt trei scene din Geneză — scena Creării Evei, Pomul binelui şi răului şi Alungarea din rai; toate în aceeaşi stare de degradare şi aceleaşi motive, ca la bisericile precedente. Pe fragmentul de perete de sub cor, pe un registru orizontal, sînt pictaţi şase peşti — mreană, cegă, crap, ştiucă, crap, cegă.

Peretele de nord al naosului, de la vest la est, are patru casete, cu următoarele scene: „În dumineca Samariniencei" — scenă asemănătoare cu cea de la Bicaz, doar compoziţia cu Isus căruia Samarinianca îi toarnă apă (într-un prin plan), fiind mai reuşită. În planul doi, în spatele lui Isus, într-un peisaj arid, celor trei magi le urmează, pe plan orizontal, o cetate cu ziduri, tunuri, iar de sub o boltă ieşind trei personaje. „În Dumineca orbului" (fig. 28), scena este mai închegată decît cea din biserica din Bicaz. Şi în acest caz orbul este în straie ţărăneşti, de lucru, are o traistă nu de piele ci de pînză, în carouri, iar în stînga cinci personaje cu turbane, iar în dreapta lui Isus sînt trei apostoli. „Înălţarea Domnului Is.-Hs.", Isus (în mandorlă) în ceruri este subdimensionat, pe pămînt însă Maria este încadrată de cei doisprăzece apostoli, toţi fiind pictaţi din faţă. În îmbrăcămintea lor, roşul alternează cu albastru, ce dă o simetrie şi un echilibru întregii compoziţii. „Cînd s-au arătat Hs. patriarhului Petru de la Alexandria" partea de jos a scenei lipseşte din cauza măririi între timp a ferestrei. Într-un interior cu coloane, boltiri gotice, capiteluri şi arcade, Isus, sumar îmbrăcat, cu eşarfe, se arată lui Petru.

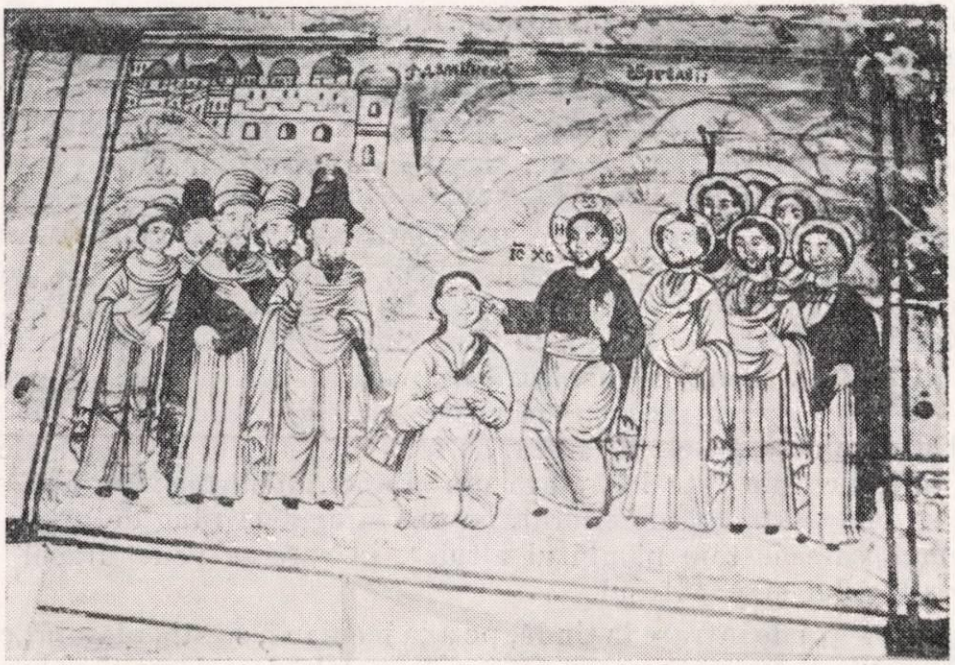

Fig. 28. Vindecarea orbului din naştere (Orţîţa).

Peretele de sud al naosului, de la est la vest, este tot cu patru scene în casete: „Pogorîrea lui Hs. în Iad" — din care partea inferioară lipseşte din cauza măririi ferestrei. Isus în mandorlă în centrul compoziţiei într-un grup mare de figuri dintre care trei sînt femei. Compoziţia are un fond negru — iadul, iar deasupra este cerului albastru. „(Ne) Credinţa Tomei" are aceeaşi compoziţie, ca şi scena din biserica din Bicaz. Faţă de Isus, care este în centrul compoziţiei, într-un cadru de uşă cu coloane, capitel şi timpan, pe un fond roşu cărămiziu, restul personajelor sînt simetric aşezate în cîte un cadru de fereastră. Toma îngenunchiat pune două degete pe coasta lui Isus. „Dumineca Mironosiţelor" are în centru pe Maria, în spatele ei, Ioan şi Maria Magdalena, iar în stînga ei pe un înger şezînd pe un sicriu. În dreapta acestuia pe planul doi se află Isus cu steagul creştinătăţii şi lîngă el cea de-a treia Marie. „În Duminica Slăbănogului" compoziţia este stilistic apropiată cu cea de la Bicaz, dar simplificată. Slăbănogul este plasat în centrul compoziţiei şi aşezat într-un pat cu baldachin, aflîndu-se în cadrul unui peisaj. În stînga lui se află Isus cu apostolii, iar în dreapta, trei mahomedani, cu mîinile încrucişate, în spatele cărora se înalţă o cetate cu turnuri, metereze şi trei porţi de intrare. Asemănarea acesteia cu construcţiile civile existente în secolul al XVIII-lea este evidentă.

Tinda, pe latura de vest, are scene din Judecata din urmă, mai bine păstrată decît la Bicaz şi cu un număr mai mare de subiecte moralizatoare, asupra viciilor umane. Întregul perete din stînga uşii este compus din cinci registre orizontale, care se interpătrund plastic. Sus „morarul" cu piatra morii atînată de gît şi două unităţi de măsură, „crîjmarul" cu un butoi şi cu o măsură, de asemenea atîrnate de gît, iar în stînga acestora un drac suflînd

din corn, vestește „judecata din urma". Sub acestă, trei draci țin în mînă o carte deschisă, cu un text, ce nu se poate descifra, dar este probabil asemănător celui de la Bicaz. Acestei scene îi urmează altele cu inscripții românesti cu caractere cirilice: „Muere stearpă", care este obligată să înghită un copil, un șarpe mușcînd-o de sîn; „carele ascultă la ferestrele altuia", un drac îi scoate ochii, „muiere care ia mana" ține o cofă deasupra capului. Sub scena cărții deschise urmează figura unui alt păcătos — „care-și ocărăște (părinții)", cu un nud care atîrnă de o funie și cu un cîrlig prins de șira spinării, pe care un stîlp, cu contrafișe, îl desparte de un alt păcătos, „curvăraiu străin". Cu un cîrlig, de acest stîlp este o căldare, în care sînt păcătoși, iar doi draci cu lulele în gură ațință focul. Acetora le urmează alți păcătoși legați unul de gîtul altuia, și biciuiți. Apoi „carele doarme în vreme de rugă" sînt pictați doi pe două perne. Un drac urcă pe ei, al doilea, cu foale ațință focul la picioarele lor, în timp ce al treilea din fața lor, cîntă din cimpoi. În partea inferioară a acestui registru se mai păstrează deteriorat, un om înjugat la plug de către un drac — „lacomul care le taie pămîntul altuie", în care se vede dracul cu bici, coarnele plugului și păcătosul.

Deasupra ușii de intrare în tindă, pe axa mediană, se află plasată „cumpăna dreptății", avînd deoparte credința, iar de cealaltă trei draci care încearcă s-o încline spre păcat.

În partea dreaptă a ușii de intrare în tindă sînt reprezentate (fig. 29): „Moartea", un schelet de om cu o eșarfă care trece peste un picior, stînd pe un stativ, cu o coasă în mîna stîngă și cu o săgeată în dreapta; fiind urmată de „ciuma" — un om nud cu o coroană pe cap, călare pe o gloabă și cu o greblă ținută în mîna dreaptă, și cu cealaltă ținînd calul. Fizionomia acesteia arată că zugravul s-a inspirat după un model uman, deoarece este anatomic bine individualizată, calul însă dovedește o slabă cunoaștere a anatomiei acestuia; cea de-a treia figură reprezintă „Lene" — o femeie goală, cu sîni mari, care se piaptănă cu mîna dreaptă, în timp ce în stînga ține furca în vîrful căreia este caierul și fusul. Femeia cu formele corpului molatice stă pe un butoi. Este individualizată senzualist și redată naturalist. Lenea, un viciu uman, este redată cu talent, prin mișcarea lentă a mîinii cu care se piaptănă.

Dracii încornorați sînt pictați cu conturele și liniile care indică formele corpului, în negru, iar corpul într-un gri uniform. Păcătoșii sînt toți nuzi, cu conture în roșu cărămiziu, iar culoarea corpului este tot cărămiziu deschisă, realizată prin diluarea culorii închise.

Peretele de nord are un singur registru în porțiunea superioară cu cele „cinci fete înțelepte", cu lămpi în care ard flăcări, în veșminte de epocă, la care alternează culorile verde-albastru, albastru deschis cu roșu. Acestea sînt orientate spre Isus Cristos cu crucea în mînă, în fața unei clădiri cu două nivele. Personajele sînt aproape la fel de mari ca și clădirea. Cele „cinci fete nebune", cu lămpile răsturnate, sînt la fel înveșmîntate și orientate

spre Isus. Numai trei dintre ele sînt întregi, celelalte două fiind fragmentate de o fereastră tăiată ulterior. Parabola fecioarelor este strîns legată, ca înțeles, de Judecata din urmă, fiind interpretată simbolic și realist în același timp.

Pe latura de sud se află sfinte mucenice aureolate, cu o mînă pe piept, iar în cealaltă ținînd o cruce: Sofie, Pelaghie, Irina, (ultimele două din cauza tăierii ferestrei au numai capul și crucea în mînă), Varvara, Agripina, Evdochie și Chipria.

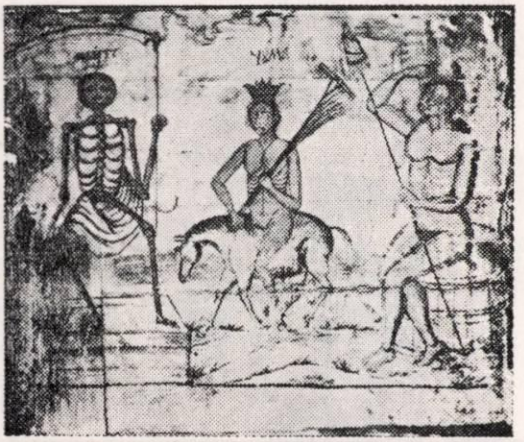

Fig. 29. Judecata din urmă, detaliu (Orțîța).

Biserica din Corund. Pictura de pe bolta naosului este de o dată mai recentă, probabil de la începutul sec. al XIX-lea, creată pe profilul artei bizantine, cu opt scene din Patimi, în registrul inferior al laturilor de sud și nord (fig. 31, 32) și cu cîte opt portrete de evangheliști și sfinți ierarhi în registrul superior. Pe planul median al bolții se află Treimea concepută în manieră apuseană. Stilul pictării scenelor este mai legat de arta apuseană, spațiul dintre registre, ca și spațiile libere create în urma pictării scenelor, este încărcat cu motive geometrice și florale, redate cu un gust artistic deosebit, caracteristic artei baroce de la mijlocul sec. al XIX-lea atît în decorarea interioarelor, cît și a mobilierului (fie. 30, 31, 32). Pictura

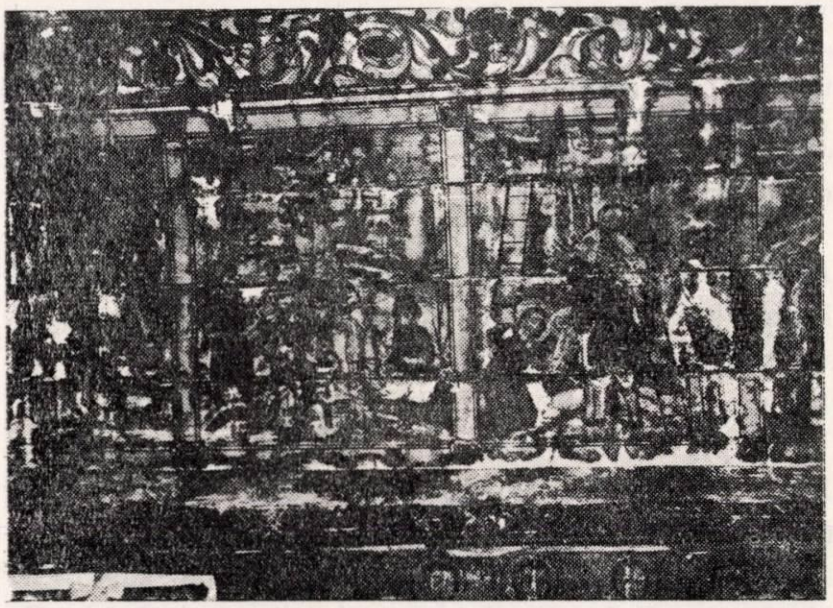

Fig. 30. Scene din Patimi (Corund).

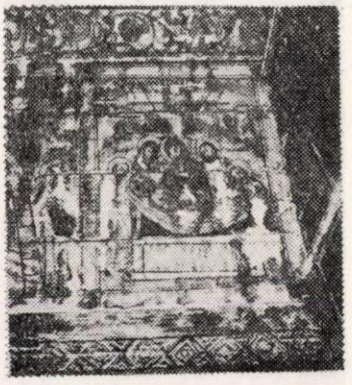

Fig. 31. Scenă din Patimi (Corund).

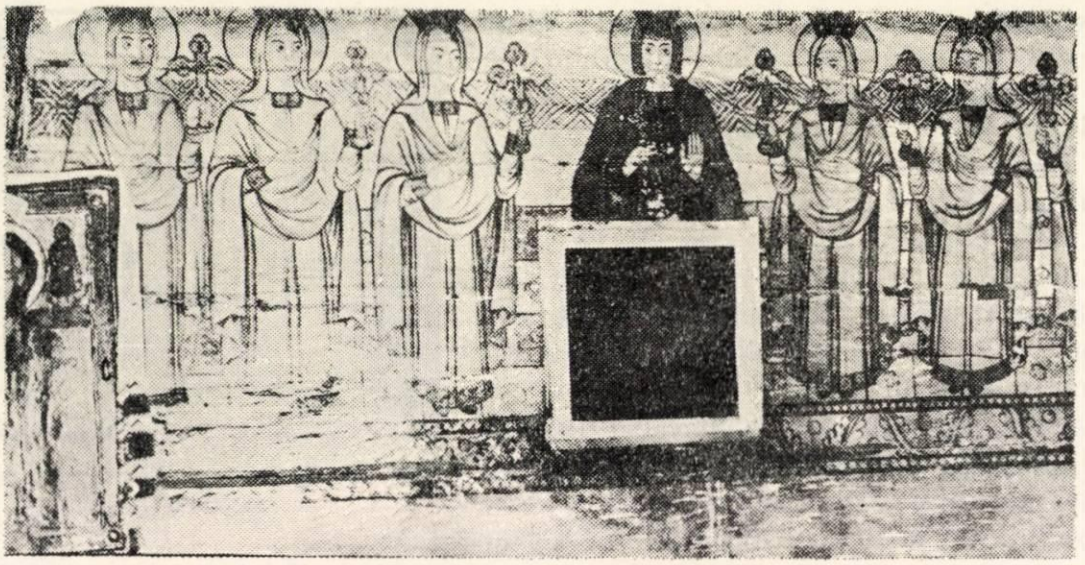

Fig. 32. Suită de mucenice (Corund).

de pe bolta altarului este aşa de înnegrită încît nu se poate descifra.

Pe tîmplă, pe latura de est, este scena Jertfei lui Avraam.

Pictura de pe pereţii altarului este mai recentă, dar din cauza mobilierului nu se poate urmări. Tîmpla, latura de vest, care este în întregime din lemn masiv, are în registrul superior pe Isus răstignit între cei doi tîlhari, însoţit de personajele obişnuite ale scenei, într-un cadru arhitectonic deosebit de încărcat. În registrul al doilea Isus Cristos cu evanghelia în mînă este central, izocefal faţă de cei doisprezece apostoli ce-l încadrează şi care sînt localizaţi fiecare în cîte un cadru ce se încheie în semicerc cioplit. Registrul 3 are icoanele prăznicele întîlnite şi pînă acum, despărţite central de portretul „Feţei lui Isus", de pe năframa Veronicăi, cu coroana de spini.

Fig. 33. Uşă laterală a altarului (Corund).

Icoanele împărăteşti de la nord la sud sînt: arh. Mihail, Maria cu Pruncul, Isus Cristos cu evanghelia şi Nicolae. Iconostasul asemănător celui din Soconzel are, pictat, sub icoanele împărăteşti, pe cadrele uşilor, pe arh. Mihail, „S. Ana" şi Maria Magdalena, Isus Cristos. într-un peisaj arid şi Nicolae cu o pungă de bani în mînă şi „3 fete" într-un pat. Uşile laterale ale altarului au, de ase- menea, pictaţi sfinţi ierarhi (fig. 33).

Peretele de est al naosului, sub cor, are aceiaşi peşti ca la Soconzel, doar că la extremităţile registrului orizontal apar şi cîte trei raci.

Pe pereții de nord și sud sînt sfinți, stereotipi aproape, stînd în picioare, orientați spre altar și cu cîte o cruce în mîna dinspre altar. Peretele de nord a naosului de la vest la est are pe: Ekdikie, Lisimah, Alexandru, Ilie, Gorgonie, Teofil, Domitiai, Gaie, Gorgonie, Sirian (?), Atanasie, Chiril, Sacherdoi, Niculae, Ulerie, Filoctie, Siverian, Hădie, Candit, iar cel de sud, de la vest la est: (?), Melitor, Iraclia, Smardag, Domnos, Evnichie, Uale, Vivian, Clavdie, Priasi, Teodul, Eutihie, Ioan, Zantie, Ilian, Sisinie, Chirie, Agie, Aetie, Flavie și Acachie. În naos și altar din primul strat de pictură s-a păstrat, pe tîmplă (pe ambele fețe); registrul cu pești, icoanele împărătești și icoanele prăznicele, în spatele acestora peretele este gol. Dovadă că ele au existat în momentul pictării bisericii sînt locurile goale ce le-au fost rezervate.

Pictura mai veche, de o realizare excepțională, care s-a păstrat în condiții bune, fără să fi suferit deteriorări sau reînnoiri, este cea din tinda femeilor.

Pe latura de vest (fig. 34, *a*, *b*, *c*,), în stînga ușii, în colțul sudic al peretelui este „Luțeferul" (fig. 35, a, b) într-un portic încheat în semicerc, avînd în mînă un vătrai. Deasupra acestui portic un drac cu trîmbiță în mînă și cu un steag vestește Judecata din urmă. De la această compoziție pe verticală, care cuprinde înălțimea peretelui, se înșiruie, spre ușă, scene din iad, în trei registre orizontale. 1. Registrul superior: începe cu păcatul — „care doarme în vreme de rugă" — două personaje, de sex opus, acoperite cu țol, la capul cărora cîntă un drac din cimpoi, în timp ce alt drac apasă asupra lor; urmează „biraiele care fac lege strîmbă" — judecători necinstiți situați în centru, într-un cazan, deoparte și de alta a cazanului draci fumînd din pipe și inteținînd focul cu foale de mînă. În registrul următor sînt înșirați alți păcătoși, cu alte vicii: „muere care ia mana", „muiere care strică pruncii", „muiere care be gloabe", „care-și suduie părinții". Și în registrul ultim continuă scenele: „care pe altul l-a îndemnat la . . ." — luat de un drac în spate, alt drac trăgînd după el cu funia de gît păcătoșii, — „lotrul", „curva", „curvariul", în urma cărora se află un drac cu un vătrai. În același registru se mai află „carel joară strîmb", căruia un drac îi scoate limba cu un clește.

Deasupra ușii se află mai mulți păcătoși, din care amintim „Lacomul carele taie pămîntul altuie" (fig. 36, a, b) reprezentat prin figura țăranului care trage de un plug de lemn (răspîndit în zonă), dracul ținînd coarnele, apoi „morariul" (fig. 36) cu piatra morii și o măsură atîrnată de gît și „crîjmariul", cu un vas atîrnat de gît, și un alt drac dîndu-i din butoi vin.

Organizarea compozițională a laturii din dreapta ușii de intrare în tindă este mai reușită decît la bisericile din Orțița și Bicaz. „Moartea" este transpusă central, cu coasa într-o mînă și cu un pocol în cealaltă. În stînga chipului

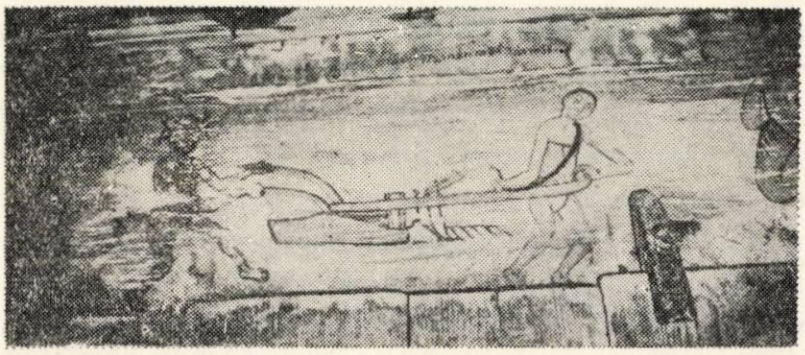

a

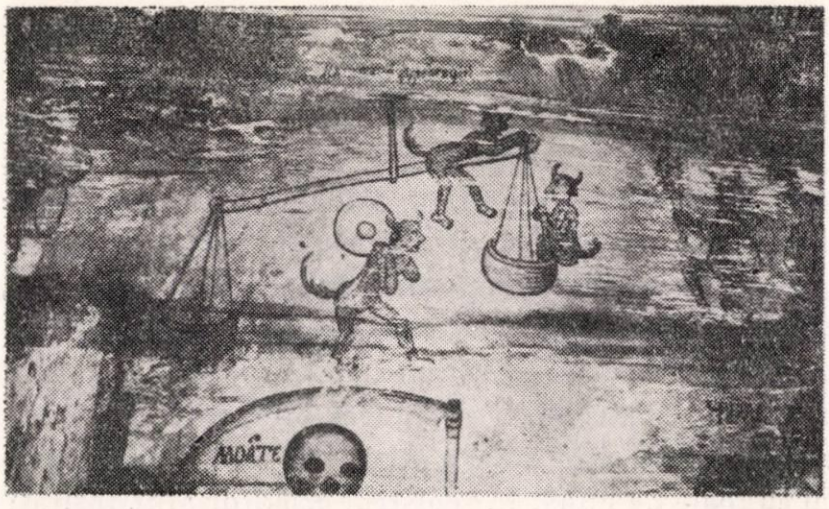

b

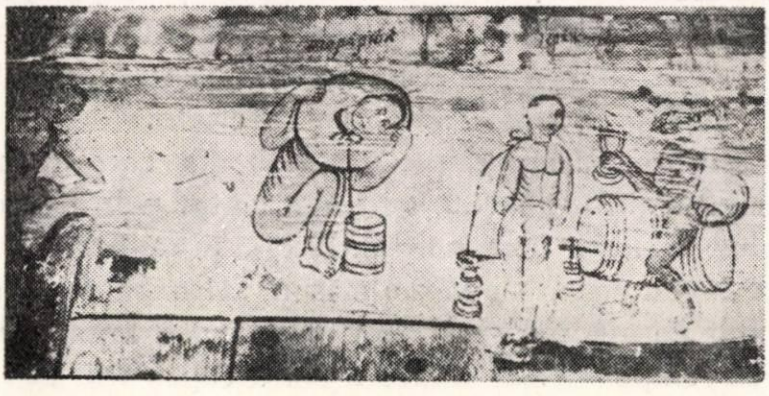

c

Fig. 34. *a*, *b*, *c*. Judecata din urmă (detalii, Corund).

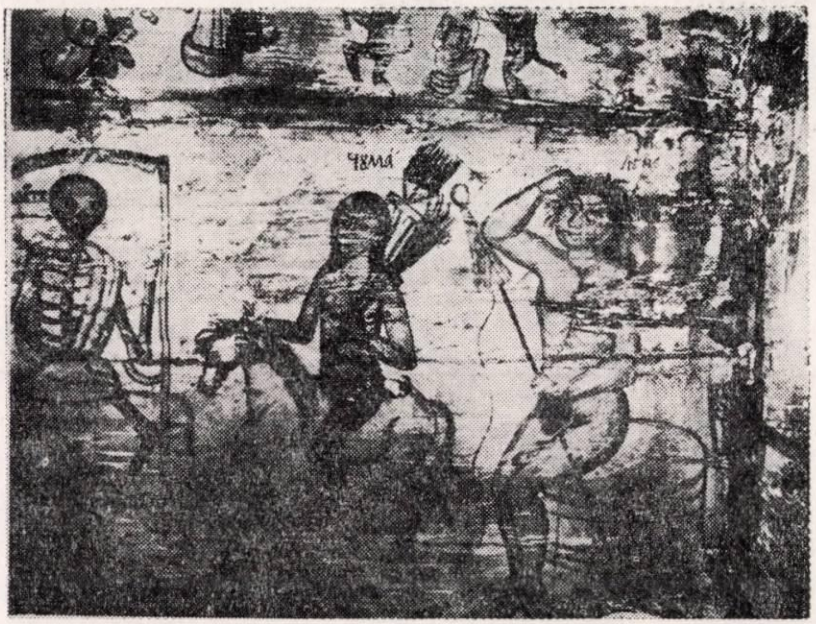

a

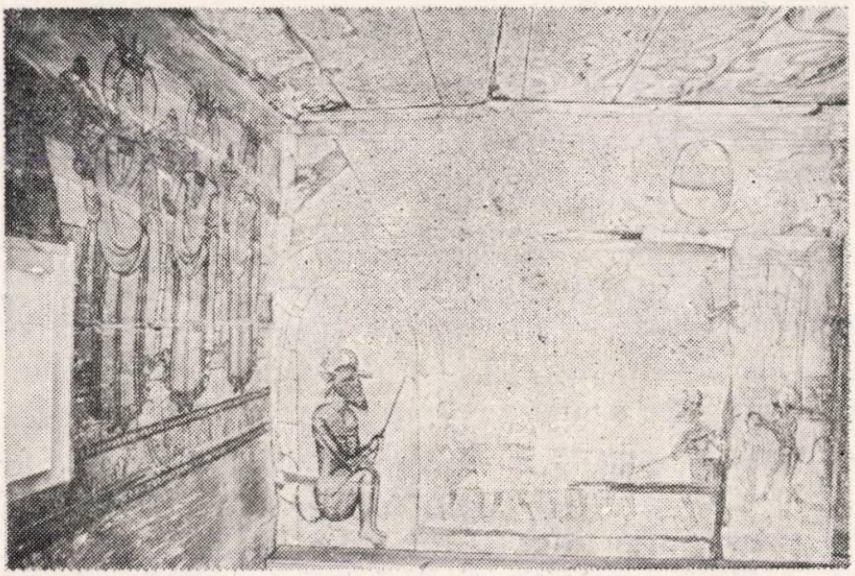

b

Fig. 35. a, b. Judecata din urmă (detalii, Corund).

Fig. 35. a., b. Portretele lui Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, pe cadre de ușă împărătești (Buzești).

morții sînt cranii de oameni într-un vas mare, „morții", și „oasă de oameni" deasupra cărora stă „cum păna dreptății" avînd într-o parte cupa cu cruce, cu balanța înclinată în această direcție, în timp ce în cealaltă cupă se află un drac, iar altul pe cumpănă, și al treilea aducînd către aceasta o roată de moară. Acestei compoziții complexe îi urmează „Ciuma" călare, în dreapta ei „Lenea", femeia-nud cu furca în mîna stîngă și cu dreapta scărpinîndu-se în cap. Deasupra ciumei și lenei, în miniatură, este „furtul" a cărui ochii căruia sînt scoși de un drac, altulcu un buzdugan se pregătește să-l lovească.

După stilul în care este executată pictura din tindă, prin caracterul scrisului ne arată că aceste trei Judecăți din urmă sînt făcute de același meșter, iar după descrierea aceleiași scene la Chieșd, unde artistul este cunoscut, ne face să credem că ea a fost pictată de Țiple Popa Ioan Zugravul din Deda[22].

Pe latura de nord sînt cele „cinci fete înțelepte" și „cinci fete nebune" cu Isus între ele, cu crucea în mînă, în fața unei clădiri (pictură deteriorată), iar pe latura de sud, de la est la vest sînt sfinte mucenice Sofie, (?), Pelaghie, precuvincioasa Paraschiva, Marina, Agripina, Irina, femei cu coroniță, cu cruce într-o mînă și cu o mînă pe piept. Mucenicele sînt simetric și cromatic ordonate, în jurul celei centrale — Eudochie. Pe cadrul ușii de intrare în naos, în tindă sînt pictați: în partea dreaptă Pavel, în partea stîngă probabil Petru. În tindă sînt și picturi pe lemn.

Biserica din Stîna, zugrăvită atît în interior cît și în exterior, păstrează pictura numai pe bolta naosului și aceasta deteriorată. Totuși se mai

[22] Ioan Godea, op. cit., p. 19.

a cunoaşte calitatea artistică a picturii, în ansamblu, care a fost acoperită cu tencuială.

Pe latura de sud a bolţii naosului, de la est la vest, în registrul inferior, este „Cina cea de taină", în care Isus este transpus central, în faţa lui avînd o masă rotundă, pe care sînt redate schematic tacîmuri. Isus cu semnul binecuvîntării prezentat izocefal faţă de un personaj îmbrăcat în straie ţărăneşti (probabil Iuda) este înconjurat de apostoli. În această scenă artistul a creat o compoziţie închegată, echilibrată cromatic. Scenele următoare sînt: Sărutul lui Iuda şi Prinderea lui Isus, nedespărţite de prima decît prin doi soldaţi, unul punînd funia pe gîtul lui Isus sărutat de Iuda. Tot pe acelaşi registru, în stînga lui Iuda, se află un alt grup de soldaţi (4) urmaţi de „ucenicii" lui Isus, în număr de trei, precum şi un fragment din scena Judecăţii lui Caiafa şi Pilat, rezultat din transformările suferite de boltire. Scenele din registrul superior de pe latura sudică a bolţii naosului sînt deteriorate şi cu greu se pot recunoaşte pe ele figurile lui Matei, Teodor, Ioan, mucenicul Iova, Constantin şi Elena. Constantin şi Elena sînt despărţiţi de o cruce, lucrarea asemănîndu-se cu icoanele pe sticlă, frecvente în această parte a Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea.

Pe latura de nord a bolţii naosului, de la vest la est, în registrul inferior sînt redate: „Batjocorirea lui Isus", prin biciuirea lui de către doi soldaţi cu turbane şi cu suliţe, scenă căreia îi urmează cea a Încoronării cu spini. Isus stînd pe o laviţă cu mîinile încrucişate şi legate, în timp ce în stînga lui doi soldaţi, (unul turc), îi fixează coroane de spini, iar în dreapta acestora este o altă suită de soldaţi în armuri medievale.

Pictura de pe bolţile naosului bisericii din Stîna este destul de restrînsă ca număr de scene, şi influenţată de picturile din mediul bisericesc apusean, poate din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Creaţie a artistului anonim al acestor bolţi, prezintă calităţi artistice remarcabile. Cu toate că scenele sînt concentrate, iar compoziţia lor închegată, stilul ne aminteşte prin contururile precise şi continue, negre, ale personajelor şi obiectelor, care încadrează mari pete de culoare uniforme — de miniaturi şi de curentele artistice din secolul al XIX-lea. Suita de soldaţi din Punerea coroanei de spini pe capul lui Isus, uniţi unul de altul prin braţele care se ating, este cel mai bun exemplu. Artistul evită să trateze problemele de perspectivă, toate personajele, în toate scenele descrise, după cum s-au putut descifra, sînt prezentate într-un singur plan. Scenele sînt lipsite de peisajele existente în pictura celorlalte monumente, dar cu toate acestea artistul se dovedeşte talentat, bun cunoscător al anatomiei umane, evitînd ceea ce nu cunoaşte sau nu consideră necesar (ex. perspectiva). Cromatica este restrînsă, foloseşte roşul, albastrul deschis, negrul, iar pentru aureole galbenul. Fondul scenelor este un albastru deschis.

Biserica din Buzeşti. Pe bolta naosului, pe latura de nord, dinspre vest spre est, în imediata apropiere a peretelui zugrăvit, într-un cadru, este Luca

stînd în picioare cu pana în mînă deaptă şi cu stînga pe o evanghelie. Lîngă altar în acest prim registru, este Marcu, orientat spre vest în aceeaşi poziţie. Aceşti doi evanghelişti, care au faţa îndreptată unul spre celălalt, sînt simetrici faţă de Elisei deasupra căruia este mantaua — un „laibăr" local, aruncat lui de Ilie, aflat într-o caleaşcă de epocă trasă de doi cai. În partea sudică a bolţii în care se află Sf. Ioan, iar în partea dinspre tindă Matei. Între ei apare cea de-a treia scenă, Scara lui Iacov, înfăţişîndu-l pe acesta stînd pe o scară în mantie roşie, iar deasupra lui, în partea de sus a scării, un înger.

Pe planul medial al bolţii naosului este zugrăvită scena Treimii, în reprezentare apuseană, încadrată atît dinspre altar cît şi dinspre tindă, în patru colţuri, de cîte un inger trîmbiţînd. Astfel Treimea încadrată de evanghelişti ocupă locul principal şi în decorul bolţii naosului din Buzeşti, ca şi în alte biserici din nord-vestul României. Bolta semicilindrică a altarului are pe latura de sud şi nord „Săborul îngerilor", iar în est, pe acea semicalotă ce face legătura bolţii cu peretele de est se află Treimea cu Maria. Tîmpla (latura estică) are scena Jertfei lui Avraam, iar pe latura vestică în trei registre orizontale sînt zugrăviţi: Isus răstignit încadrat de Ioan şi Maria, proroci în medalioane, iar în cel mijlociu Isus cu evanghelia în mînă, încadart de apostoli. Registrul inferior, pictat direct pe perete, are prăznicele împărăteşti, printre care cele păstrate cu inscripţiile româneşti cu caractere cirilice Bunavestire, Naşterea Mariei, Aducerea în biserică, Invierea lui Isus, Botezul lui Isus, Pogorîrea Sf. Duh, Adormirea Maicii. Pe iconostas sînt icoane împărăteşti ce reprezintă de la nord la sud: Arh. Mihail şi arh. Gavril, Maria cu Pruncul în braţe, Isus cu evanghelia în mînă (probabil de la mijlocul sec. al XVIII-lea) şi Nicolae (care pare mult mai vechi şi de calitate artistică şi tehnică superioară). Există aici un număr mare de icoane pe sticlă de Nicula din sec. al XIX-lea.

Pe pereţii altarului, de la nord la est şi sud, sînt sfinţi ierarhi Bestru (?), papa de la Roma, Petru de la Alexandrie — „Dmne cine n-o rupt haru", alt personaj dispărut din cauza unei ferestre mărite. Din cauza mobilierului din altar nu s-au putut vedea toate portretele de ierarhi — Grigorie Bogoslav, Ioan Zlataust, arhidiacon Ştefan, arhidiacon Constantin.

Biserica din Buzeşti are o uşă împărătească deosebit de frumos sculptată, cu vrejuri şi în medalioane, sus Maria, înger, apoi, cei patru evanghelişti (fig. 9).

Pe cele două muchii ale cadrului uşiolr împărăteşti sînt două portrete — în stînga „S. Vasile Velikii" (Vasile cel Mare) (fig. 35, *a*), în dreapta, „S. Ioan Mă. Zlotoust" (fig. 37, *b*), cu două degete exprimînd simbolic binecuvîntarea, exagerat de mari.

Aceste două portrete de sfinţi ierarhi sînt de o calitate artistică şi tehnică excepţională şi nu se încadrează ca valoare şi vechime cu pictura interioară păstrată, putînd fi egalate într-o oarecare măsură numai de icoana împărătească a Sf. Nicolae existentă în biserică. Cele două portrete ne arată că avem în faţă un artist de o mare sensibilitate, un bun cunoscător al anatomiei

umane. Ușa împărătească, cu cele două aripi împărătești, cu cele două portrete, credem că a constituit o comandă specială și totodată prima decorație interioară în biserică. N-ar fi exclus ca aceste uși împărătești cu cadrelelor să fi provenit de la biserica de lemn, ce trebuia să fi existat înainte în sat. Inscripțiile în slavona bisericească dovedesc că sînt cele mai vechi picturi ale bisericilor existente în Codru, datînd din prima jumătate a secolului al XVIII-lea sau chiar și mai devreme.

*
* *

Prin prezentarea celor două aspecte principale ale bisericilor de lemn din zona Codru — arhitectura și pictura interioară avem posibilitatea să tragem și anumite concluzii, legate de vechimea acestor monumente. Monumentul mai vechi din cadrul acestor lăcașe de cult îl considerăm a fi biserica din Arduzel, nu numai datorită dimensiunilor ci datorită elementelor tehnice și arhitecturale, ce o apropie de evoluția bisericilor de lemn, de casele de lemn țărănești, răspîndite într-un număr mult mai mare pînă în primele două decenii ale secolului nostru în această zonă. „Intrarea în biserică", pe latura de sud și ușa (ale cărei scînduri sînt fixate cu cuie de lemn, cu ferestrele mici și puține la număr, tăiate între două bîrne) este un alt element ce o apropie de casele țărănești. Stîlpii de la pridvor, de pe latura sudică, ca formă și dimensiuni, nu se deosebesc prea mult de cele ale caselor din zonă. Femeile privesc slujba prin ușa de intrare în naos și prin traforările triunghiulare de pe partea inferioară a unei grinzi, de pe la mijlocul pereților. Literatura istorică amintește de existența, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, a bisericii de lemn și a unei capele tot de lemn, datînd de prin anul 1470[23]. Monumentul însă poate fi datat în a doua jumătate a sec. al XVII-lea sau la începutul sec. al XVIII-lea.

Biserica din Corund se presupune că ar fi fost construită în anul 1750[24], iar cea din Bicaz în 1770[25], ceea ce pare mult mai veridic decît anul 1797 considerat și acesta ca an de construcție[26], deoarece anul 1779 mai 1, apare incizat pe cadrul ușii de intrare în naos. Biserica din Stîna este datată în 1820[27], ceea ce, după părerea noastră, poate indica numai anul adăugirii pridvorului și probabil a pictării interiorului. Cadrul ușii de intrare în tindă se aseamănă cu cel al bisericii de la Soconzel, datată în sec. al XVIII-lea[28],

[23] Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, III, 1902, p. 14.
[24] Ibidem, p. 686; *Schematismus* . . . , 1898, p. 177; *Schematismus* . . . , 1900, p. 201.
[25] Petri Mór, op. cit., p. 128; *Schematismus* . . . , 1898, p. 176.
[26] Ibidem, *Schematismus* . . . , 1900, p. 199.
[27] *Szatmár vármegye monographiája*, (Szatmár varmegye . . .), Budapesta, (1910), p. 72.
[28] Ibidem, p. 100.

care, de altfel, după pictura interioară din naos și altar, cu numeroasele scene de pe boltă, poate fi datată și la mijlocul sec. al XVIII-lea. Biserica din Buzești este reparată probabil în 1739, după cum arată incizia de pe frontonul de la fațada acoperișului. Ea se poate data în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea.

În ce privește biserica din Orțița, deși nu am găsit nici o consemnare, pictura interioară, care este făcută probabil de același meșter, Tiple Popa Ion Zugravul din Deda (care a pictat biserica de la Bicaz, tinda bisericii de la Corund și biserica de la Chieșd, în 1792), sîntem îndemnați să credem că datează din secolul al XVIII-lea, poate chiar din prima jumătate a acestuia.

Nici monumentul de la Bolda nu poate fi mai nou de sfîrșitul sec. al XVIII-lea sau începutul celui următor, mai ales dacă ținem seama că biserica a fost mutată aici dintr-un alt sat. Biserica de la Corni a suferit multe transformări care au dus la scăderea valorii ei artistice și arhitecturale. Cea mai recentă transformare a constat și în mărirea ferestrelor și zugrăvirea interiorului și exteriorului acesteia.

Scurt istoric al localităților.

Arduzel. Sat atestat pentru prima dată în anul 1405. Mai tîrziu, în 1470, se amintește și de existența aici a unei capele de lemn[29].

Bicaz. Este amintit încă din anul 1424[30]. La 1461 face parte din domeniul Beltiug aparținînd unor urmași ai familiei Dragoș din Maramureș, stabiliți aici. După cum amintește un document din anul 1748[31], în timpul războiului curuților, doi iobagi din Bicaz au fugit în hotarul Runc unde, defrișînd pădurea, și-au construit case. Populația Bicazului în 1720 era de 63 de locuitori, iar la 1847 de 988 locuitori, numărul caselor de lemn la 1890 a ajuns la 167[32]. Registrul parohial pentru nașteri începe cu anul 1824. Are școală din 1820[33].

Bolda. Din anul 1592 face parte din domeniul cetății Ardudului, iar după 1711 se afla în proprietatea familiei Károlyi. La sfîrșitul sec. al XIX-lea, are 315 locuitori și 67 de case din care 58 din lemn[34].

---

[29] Petri Mór, op. cit., p. 14.
[30] Ibidem, op. cit., p. 125.
[31] Ibidem, op. cit., p. 127.
[32] Ibidem, op. cit., pp. 128—129.
[33] Ibidem, op. cit., p. 128.
[34] *Szatmár varmegye . . .*, p. 34 și *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása (Statistica recensămîntului populației țărilor coroanei maghiare din 1900 (1900 évi népszámlálás . . .)*, I., Budapesta, 1902, p. 310—311.

Buzești. La început a aparținut de domeniul Medieșului Aurit, apoi de cel al cetății Ardudului. După 1711 este proprietatea familiei Károlyi. La sfîrșitul sec. al XIX-lea avea 450 de locuitori și 87 de case din lemn[35].

Corni. Localitatea este menționată în documente din 1461 ca domeniu al familiei maramureșene Dragoș din Beltiug[36]. Disputată de mai mulți feudali apoi donată lui Gheorghe Bathori și soției, după cum amintește o plîngere din 1557[37].

Corund. Sat cu o bogată istorie, menționat din 1423[38]. În 1487 a fost zălogit familiei Dragoș din Beltiug[39], iar după 1668 a aparținut unei familii feudale din Hodod[40]. În 1797 printre feudalii mari și mici ai satului care contribuiau la obligațiile de război sînt amintiți: un preot — Popa Nicolae, un cantor, — Muroș Ion și un morar — Pîrv Mihai[41]. Registrul parohial de nașteri datează din 1824, iar școala românească cu o clasă din 1860[42]. La 1900 erau 428 de locuitori și 75 de case, în majoritate din lemn, acoperite cu paie[43].

Soconzel. Pînă în sec. al XVI-lea a fost în proprietatea familiei Drag (Dragoș), apoi, împreună cu domeniul Ardudului, a aparținut cetății Satu Mare. În sec. al XVII-lea a fost donat familiei Károlyi. La începutul sec. al XX-lea avea 537 locuitori și 97 de case de lemn acoperite de paie[44].

Stîna. A aparținut domeniului cetății Chioar, apoi domeniului familiei Drag din Beltiug, ajungînd mai tîrziu în proprietatea familiei Károlyi. La începutul secolului nostru avea 655 de locuitori și 124 case de lemn, în majoritate acoperite cu paie[45].

---

[35] *Szatmár v. mégye . . .*, p. 134.
[36] Petri Mór, op. cit., vol. IV., p. 347.
[37] Ibidem, op. cit., p. 348.
[38] Ibidem, op. cit., III., p. 681.
[39] Ibidem, op. cit., p. 682.
[40] Ibidem, op. cit., p. 686.
[41] Ibidem, op. cit., p. 685.
[42] Ibidem, op. cit., p. 686.
[43] *1900 évi népszámlálás . . .*, I, p. 322—323.
[44] *Szatmár v. mégye . . .* p. 100 și *1900 évi népszámlálás* I, p. 310—311.
[45] *Szatmár v. megye*, p. 72 și *1900 évi népszámlálás . . .*, I., p. 310—311.

MONUMENTE VON VOLKSBAUKUNST DIE HOLZKIRCHEN AUS DER CODRU — GEGEND

(Zusammenfassung)

Die Arbeit von monografischen Charakter, nach der kurzen Darstellung der ethnographischen Zone Codru, begleilet von einer kurzen Geschichte der Orte, befasst sich unter architektonischen und malerischem Gesichtspunkt, mit der Beschreibung der acht Holzkirchen.

Der Bau dieser Kirchen besteht aus waagrecht gelegten Balken senkrecht geschlichtet (System Blockbau), auf einem niederen Sockel, es hat eine traditionelle Einiteilung des länglichen Raumes (Flur, Mittelschiff, Altar) Bedingt von den Materialien und Notwendigkeit des Kultus. Sind derselben Variante, a 2, des Plans Typs II, nach der Eigenart der Holzkirchen, vorgeschlagen von Prof. Virgil Vătăşianu.

Die Kirchen aus Codru haben gewöhnlich den Altar nach Osten gerichtet, aber die Vorhalle nach Süden. Die Vorhalle dieser Kirchen, als architektonisches Element wurde unter dem Einfluss der Bauernhauser, am Ende des XVII Jahrhundet eingeführt.

Die Kirchtürme sus Codru gleichen fast den Kirchtürmen aus Sălaj. Der Helm des Turmes hat gewöhnlich das Dach in vier Teilen und hat als Fortsetzung aine achteckige Pyramidenform oder abgestumpfter Konus.

Die Wände sind in den meisten Fällen mit rechteckigen Fenstern versehen, aber das Schindeldach in vier Richtungen Von einem künstlerischen Wert sind die Rahmen der Eingangstüren dieser Kirchen.

Nach der kurzen Darstellung der Architektur und der Elemente der Aussenausstattung ist analitisch die Innemalerei beschrieben, gemäss ihrer historischen, künstlerischen und ethnografischen Wert. Die malerische Ausstattung (Malerei), Werk der Meister aus dem Volk, ist in völliger Eintracht mit dem architektonischen Aussehn. Die Ikonen, nach Stil und Technik der Malerei passen in die Holzmalerei aus dem Nordwesten Rumäniens, Die Holzkirchen in der etnografischen Zone Codru sind im allgemeinen aus dem XVII bis zum Anfang des XIX Jahrhunderts.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ȘURILOR DIN TRANSILVANIA

IOAN TOȘA

Construcția cea mai importantă, după casă, atît prin dimensiuni, loc în cadrul gospodăriei și funcții îndeplinite în cadrul economiei țărănești este șura[1]. Cu toate că prin dimensiunile ei — mai ales cînd este construită din piatră sau cărămidă și ajunge pînă la 18 m lungime și 8 m lățime — șura este de obicei construcția cea mai impunătoare din cadrul curții, iar prin polifuncționalitatea ei (adăpost pentru cereale și furaje, loc de îmblătit, adăpost pentru inventarul agricol, mijloacele de transport și animale, etc.) este construcția cea mai importantă pentru economia țărănească, ea a fost puțin studiată, de specialiști[2], din care cauză pentru unele forme ce au dispărut sau sînt în curs de dispariție nu se cunoaște încă aria de răspîndire și nici nu s-a elaborat încă o tipologie a lor. Înțelegînd prin șură atît „construcția anexă pe lîngă o gospodărie rurală în care se adăpostesc vitele și se păstrează diferite vehicule, unelte agricole"[3] cît și construcția separată din cadrul curții destinată adăpostirii cerealelor și ariei de îmblătit, vom încerca să prezentăm cîteva aspecte legate de ea.

Șura este așezată în cadrul gospodăriei în funcție de casă. Dacă la gospodăriile din cadrul așezărilor risipite nu se poate urmări o regulă de aranjare a construcțiilor în cadrul curții, la cele din așezările adunate și răsfirate se pot deosebi următoarele moduri de aranjare: a. Casa este în fundul curții, paralelă cu ulița, iar șura este așezată la uliță perpendiculară pe ea (fig. 1 A);

b. Casa este așezată perpendiculară pe uliță, iar șura este paralelă cu casa (fig. 1 B);

c. Casa este perpendiculară pe uliță, iar șura este în fundul curții, paralelă cu ulița (fig. 1 C).

---

[1] Importanța șurii pentru economia țărănească a fost menționată și de: Romulus Vuia, *Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. II, 1924—25, Cluj 1926, p. 101; Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, 1957, p. 74; P. H. Stahl și P. Petrescu, *Construcții țărănești din Hațeg*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, (AMET) pe anii 1962—64, p. 123; Hedviga Formagiu și Smărăndița Stanciu, *Ornamentica porților de șură din zona Codru*, în *Revista Muzeelor* (RM), nr. 6, V, 1968, p. 556; Pompei Mureșan, *Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din Cîmpia Transilvaniei*, în *AMET* pe anii 1965—67, Cluj 1969, p. 181; Tancred Bănățeanu, *Arta populară din Nordul Transilvaniei*, 1969, p. 82.

[2] Vezi lucrările de mai sus.

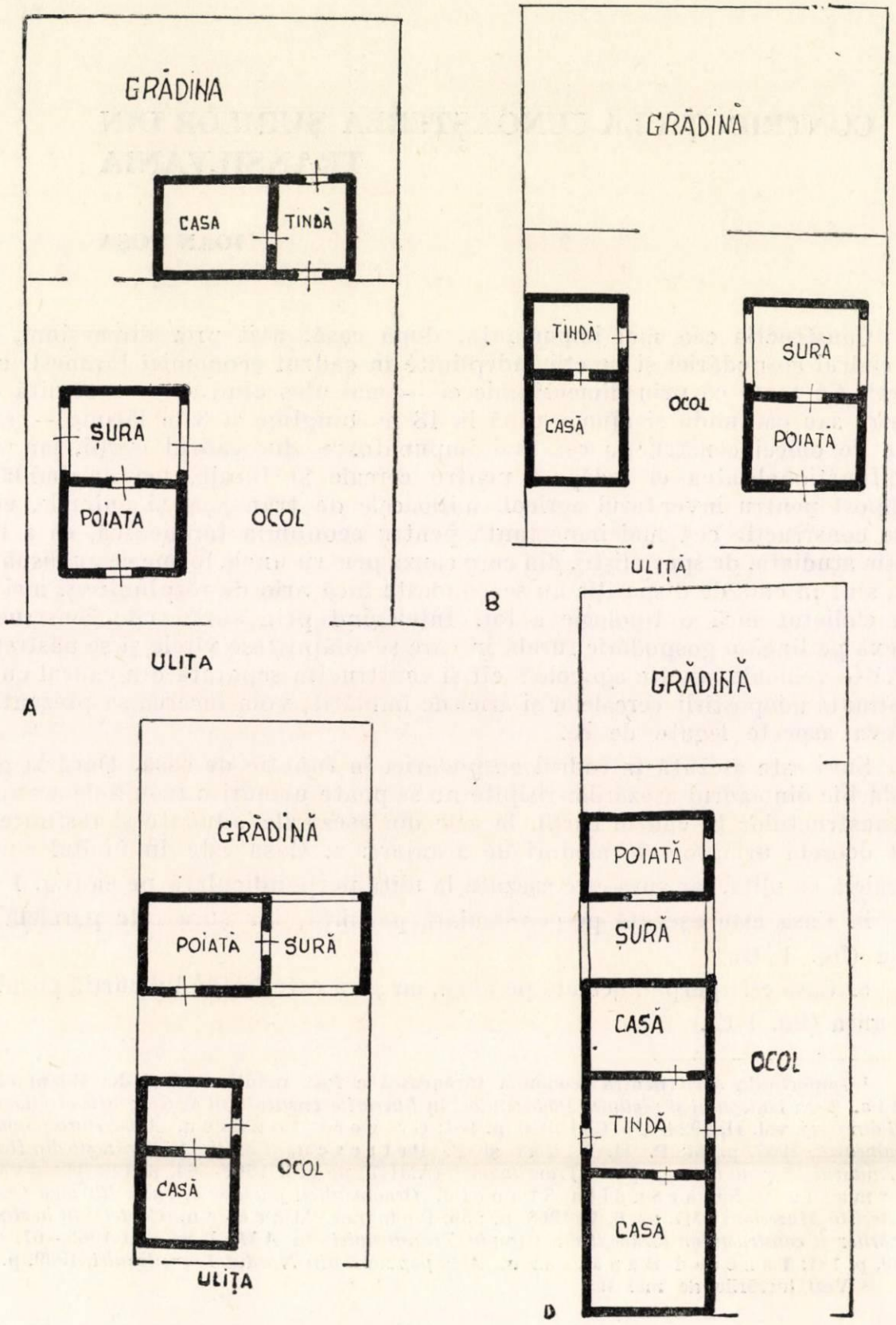

Fig. 1. Locul șurii în cadrul gospodăriei țărănești transilvănene.

d. Casa este perpendiculară pe uliță, iar șura este construită în continuarea casei (fig. 1 D).

Primul mod de aranjare a construcțiilor în cadrul curții este caracteristic gospodăriilor transilvănene cu construcții mai vechi și este probabil legat de dimensiunile proprietății intravilane care erau relativ mari și permiteau o oarecare dezordine în modul de aranjare a construcțiilor, casa permițînd totuși o supraveghere a lor. Restrîngerea suprafeței proprietății intravilane ca urmare a împărțirii ei între urmași aduce cu sine și-o anumită ordine în modul de aranjare a construcțiilor în cadrul curții care este acum precis delimitată. Șura perpendiculară pe uliță este des întîlnită în gospodăriile mai noi din așezările răsfirate și-n gospodăriile cu curte dublă maramureșene. Șura paralelă cu ulița, în fundul curții, este caracteristică gospodăriilor mai noi din așezările adunate și gospodăriilor aduse la linie prin măsuri administrative. Lățimea proprietății intravilane fiind mică, șura desparte curtea de grădină, iar prin felul în care sînt dispuse construcțiile în cadrul curții aceasta tinde să se transforme în curte închisă. Așezările de coloniști și unele așezări românești din apropierea lor au șura construită în continuarea casei.

Fiind o construcție ce îndeplinea funcții deosebit de importante pentru economia țărănească, șura trebuia să satisfacă anumite cerințe legate de muncile ce se desfășurau în ea. Deoarece îmblătitul se făcea de obicei toamna și uneori iarna cu îmblăciul, șura trebuia să asigure un loc de adăpostire uscat pentru cereale, lucru cerut de altfel și pentru furaje, și un spațiu adecvat desfășurării acestei munci, adică un spațiu în care să se poată așeza snopii ce urmau să fie îmblătiți, în care să se poată produce curentul de aer necesar separării boabelor de grîu de pleavă atunci cînd se vîntura. Pentru a oferi un spațiu uscat pentru depozitarea cerealelor și a furajelor, șurile aveau aria păstrată în condiții bune tot timpul anului. Aria se făcea, adică se lipea fața șurii, cu un amestec de lut și bălegar[4] (care după uscare devenea foarte rezistent) în fiecare an înainte de a se aduce cerealele. Pentru a permite depozitarea unei cantități de furaje cît mai mari, acoperișul șurilor, — învelit fie cu țiglă, fie cu paie, — era foarte înalt. În funcție de modul în care șura își îndeplinea rolul de adăpost pentru cereale, furaje, în funcție de aria de îmblătit și de zona geografică în care s-a construit, ea a cunoscut mai multe forme.

Cea mai veche formă, păstrată încă în satele din Cîmpia Transilvaniei și din zona Dealurilor Clujului, este șura de îmblătit sau *șura cu trei gîrbe*[5] (fig. 2). *Gîrba* este un element constructiv format din doi stîlpi ce se ridică de pe talpa construcției și-o bîrnă ce-i leagă în partea superioară. Pentru a rezista împingerilor exercitate de acoperiș, gîrbele aveau în partea superioară două contrafișe ce se prelungeau în unele cazuri pînă la talpă, iar pe la mijlocul stîlpilor, spre exterior, cîte o *chitușe* ce susținea streșinarul. Chitușele laterale

[3] Dicționarul limbii literare contemporane, vol. IV, p. 368.
[4] La fel făceau și romanii, cf. N. L a s c u, *Cum trăiau romanii*, 1965, p. 24.
[5] Denumire dată pentru prima oară în literatura de specialitate de colegul P. Mureșan, *o. c.* p. 181.

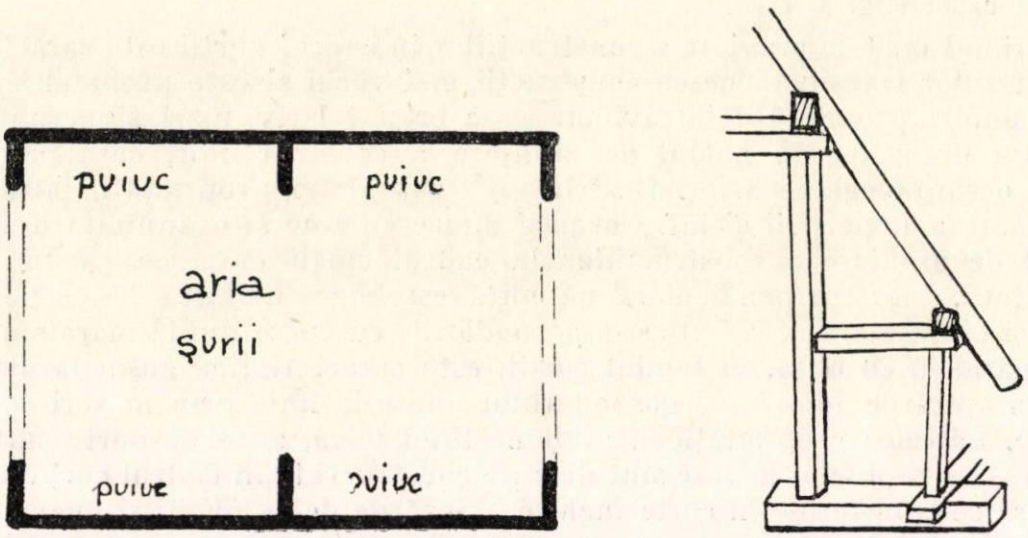

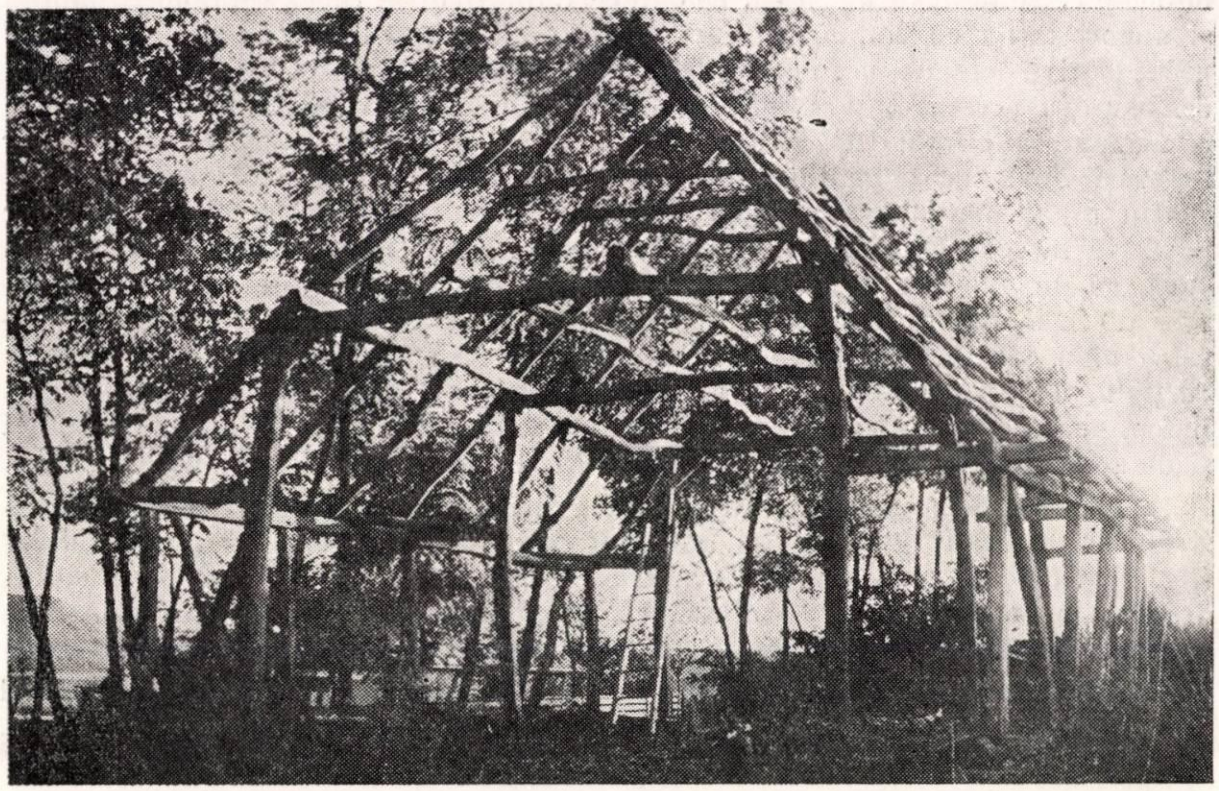

Fig. 2. Şura cu trei gîrbe: A. Planul; B. Scheletul şurii; C. Gîrba.

erau formate dintr-un stîlp paralel cu stîlpul gîrbei, ridicat de pe talpă (fig. 2 C) și o contrafișă paralelă cu talpa pe care este fixat streșinarul. Stîlpii chitușei mărginesc pereții laterali ridicați de pe cele două tălpi laterale, ce sînt formați din bîrne sau nuiele. Șura cu trei gîrbe este compusă dintr-o parte centrală și patru puiucuri laterale (fig. 2A). Partea centrală, spațiul delimitat de stîlpii celor trei gîrbe, are dimensiuni mari și servea pentru îmblătitul cerealelor și vînturatul lor. În perioadele în care nu se efectuează asemenea munci în șură se țin carul și uneltele agricole. Puiucurile laterale, spațiile formate între pereții laterali, chitușe și partea centrală, au dimensiuni mai mici și servesc pentru depozitatul snopilor pînă la îmblătire[6], sau pentru unele unelte. Șura n-are pod. Acoperișul în patru ape are apele de pe laturile înguste la nivelul gîrbelor și este învelit cu paie sau trestie[7]. Căpriorii acoperișului se sprijină în partea superioară doi cîte doi și sînt susținuți de cununa fixată pe cele trei gîrbe și de streșinarele care sînt de fapt tot o cunună fixată pe cele trei chitușe. Șurile de felul acesta servesc numai pentru adăpostirea cerealelor și îmblătit nu și pentru depozitatul furajelor. Poiata[8] este o construcție separată în cadrul curții ce servește pentru adăpostirea animalelor. E construită din bîrne dispuse în straturi orizontale sau în *căței* și are la capăt un mic șopru pentru adăpostirea furajelor ce erau date ca hrană animalelor. Furajele erau păstrate în aer liber în șure sau stoguri și numai în măsura în care apăreau nevoi de consum erau duse în șopru.

Necesitatea unui spațiu acoperit lîngă poiată pentru apărarea furajelor de intemperii, reducerea suprafeței proprietății intravilane — care nu mai permite ridicarea unui număr prea mare de construcții — au dus la alipirea șurii de poiată, dînd naștere tipului de *șură cu două gîrbe*. Șura propriu-zisă se micșorează ca dimensiuni, iar prin alipirea ei de poiată acoperișul primește o dezvoltare transversală față de axa ei. Pereții șurii sînt construiți în general din același material ca și cei ai poieții și au aceiași înălțime cu ei, din care cauză acoperișul coboară mult peste ei.

Cea mai simplă formă a șurilor cu două gîrbe este cea derivată din șopru de lîngă poiată, căruia i s-a adăugat două gîrbe (fig. 3 A). Prin adăugirea gîrbelor s-a rezolvat problema accesului carului încărcat în șură și s-a mărit și spațiul de depozitare a furajelor, deoarece podului poieții i-a fost adăugit podul șurii amenajat deasupra celor două gîrbe. Pentru a fi mai rezistent, podul șurii are construit în partea dinspre poiată jugul ce susține grinzile transversale. Jug este termenul popular ce desemnează elementul constructiv format din grinda fixată pe capetele celor două gîrbe și pe niște stîlpi scurți ce sînt ridicați din loc în loc de pe cununa podului poieții (fig. 4). Prin construirea jugului, pe lîngă faptul că se mărește rezistența podului, se permite manipularea furajelor în cele două poduri construite la nivele diferite.

[6] P. Mureșan, *o. c.* p. 182.
[7] Mai ales în satele din Cîmpia Transilvaniei.
[8] Folosim termenul de poiată deoarece el este întîlnit în toate satele din Transilvania, pe cînd denumirea de grajd în unele sate din Sălaj se înțelege cămara de alimente.
[9] P. Mureșan, *o. c.* p. 182.

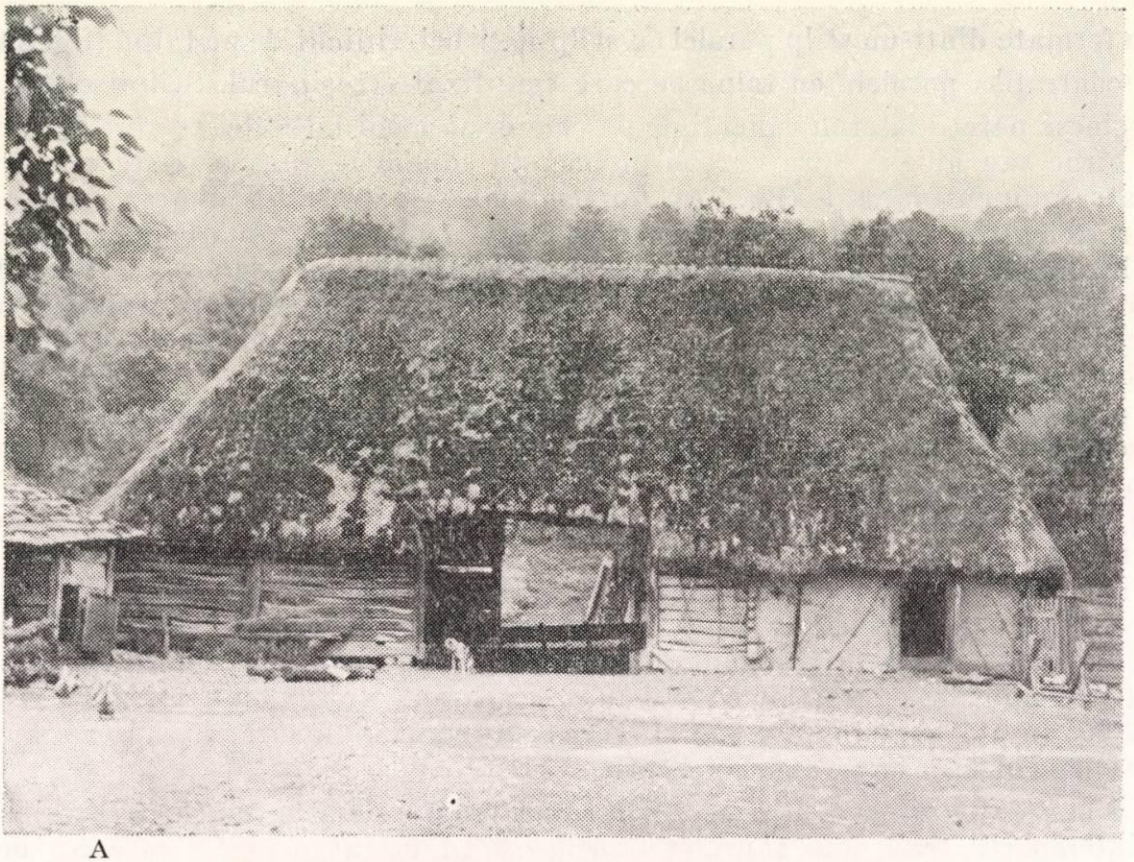

A

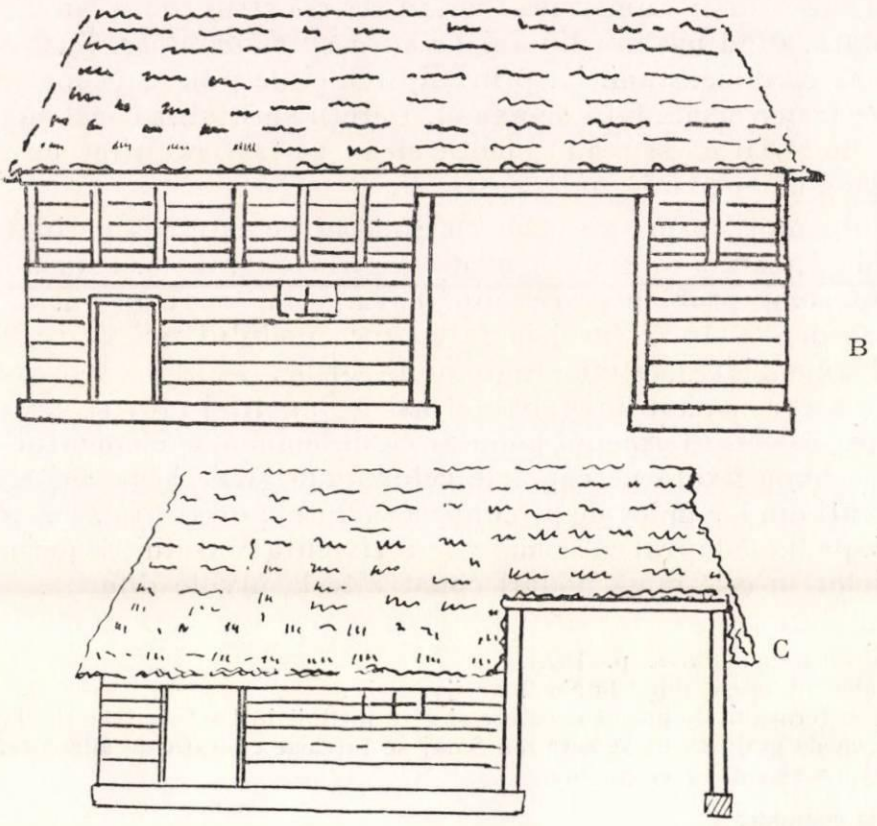

B

C

Fig. 3. Șura cu două gîrbe: A. Șura din Bedeci; B. Șura cu puiag din Galda de Sus; C. Șură din Secuime.

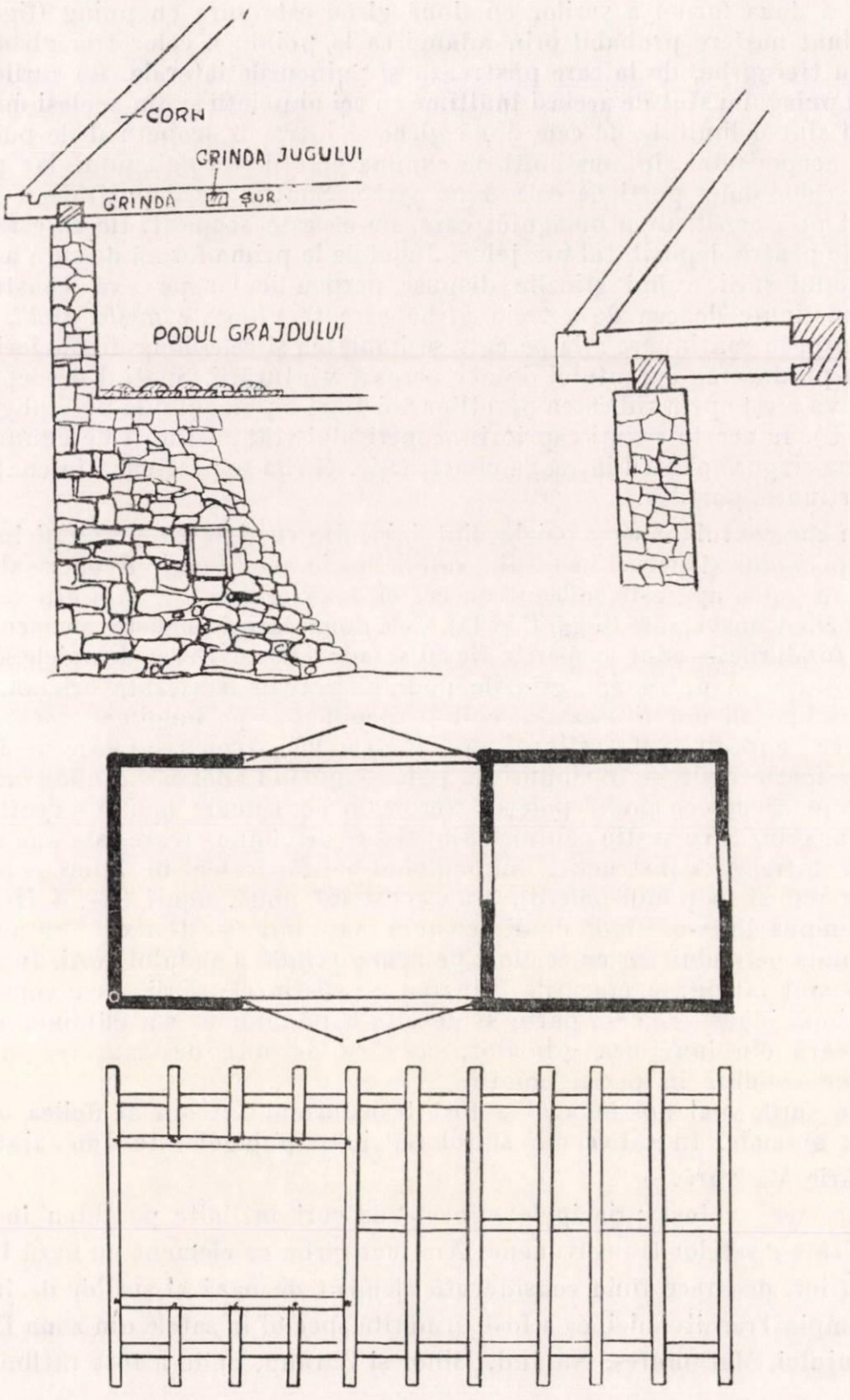

Fig. 4. Şură de zid: A. Planul; B. Scheletul acoperişului; C. Secţiune transversală prin şură; D. Scheletul jugului.

O a doua formă a şurilor cu două gîrbe este şura cu puiag (fig. 3 B). Ea a luat naştere probabil prin adăugirea la poiată a celor trei gîrbe de la şura cu trei gîrbe, de la care păstrează şi puiucurile laterale. La şurile vechi pereţii puiagului sînt de aceiaşi înălţime cu cei ai poieţii şi din acelaşi material. Porţile sînt delimitate de cele două gîrbe şi intră în acoperişul de paie. Căpriorii acoperişului sînt susţinuţi de cununa poieţii şi a puiagului, iar pe porţiunea celor două porţi de cele două gîrbe. Spaţiul de depozitare a şurii a crescut prin construirea puiagului care, fie că este acoperit, fie că este liber, serveşte pentru depozitatul furajelor. Jugul de la prima formă de şură a dispărut, podul şurii avînd grinzile dispuse perpendicular pe axa construcţiei, fiind susţinute de cea de a treia gîrbă care se numeşte *meştergindă*. Şurile îşi menţin în continuare aria pe care se îmblătea şi cele două deschideri libere pentru producerea curentului de aer necesar vînturării. Spaţiul de depozitare a şurii va creşte prin ridicarea pereţilor poieţii şi a puiagului la nivelul gîrbelor (fig. 3 C). În aceste cazuri căpriorii acoperişului sînt susţinuţi de cunună care este una singură pentru întreaga construcţie. Gîrba se păstrează în continuare pe porţiunea porţilor.

În momentul în care paiele sînt înlocuite cu ţigla ca material învelitor al acoperişului structura acestuia suferă unele modificări. Acoperişul tradiţional în patru ape este înlocuit cu cel în două ape ce are căpriorii susţinuţi de grinzile transversale (fig. 5 C şi D). Cele două laturi înguste ale acoperişului — fundurile — sînt acoperite fie cu scînduri fie cu o leasă de nuiele. Dacă la acoperişurile în patru ape grinzile podului puteau fi aşezate oricum, la cel în două ape nu pot fi aşezate decît perpendicular pe lungimea construcţiei, deoarece căpriorii sînt susţinuţi de capetele lor. Acoperişul rămîne în continuare foarte înalt — 18 rînduri de ţiglă — putînd adăposti o mare cantitate de furaje. Deoarece podul poieţii rămîne în continuare mai jos decît cel al şurii, iar grinzile ce susţin căpriorii sînt fixate pe cunună (care este una singură pentru întreaga construcţie, împiedicînd desfăşurarea în bune condiţiuni a unor munci în podul poieţii), s-au construit două juguri (fig. 4 B). Jugul este compus dintr-o grindă de dimensiuni mai mari ce este fixată cu un capăt pe cununa peretelui, iar cu celălalt pe prima grindă a podului şurii. În această grindă sînt introduse mucurile grinzilor ce susţin căpriorii. Prin construirea celor două juguri — de-o parte şi de alta a podului — s-a eliminat o parte însemnată din lungimea grinzilor, ceea ce permite desfăşurarea muncilor în bune condiţii în podul poieţii.

La şurile mai noi puiagul a fost transformat într-un al doilea adăpost pentru animale. În satele din sudul Sălajului puiagul este amenajat drept bucătărie de vară.

Acestea au fost principalele forme de şuri întîlnite pe teren în marea majoritate a satelor transilvănene. Am luat gîrba ca element de bază în clasificarea lor, deoarece fiind considerată element de bază al şurilor de îmblătit din Cîmpia Transilvaniei, ea a fost urmărită special în satele din zona Dealurilor Clujului, Maramureş, Năsăud, Bihor şi Zarand, unde a fost întîlnită pre-

A

B

Fig. 5. Şura roată: A. Roşia; B. Zecehotare.

tutindeni. Deşi nu este consemnată în literatura de specialitate cu această denumire, gîrba (elementul constructiv) este întîlnită şi la şurile din Haţeg[10], şesul şi dealurile Mureşului[11] şi Codru[12]. Prezenţa gîrbelor este absolut necesară pentru ridicarea acoperişului pe deschiderile libere ale şurii şi pentru accesul carului încărcat în şură din care cauză ea se întîlneşte la toate tipurile de şuri. Dacă la şurile cu trei gîrbe aceste susţin întregul acoperiş, la restul susţin numai porţiunea de deasupra spaţiilor libere. Ca o reminiscenţă a tălpilor gîrbelor de la şurile de lemn, găsim şi la cele de zid o talpă scurtă prinsă în perete de pe care se ridică piciorul gîrbei.

În satele din N-V Transilvaniei — zona Codru, Chioar, Sătmar — se întîlnesc *şurile cu strane* sau *şurile nemţeşti*[13]. Acestea sînt nişte construcţii masive de lemn ridicate în sistemul *în căţei*, care se compun dintr-o parte centrală — spaţiul de dimensiunile porţii de intrare, delimitat în interior din loc în loc de stîlpi de lemn ce susţin podul şurii — şi două părţi laterale formate din mai multe strane[14]. Stranele sînt spaţiile delimitate de pereţii laterali ai şurii şi stîlpii părţii centrale ce serveau pentru depozitarea unor produse agricole. Stranele sînt acoperite cu un pod — plasat mai jos decît podul şurii — ce servea pentru depozitatul furajelor. Poiata era o construcţie separată în cadrul curţii. O formă evoluată a şurilor cu strane este cea care are stranele de pe o parte transformate în poiată pentru animale, iar stranele de pe partea cealaltă în cămări pentru produsele agricole. O caracteristică a şurilor cu strane din Codru şi Chioar o reprezintă porţile decorate de şură. Motivele decorative geometrice din scînduri traforate sînt aplicate pe porţi în frize pe unul sau mai multe registre[15]. Foarte probabil că sub influenţa lor s-a început decorarea porţilor de şură şi în Lăpuş, sudul Sălajului şi chiar în Maramureş.

Alături de tipurile de şură descrise mai sus, caracteristice zonelor în care cultura cerealelor are o pondere importantă în ocupaţiile locuitorilor, în zonele de munte — unde condiţiile de climă şi terenul nu permit cultivarea cerealelor decît în condiţii mai grele — întîlnim şurile poligonale, cunoscute de localnici şi sub denumirea de şură de îmblătit, şură cu gurgui[16] sau şură cu altari[17]. La origine aceste şuri nu sînt altceva decît „o transpunere în lemn a unor tipuri circulare străvechi“[18], care serveau pentru adăpostirea animalelor şi,

---

[10] Fl. Stănculescu, Ad. Gheorgiu, P. Petrescu, *Arhitectura populară românească din regiunea Hunedoara*, 1956, p. 35.

[11] Ibid. p. 85.

[12] H. Formagiu, S. Stanciu, *o. c.* p. 556.

[13] I. Iuraşciuc, *Arhitectura populară din zona etnografică Codru şi obiectele decorative de interior*, în *Satu Mare Studii şi comunicări*, 1972, p. 323.

[14] Denumire comunicată de prof. Leontin Gergariu, pentru care ţin să-i mulţumesc şi pe această cale.

[15] V. Butură, *Adăposturile temporare din Ţara Moţilor*, în *AMET* pe anii 1962—64, p. 348.

[16] H. Formagiu, S. Stanciu, *o. c.* p. 557.

[17] Denumire întîlnită în unele sate din M-ţii Apuseni.

[18] V. Butură, *o. c.* p. 348.

uneori, chiar a oamenilor. Construcţii circulare din nuiele au fost ridicate în Transilvania atît pentru adăpostirea animalelor[19] — şura roată — cît şi pentru oameni — coliba roată[20].

Construcţiile circulare păstrate pe teritoriul patriei noastre sînt de două feluri: a. construcţii la care acoperişul formează împreună cu pereţii o singură unitate tehnică şi b. construcţii la care acoperişul şi pereţii sînt de două unităţi distincte. Prima categorie de construcţii reprezintă forma cea mai veche a adăposturilor omeneşti[21], care se mai păstrează sub forma *surlei* pe o arie ce cuprinde zonele carpato-balcanică şi nord-euro- asiatică- amerindiană[22]. Şurla este o înjghebare extrem de simplă şi necostisitoare din lemne (fig. 6), dispuse în aşa fel încît să asigure o bază circulară şi un acoperiş în formă de con. În unele cazuri peste lemnele surlei sînt puse paie sau resturi de furaje care-i asigură un caracter de adăpost mai pronunţat. Etnografii sînt de acord că nevoia de spaţiu[23] a dus la apariţia celei de a doua categorii de adăpost la care pereţii sînt separaţi de acoperiş, care nu sînt altceva decît o formă evoluată a construcţiilor din prima categorie[24]. Dacă admitem teoria potrivit căreia locuinţa dreptunghiulară corespunde unei perioade mai tîrzii locuirii oamenilor în colibe circulare, ca un aport nordic ce se suprapune vechii culturi preindoeuropene mediteraneene[25], atunci coliba poligonală întîlnită în Polonia[26] (fig. 6) şi în general formele poligonale pot fi considerate ca un rezultat firesc al acestei interferenţe, mai ales atunci cînd materialul de construcţie este bîrna iar sistemul de construcţie este cel în straturi orizontale. Dacă nevoia

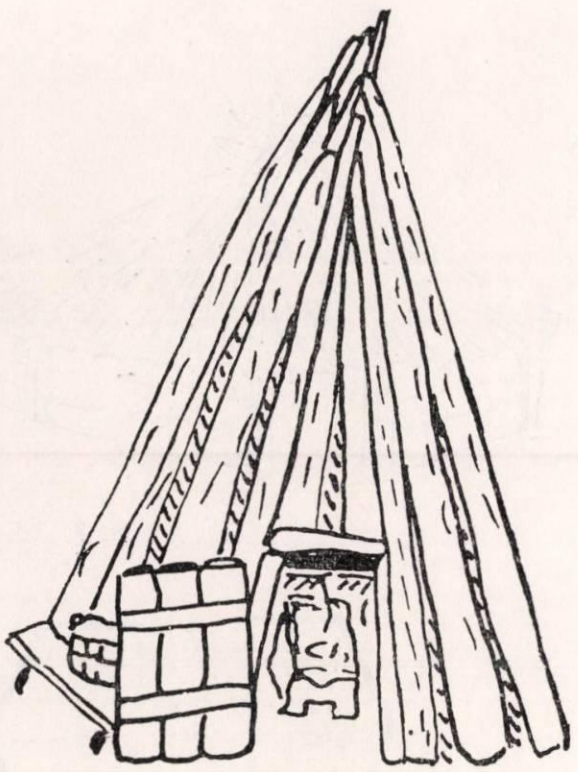

Fig. 6. Şurlă.

[19] Ţin să mulţumesc şi pe această cale colegului Ioan Godea pentru informaţie şi fotografiile puse la dispoziţie.

[20] Georgeta Moraru Popa, *Adăposturi temporare din cuprinsul sălaşelor bănăţene*, în *RM*, nr. 5, 1966, p. 452.

[21] I. Chelcea, *Asupra surlei ca adăpost elementar omenesc*, în *Muzeul Satului, Studii şi cercetări*, 1970, p. 65.

[22] Ibidem, p. 66.

[23] Ibid. p. 65 unde se dă şi bibliografie.

[24] Ibidem.

[25] Ibidem, p. 64.

[26] Jan Olenik, *Prspevak k poznaniu zivota lesnych rabotnikov v oblasti vysoke Tatry*, în *Sbornik Slovesckoho Nardneho Muzea*, 5, 1964, fig. 6.

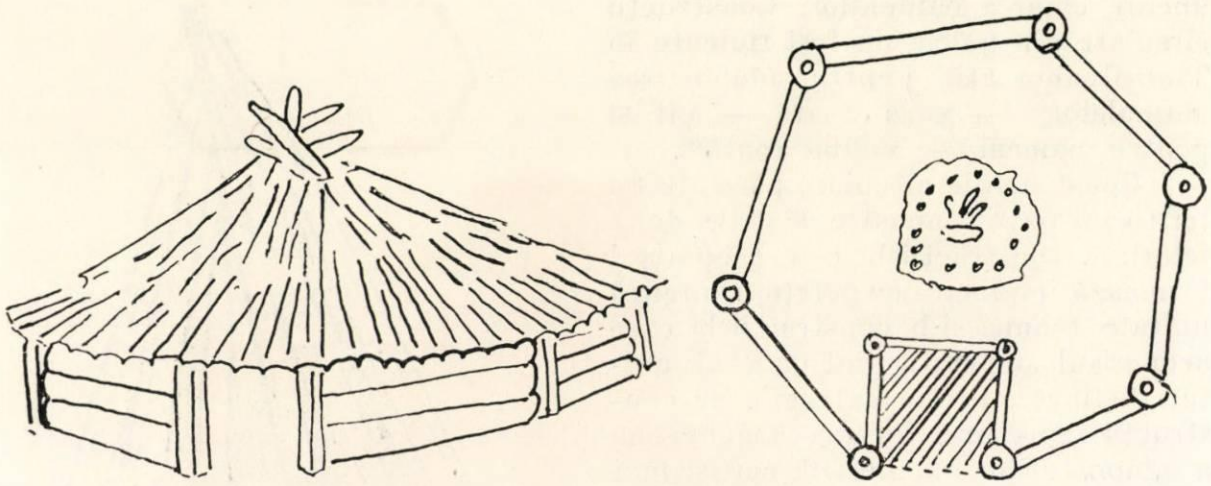

Fig. 7. Colibă poligonală.

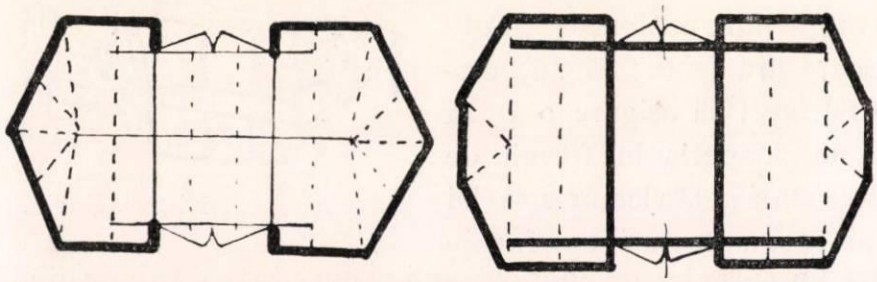

Fig. 8. Şură poligonală: A. Polonia; B. Slovacia.

de spaţiu în jurul vetrei, care se găseşte în mijlocul colibei (ca la locuinţele circulare) explică forma ei poligonală, atunci aceeaşi nevoie de spaţiu pentru desfăşurarea îmblătitului cu îmblăciul şi a vînturatului seminţelor a determinat şi apariţia şurilor poligonale. Iniţial şurile poligonale au avut doar funcţia de adăpost pentru cereale şi loc de îmblătit[27], adăposturile pentru animale fiind separate. Şuri poligonale separate de poiată se mai păstrează în Polonia[27] şi Slovacia[28], unde întîlnim forme octogonale şi hexagonale cu muchie în vîrf (fig. 8). În Transilvania nu se cunosc, cel puţin pînă acum, astfel de şuri, formele hexagonale cunoscute reprezintă o formă evoluată (fig. 9), reprezentînd contopirea a două construcţii cu funcţii distincte, şura şi poiata. Funcţia iniţială a şurilor poligonale reiese şi din existenţa în hotarul comunei Avram Iancu a unei construcţii — şură — de lemn hexagonală pe o fundaţie de piatră în care era amenajat adăpostul pentru animale. Încăperile construcţiei, acoperite cu paie, erau accesibile numai prin trepte de piatră, fiind folosite

[27] V. Butură, *o. c.* p. 351.

[28] Ierzy Csajkowski, *Z badan nad budownich wen wiejkim*, în *Rocznik Muzeum Etnograficzego w Krakovie*, 2, 1967, p. 96.

Fig. 9. Șură poligonală din Munții Apuseni.

pentru adăpostirea produselor și a furajelor[29]. Dacă urmărim aria de răspîndire a șurilor hexagonale transilvănene — Țara Moților (zona Abrudului, bazinul Zlatnei, zona muntoasă a Zarandului și Mocănimii[30]) — observăm că ea cores-

[29] Emanuel Balas, Vladim Klimca, *Vesnicke stavby v okrese votiskem* în *Cesky Lid* 1954, p. 164.

[30] V. Butură, *o. c.* p. 351.

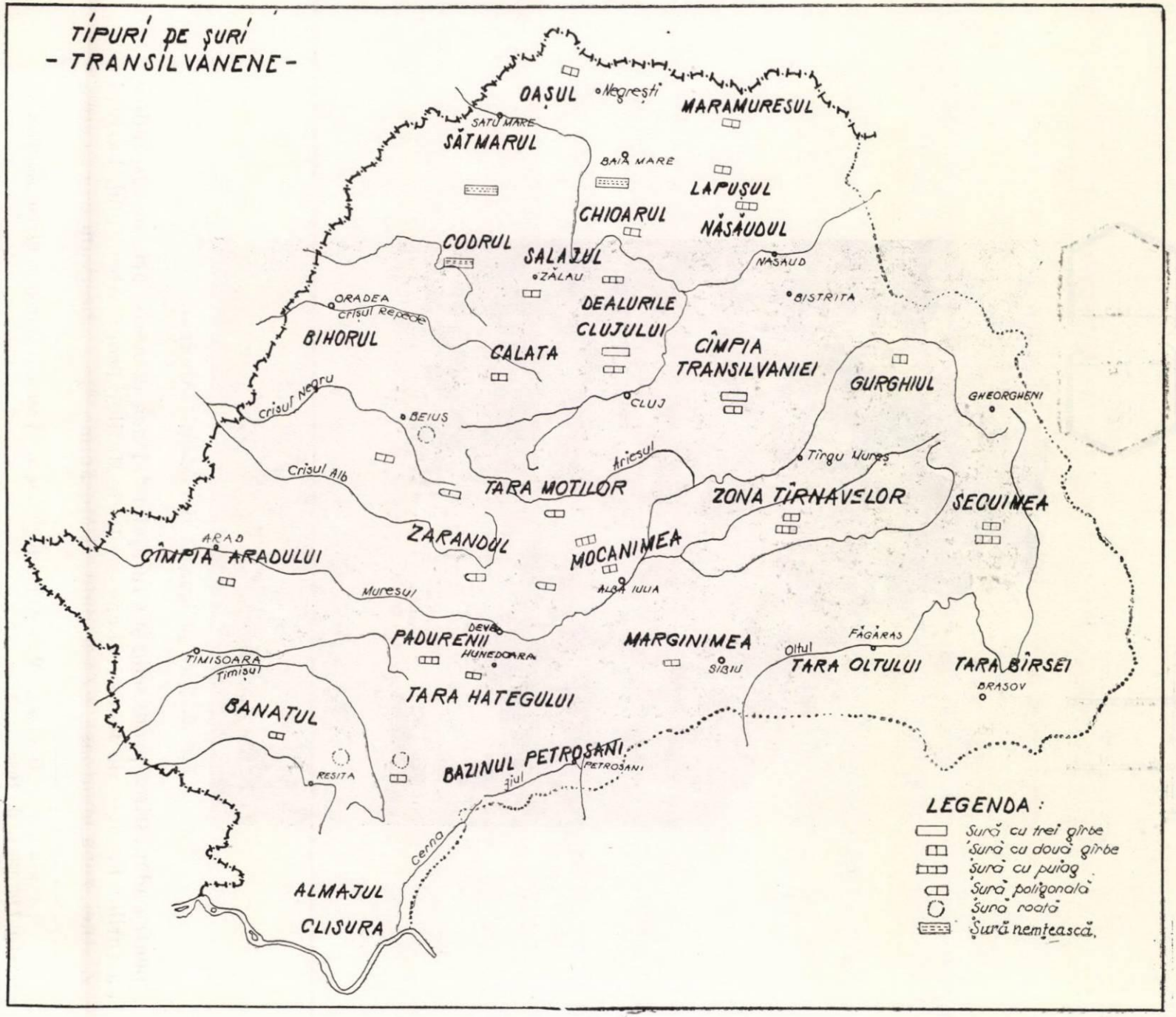

Fig. 10. Tipuri de şuri transilvănene.

punde zonelor în care agricultura montană a avut o largă răspîndire, iar îmblătitul cerealelor se făcea cu îmblăciul. Condiţiile de climă şi sol au impus, pentru ca agricultura să fie cît de cît rentabilă, apariţia unor adăposturi temporare, atît pentru recoltă cît şi pentru oameni. Furajele adunate pe timpul verii se consumau pe loc, obţinîndu-se îngrăşămintele naturale de care aveau nevoie pentru îngrăşarea pămîntului. Acoperişul de paie al şurilor vechi a fost înlocuit cu şindrila pe măsura decăderii agriculturii montane, iar forma poligonală a fost înlocuită cu cea dreptunghiulară.

Din cele arătate mai sus rezultă că şura a cunoscut o varietate de forme legate de modul în care ea satisfăcea necesităţile economiei ţărăneşti. Aria de răspîndire a diverselor tipuri de şuri (fig. 10) este strîns legată de modul de practicare a agriculturii şi creşterii animalelor la români. Credem că cercetările viitoare asupra acestor construcţii economice vor contribui la delimitarea mai exactă a diverselor tipuri înainte ca unele să dispară complet.

[31] Ibidem.

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF BARNS IN TRANSYLVANIA

(Summary)

The author presents a contribution to the knowledge of barns in Transylvania, the first of this kind in the Roumanian literature. After showing the place the barn may take within the peasant household and its functions, the author makes a classification of the main barn types.

There have been distinguished the following barn types: a. the barn with three „gîrbe" (supporting frames); b. the barn with two „gîrbe" having the variants: 1. simple; 2. with „puiag" and 3. with elevation of the stable walls; 3. the circular barn and d. the polygonal barn.

The author's opinion is that the investigation of this economic construction will guide to a more exact delimitation of the spreading area of different barn types before the time when they would be completely replaced by modern constructions made of brick.

OBIECTE CERAMICE DE CAPACITATE DIN CENTRU DE OLĂRIT VAMA

I. IURAȘCIUC

În colecția de ceramică a Muzeului județului Satu Mare se păstrează mai multe obiecte ceramice de capacitate provenite în cea mai mare parte din centrul de ceramică Vama.

Aceste obiecte constă din: ulcioare mari între 5—10 litri — pentru vin sau țuică, vase pentru murături, vase pentru oțet sau untdelemn, vase pentru pregătirea alimentelor; „vase de foc" (oale pentru fiert sarmale, supă), vase pentru conservarea sau păstrarea alimentelor: magiun, untură, murături), și lighiane — castron. Aceste obiecte au fost achiziționate, cu precădere din următoarele localități: Vama, Racșa, Orașul Nou, Negrești-Oaș, Remetea Oașului etc.

Unele din aceste categorii de obiecte sînt menționate sporadic în literatura de specialitate, fără însă să li se consacre un studiu special, deși varietatea și valoarea lor artistică este de necontestat[1].

Recipientele pentru vin sau țuică din cadrul vaselor ceramice de capacitate, pe lîngă destinația lor casnică au și o valoare artistică deosebită. Se poate afirma, că de multe ori această latură se situează, ca și în cazul „olurilor de nănași", produse în centrul Vama, pe prim plan.

Corpul ulcioarelor pentru vin sau țuică, foarte bombat, este asemănător cu cel al „olurilor de nănași"[2]. Diferă însă forma gurii care la ulcioarele pentru vin sau țuică este circulară, la unele cu cioc, fără ciur și bilă în interiorul vasului.

Ținînd seama de destinația lor remarcăm, la ulcioarele de vin sau țuică, toarta lată, întărită printr-un decor alveolar, dispus în lungul ei, spre deosebire de „olurile de nănași", oferite nașilor de către fini care au întotdeauna toarta tubulară și sînt folosite pentru dusul apei la cîmp. Tot din această cauză, precum și a volumului mare al acestor vase (unele ajungînd la peste 15 l), toarta decorată cu brîie nu este prevăzută „cu țîță".

Denumirea acestor ulcioare nu era aceeași peste tot, în unele localități ele se numeau ulcioare pentru vin, iar în altele pentru țuică, după cum și întrebuințarea lor depindea de particularitățile casnice locale. În cea mai

---

[1] Barbu Slătineanu, *Ceramica românească*, Buc., 1938, p. 127; Tancred Bănățeanu, *Ceramica populară din Țara Oașului*, Buc., 1958, p. 10; *Arta populară din R.P.R., Ceramica*, ESPLA, 1958, p. 173.

[2] Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 21.

mare parte, ulcioarele mari de Vama din colecția de ceramică a muzeului sătmărean sînt smălțuite în interior și exterior, în afară de circa 4—8 cm din porțiunea inferioară. Două dintre aceste ulcioare sînt smălțuite în întregime în interior și exterior. Smălțuirea s-a făcut direct pe corpul vasului, fără angobare.

Împodobirea ulcioarelor mari de vin sau țuică, de Vama, constă în primul rînd din aplicații în relief așezate pe suprafața exterioară a vaselor, iar în al doilea rînd din ornamente realizate cu cornul sau pensula (ca și în cazul piesei cu nr. de inv. 316). Elementul decorativ dominant este brîul. Rostul său și cel al altor elemente în relief, pe ulcioarele de vin sau țuică, precum și pe ceramica de capacitate în general, este dublu — de întărire a rezistenței vaselor și ca element decorativ (pl. XXVIII/1, 2). Brîul poate apare întreg sau pe jumătate. Jumătatea de brîu ca element decorativ se folosește mai ales la vase mari, de peste 15 l, la care repetarea brîului întreg ar duce la monotonie și la diminuarea aspectului estetic. Jumătățile de brîie duble, cu o linie în relief între ele, apar mai des pe partea cea mai bombată (mijlocul ulciorului), iar cele simple, în partea superioară a vasului, și sînt delimitate pe o parte cu un val în relief. Jumătatea de brîu poate să apară și în combinație cu motivul torsadei, în porțiune din jurul gîtului. Afară de cele trei elemente decorative — brîu întreg, jumătate de brîu și torsadă, — pe ulcioarele mari mai pot să apară și alte elemente în relief, ca de pildă cele de forma unor cîrlije curbe cu linii transpuse oblic (pl. XXVIII/3, 4). Pe lîngă ornamentele aplicate în relief pe ulcioarele de vin sau țuică de Vama sînt prezente și cele vegetale realizate cu cornul sau pensula. Acest motiv vegetal de pe ulcioarele mari de Vama reprezintă pomul vieții, într-o manieră apuseană foarte stilizată[3], (pl. XXIX/1). Ultimul element ornamental, cel al cercurilor concentrice și al valului, este realizat în tehnica zgrafitto, de tradiție bizantină.

Organizarea acestor elemente ornamentale pe suprafața vasului depinde, în primul rînd de volumul acestuia, iar în al doilea rînd, de priceperea artistică a meșterului olar. Cu cît însă volumul este mai mare, cu atît va fi mai mare și suprafața care va trebui să fie ornamentată și întărită. Ulcioarele de capacitate mai mică, între 5 și 10 l, au ca motiv ornamental brîul transpus în formă circulară sau ondulată, în partea superioară a acestora (fig. 1 și 2). La ulcioarele de 10 l aceste două forme de brîie pot să apară împreună (fig. 3), sau numai cel de formă circulară completat cu motivul cîrligului tăiat cu linii oblice (fig. 4). Ulcioarele de peste 10 l sînt cel mai mult ornamentate și cu elemente ornamentale foarte variate (fig. 5). La mijloc, (de jos în sus), apar: motivul torsadei, cercul concentric în relief, jumătate de brîu, sau două rînduri de brîie cu bumbi în relief de aceeași mărime ca și brîiele de la mijloc, toate înconjurînd vasul de jur-împrejur (fig. 6, pl. XXIX/2). Pe porțiunea cuprinsă între aceste ornamente și gîtul vasului, la ulcioarele mari de peste 10 l pot să apară: brîul întreg sau jumătate de brîu mărginit pe o latură de o linie în relief, ambele în formă șerpuită, sau numai brîul în formă de linie

[3] Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Buc., 1971, p. 53.

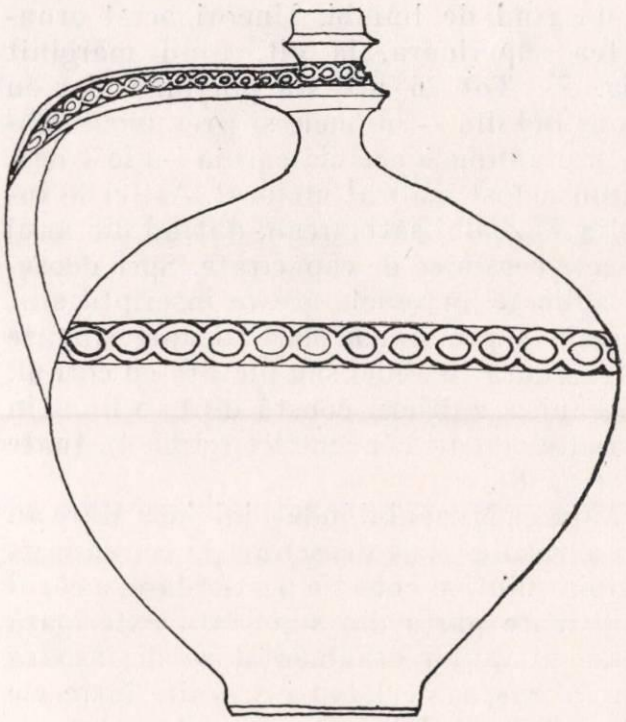

Fig, 1. Ulcior cu brîul transpus sub formă circulară.

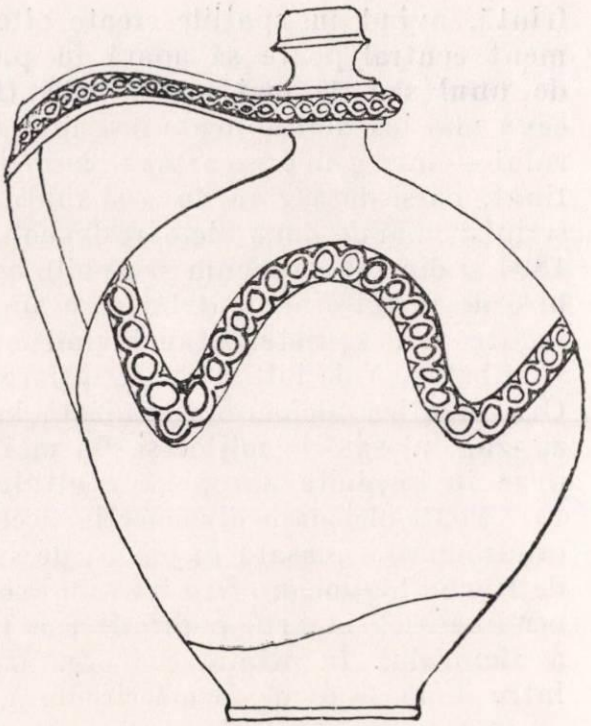

Fig. 2. Ulcior cu brîul transpus sub formă ondulată.

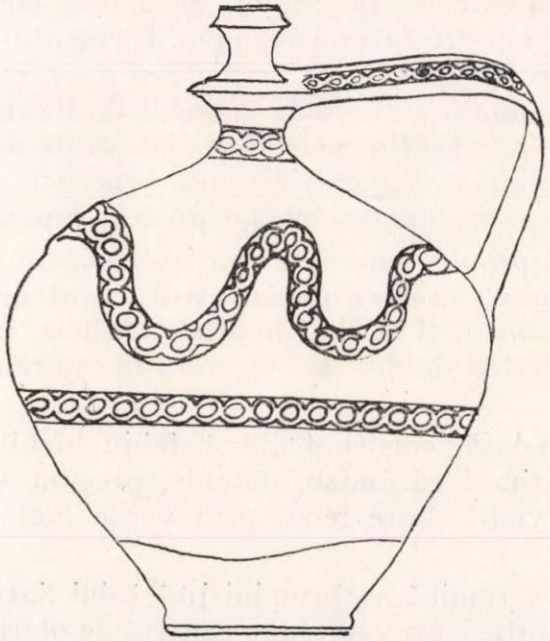

Fig. 3. Ulcior cu brîul transpus sub formă circulară şi ondulată.

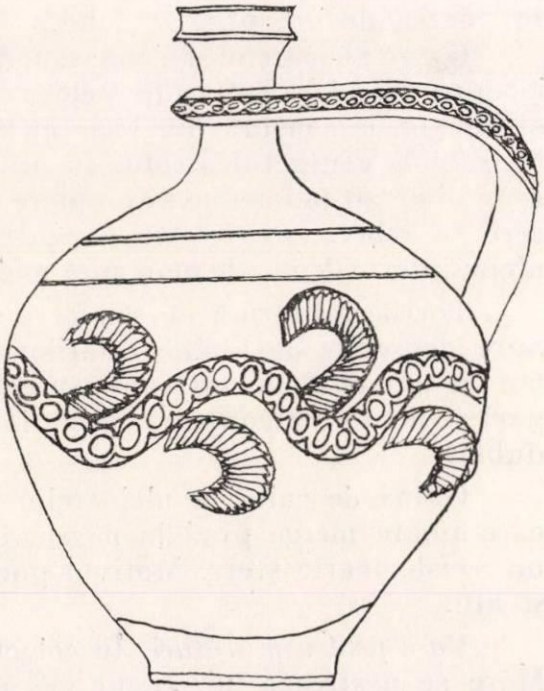

Fig. 4. Brîul sub formă ondulată completat cu cel sub formă de cîrlige.

frîntă, avînd în spațiile create cîte un rînd de bumbi. Uneori acest ornament central poate să apară în partea superioară, la gît, fiind mărginit de unul sau de mai multe brîie (fig. 7). Tot în această porțiune, dar cu ceva mai jos, sînt aplicate inscripții constînd din — numele și prenumele olarului — întreg nu prescurtat — numele și prenumele aceluia căruia i-a fost destinat, ca și data (ziua, luna și anul) cînd a fost realizat ulciorul. Astfel de inscripții apar pe două ulcioare din colecția muzeului sătmărean, datînd din anul 1894 și din 1898, precum și pe alte obiecte ceramice de capacitate. Spre deosebire de restul ornamentelor care sînt aplicate în relief. aceste inscripții sînt redate prin zgîriere. Atunci cînd numele și prenumele olarului apar singure și sub formă de inițiale, înscripția este redată în relief sau pictată cu cornul. Ornamentica ulcioarelor realizată în tehnica zgîrierii constă dintr-o linie în zig-zag, plasată la mijloc și din mai multe cercuri concentrice (circa 4), toate puse în imediata apropiere a gîtului (fig. 8).

Toate ulcioarele din colecția de ceramică a Muzeului județului Satu Mare au ornamentația plasată în partea de sus a vasului spre deosebire de cel amintit de Barbu Slătineanu [4], și încă un exemplar dintr-o colecție particulară, a cărui ornamentică în brîu cuprinde cea mai mare parte din suprafața exterioară a ulciorului. În primul caz organizarea cîmpului ornamental se desfășoară între două brîie de formă circulară, unul sus, iar celălalt jos, unite între ele cu brîie verticale, la distanțe egale. În cel de al doilea caz ornamentația cuprinde vasul în întregime, de la gură pînă la fund, și constă dintr-un brîu circular la mijlocul vasului, iar altul în partea superioară, în poziție oblică, ca și brîie verticale dispuse la distanțe egale, cele de sus fiind continuate și în partea de jos, pînă la fund.

Gîtul ulcioarelor de vin sau de țuică este relativ scund, de 6,5—8 cm, iar gura circulară cu sau fără cioc, de un diametru între 2,5—5 cm. Elementele ornamentale constau din brîie cu sau fără alveole, inele, torsade și apar îndeosebi la contactul gîtului cu partea bombată a vasului, în locul de fixare a torții de gît în imediata apropiere a gurii. Acest ultim element, redat printr-un cerc în relief, este folosit și pentru astuparea (legarea) cît mai ermetică a ulcioarelor. Ulcioarele cu o gură mai mare (circa 9 cm) și cu cioc nu se astupau.

Torțile au formă de semicerc și sînt proporționate cu mărimea vasului. Spre deosebire de torțile „olurilor de nănaș" acestea nu au „țîță". Sînt ornamentate cu brîie, cu unul sau cel mult două, și cu linii în relief. Brîiele, în partea de sus, înconjoară gîtul, iar în partea de jos se termină în spirală dublă.

Gama de culori a ulcioarelor este redusă, constînd din: cafeniu închis, care poate merge pînă la negru, cărămiziu și cărămiziu deschis, precum și un verde foarte șters. Motivul pomului vieții apare redat prin verde închis și alb.

Vase pentru murături. În colecția de ceramică a Muzeului județului Satu Mare se păstrează un singur vas de murături provenit din centrul de olărit

[4] Barbu Slătineanu, *Studii de artă populară*, Buc., 1972, p. 199, fig. 59.

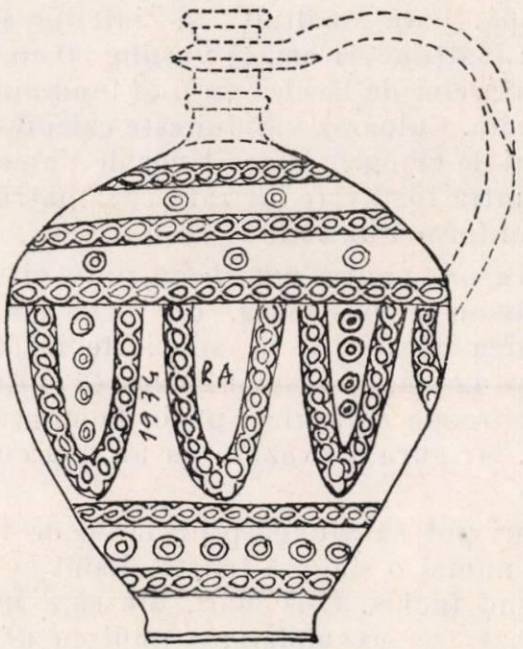

Fig. 5. La ulcioarele de peste 10 l afară de brîul transpus sub diferite forme, pentru completarea spaţiului se folosesc: bumbi, anul realizării ulciorului (în relief), iniţiale numelui şi prenumelui olarului etc.

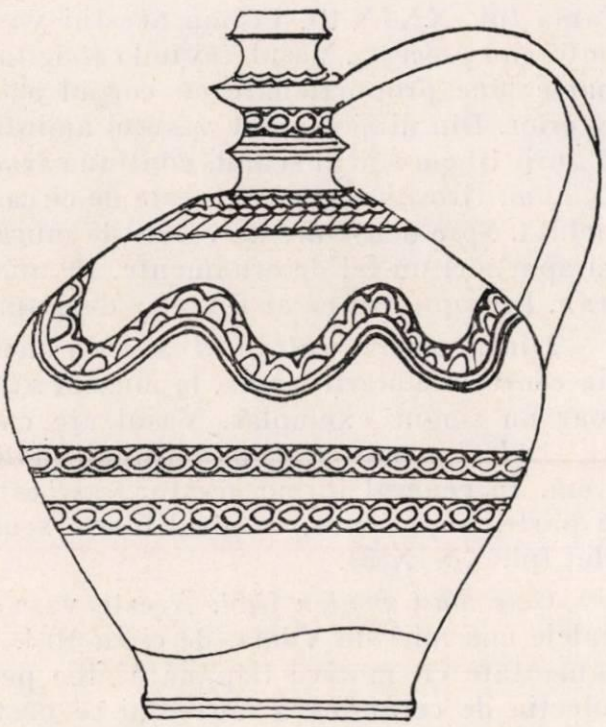

Fig. 6. Pe lîngă elementele decorative amintite la fig. 5, pe suprafaţa exterioară a ulciorului, mai pot să apară şi altele ca: motivul torsadei, cercul concentric în relief, jumătate de brîu etc.

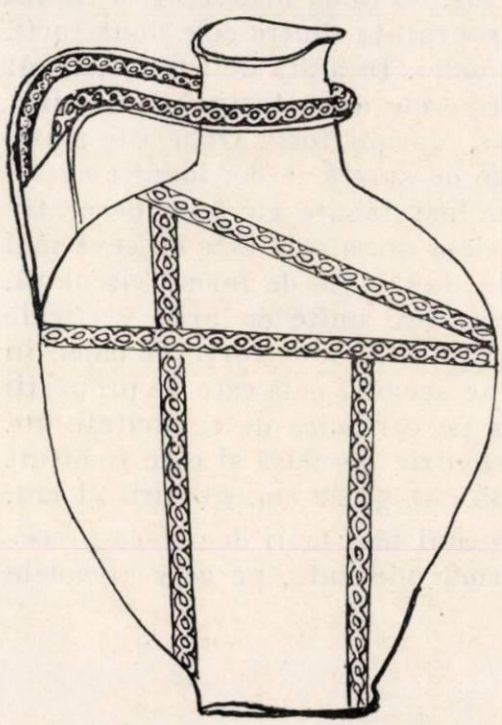

Fig. 7. Motivul brîului întreg sau jumătate de brîu mărginit pe o latură de o linie în relief.

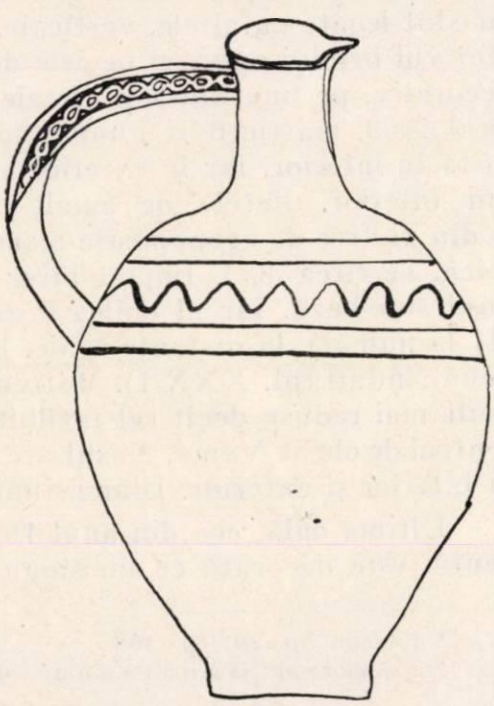

Fig. 8. Afară de ornamente în relief la Vama s-au lucrat ulcioare şi cu ornamentaţie realizată prin zgîriere.

Vama (pl. XXIX/2). Forma acestui vas este ovoidală, amintind-o pe cea a amforelor greceşti. Vasul, (avînd capacitatea de 15 l) are două torţi în semicerc, foarte bine proporţionate cu corpul acestuia. Este smălţuit în interior şi exterior. Din dimensiunile vasului amintim: înălţime 41 cm, ∅ vasului 30 cm, ∅ gurii 10 cm (gîtul scund, continuă tradiţia celui de la ulcioare), ∅ fundului 15,5 cm. Grosimea pereţilor este de circa 7 mm. Culoarea vasului este cafeniu-închisă. Spre deosebire de vasele de murături de Oboga[5], la acest vas de Vama nu apar nici un fel de ornamente. Pe una dintre torţi este incizată cifra patru arab. Presupunem că ar fi vorba de numărul formei de calfă[6].

Dintre *vasele pentru oţet* sau, în unele cazuri, pentru *untdelemn*, provenite din centrul de olărit Vama, la muzeul sătmărean se păstrează, de asemenea, doar un singur exemplar. Vasul are culoarea cărămizie, o capacitate între 10—12 l, şi următoarele dimensiuni: înălţime 42 cm, ∅ vasului 25 cm, ∅ gurii 3 cm. În general forma acestor vase este aproape cilindrică, puţin bombată în partea superioară, cu gîtul foarte scund, iar gura prevăzută cu un dop cu filet (pl. XXIX/3).

Oale mari pentru fiert. Aceste vase mari pot să ajungă pînă la 40 de l. Oalele mai mici de Vama, de circa 10 l, au numai o singură toartă şi sînt ornamentate cu motive împănate albe pe fond închis. Cele mari, din care în colecţia de ceramică a muzeului se păstrează trei exemplare: primul cu nr. inv. 443, datează din anul 1900, cel de-al doilea nr. inv. 461, din deceniul al treilea al secolului nostru şi cel de al treilea, ultimul, cu nr. inv. 445, din 1945.

Exemplarul cel mai vechi şi cel mai mare-de circa 40 l — are următoarele dimensiuni: înălţime 35 cm, ∅ 37 cm, şi ∅ gurii 25 cm (pl. XXIX/4). După cum se vede vasul este foarte bine proporţionat. Pentru ornamentarea şi sporirea rezistenţei, acesta este încins, sus şi jos, cu două brîie care la rîndul lor sînt legate cu altele, verticale, plasate pe suprafaţa dintre cele două torţi. Motivul brîului apare şi pe cele două torţi ale oalei. În afară de acest element decorativ, pe una din suprafeţele cuprinse între cele două torţi apare incizat anul 1900, martie 6 şi numele meşterului olar, Varadi Iosif. Oala este smălţuită în interior, iar în exterior apar doar pete de smalţ verde, identic cu cel din interior. Petele de smalţ credem că au fost făcute cu scop decorativ şi din motive de economisire a smalţului. Cea de-a doua oală este cu ceva mai mică, de circa 30 l. Împodobirea ei constă din două brie de formă circulară, unul sub buză, iar al doilea înspre mijlocul vasului, unite cu brîie verticale (11 la număr), la distanţe egale. Brîiele apar şi pe cele două torţi ale oalei, în două rînduri (pl. XXX/1). Motivul brîului de pe această oală este de proporţii mult mai reduse decît cel întîlnit pînă acuma pe ceramica de capacitate din centrul de olărit Vama. Vasul are culoarea cărămizie deschisă şi este smălţuit în interior şi exterior. Dimensiuni: înălţime 35 cm, ∅ 29 cm, ∅ gurii 21 cm.

Ultima oală, cea din anul 1945, de dimensiuni mai mari decît cea precedentă, este decorată cu un singur brîu de formă ondulată, pe care alveolele

[5] Ibidem, *op. cit.*, p. 198.
[6] Tancred Bănăţeanu, *op. cit.*, p. 13.

apar numai în porțiunea de încovoiere. Brîul cuprinde toată suprafața bombată a vasului. În cele două porțiuni cuprinse între torți, în relief, pe una apare anul lucrării obiectului, 1945, iar pe cealaltă, numele și prenumele prescurtat P.G. al meșterului olar, Pal Gheza (pl. XXX/2). Interesant de observat că inițiala P este întoarsă, probabil din motive de simetrie. În special la acest din urmă obiect ceramic de capacitate, la fel ca și în cazul ornamenticii de pe blide, se remarcă deosebita pricepere a meșterilor olari din Vama de a folosi toate posibilitățile ce le poate oferi alternanța diferitelor elemente decorative pentru a realiza efecte artistice din cele mai plăcute.

În trecut, în condițiile sistemului de încălzit tradițional, oalele s-au folosit la fiertul diferitelor mîncăruri: sarmale, supe[7], magiun etc., cu prilejul celor mai importante evenimente din ciclul de viață a omului (botez, nuntă, înmormîntare, sau a unor sărbători folclorice, ca de pildă „sîmbra oilor", în cazul Țării Oașului, și altele). După ieșirea din uz a sistemului tradițional de încălzit au ieșit din întrebuințare și oalele mari ceramice. În prezent ele se folosesc, în zonele etnografice ale județului Satu Mare, doar pentru păstratul peste iarnă a magiunului și unturii de porc. Întrucît oalele mari nu se mai fac de olarii din Vama de mai mulți ani, prezența lor pe teren a devenit foarte rară. După un timp de întrebuințare la foc, în special oalele neîmbrînate, în satele mai îndepărtate de centrul de olari Vama, se legau (de către oameni specializați), într-o plasă de sîrmă.

Lighianele-castron încheie prezentarea obiectelor ceramice de capacitate create de olarii din Vama și păstrate în colecția muzeului sătmărean. Unul dintre cele trei lighiane-castron datează din prima jumătate a secolului trecut, iar celelalte două de la începutul secolului nostru. Lighianul-castron mai vechi, în comparație cu cele de la începutul secolului nostru este mai mic, avînd forma, ornamentația și cromatica identică cu cea a străchinilor de Hurez. Tehnica de ornamentare și unealta — „gaița"[8] — cu care s-a realizat ornamentarea sînt, de asemenea, identice, cu cele din Hurez și Oboga (pl. XXX/3). Vasul este ornamentat pe peretii interiori cu linii orizontale ondulate, tăiate în porțiuni egale de linii verticale. Pentru îmbogățirea compoziției cromatice și ocolirea monotoniei, aceste ornamente în alb sînt completate pe fund, mijlocul peretelui ornamental și în partea superioară, la buză, cu linii în cerc, de culoare cafenie. Aceste două culori așternute pe fondul cărămiziu sînt de un mare efect ornamental. Lighianul-castron este smălțuit în interior și exterior pînă la jumătate și prevăzut cu o ureche de agățare. Dimensiuni: înălțimea 10 cm, ∅ gurii 38 cm, ∅ fundului 17 cm. Celelalte două străchini — „lighiane", analoage cu cele ale centrului de la Marginea, sînt de dimensiuni mult mai mari: înălțimea circa 14 cm, ∅ gurii 43 cm, cel al fundului 21 cm. Ambele sînt ornamentate în interior (pe pereți și pe fund) cu motivul garoafei cu frunză de culoare verde, iar floarea în alb, roșu — pătlăgea pe fond bej, sau flori în alb și bej pe fond cărămiziu. Ca și pe cea precedentă și pe aceste

[7] Ester Plickova, *Hrncarstvo v Pukanci*, în *Slovensky Narodopis*, 2/XII, 1964, p. 192.
[8] Paul Petrescu și Paul Sthal, *Ceramica din Hurez*, Buc., 1956, p. 24.

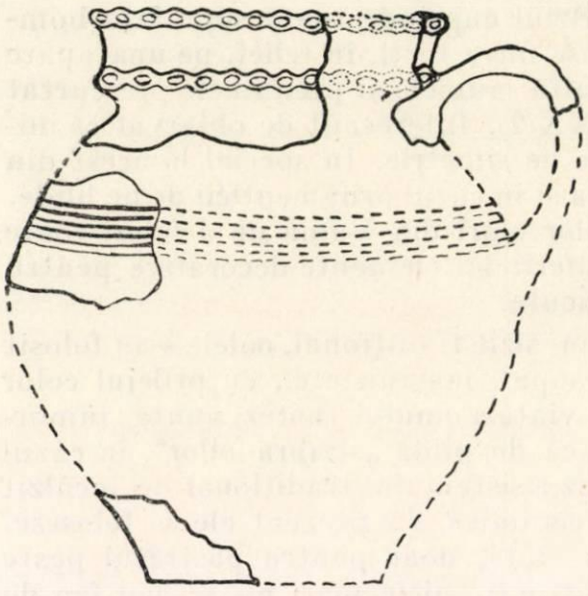

Fig. 9. Ulcică datînd dinainte de anul 1670, ornamentată cu cercuri incizate și brîie, descoperită la Tîrșolț.

două străchini mari apar linii în cerc de culoare neagră, la contactul peretelui cu fundul, sub buză și chiar pe buză. După ultima linie sau între ultimele două apare și linia ondulată. Pe fundul din interior a unuia dintre lighiane-castron, pe lîngă ornamentul floral sînt prezente și inițialele meșterului „V.G.", iar pe partea exterioară a buzei, motivul brîului. Smalțul la aceste obiecte ceramice apare atît în interior cît și pe 2/3 din exterior. Pe lîngă urechea de agățare, lighianele castron au cîte două torți fiecare (pl. XXX/4).

După prezentarea tuturor obiectelor ceramice de capacitate create la Vama și păstrate la Muzeul județului Satu Mare, conchidem:

Ulcioarele mari de vin sau țuică, pe lîngă rostul lor utilitar, au și o valoare artistică apreciabilă. Elementul decorativ dominant pe ceramica de capacitate de Vama este cel al brîului, care înainte de smălțuire era prezent și pe obiecte mici. Dovada în această privință o constituie o ulcică (de circa 1 litru) ieșită la iveală fragmentar în localitatea Tîrșolț (Țara Oașului) cu ocazia arăturilor de primăvară. Ea a servit la ascunderea unui tezaur monetar de argint datînd din anii 1620—1678[9]. Ulcica a fost realizată, după cum ne indică forma, calitatea lutului, grosimea pereților și organizarea cîmpului ornamental la Vama, fiind asemănătoare cu obiecte de același gen de la sfîrșitul secolului XIX și începutul sec. XX, ajunse intacte pînă în zilele noastre.

Ornamentica obiectului constă din două brîie, unul în partea răsfrîntă a buzei, iar al doilea în porțiunea inferioară a gîtului, pe fond gălbui. Pe pîntece, în partea superioară, apar, în schimb, mai multe cercuri incizate. Toată suprafața cuprinsă între aceste cercuri incizate, inclusiv buza vasului este angobată. (fig. 9).

Întrebuințarea smalțului a dus la înlocuirea pe aceste vase mici a celor două motive ornamentate (brîul și cercul incizat) cu altele realizate cu ajutorul cornului: cercuri și buline de culoare albă sau verde închis pe fond brun. Forma însă a rămas neschimbată pînă în zilele noastre.

Dacă literatura existentă la ora actuală despre ceramica de Vama ne permite conturarea unei imagini asupra acestui centru și produselor sale începînd cu anul 1770 [10], descoperirea de la Tîrșolț vine să completeze această

[9] Informație și desenul primit din partea colegului Gh. Lazin.
[10] Dr. Kóss Károly, *Népélet és néplhagyomány*, Kriterion, Buc., 1972, p., 167.

imagine, cu aspectul ceramicii utilitare dinaintea întrebuinţării smalţului. Aceasta cu atît mai mult cu cît ceramica utilitară, spre deosebire de cea decorativă, fiind supusă folosirii curente, are o durată de existenţă relativ redusă.

Inscripţiile de pe ulcioare, în afara faptului că indică unele amănunte cum ar fi numele şi prenumele olarului, anul cînd au fost făcute, arată că, spre deosebire de destinaţia dată oalelor lucrate în breslele olarilor, — unde cea mai mare parte de astfel de obiecte, constituiau rezultatul atestării în meserie a calfelor, — acestea au fost create chiar de olari, spre a fi oferite rudelor, prietenilor, cunoştinţelor sau ca urmare a unei comenzi. De asemenea, inscripţiile ne arată şi data pînă la care s-a lucrat această ceramică de capacitate, ca de pildă oala avînd pe ea anul 1945.

Oalele pentru foc s-au folosit în cadrul unui anumit sistem de încălzire, cel al cuptorului, în general. Odată cu renunţarea la gătitul mîncării în cuptor, oalele mari şi-au pierdut întrebuinţarea, fiind înlocuite cu produsele similare de fabrică. Ceramica de capacitate de Vama la fel ca şi blidele decorative, prin care se reflectă cel mai convingător originea bizantină a acestui centru[11] — cu alte asemănări în formă, ornamentaţie, cromatică şi tehnică de lucru (amintim aici şi de prezenţa tiparului ce se aplică pe bordura unora dintre blide) cu ceramica altor centre din ţara noastră — contribuie, într-un mod grăitor, la definirea caracterului unitar al artei ceramice româneşti.

[11] Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 173—174, *Arta populară din R.S.R.* Buc., 1958, p. 172; Paul Sthal şi Paul Petrescu, *Ceramica smălţuită românească din Transilvania* în *SCIA* nr. 1—2/1956, p. 58, Tancred Bănăţeanu, *op. cit.*, pp. 38—39; Soproni Oliver, *Bizanci hatások a felsőtiszai Keramiában* în *Néprajzi Ertesitő* XLI/1959, pp. 115—140.

HOHLMASSE AUS KERAMIK — ZENTRUM VAMA

(Zusammenfassung)

Gezeigt werden mehrere grosse Gegenstände aus Keramik: Töpfchen für wein oder Brantwein, Gefässe für Gesäuertes, Gefässe für Essig oder Öl, Gefässe (Kochtopf) für in Krautblätter genickelte Fleischklösse, Schüssel u.a. Das Material hebt, sowohl die künstlerische wie auch die mützliche Seite der Gegenstände hervor. Es werden die Formen die Farben und ornamentale Motiven der Gefässe eingehend beschiseben. Es wird eine allgemeine übersicht über die Keramik dieses Zentrums, vor dem Eindringen des Schnedzs (Glasur), gemacht.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL FLOREI ȘI VEGETAȚIEI TERENURILOR DE INTERDUNE DIN CÎMPIA NIRULUI

CAROL KARÁCSONYI

Așezată la partea vestică a județelor Satu Mare și Bihor, Cîmpia Nirului ocupă o suprafață de aproximativ 27 000 ha (4), fiind continuarea nisipurilor continentale întinse, dezvoltate preponderent dincolo de granița țării. Relieful teritoriului prezintă un aspect colinar, format din șiruri de dune paralele, iar între ele se găsesc terenuri de interdune, lățimea cărora variază între cîteva zeci sau chiar cîteva sute de metri și care adăpostesc o serie de albii părăsite. Cele mai vechi văi de interdune s-au format în pleistocen, fiind părăsite de apele curgătoare permanente pe la sfîrșitul acestei epoci (7). Mai tîrziu, în holocenul inferior începe un proces de fragmentare a acestor albii părăsite, datorită faptului că în unele zone vînturile au depus cantități apreciabile de nisip zburător. În urma deflației, pe alocuri s-au format și microdepresiuni caracteristice care de multe ori nu au scurgere.

Astfel rețeaua hidrografică a teritoriului a devenit destul de complicată, ea fiind formată din albiile de interdune și cele marginale care colectează și conduc apele Cîmpiei Nirului în diferite direcții, dinspre centrul zonei spre periferie. În zona de nord, o albie largă care marchează tocmai periferia Cîmpiei Nirului și care părăsește nisipurile la pădurea din Urziceni, conduce apele teritoriului spre fosta Mlaștină Ecedea. De pe teritoriile învecinate ale județelor Satu Mare și Bihor, apele Cîmpiei Nirului gravitează spre Valea Eriului, fiind drenate printr-o vale care curge spre Vășad (jud. Bihor). În hotarul comunei Sanislău, la locul numit „Vermeș", se găsesc cele mai întinse mlaștini de pe nisipurile din județul Satu Mare, care sînt drenate în direcția de nord spre satele Horea și Viișoara. La sud de satul Scărișoara Nouă se întinde o albie largă de interdune, care adăpostește de asemenea cîteva mlaștini mai importante.

În zonele de interdune se găsesc suprafețe plane sau forme depresionare, în care s-au instalat mlaștini și bălți cu caracter temporar sau permanent, cu o vegetație variată și caracteristică. În bălțile și mlaștinile interdunelor din Cîmpia Nirului există posibilitatea supraviețuirii unei vegetații primare, datorită faptului că, pînă în ultimii ani acțiunea omului nu s-a făcut aici atît de simțită ca în celelalte zone geografice limitrofe. Primele lucrări de canalizare ale teritoriului efectuate la sfîrșitul secolului trecut (35)-ale căror urme șterse se văd la sud de satul Scărișoara Nouă-nu au transformat radical aspectul hidrografic al teritoriului. Lucrările de hidroameliorații din ultimii

ani, efectuate aici și în zonele limitrofe, au cauzat scăderea bruscă a apelor stagnante, iar în unele locuri bălțile au fost complet secate.

Observații floristice.

Lucrări care cuprind date mai ample despre flora Cîmpiei Nirului au fost publicate de Al.Buia (8), F. Balázs (1), I. Máthé (12), I. Prodan (20, 22), Z. Spîrchez și colab. (I5), I. Resmeriță și colab. (27). De la începutul secolului pînă în prezent, au mai apărut cîteva mențiuni despre flora teritoriului în mai multe lucrări cu caracter botanic (3, 13, 15, 21, 23, 25, 26). În ultimii ani a fost prelucrată în mod sistematic flora (29) și vegetația (28) Cîmpiei Nirului.

Cu ocazia mai multor ieșiri făcute în anii 1970-73 în zona nordică a Cîmpiei Nirului (în special în județul Satu Mare, dar atingînd și jud. Bihor), cercetînd albiile mlăștinoase, am găsit cîteva specii de plante precum și asociații nesemnalate din această zonă.

Peucedanum palustre (L.) Mnch. — în mlaștinile „Vermeș"-ului (com. Sanislău), în as. Caricetum *elatae* (Kerner 58) W. Koch 26.

Dianthus superbus L. — a fost găsită în două locuri: pe o pășune umedă în as. Festucetum pratensis Soó 38, între satul Scărișoara Nouă (com. Pișcolt) și mlaștinile „Vermeș"-ului și într-o albie secată la S—V de satul sus mentionat.

Orchis incarnata L. var *extensa* Hartm. — colectată între Sanislău și Ciumești, într-o albie periferică ale Cîmpiei Nirului, precum și în unele terenuri joase aproape de cantonul C.F.R. de la Curtuișeni.

Spiraea salicifolia L. — este cantonată într-o albie secată la sud-est de satul Scărișoara Nouă, aproape de hotarul județelor Satu Mare și Bihor. Au fost găsite cîteva exemplare la marginea unui tufăriș, în care predomină *Salix purpurea* L.

Fraxinus ornus L. — a fost identificată în liziera unei mici păduri, care se întinde între Resighea (com. Pișcolt) și Curtuișeni, aproape de calea ferată. Cu toate că, în prezent domină aici *Alnus glutinosa* (L.) Gärtn. și *Fraxinus angustifolia* Vahl., iar *Ulmus foliacea* Gilib. deasemenea este bine reprezentată, în pădurice nu există terenuri bältite sau excesiv umede. În această microdepresiune complet secată, în care se află o bună parte a pădurii, vegetația evoluează spre stejăret.

Întrucît pentru împăduririle din zona Cîmpiei Nirului au fost introduse, încă din secolul trecut, diferite specii lemnoase de proveniență variată, flora nisipurilor s-au îmbogățit cu numeroși arbori și arbuști cultivați. În ceea ce privește cele două specii lemnoase susmenționate, ele lipsesc din enumerarea speciilor introduse de silvicultori (35). *Spiraea salicifolia*, care în trecut creștea pe acest nisip continental (32), fost găsită într-un mediu asemănător altor locuri, unde vegetează spontan, ceea ce pledează pentru faptul că ea este aici o plantă băștinașă. *Fraxinus ornus*, care apare în masă la marginea pădăricei amintite, atinge aici una din limitele sale cele mai nordice din România, ba chiar și din Europa. Ea are o proveniență incertă, probabil este subspontană, dar în orice caz este bine încetățenită.

Dintre diferitele plante incluse în ridicările noastre fitocenologice, menționăm încă patru specii relativ rare, nesemnalate în Cîmpia Nirului.

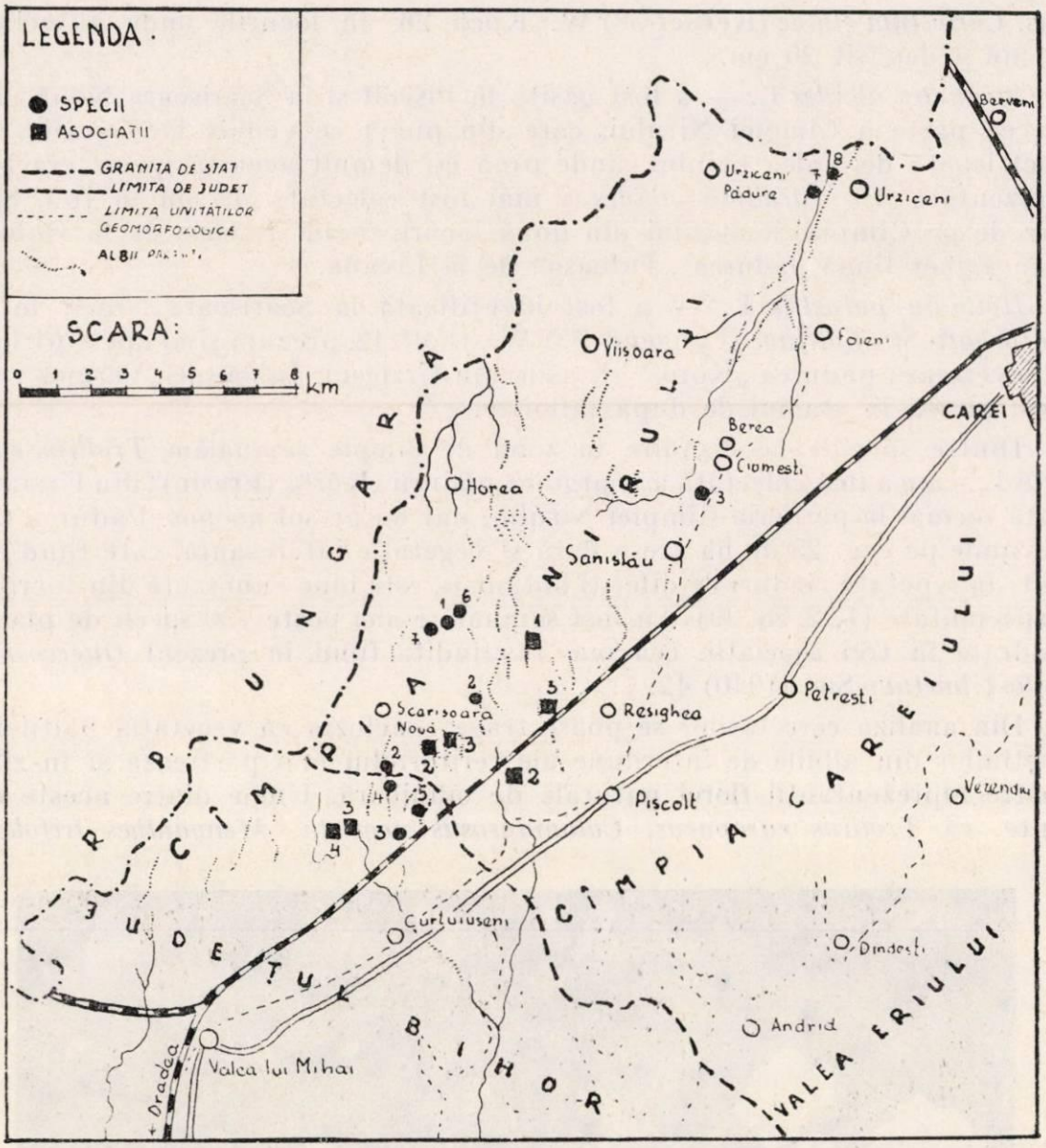

Fig. 1. Răspîndirea speciilor și asociațiilor vegetale semnalate în Cîmpia Nirului. Specii: 1 — *Peucedanum paulstre*, 2 — *Dianthus superbus*, 3 — *Orchis incarnata* var, *extensa*, 4 — *Spiraea salicifolia*, 5 — *Fraxinus ornus*, 6 — *Cirsim brachycephalum*, 7 — *Hottonia palustris*, 8 — *Trollius europaeus*. Asociații: 1 — *Scirpo-Phragmitetum*, 2 — *Hydrocha[illegible]-Stratitotetum*, 3 — *Nymphaeetum albo-luteae*, 4 — *Carici-Menyanthetum*.

Calamagrostis neglecta (Ehrh.) Beauv. — relict glaciar în România (24) — a fost colectată în as. *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50 la Curtuișeni.

Cirsium brachycephalum Jur. În mlaștina de la Curtuișeni a fost identificată în as. *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50, iar în mlaștinile „Vermes" — ului

în as. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26, în locurile unde adîncimea apei nu a depășit 20 cm.

Stratiotes aloides L. — a fost găsită la Pișcolt și la Scărișoara Nouă, deci în acea parte a Cîmpiei Nirului, care din punct ce vedere hidrografic este direct legată de Valea Eriului, unde pînă nu demult această specie era bine reprezentată (19). *Stratiotes aloides* a mai fost colectată de noi în jud. Satu Mare de pe Cîmpia Someșului din două locuri; pîrîul Bălcaia de la Doba și Valea Egher lîngă pădurea „Tufoasa" de la Livada.

Hottonia palustris L. — a fost identificată la Scărișoara Nouă, în as. *Hydrochari-Stratiotetum* (Langend. 35) Westhoff 42, precum și al apele pîrîului ce traversează pădurea „Körös" (Frasin) din Urziceni. În bălțile „Vermeș"-ului a fost găsită în stadiul de după înflorire.

Dintre speciile neobișnuite în zonă de cîmpie semnalăm *Trollius europaeus* L., care a fost colectată la marginea pădurii „Körös (Frasin)" din Urziceni, aflată tocmai la periferia Cîmpiei Nirului, dar nu pe sol nisipos. Pădurea care se întinde pe cca. 25 de ha are o floră și vegetație interesantă, care fiind cercetat în repetate rînduri de diferiți botaniști, este bine cunoscută din lucrările de specialitate (1, 2, 28, 29). Au fost semnalate aici peste 150 specii de plante, încadrate în trei asociații, cea mai răspîndită fiind în prezent *Querco-Fraxineto-Ulmetum* Soó (1940) 42.

Din analiza cercetărilor se poate trage concluzia că vegetația bălților și mlaștinilor din albiile de interdune ale teritoriului mai păstrează și în zilele noastre reprezentanții florei naturale de odinioară. Unele dintre aceste elemente, ca *Trollius europaeus*, *Calamagrostis neglecta*, *Menyanthes trifoliata*,

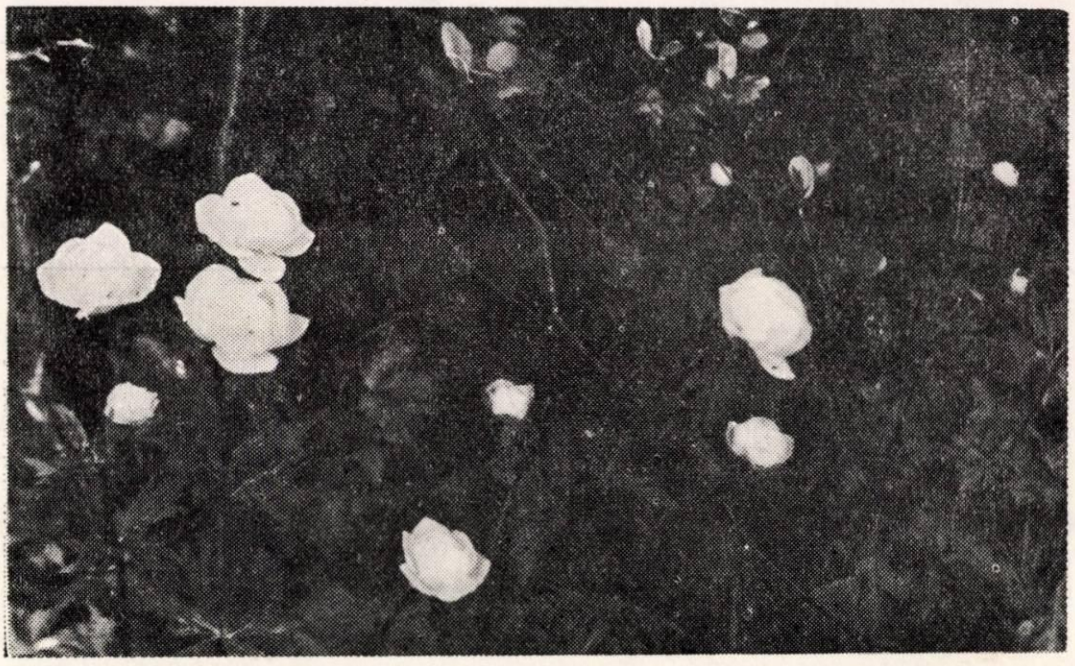

Fig. 2. *Trollius europaeus* la marginea pădurii din Urziceni.

etc., sînt considerate foarte vechi, chiar relictare (glaciare — postglaciare, mai nou relicte boreale) pe acest nisip continental (17, 36). În urma cercetărilor polenanalitice, continuitatea relictelor glaciare și postglaciare de pe acest nisip continental a fost pusă sub semnul întrebării (7). Aceasta pentru faptul că în perioada uscată a alunului mlaștinile de aici au secat, ceea ce pledează pentru ipoteza răspîndirii ulterioare a acestor specii, în majoritatea hidro și higrofile. Considerăm, că în cazul de față o analiză amănunțită a locului unde a fost găsită *Trollius europaeus*, ne poate furniza unele date în această privință.

Planta *Trollius europaeus* a fost găsită în albia care marchează chiar periferia nisipurilor. Este cunoscut faptul că rîurile au părăsit Cîmpia Nirului încă la sfîrșitul pleistocenului, în faza Würm III (37), dar în această albie, se pare că apare din nou apă permanentă, probabil deja la începutul holocenului superior. Existența așezărilor preistorice (epoca neolitică, a bronzului și a fierului), care se țin în lanț pe terasa albiei de la Sanislău pînă la Urziceni, n-ar fi fost posibilă în lipsa apei permanente. La sfîrșitul secolului trecut acest curs aduna apele nisipurilor și ale altor zone aflate la sud de Cîmpia Nirului de pe o suprafață de 125 km^2, avînd un debit destul de însemnat (9). Cele arătate nu exclud posibilitatea supraviețuirii plantei amintite, dar faptul că la locul unde se găsește pădurea menționată albia se lărgește mult în direcția nord-est, denotă că ea este un golf colmatat a fostei Mlaștini Ecedea, care în timpul viiturilor de odinioară a fost acoperită cu apă. Astfel, acestă albie larg deschisă în direcția mlaștinii amintite, care are zone băltite chiar și în prezent unde nu crește *Trollius europaeus*, nu putea constitui o stațiune prielnică pentru persistarea acestei specii. Totuși, există un argument contrar și acesta este tocmai prezența pădurii, care indică în acest loc o succesiune de lungă durată a vegetației. Pădurile acestui nisip continental sînt relativ vechi, instalate în atlantic, faza stejarului (37), față de cele din zona Careilui, care după E. Pop s-au infiripat în perioada de declin a timpului călduros postglaciar (17). Un alt argument ce pledează pentru posibilitatea instalării ulterioare a plantei amintite la Urziceni este că, în anul 1971 ea a fost găsită la marginea pădurii pe un aliniament de cca 150 m lungime, iar în anul 1972 ea se găsea deja pe un aliniament lung de cca. 275 m, ceea ce dovedește că *Trollius europaeus* este aici în curs de răspîndire. În sfîrșit, mai trebuie amintit că planta nu a fost semnalată cu ocazia cercetărilor repetate ce s-au făcut aici, deși, ea a fost descrisă de la Bátorliget și Pădurea „Fényi" (32) de pe Nyirség (R.P. Ungară). Cele arătate mai sus confirmă posibilitatea instalării ulterioare la Urziceni a plantei *Trollius europaeus*, proces care se pare că s-a desfășurat aici în trecutul nu prea îndepărtat.

Considerăm că cele constatate, nu exclud caracterul relictar al unor specii de plante prezente pe Cîmpia Nirului. Numărul destul de mare a acestor elemente, ca *Trollius europaeus* L., *Calamagrostis neglecta* (Ehrh.) Beauv., *Betula pubescens* Ehrh. (27), *Carex appropinquata* Schumacher (29), precum și cele cu areal pronunțat disjunct, ca *Spiraea salicifolia* L., *Peucedanum palustre*

(L.) Mnch., *Dianthus superbus* L., care se întîlnesc împreună numai aici pe Cîmpia Tisei, subliniază potenţialul teritoriului în privinţa conservării unor specii relictare. Persistenţa lor pe acest nisip continental presupune aici sau într-o zonă învecinată, existenţa unui loc încă necunoscut unde aceste elemente au putut supravieţui şi apoi răspîndi şi în alte zone ale nisipurilor. Aşa cum am constatat la Urziceni, în unele cazuri favorabile, acest proces se poate desfăşura şi în zilele noastre.

Planta carnivoră rară *Aldrovanda vesiculosa* L., a fost identificată din Cîmpia Nirului în trei locuri: în bălţile „Vermeş"-ului la Sanislău, într-o mlaştină (numită „Zsombékos") la sud de satul Scărişoara Nouă, precum şi într-o baltă lîngă cantonul C.F.R. la Resighea (com. Pişcolt). În nordul Cîmpiei Tisei planta a fost semnalată de A. Pokorny (16) în Mlaştina Ecedea, de unde a dispărut încă la sfîrşitul secolului trecut în urma asanării mlaştinii. I. Pop o semnalează în Valea Eriului (19) la Otomani (jud. Bihor), unde în urma lucrărilor de hidroamelioraţii, bălţile de asemenea au fost secate. Prezenţa plantei *Aldrovanda vesiculosa* L. în Cîmpia Nirului este interesantă, dat fiind că hibernaculele ei se păstrează mult mai bine peste iarnă în substrat turbos decît în nisip (10).

Aspecte de vegetaţie.

Dintre asociaţiile vegetale ale terenului cercetat, merită o atenţie deosebită următoarele:

1. As. *Scirpo-Phragmitetum* W. Koch 1926 — semnalată deja din Cîmpia Nirului (28), — este frecventă în această regiune. Redăm totuşi interesanta compoziţie a fitocenozei din mlaştina „Vermeş", mai cu seamă că planta *Aldrovanda vesiculosa* L. a fost găsită aici în cele mai mari cantităţi.

Scirpo-Phragmitetum W. Koch 26.

Hh	Cosm	Phragmites australis	4	Hh	E	Iris pseudacorus	+
Hh	Cp	Glyceria aquatica	1	Hh	E	Butomus umbelatus	+
Hh	Cosm	Schoenoplectus lacustris	+	Hh	Eua	Carex riparia	+
Hh	Cp	Typha angustifolia	+	Hh	Eua	Carex vulpina	+
Hh	Cosm	Polygonum amphibium	+	Hh	Cosm	Calystegia sepium	+
H	Cp	Juncus effusus	+	Ch	Eua	Lysimachia nummularia	+
Th	E	Rumex hydro lapathum	+	Hh	Cp	Utricularia vulgaris	+
H	Cosm	Lythrum salicaria	+	Hh	Cosm	*Aldrovanda vesiculosa*	+1
Hh	Eua	Oenanthe aquatica	+	Hh	Cosm	Lemna minor	+

H	Eua	Lycopus europaeus	+	Hh	Cosm	Lemna trisulca	+
H	Eua	Galium palustre	+	Hh	Cosm	Spirodela polyrrhiza	+
H-Hh	Eua	Mentha aquatica	+				

Spectrul bioformelor: Hh-65,21%; H-Hh-4,35%; H-17,39%; Th-4,35%; G-4,35%; Ch-4,35%.
Spectrul elementelor floristice: Eua-30,40%; E-13,05%; Cosm-39,15%; Cp-17,40%.

Compoziția acestui trestiș este asemănător cu cele descrise de I. Pop din Valea Eriului (19).

2. Asociația *Hydrochari-Stratiotetum* (Langend. 35) Westhoff 42 a fost identificată în două locuri: la periferia Cîmpiei Nirului lîngă „Via veche" de la Pișcolt (rel. 1, 2, 3, 4) și într-o mlaștină aproape de satul Scărișoara Nouă (rel. 5, 6, 7, 8). În cele două locuri această asociație are o conformație cu totul diferită. La Pișcolt formează o zonă unitară, compactă ce se mărginește cu *Scirpo-Phragmitetum* W. Koch 26, acoperind o suprafață de cîteva sute metri pătrați, fiind cantonată în mijlocul bălții, unde vara adîncimea apei era (în anul 1971 cînd s-au făcut ridicările) de cca 1,30 m. Pe lîngă *Stratiotes aloides* L., numai *Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid. mai este prezentă în cantități mai mari. Această asociație în anului 1971 era în extindere, preluînd locul speciei pioniere *Spirodela polyrrhiza*, care forma aici fitocenoze constituite dintr-o singură specie.

Fig. 3. *Hydrochari-Stratiotetum* lîngă „Via veche" de la Pișcolt.

Hydrochari-Statiotetum (Langend. 35) Westhoff 42.

Biof.	El. flor.	S p e c i i	Nr. relev. Acoperire Supr. rel.	1 95% 16m²	2 90% 16m²	3 95% 16m²	4 95% 16m²	5 75% 12m²	6 75% 12m²	7 70% 12m²	7 78% 12m²	K
Hh	Eua	Stratiotes aloides		5	5	5	5	4	4	3	5	V
Hh	Cosm	Potamogeton natans		–	–	–	–	1	1	1	+–1	III
Hh	Cosm	Potamogeton pectinatus		+	–	–	–	–	–	–	–	I
Hh	E	Ceratophyllum submersum		+	+	+	+	–	–	–	–	II
Hh	Cosm	Phragmites australis		–	–	+	+	+	–	–	–	II
Hh	Cosm	Typha latifolia		–	–	–	–	+	+	+–1	–	II
Hh	Cosm	Alisma plantago-aquatica		–	–	–	–	–	–	+	–	I
Hh	Eua	Sparganium erectum		–	+	+	–	+	+	–	–	II
Hh	Cp	Glyceria aquatica		–	+	+	–	–	–	–	–	I
Hh	Cosm	Schoenoplectus lacustris		–	+	–	–	+	–	–	–	II
Hh	E	Nymphaea alba		–	–	–	–	–	+	+	–	I
Hh	Eua	Hottonia palustris		–	–	–	–	–	–	+	–	I
Hh	Cp	Utricularia vulgaris		–	–	–	–	+	+	+	+	III
Hh	Cosm	Aldrovanda vesiculosa		–	–	–	–	+	+	–	+	II
Hh	Cosm	Lemna minor		+	–	+	+	+	+	+	+	IV
Hh	Cosm	Lemna trisulca		+	+	+	+	+	+	+	+	V
Hh	Cosm	Spirodela polyrrhiza		+–1	+	1	+–1	+	–	+	+	V
	Cosm	Spirogyra sp.		–	–	+	+	–	–	–	–	I

Fig. 4. *Hydrochari-Stratiotetum* în balta de la Scărișoara Nouă. În dreapta apa este populată cu *Potamogeton natans.*

La Scărișoara Nouă asociația susmenționată a fost găsită sub formă fragmentară, iar apa era mai puțin adîncă (cca. 70—80 cm.). Este de remarcat că *Hydrocharis morsus-ranae* L. lipsește total de aici, iar prezența masivă și mai puțin obișnuită a speciei *Potamogeton natans* L. arată că odată cu scăderea nivelului apei ea va evolua spre asociația *Potametum natantis* Soó 27.

Fitocenozele asociației *Hydrochari-Stratiotetum* prezentate sînt constituite din hidroheliofile.

Spectrul floristic evidențiază elementul cosmopolit (61,11%), urmat de cel eurasiatic (16,67%), circumpolar (11,11%) și european (11,11%).

Această asociație a fost semnalată în zonele limitrofe ale Cîmpiei Nirului, la Otomani, în Valea Eriului (19). La Andrid (județul Satu Mare), care se găsește în aceiași zonă geografică, în anul 1968 această asociație ocupa zone întinse, în anul 1971, însă, ea a dispărut cu desăvîrșire, din cauza secării bălților.

3. Asociația *Nymphaeetum albo-lutae* Nowinski 28 a fost analizată în trei locuri: într-o mlaștină aproape de hotarul comunelor Pișcolt și Curtuișeni (rel. 1, 2), în balta amintită aproape de satul Scărișoara Nouă (rel. 3, 4) și într-o baltă ce se găsește lîngă cantonul de la Resighea (rel. 5).

Această asociație apare pretutindeni sub formă fragmentară; ea este dominată de nufărul alb (subas. *Nymphaeetum albo-luteae nympaetosum*).

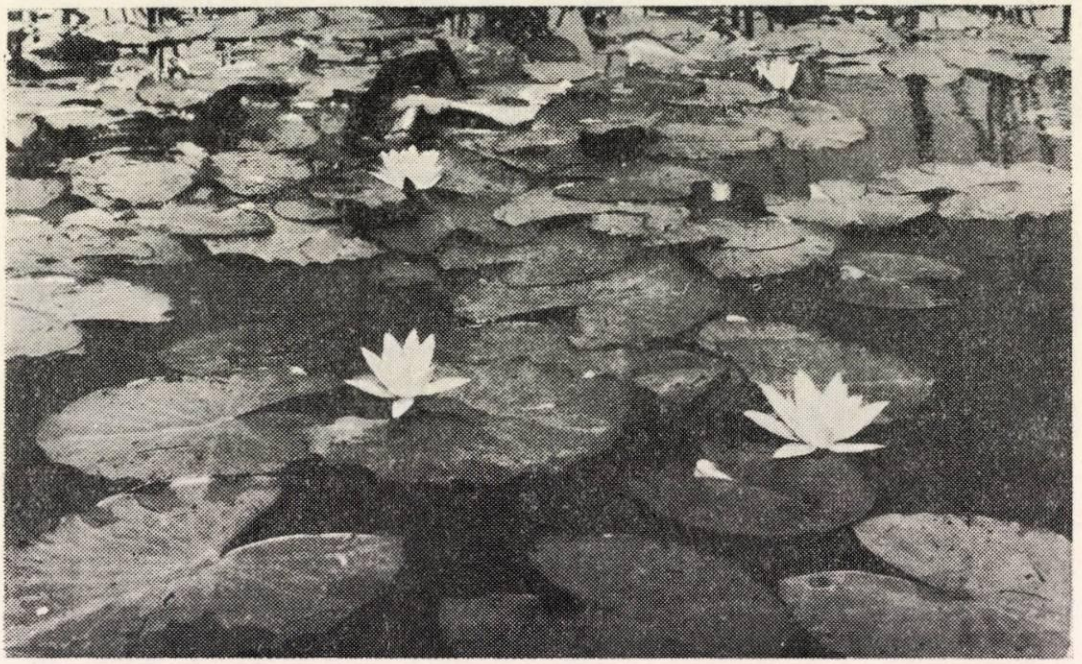

Fig. 5. *Nymphaeetum albo-luteae* în apele bălților de la Scărișoara Nouă.

Fig. 6. *Nymphaeetum albo-luteae* de la Resighea, evolînd spre vegetația palustră.

Nymphaeetum albo-luteae Nowinski 28.

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. relev. Acoperire Supr. rel.	1 80% 12 m²	2 85% 12 m²	3 95% 12 m²	4 80% 12 m²	5 75% 12 m²	K
Hh	E	Nymphaea alba		4	4	5	4	3	V
Hh	E	Ceratophyllum submersum		—	—	—	—	+	I
Hh	Cosm	Potamogeton natans		—	—	1	1	+	III
Hh	Cosm	Phragmites australis		+	+	—	—	2	III
Hh	Cosm	Typha latifolia		+	—	—	—	+	II
H-Hh	Eua	Myosotis palustris		+	—	—	—	—	I
Th	E	Rumex hydrolapathum		+	—	—	—	—	I
H	Cosm	Alisma plantago-aquatica		+	—	—	—	—	I
H	Cosm	Polygonum amphibium		+	+	—	—	—	II
H	Cosm	Lythrum salicaria		+	+	—	—	—	II
Hh	Eua	Carex elata		—	—	—	+	—	I
G	Cp	Dryopteris thelypteris		+	—	—	—	—	I
Phm	Eua	Salix cinerea		—	+	—	—	+	II
Hh	Eua	Stratiotes aloides		—	—	+	—	—	I
Hh	Eua	Hydrocharis morsus-ranae		+	1	—	—	—	III
Hh	Cp	Utricularia vulgaris		+	+	+	+	—	IV
Hh	Cosm	Aldrovanda vesiculosa		—	—	+	+	+	III
Hh	Cosm	Lemna minor		+	+	+	+	+	V
Hh	Cosm	Lemna trisulca		+	+	+	—	+	IV
Hh	Cosm	Spirodela polyrrhiza		+	+	—	—	—	II

Spectrul bioformelor: Hh—70%; H—10%; H-Hh—5%; Phm—5%; G—5%; Th—5%.
Spectrul elementelor floristice: Eua—25%; E—15%; Cosm—50%; Cp—10%.

Fitocenozele de nufăr alb descrise de noi din Cîmpia Nirului se găsesc într-un stadiu înaintat de dezvoltare, urmînd ca în curînd să cedeze locul altora. Cele de la Curtuişeni sînt înconjurate de asociaţii din alianţele *Phragmition* W. Koch 26 şi *Magnocaricion* W. Koch, cărora le cedează locul în urma succesiunii, la Resighea evoluează în mod evident spre *Scirpo-Phragmitetum* W. Koch 26, iar fitocenozele de nufăr alb de la Scărişoara Nouă stau aproape de as. *Polygono-Potametum natantis* Soó.

4. As. *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50 care odinioară era mult răspîndită pe acest nisip continental (37), în zona cercetată a fost identificată într-un singur loc, la Curtuişeni, aproape de hotarul judeţelor Satu Mare şi Bihor. Planta *Menyanthes trifoliata* L. a fost semnalată mai demult în Cîmpia Nirului, la Valea lui Mihai (12).

Carici-Menyanthetum Soó(38)50.

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. relev. Acoperire Supr. rel.	1 85% 9 m²	2 85% 9 m²	3 90% 9 m²	4 95% 9 m²	5 85% 9 m²	K
Hh	Cp	Menyanthes trifoliata		4	4	5	5	4	V
Hh	Cosm	Carex pseudocyperus		—	+	1	+	+	IV
Hh	Eua	Carex elata		1	1	+	+	—	IV
Hh	Eua	Carex acutiformis		+	+	—	+	—	III
Hh	Cosm	Carex riparia		+	+	—	+	+	IV
Hh	Cosm	Phragmites australis		—	+	+	—	2	III
Hh	Cosm	Typha latifolia		+	+	—	+	—	III
Hh	E	Iris pseudacorus		—	+	—	+	—	II
Hh	Eua	Oenanthe aquatica		+	—	+	+	—	III
Hh	Cp	Rorippa amphibia		+	+	+	+	—	IV
G	Cp	Dryopterys thelypteris		+	+	+	+	—	IV
H	Cp	Calamagrostis neglecta		+	+	+	—	—	III
H	Eua	Calamagrostis pseudo-phragmites		+	+	—	—	—	II
Hh	Cosm	Alisma plantago-aquatica		+	+	—	+	—	III
Th	E	Rumex hydrolapathum		+	+	+	+	+	V
H	Eua	Lycopus europaeus		+	—	—	+	—	II
H	Eua	Galium palustre		—	—	+	—	+	II
H-Hh	Eua	Mentha aquatica		—	+	—	—	—	I
Hh	Cosm	Polygonum amphibium		+	—	+	+	—	III
H	Cp	Scutellaria galericulata		+	+	—	—	—	II
H	Eua	Lychnis flos-cuculi		—	—	—	+	—	I
H	Ec	Cirsium brachycephalum		—	—	—	+	—	I
H	Cosm	Lythrum salicaria		+	+	—	+	+	IV
H	Eua	Epilobium parviflorum		—	+	+	—	—	II
H	Ec	Epilobium palustre		—	+	—	—	—	I
Hh	Eua	Sparganium neglectum		+	+	—	—	—	II
H	Cp	Juncus effusus		+	—	—	—	—	I
H	Cp	Caltha laeta		+	—	—	+	—	I
H-Hh	Eua	Myosotis palustris		+	+	—	—	—	II
H	Eua	Lysimachia vulgaris		—	+	—	—	+	II
Phm	Eua	Salix cinerea		+	—	+	—	+	III
PhM	Eua	Alnus glutinosa		+	—	—	—	—	I
Th	Eua	Heleochloa alopecuroides		+	—	—	—	—	I
Th	Eua	Bidens tripartitus		+	+	—	—	—	II
Th	Cp	Bidens cernuus		+	—	—	—	—	I
Th	Cp	Ranunculus sceleratus		+	—	—	+	—	II
Th	E	Polygonum mite		—	+	—	—	—	I
Hh	E	Nymphaea alba		—	—	+	+	—	II
Hh	E	Batrachium trichophyllum		—	+	—	+	—	III
Hh	Eua	Hydrocharis morsus-ranae		—	+	+	+	+	IV
Hh	Cosm	Potamogeton natans		—	—	+	—	—	I
Hh	Cp	Utricularia vulgaris		—	+	+	+	+	IV
Hh	Cosm	Lemna minor		+	+	+	+	+	V
Hh	Cosm	Lemna trisulca		+	+	+	+	+	V
Hh	Cosm	Spirodela polyrrhiza		—	—	+	+	+	III

Spectrul bioformelor: Hh—46,67%; H—28,89%; H—Hh—4,44%; Ph——4,44%; Th—13,34%; G—2,27%.
Spectrul el. floristice: Eua—37,78%; E—11,11%; Ec—4,44%; Cosm——-24,45%; Cp—22,22%.

Fig. 7. *Carici-Menyanthetum* în mlaştina de la Curtuişeni.

În primele două ridicări, aproape de malul bălţii, unde apa este mai puţin adîncă, pe muşuroaiele formate de *Carex elata* All. cresc mai multe specii therofite şi hemicriptofite, fapt subliniat şi de numărul mai mare de specii din aceste ridicări. Aceste două zone reprezintă stadiul cel mai înaintat de dezvoltare al asociaţiei. Releveul în care *Carex pseudocyperus* L. (nr. 3) joacă un rol important, trădează o etapă matură, iar cea în care stuful (nr. 5) este mult răspîndit, reprezintă doar un stadiu tînăr al asociaţiei. Astfel, ridicările efectuate în diferitele zone ale asociaţiei reprezintă în acelaşi timp şi vîrsta comparată a lor, în ideea succesiunii următoare: *Scirpo-Phragmitetum* W. Koch 26→ *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50 → *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26.

As. *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50 este răspîndită în mlaştina cercetată sub formă de mozaic; se mai găsesc aici diferite asociaţii hidrofile, dar dominante sînt cele din alianţa *Phragmition communis* W. Koch 26 şi *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl.) W. Koch 26. La marginea mlaştinii se găseşte o zonă ocupată de *Alnus glutinosa* (L.) Gärtn., care în prezent reprezintă doar un brîu al zonaţiei, deci nu indică neapărat o nouă etapă a succesiunii. Dar, faptul că aninul apare deja în ridicările noastre, ne face să credem că as. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26 nu va avea aici o viaţă de lungă durată.

Din analiza spectrului floristic al as. *Carici-Menyanthetum* Soó (38) 50 reiese că elementul cosmopolit este prezent în proporţie mult mai scăzută decît în celelalte asociaţii cercetate şi se reliefează elementul eurasiatic. Este de remarcat că elementele circumpolare ating un procentaj asemănător

cu cele cosmopolite, precum și faptul că asociația este dominată de un element circumpolar — *Menyanthes trifoliata* L., — ceea ce îi imprimă o notă caracteristică.

În perioada de vegetație a anului 1973, verificînd punctele cercetate în anii anteriori, s-a constatat că scăderea bruscă a nivelului apelor bălților și a mlaștinilor a pricinuit transformări profunde în vegetație, imprimînd succesiunii un ritm rapid. Astfel *Menyanthes trifoliata* era cantonat doar în locurile mai joase ale mlaștinii, înconjurat de mușuroaiele populate de diferite specii de Carex. Zonele ocupate de *Nymphaea alba* s-au restrîns datorită avansării stufărișului, iar *Stratiotes aloides* a fost înlocuit complet cu vegetația palustră. Dezvoltarea plantei ocrotite *Trollius europaeus* va fi influențată de tăierile masive efectuate în ultimii ani în pădurea de la Urziceni.

Aceste transformări importante ce au avut loc în ultima perioadă vor influența substanțial configurația biogeografică a albiilor de interdune din Cîmpia Nirului, albiile care e de presupus că vor suferi schimbări calitative și cantitative apreciabile.

BIBLIOGRAFIE

1. BALÁZS F., *Adatok Nagykároly és környéke flórájánk ismeretéhez*, Scripta Bot. Mus. Transs., II, 1—3, 1943, 3—30.
2. BALÁZS F., *Nagykároly és Erdőd környékének erdői*, Acta Geobot. Hung., V, 2, 1943, 353—398.
3. BERNÁTSKY J., *Növényföldrajzi megfigyelések a Nyírségen*, Term. Tud. Közl. Pótfüz., XXXIII, 1901, 203—216.
4. A. BOGDAN, I. RESMERIȚĂ, Z. SPÎRCHEZ, *Studii și cercetări pentru valorificarea terenurilor nisipoase din nord-vestul țării*, Stud. Univ. „Babeș-Bolyai", Ser. Geol. Geogr., 2, 1967, 145—153.
5. BOROS Á., *Az Ecsedi láp lecsapolás elötti növényvilága és az alföldi reliktumok*, Bot. Közl., LXI, 1962, 289—298.
6. BOROS Á., *A Nyírség flórája és növényföldrajza*, Debrecen, 1931.
7. BORSY Z.-né, BORSY Z., *Pollenanalitikai vizsgálatok a Nyírség északi részében*, Ann. Univ. L. Kossuth Debr., 1955, 1—10.
8. AL. BUIA, *Materiale pentru studiul pășunilor și fînețelor din regiunea Satu Mare—Sălaj*, Bul. Acad. de Înalte Studii Agronom. Cluj, VIII, 1939, 347—361.
9. CZIRBUSZ G., *Az Ecsedi láp lecsapolása*, Földr. Közl., XXVII, 1899, 97—122.
10. *Flora Republicii Socialiste România*, vol. I-XII, Ed. Acad. București, 1952—1972.
11. S. GRIGORE, *Vegetația acvatică și palustră din zona de interfluviu Timiș-Bega*, Studii și Cercet. de Biol. Ser. Bot., 23, 1, 1971, 13—46.
12. MÁTHÉ I., *Előzetes florisztikai közlemények az Érmellékről*, Scripta Bot. Mus. Transs., I, 5—7, 1942, 83—85.
13. MÁTHÉ I., TAMÁSSY G., *Néhány érdekes koratavaszi növény az Érmelléken*, Bot. Közl., XXXVIII, 3—4, 1941, 182—183.
14. I. MORARIU, M. CIUCĂ, *Fraxinus ornus L. Sistematica, răspîndirea în R.P.R. și întrebuințările lor*, Bul. Științ. Secț. Biol. și St. Agric. VIII, 1, 1956, 209—219.
15. C. V. OPREA, I. CRIȘAN, I. DRĂGAN, L. OPRIȘ, P. POPESCU, *Contribuții la cunoașterea și punerea în valoare a nisipurilor din partea de nord-vest al R.P.R.*, Studii și Cercetări Ser. Biol. și Agric. Timișoara, IV, 1—2, 1957, 35—65.

16. POKORNY A., *Beitrag zur Flora des ungarischen Tieflandes*, Verh. der K. K. Zool.-Bot. Gesell., Wien, X, 1860, 283—290.
17. E. POP, *Analize de polen în regiuni de cîmpie*, Bul. Ştiinţ. Secţ. Biol. şi St. Agric. Ser. Bot., IX, 1, 1957, 5—32.
18. I. POP, *Flora şi vegetaţia Cîmpiei Crişurilor*, Bucureşti, Ed. Acad., 1968.
19. I. POP, *Flora und Vegetation der eutrophen Sümpfe von Otomani (Kreis Bihor)*, Rev. Roum. de Biol. Ser. de Bot., 13, 5, 1968, 313—319.
20. I. PRODAN, *Aspecte din vegetaţia zonei de vest din R.P.R.*, Bul. Ştiinţ., Secţ. Biol. şi St. Agric., VIII, 1, 1965, 5—45.
21. I. PRODAN, *Contribuţii la cunoaşterea speciilor de Iris din România şi din străinătate*, Bul. Grăd. Bot. Cluj, XXV, 3—4, 1945, 185—207.
22. I. PRODAN, *Contribuţii la flora R.P.R.*, Bul. Ştiinţ. Secţ. Biol. şi St. Agric. Ser. Bot., IX, 4, 1957, 69—93.
23. I. PRODAN, *Contribuţii la flora R.P.R. şi a ţărilor învecinate*, Studii şi Cercet. de Biol., Fil. Cluj, VIII, 1—2, 1957, 69—93.
24. FL. RAŢIU, GERGELY I., *O nouă asociaţie vegetală pentru ţara noastră Caramagrostetum neglectae Tengwal 20*, Stud. Univ. „Babeş-Bolyai" Cluj, Ser. II, XVI, 2. 1971, 5—10.
25. I. RESMERIŢĂ, *Contribuţii floristice*, Contrib. Bot. Cluj, 1958, 169—178.
26. I. RESMERIŢĂ, D. MORAVETZ, *Contribuţii la studiul florei din R.P.R.*, Comun. Acad. R.P.R., VI, 5, 1956, 661—667.
27. I. RESMERIŢĂ, Z. SPÎRCHEZ, *Contribuţii la cunoaşterea florei din regiunea Baia Mare*, Comunic. Acad. R.P.R., X, 4, 1960, 309—313.
28. I. RESMERIŢĂ, Z. SPÎRCHEZ, ST. CSÜRÖS, *Vegetaţia nisipurilor din nord-vestul României*, Comunic. de Bot. a VII-a Consf. Naţ.
29. I. RESMERIŢĂ, Z. SPÎRCHEZ, ST. CSÜRÖS, I. MOLDOVAN, *Flora şi vegetaţia nisipurilor din nord-vestul României*, Comunic. de Bot. a VII-a Consf. Naţ. de Geobot., XII, 1971, 39—75.
30. SIRÓKI Z., *A lápi nádtippan Calamagrostis neglecta (Ehrh.) G. M. Sch. új lelöhelye és elterjedése a Nyírségen*, Debr. Déry Múzem Évk., 1970, 15—20.
31. SIRÓKI Z., *Egy nyírségi reliktumterület mongrafikus cönológiai feldolgozása*, Debr. Mezög. Akad. Évk., 1958, 109—141.
32. SOÓ R., *A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve*, vol. I—V, Budapest, 1964—72.
33. SOÓ R., *Vizi, mocsári és növényszövetkezetek a Nyírségen*, Bot. Közl., 1938, 249—273.
34. V. SORAN, *Cîteva asociaţii de plante acvatice şi palustre din Banat*, St. şi Cerc. de Biol. Fil. Cluj, VII, 1—4, 1956.
35. Z. SPÎRCHEZ, I. RESMERIŢĂ, I. RIŢIU, *Împădurirea terenurilor nisipoase din nord vestul României*, Bucureşti, Ed. Agro-Silvică, 1962.
36. SZÉKESSY V. (RED.), *Bátorliget élővilága*, Budapest, 1953.
37. *A Tiszai Alföld*, Budapest, 1970.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER FLORA UND VEGETATION DER ZWISCHEN DÜNEN LIEGENDEN GEBIETEIN CÎMPIA NIRULUI

(Zusammenfassung)

Diese Arbeit trägt mit neuen Daten zur Kenntnis der Flora und Vegetation des, Nordwestewn Rumäniens liegenden Sandgebiets (Cîmpia Nirului) bei.

Die Untersuhung gilt besonders den zeitweilig entstanden und den persistenten Seen und Sümpfen, die Kreis Satu Mare, in den, zwischen den Sanddünen befindlichen, verlassenen Flussbetten liegen. Das Vorhandensein von *Trollius europaeus*, *Calamagrostis neglecta* wirft die Frage der Entwicklung der postglazialen Vegetation auf. Die untersuchten, seltenen Pflanzenarten ergänzen die Kenntnisse über die Flora des erforschten Sandgebiets. Es handelt sich hier um die Arten von *Peucedanum palustre*, *Aldrovanda vesiculosa*, *Cirsium brachycephalum*, *Hottonia palustris*, *Spiraea salicifolia*, *Dianthus superbus*, u.a. sowie von *Fraxinus ornus*, dessen Herkunft rätselhaft ist. Die Beschreibung dreier seltenen Phytozönosen (*Hydrochari-Stratiotetum*, *Nymphaeetum albo-luteae*, *Carici-Menyanthetum*) trägt zur Kenntnis und zur Entwicklung der Wasser-und Sumpfvegetation bei.

Das Fallen der Wassermenge beschleunigte die sukzessive Prozesse und beeinfluste die qualitative sowie quantitative Verhänderungen in der erforschten Vegetation.

CÎTEVA SPECII DE LEPIODOPTERE COLECTATE DIN FAUNA JUDEȚULUI SATU MARE

DORIN BOB

Județul Satu Mare, situat geografic în zona nord-vestică a țării, cuprinde o multitudine de forme de relief, de la munții Făget, Oaș, cu altitudinea maximă de 1 204 m a masivului Pietroasa, zona formată din cîmpia Someșană, zona dunelor de nisip mișcător și fosta mlaștină Eced, (cu altitudinea de 108 m, determinînd formarea tipurilor de sol, de la podzol, brun roșcat de pădure, lăcoviști plumburii, cernoziom), la nisipuri — care explică și diversificarea culturilor agricole: livezi, plante de cîmp, culturi furajere, tehnice, legumicole.

Diversitarea formelor de relief, de climă și tipuri de sol a creat condiții favorabile de formare a unei bogate vegetații, pe care s-au adaptat numeroase specii de insecte din toate unitățile sistematice, ieșind în relief fauna de lepidoptere. Întrucît această regiune este puțin studiată din punct de vedere faunistic, considerăm oportună inițierea unor cercetări care să pună în evidență fauna speciilor dăunătoare și utile. Încercarea de față își propune, pentru început, semnalarea unor lepidoptere colectate din diferite biocenoze de pe raza județului Satu Mare.

Material și metodă de lucru

Cercetările s-au desfășurat în localitățile Satu Mare, Negrești-Oaș, Remetea, Turulung, Halmeu, Rătești — în anul 1973. Cu ajutorul unor curse luminoase instalate în agrobiocenoze, au fost colectate probe de lepidoptere. Insectele au fost colectate de fiecare dată între orele 21 și 2. Colectele au fost ridicate în lunile mai-septembrie. Materialul colectat a fost determinat de Dr. doc. Aurelian Popescu-Gorj, de la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa" din București.

REZULTATE OBȚINUTE

Ord. LEPIDOPTERA

Fam. Tortricidae

1. *Aphelia virburniana Fabr.*

Răspîndire. Este răspîndită în tot județul Satu Mare, avînd în ultimii 4 ani numărul cel mai mare de indivizi din complexul de Tortricidae ce atacă arbuștii fructiferi.

Descriere.

Fluturele are lungimea corpului cuprinsă între 8 și 13 mm, iar anvergura aripilor de 18—23 mm. Are corpul de culoare gălbuie pînă la brun deschis, capul neted, antenele filiforme, trompa și palpii labiali bine dezvoltați, alcătuiți din trei piese și acoperiți cu peri netezi sau înfoiați, avînd ultimul articol scurt. Toracele este acoperit cu peri aplecați, lipiți de corp.

Aripile anterioare la mascul sînt mai late decît la femele și au o formă trapezoidală, la femelă aripa anterioară sînt mai înguste. Culoarea aripilor anterioare la mascul este brun-gălbuie, cu dungi longitudinale ondulate mai închise, brune sau ruginii, iar la femelă aripa anterioară este de culoare galbenă-ocru, pînă la brună deschisă, cu partea centrală mai deschisă (fig. 1).

Iernează în stadiul de larvă tînără pe frunzele de căpșuni, coacăz negru sau pe alte plante din flora spontană. Primăvara devreme începe hrănirea, adunînd limbul frunzei, țesînd un tunel mătăsos protector. Cînd larvele ajung în vîrsta 3-a, 4-a distrug frunzele și mugurii florali în întregime, producînd diminuarea sensibilă a producției de căpșuni.

2. *Pandemis corylana Hb.*

Răspîndire. Găsită ca dăunătoare în culturile de căpșuni din Turulung, în culturile de coacăz negru din Pemetea-Oaș, în densitatea destul de mare, produce pagube de 10—15% prin distrugerea aparatului foliaceu.

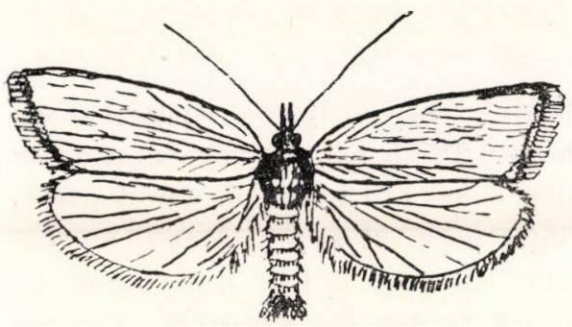

Fig. 1. Aphelia viburniana Fabr.

Descriere. Fluturele este de culoare galbenă-portocalie pînă la galben brun, aripile anterioare marcate de un fin desen, reticular, brun-roșcat, partea bazală a aripilor are o bandă mediană care este delimitată de o linie de culoare închisă. Anvergura aripilor este de 18—24 mm.

Larva are la maturitate o lungime de 23—25 mm și este de culoare galben-verzuie.

Are două generații pe an. Este o specie polifagă.

3. *Pandemis dumetana Hb.*

Răspîndire. Specia este răspîndită în culturile de căpşuni din judeţul Satu Mare cu o frecvenţă însă mai mică decît Pandemis corylana.

Descriere. Fluturele are 9—12 mm lungime, cu anvergura aripilor anterioare cuprinse între 15 şi 22 mm. Aripile anterioare sînt de culoare brun-deschisă, cu un desen reticular de culoare mai închisă şi o dungă lată de culoare mai închisă.

Iernează ca larvă între frunzele plantei. În luna aprilie începe să dăuneze; pagubele devenind evidente. Are două generaţii pe an. Este o specie polifagă.

4. *Pandemis heparana Hb.*

Răspîndire. Este găsită în număr mare în culturile de căpşuni. A fost capturată de noi în localităţile Satu Mare, Viile Satu Mare, Turulung şi Negreşti-Oaş.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 8—10 mm. Anvergura aripei anterioare este de 19—20 mm. Culoarea aripilor anterioare variază de la brun-roşcat la brun, marginea anterioară a bandei din mijlocul aripei are o formă ascuţită. Aripa posterioară este de culoare cenuşie-brună, fără desen.

Larva este de culoare verde-deschis, cu capul brun-verzui.

Specia are, în condiţiile judeţului Satu Mare, două generaţii pe an. Maximul curbei de zbor a adulţilor la generaţia de toamnă s-a înregistrat în prima jumătate a lunii august. Este o specie polifagă.

5. *Ancylis comptana*

Răspîndire. Găsită pe culturile de căpşuni din judeţul Satu Mare, constituie un pericol pentru arbuştii fructiferi.

Descriere. Fluturele are aripile de culoare brun-deschis pînă la brun închis, fără desene, cu lungimea corpului de 7—8 mm, şi anvergura aripilor cuprinse între 11 şi 16 mm.

Larva este la maturitate de culoare cenuşie-verzuie cu capul, protoracele şi tergitul anal de culoare brun-închisă.

Iernează ca larvă matură într-un cocon mătăsos prins într-o frunză răsucită. Are două generaţii pe an.

Fam. Cochlidiidae.

6. *Cohlidion limacodles Hufn.*

Răspîndire. Este o specie foarte frecventă. În judeţul Satu Mare a fost capturată cu ajutorul capcanelor luminoase în localitatea Remetea-Oaş, la data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 9—10 mm. Anvergura aripilor este de 22—26 mm. În repaus, aripile sînt ţinute sub formă de acoperiş. Aripile anterioare sînt de culoare

Fig 2. Cochlidion Limacodles Hufn.

brun-deschis, cu un desen transversal de culoare mai închisă. Aripile posterioare au culoarea brună-închisă, fără desen (fig. 2).

Larva este de culoare verde, dorsal avînd trei rînduri de negi strălucitori și două linii de culoare mai deschisă longitudinală. Lateral are o bandă de-a lungul corpului de culoare albastră, are un mers specific de melc secretînd, atunci cînd se deplasează, o substanță mucilaginoasă. Larva se găsește frecvent pe speciile de Quercus.

Fam. Crambidae.

7. *Calamotropha paludella Hb.*

Răspîndire. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Remetea-Oaș în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturii se găsesc frecvent în lunile iunie și iulie, au lungimea corpului de 17—18 mm. Anvergura aripei anterioare este de 34—36 mm. Palpii labiali sînt lungi îndreptați înainte. Antenele sînt filiforme. Culoarea aripei anterioare este de un brun cenușiu deschis cu desene mai puțin evidente. Aripile posterioare sînt de culoare albă.

Fam. Phycitidae

8. *Myelois cribrella Hb*

Răspîndire. În județul Satu Mare a fost capturată cu ajutorul curselor luminoase în localitatea Halmeu în ziua de 10.VI.1973.

Descriere. Fluturele are anvergura aripilor anterioare de 26—32 mm, de culoare albă, cu desene formate din pete mari negre, la marginea exterioară a aripilor anterioare transversal sînt dispuse pete mai mici de culoare neagră așezate pe nervuri.

Aripile posterioare sînt de culoare cenușie-argintie, deschis fără desene.

Specia este răspîndită în Europa centrală și de sud și în Asia Mică. La noi este răspîndită în toată țara. Adulții zboară în lunile mai și august.

Plante gazdă sînt speciile de Onopordon, Carduus și altele. Larva sapă galerii în tulpina acestor plante, unde iernează primăvara se transformă în pupă iar în luna mai și aprilie în adulți.

Fam. Pyraustidae

9. *Loxostege sticticalis L.*

Răspîndire. Este o specie răspîndită în Europa precum și în țara noastră pretutindeni. În județul Satu Mare această specie este frecvent întîlnită peste tot, fiind în anii de înmulțire un periculos dăunător al culturilor agricole.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 10 mm, avînd culoarea brună-cenușie ce poate varia în intensitate. Anvergura aripilor anterioare este de 18—26 mm, fiind de culoare brună-verzuie sau brună-ruginie cu reflexe aurii, iar pe partea exterioară are o dungă transversală brună-închisă. Aripile posterioare au culoarea cenușie fără desene.

Larva are corpul de culoare neagră-verzuie, cu dungi de culoare galbenă-palid, pe partea mediană prezintă o dungă de forma literei „V" conturată cu o bandă gălbuie.

Este o specie polifagă avînd trei generații pe an. Prima generație se dezvoltă în lunile mai-iunie, a doua generație în lunile iulie-august, generația a treia în lunile septembrie-octombrie.

Fam. Geometridae.

10. *Cidaria quadrifasciata Cl.*

Răspîndire. Se găsește în multe regiuni din Transilvania. Are două generații pe an. Prima generație în lunile aprilie-iunie, iar a doua în lunile iulie-septembrie.

În județul Satu Mare a fost găsită pe culturile de coacăz negru, în localitatea Remetea-Oaș în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 8—9 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 23—24 mm. Culoarea este cenușie-brună cu o dungă lată, în mijlocul aripei, de culoare mai închisă. Culoarea aripilor posterioare este cenușie (fig. 3).

Larva are corpul de culoare cenușie-deschisă cu o linie longitudinală de culoare închisă dorsal, iar lateral are o dungă longitudinală negricioasă tivită cu alb.

Larva trăiește în lunile iulie și septembrie pe ierburi diferite. Este o specie polifagă.

11. *Lomaspilis marginata L.*

Răspîndire. În județul Satu Mare a fost găsită în cultura de zmeur în localitatea Negrești-Oaș în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 7—9 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 20—22 mm. Aripile anterioare sînt de culoare albă cu desene de culoare închisă, marginile aripilor fiind întregi fără franjuri. Aripile posterioare sînt la fel ca și colorit și desene ca cele anterioare. Antenele fluturilor sînt penate la femele și filiforme la mascul (fig. 4).

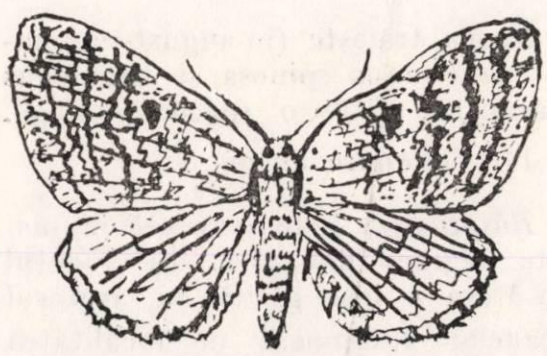

Fig. 3. Cidaria quadrifasciata Cl.

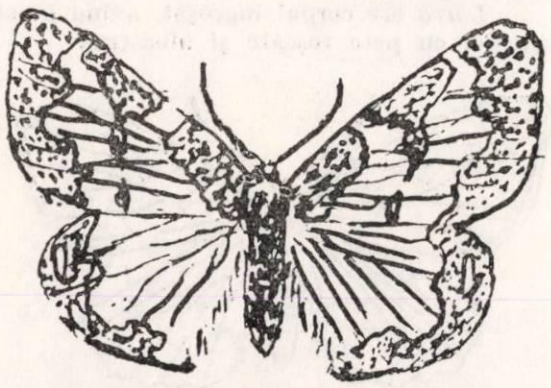

Fig. 4. Lomaspilis marginata L.

Larva are corpul alungit, de culoare verde cu capul rotund pe partea dorsală are trei linii de culoare mai închisă și lateral cîte o linie albă.

Se hrănesc începînd din luna iulie pînă în luna septembrie pe speciile de Populus, Salix și Corylus avellana după ABAFI, (1907).

12. *Boarmia selenaria Den et Schiff.*

Răspîndire. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Negrești-Oaș în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 16—18 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 36—40 mm. Culoarea aripilor este de un alb murdar, cu dungi ruginii deschis și negre. Caracteristic este o pată albă sub formă de lună tivită cu negru. Între pata sub formă de lună și marginea exterioară are o linie dințată fină de culoare neagră. Pot apărea uneori exemplare cu culoarea de fond cenușie în locul culorii alb-cenușiu. Latura exterioară a aripilor este ondulată, antenele sînt filiforme la femelă și penate la mascul. Fluturii se găsesc în natură foarte răspîndiți în perioada aprilie-septembrie, avînd mai multe generații pe an.

Larva este de culoare brună-închisă cu linii longitudinale gălbuie și roșiatice, dorsal are pete negre.

Larva este găsită din luna iunie pînă în luna septembrie trăind pe specii de Artemisia și Genista.

13. *Apisthograptis luteolata L.*

Răspîndire. Găsită în județul Satu Mare în localitatea Remetea-Oaș în cultura de coacăz negru în data de 31.VII.1973. Adulții zboară frecvent din luna aprilie pînă în luna iulie.

Descriere. Fluturele are antenele filiforme la mascul fiind foarte puțin penate. Lungimea corpului este de 14 mm. Anvergura aripilor este de 32—34 mm. Aripa anterioară este lată cu vîrful ascuțit și netedă, este de culoare galbenă-viu, cu cîteva pete de culoare brună pe marginea anterioară, cu cîte o pată albă în centrul aripii. Pe aripile anterioare și posterioare se găsește un șir dublu întrerupt de pete brune. Franjurii sînt formați din peri albi și negri așezați alternativ (fig. 5).

Larva are corpul îngroșat, avînd pe segmentul 6 o proeminență. Culoarea corpului este cenușie, cu pete roșcate și albăstrui.

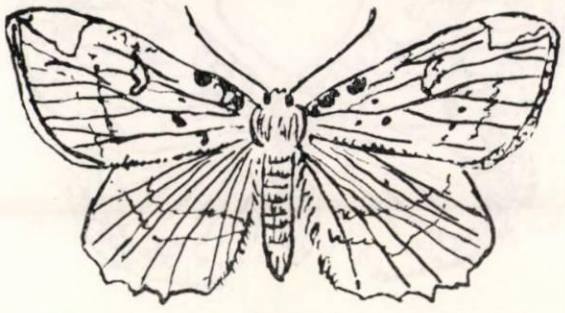

Fig. 5. Apisthograptis Luteolata L.

Larva trăiește (în august-septembrie) pe Prunus spinosa și Crataegus oxyacantha. Este o specie polifagă.

14. *Timandra amata L.*

Răspîndire. Este frecventă în mai multe regiuni din țară. În județul Satu Mare a fost găsită cu ajutorul capcanelor luminoase în localitatea Remetea-Oaș, în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 10 mm, anvergura aripilor anterioare este de 22—25 mm. Aripile anterioare au culoarea brună-deschisă cu o linie oblică de culoare purpurie ce traversează cele două aripi. Aripa posterioară se termină într-un unghi ascuțit caracteristic. Franjurii aripilor sînt de culoare roșiatică. Are trei generații pe an, prima în lunile aprilie-iunie, a doua în iulie-august, iar a treia în septembrie-octombrie (fig. 6).

Larva are corpul de culoare brună, cu un desen dreptunghiular pe partea dorsală.

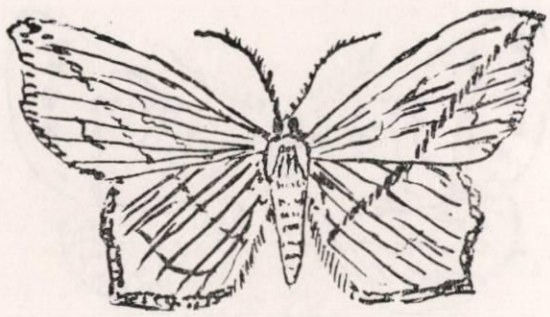

Fig. 6. Timandra amata L.

În lunile iunie-august și octombrie larva se hrănește pe Rumex acetosa și specii de Atriplex.

Fam. Notodontridae.

15. *Thaumatopoea processionea L.*

Răspîndire. Este frecventă în toată țara. În județul Satu Mare a fost găsită cu ajutorul capcanelor luminoase în localitatea Rătești, Remetea-Oaș, Negrești-Oaș și altele, la începutul lunii august.

Descriere. Fluturele are corpul lung de 12—13 mm. Toracele este acoperit cu peri lungi de culoare cenușie-închisă. Anvergura aripilor anterioare este de 30—37 mm. Aripile anterioare au formă triunghiulară cu marginile netede. Aripile posterioare sînt mici și rotunde. Culoarea aripilor anterioare este cenușie-închis, cu linii negre fine. Aripile posterioare sînt de un cenușiu-deschis, cu o linie transversală mai închisă la culoare. Abdomenul femelei este lung și gros (fig. 7, fig. 8).

Larva este de culoare cenușie-brună, avînd pe partea dorsală, pe fiecare segment abdominal, negi de culoare roșie, cu un contur negru cu peri lungi și deși.

La această specie se manifestă instinctul gregar. Este un dăunător specific pădurilor, dar în anii de invazii produce pagube foarte mari, distrugînd toate culturile agricole pe care le întîlnește.

Fig. 7. Thaumatopoea processionea Ó L

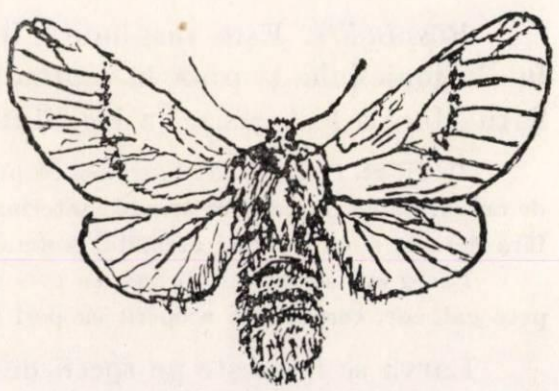

Fig. 8. Thaumatopoea processionea ♀ L.

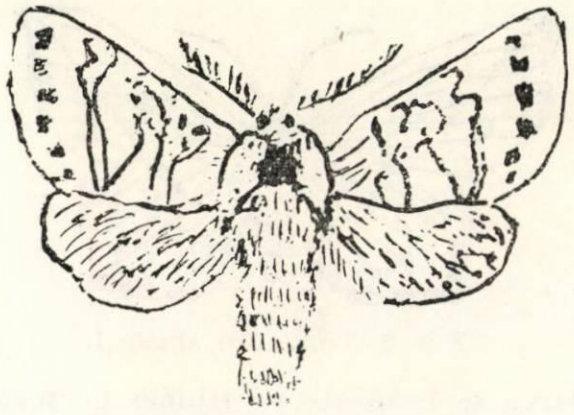

Fig. 9. Clostera pigra Hfn.

16. *Clostera pigra Hfn.*

Răspîndire. Este găsită în multe judeţe din ţară. Are două generaţii pe an. Fluturii se găsesc în natură în lunile aprilie-iunie şi iulie-august. În judeţul Satu Mare a fost capturată în luna iulie 1973 în localitatea Remetea-Oaş.

Descriere. Fluturele are corpul de 16 mm lungime, anvergura aripilor anterioare este de 25—27 mm. Culoarea aripilor anterioare este brun-închisă cu trei linii transversale albe. Aripile posterioare sînt tot brune-închis, fără desen. Antenele sînt penate, iar pe torace are o proeminenţă de culoare neagră (fig. 9).

Larva este de culoare neagră cu mai multe linii întrerupte, gălbui; în lunile iunie-iulie şi în septembrie octombrie se hrăneşte pe specia Salix alba.

17. *Spatalia argentina Den et Schiff.*

Răspîndire. În judeţul Satu Mare a fost găsită în localitatea Remetea-Oaş în culturile de coacăz negru, în data de 31.VII.1973. Adulţii zboară în lunile mai-iunie şi iulie-august.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 17 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 34—36 mm şi sînt de culoare brun cenuşiu deschis, cu o pată mare argintie în centrul aripei. Aripa anterioară este destul de lată, avînd marginea exterioară dinţată. Pe latura inferioară a aripei are o ieşire sub formă de dinte de culoare ruginie, toracele are o proeminenţă de aceeaşi culoare.

Larva este de culoare cenuşie ruginie, lateral avînd pete galbene. După datele din literatura mai veche de specialitate larvele atacă în lunile iunie-iulie şi august-septembrie (fig. 10).

Fam. Lymantriidae.

18. *Leucoma salicis L.*

Răspîndire. Este răspîndită în toate regiunile ţării. Fluturii zboară în lunile iunie-iulie şi pînă în septembrie, are două generaţii pe an. În judeţul Satu Mare a fost găsită în localitatea Remetea Oaş în data de 31.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 15 mm. Corpul este de culoare închisă cu peri de culoare albă. Anvergura aripilor anterioare este de 40—44 mm. Aripile sînt de culoare albă, fără desene, şi au o formă alungită. Antenele sînt penate (fig. 11).

Larva este de culoare brună, cu pete roşii pe marginile laterale, iar pe partea dorsală are pete galbene, corpul este acoperit cu peri lungi de culoare brună.

Larva se hrăneşte pe specii de Populus şi Salix în lunile mai-iunie generaţia, I-a, şi august-septembrie generaţia II-a.

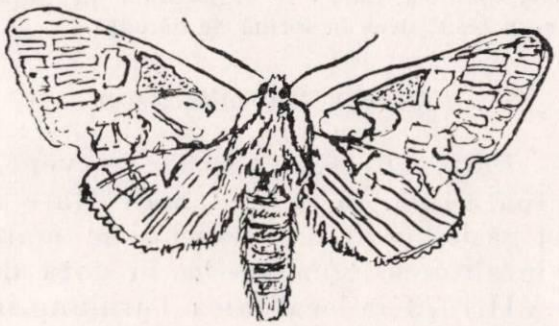

Fig. 10. Spatalia argentina Den et Schiff

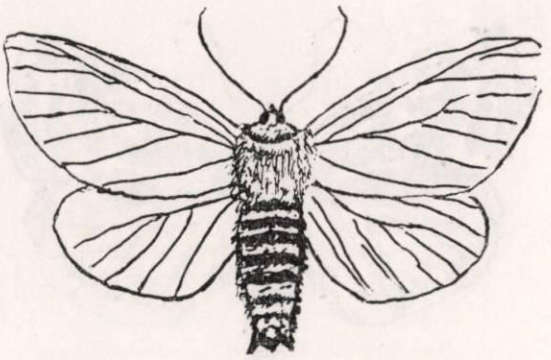

Fig. 11. Leucoma salicis L.

Fam. Noctuidae.

19. *Scotia (agrotis) segetum Den et Schiff.*

Răspîndire. Frecventă într-un număr din ce în ce mai mare, produce pagube importante în toate culturile argicole din județul Satu Mare. Găsită în ultimii ani în plantațiile de căpșuni, coacăz și zmeur din zona Ardud, Viile Satu Mare, Halmeu, Remetea, Călinești și Negrești-Oaș.

Descriere. Fluturele are anvergura aripilor de 30—45 mm. Aripile anterioare sînt de culoare brună-cenușie, iar în cîmpul median are trei macule cu contur mai deschis.

Larva la maturitate are culoarea cenușie-verzuie cu capul brun-roșcat. Are lungimea corpului de 40—50 mm.

Iernează ca larvă adultă în sol la adîncimea de 20—30 cm. Are două generații pe an. Este o specie polifagă foarte dăunătoare. Datorită prolificității mari, de 500—2 000 ouă, în condiții favorabile poate invada culturile argicole într-un singur an.

20. *Hylophila prasinana*

Răspîndire. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Negrești-Oaș, în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele este de mărime mijlocie, corpul are lungimea de 15—17 mm. Anvertura aripilor anterioare este de 33—35 mm; aripi late, trapezoidale, de culoare verde, cu trei linii transversale de culoare mai deschisă, avînd franjurii de culoare roșiatică. Aripile posterioare sînt de culoare galbenă-deschis și au spre partea posterioară nuanțe roșietice. Antenele sînt lungi și filiforme (fig. 12). Fluturii au zborul în lunile mai-iulie.

Larva este de culoare verde-gălbuie, avînd pe partea dorsală trei linii de culoare gălbuie Larvele se hrănesc din luna iulie pînă în luna

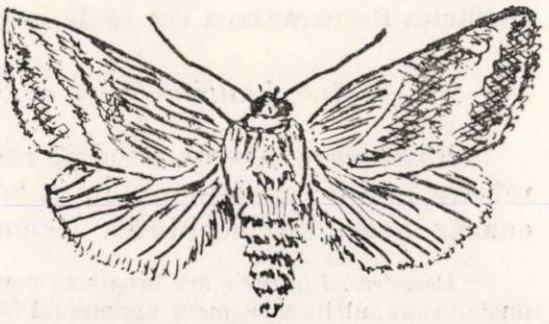

Fig. 12. Hylophila prasinana.

Fig. 13. Emmelia trabealis Scop

septembrie în păduri, pe speciile de Quercus și Fagus silvatica. Larva se transformă în pupă într-un țesut dens în formă de bărcuță.

21. *Emmelia trabealis Scop*

Răspîndire. Este o specie frecventă în toată țara. În județul Satu Mare a fost găsită în număr deosebit de mare în localitatea Remetea-Oaș în data de 31.VII.1973, în localitatea Turulung, în data de 1.VIII.1973 și în jurul orașului Satu Mare, în data de 13.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 10 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 19—21 mm. Aripile anterioare au culoarea galbenă-deschis, cu desene formate din mai multe linii și puncte negre. Aripile posterioare au culoarea cenușie-închisă, cu reflexe aurii, iar franjurii sînt de culoare galbenă. Aripa anterioară este de o formă aproape dreptunghiulară, cu marginea externă rotunjită. Antenele sînt filiforme, la mascul pe antene se găsesc peri fini și scurți. Palpii labiali sînt alungiți (fig. 13). Are două generații pe an, prima generație se dezvoltă în lunile mai iunie și a doua generație în lunile iulie-august, uneori are și a treia generație parțială în luna septembrie.

Larva este de culoare verde sau brună cu o dungă galbenă lateral. În lunile iunie-iulie și septembrie trăiește pe Convolvulus arvensis și Sepium.

22. *Noctua fimbriata schreber.*

Răspîndire. În mai multe județe din țară. În județul Satu Mare a fost găsită în culturile de coacăz negru, în localitatea Remetea-Oaș, în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are corpul lung de 23—26 mm, acoperit dorsal cu peri de culoare portocalie. Anvergura aripilor anterioare este de 55—57 mm, de culoare brun-cenușie cu trei benzi transversale, una de culoare brună-roșcată și două de culoare albă. Spre mijlocul aripei anterioare se găsesc două infiltrări de culoare mai deschisă și două pete reniforme, una mai deschisă la culoare și alta mai închisă. Aripile posterioare sînt de culoare galbenă-portocalie, pe margini avînd două pete mari de culoare neagră, așezate transversal.

Larva este de culoare cenușie, cu o linie albă pe partea dorsală, și cu o linie pe partea laterală, tot de culoare albă, care are deasupra ei, pe fiecare segment, cîte un punct de culoare închisă. ABAFI (1907) o găsește hrănindu-se cu specii de Primula și Rumex. În capturile din localitatea Remetea-Oaș a fost găsită specia Noctua fimbriata, f. solani.

23. *Noctua janthina Den et Schiff.*

Răspîndire. Are un areal de răspîndire mare însă se găsește într-un număr relativ mic de exemplare. În județul Satu Mare a fost găsită în culturile de coacăz negru în localitatea Remetea-Oaș, la data de 31.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 18—20 mm, acoperit cu peri de culoare cenușie-brună, ultimul segment abdominal fiind acoperit cu peri de culoare negricioasă. Anvergura aripilor anterioare este de 42—44 mm și sînt de culoare cenușie-brună, cu o bandă transversală lată de culoare mai deschisă, pe marginea aripii existînd o linie transversală de culoare brun

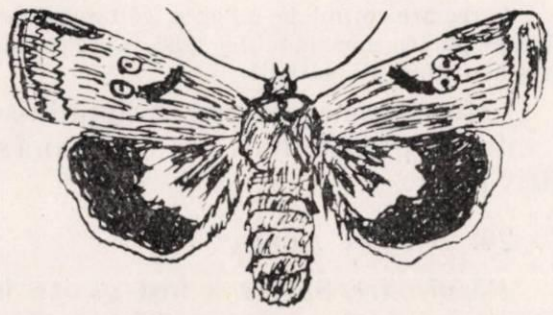

Fig. 14. Noctua janthina Den et Schiff

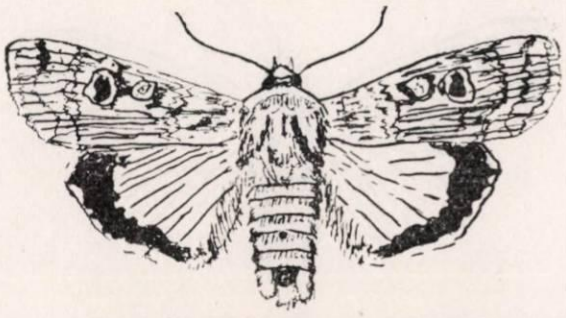

Fig. 15. Noctua pronuba L.

roşcată. În mijlocul aripii anterioare sînt două pete de culoare mai deschisă. Aripile posterioare au vîrfurile rotunjite, avînd culoare de fond galbenă-portocalie, cu o pată mare de culoare brun-negricioasă, la locul de inserţie a aripilor, iar transversal are o bandă lată de culoare neagră, marginea aripei este de culoare portocalie (fig. 14).

Larva are corpul de culoare cenuşie-brună, avînd pe partea dorsală şi pe cea laterală o linie mai deschisă, iar între linii are pete negre de forma literei V.

Larvele — cum atestă şi literatura de specialitate — atacă, din luna martie pînă în luna mai, speciile de Arum maculatum, Primula officinalis şi Cerastium Spp.

24. *Noctua pronuba L.*

Răspîndire. A fost găsită în culturile de căpşuni din localitatea Turulung, în data de 20.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 24—26 mm. Corpul este acoperit cu peri fini aurii. Toracele este puternic şi neted, abdomenul este turtit dorsal. Antenele sînt lungi filiforme. Anvergura aripilor anterioare este cuprinsă între 55—56 mm. Aripile anterioare sînt alungite, cu vîrfurile mai late şi rotunjite, avînd culoarea cenuşie-brună, cu două benzi transversale de culoare mai închisă. Pata renală este de culoare brună-negricioasă, tivită cu o dungă fină de culoare mai deschisă.

Aripile posterioare sînt de culoare galbenă-portocalie, late cu vîrfurile rotunjite; caracteristic: spre partea terminală a aripilor posterioare se află o dungă lată transversală de culoare neagră (fig. 15). Zborul fluturilor se înregistrează în lunile iunie-august, după ABAFI (1907). Larva este găsită pe plante gazdă în lunile martie-aprilie; este de culoare brună-închisă, cu capul de culoare brună-deschisă, pe partea dorsală are o linie continuă de culoare albă, iar lateral o linie de culoare deschisă întreruptă.

25. *Mythimna palleus L.*

Răspîndire. Este răspîndită în mai multe zone din ţară. În judeţul Satu Mare a fost găsită în localitatea Turulung, în culturile de căpşuni, în data de 1.VIII.1973. Fluturii zboară din mai pînă în septembrie (după ABAFI,1907) Ostrogovich, (citat de Popescu-Gorj, 1964), o găseşte din iulie pînă în octombrie.

Descriere. Fluturele are corpul lung de 18—20 mm, acoperit cu peri argintii. Anvergura aripilor anterioare este de 31—33 mm, culoarea este galbenă-brună, pe margine avînd o linie mai deschisă, pe partea centrală a aripei anterioare se găsesc trei puncte mici negre aşezate în triunghi echilateral. Aripile posterioare sînt transparente, cu franjuri lungi (fig. 16).

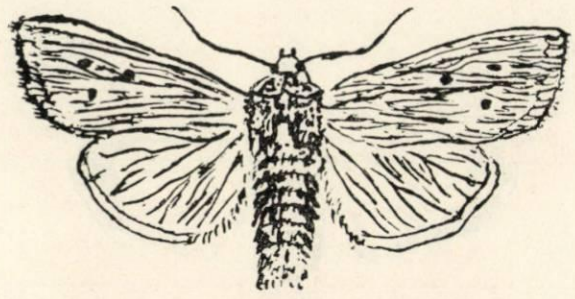

Fig. 16. Mythimna palleus L.

Larva are corpul de culoare gălbui-roşcat, avînd pe partea dorsală o linie albă, iar pe partea laterală o linie alb-gălbuie.

Este o specie polifagă, hrănindu-se cu diferite plante din flora spontană şi cultivată.

26. *Apatele rumicis L.*

Răspîndire. Specia a fost găsită în judeţul Satu Mare în localitatea Halmeu, la data de 9.VII. 1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 15—16 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 37—48 mm. Aripile anterioare sînt negre-cenuşii, cu mai multe linii transversale. Toracele este acoperit cu peri de aceiaşi culoare cu aripile. Aripile posterioare sînt de culoare cenuşie-închisă. Este frecvent întîlnită în două generaţii pe an, în lunile aprilie-iunie şi iulie-august (fig. 17).

Larva are corpul de culoare cenuşie-brună, cu un şir de pete roşii şi albe dorsal şi o linie longitudinală, situată lateral, de culoare albă alternînd cu roşu. Corpul este acoperit cu peri de culoare brună, lungi.

Larva trăieşte în lunile mai-iunie şi august-septembrie pe speciile de Rumex şi alte ierburi. Este o specie polifagă.

27. *Grammesia trigrammica Hufn.*

Răspîndire. Este o specie rar întîlnită. În judeţul Satu Mare a fost găsită în localitatea Turulung, la data de 10.VI.1973.

Descriere. Fluturele are corpul acoperit cu peri deşi, de culoarea aripilor, lung de 15 mm. Antenele la mascul sînt penate, iar la femelă sînt filiforme. Anvergura aripilor anterioare este de 34—35 mm. Culoarea este cenuşie-brună, cu trei linii subţiri transversale, de culoare brun-închis. Aripile posterioare sînt de culoare brun-ruginie fără desene cu marginile rotunjite. În natură fluturii zboară începînd din luna mai pînă în luna iulie (fig. 18).

Larva are culoarea corpului brună-închisă, cu o bandă longitudinală laterală mai deschisă la culoare.

În lunile martie-aprilie larva trăieşte pe diferite plante. Este o specie polifagă.

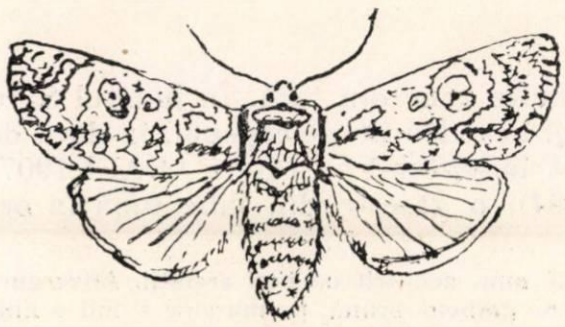

Fig. 17. Apatele rumicis L.

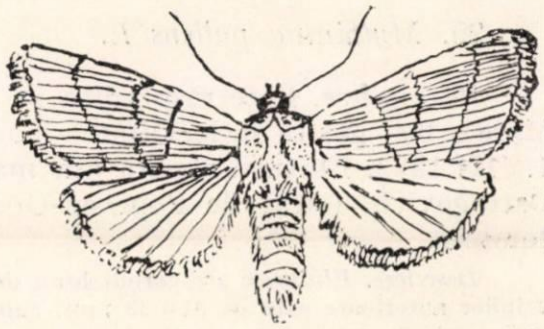

Fig. 18. Grammesia trigrammica Hufn.

28. *Tarache luctuosa Esp.*

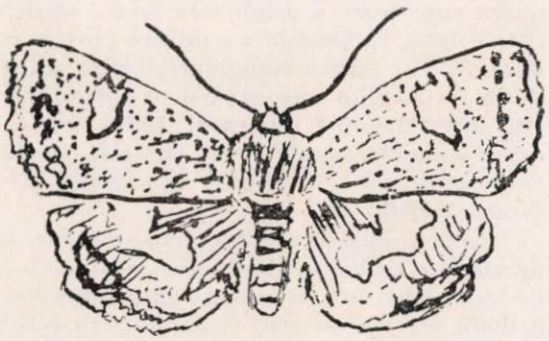

Fig. 19. Tarache Luctuosa Esp.

Răspîndire. Este o specie larg răspîndită. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Turulung, la data de 1.VIII.1973, în număr mare.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 9—10 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 20—22 mm. Fluturii zboară ziua și în orele serii. Are două generații pe an, prima în lunile aprilie-iunie, a doua în lunile iulie-septembrie. Aripile au culoarea neagră cu o pată albă pe arip anterioară și o bandă transversală pe aripa posterioară. Franjurii sînt de culoare albă și neagră, alternînd culorile (fig. 19).

Larva are culoarea corpului cenușie-gălbuie. Pe partea dorsală are două linii de culoare mai deschisă, lateral avînd o bandă albă, situată longitudinal.

În lunile iunie-iulie larva trăiește pe Convolvulus arvensis.

29. *Ochropleura plecta L.*

Răspîndire. Are un area de răspîndire mare, fiind găsită în mai multe regiuni din țară. În anul 1973 a fost capturată în culturile de coacăz negru din localitatea Remetea-Oaș, la data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului cuprinsă între 14—16 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 28—31 mm. Culoarea este brună, cu o pată circulară și una renală, situate în partea centrală a aripei, iar partea superioară are culoarea brună-deschisă. Aripile posterioare nu au desen, sînt de culoare alb-gălbuie (fig. 20).

Larva este de culoare cenușiu-gălbuie, pe partea dorsală avînd linii roșietice, iar lateral o bandă de culoare galbenă.

În lunile martie-aprilie și respectiv în iunie-iulie se hrănește pe speciile de Galium și alte ierburi, fiind polifagă. Are două generații pe an.

30. *Plusia zosimi Hbn.*

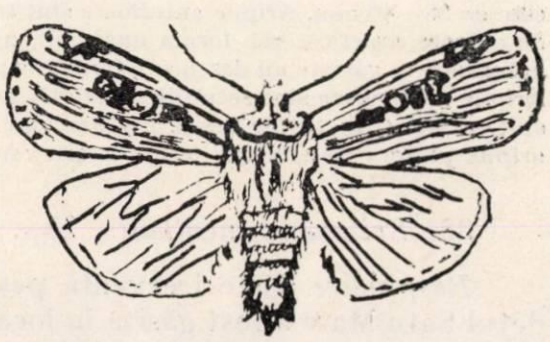

Fig. 20. Ochropleura plecta L

Răspîndire. Este răspîndită de la Piemont, Balcani, Ural, Altai pînă în Japonia. A fost capturată din culturile de zmeur din localitatea Negrești-Oaș în data de 31.VII.1973. Pentru țara noastră este o raritate.

Descriere. Fluturele are culoarea de fond a aripei anterioare de un verde argintiu; mijlocul

părții superioare a aripii este brun, solzii sînt foarte lucioși, linia transversală exterioară este foarte lată, încercuind cu un arc partea centrală a aripii; linia ondulată dinaintea sa abia se observă, dar partea superioară, brună și lucioasă, de lîngă vîrful aripii, este ușor vizibilă. Linia de la baza aripii este ștearsă și întreruptă, iar franjurii sînt bruni-deschis. Aripile posterioare sînt brun-deschise lucioase, liniile transversale interioare sînt vizibile, bordura (terminația) aripii posterioare este de culoare mai închisă, cu franjurii albi. Lungimea corpului este de 16 mm. Anvergura aripii anterioare este de 33—37 mm. Este o specie care manifestă o atracție față de lumina artificială.

Larva este de culoare verde-gălbuie, lucioasă, capul și primele trei perechi de picioare sînt de culoare gălbuie. Mandibulele sînt ceva mai închise la culoare. Prezintă pe corp trei perechi de linii întrerupte, de culoare galben deschis. Prima pereche de linii este situată pe partea dorsală, a doua pereche pe partea mediană și ultima pereche se află deasupra orificiilor de respirație. Pe corp sînt dispuși negi cu peri scurți. Are două generații pe an: prima în lunile iunie-iulie, a doua în lunile iulie și august. Adulții generației a doua sînt ceva mai mici.

Planta gazdă, citată în literatura de specialitate, este specia Sanguisorba oficinalis. Este însă foarte posibil ca acest fluture să se hrănească și cu alte plante, urmînd ca cercetările ulterioare să confirme această presupunere.

Fam. Arctiidae.

31. *Eilema lurideola Zinck.*

Răspîndire. Se găsește răspîndită în toată țara. Găsită în culturile de porumb din localitatea Rătești, în data de 7.VIII.1973.

Descriere. Fluturele este de dimensiuni mici, avînd anvergura aripilor anterioare cuprinsă între 26—29 mm. Aripile anterioare sînt lungi și înguste de culoare galbenă-cenușie. Aripile posterioare sînt mai late și ascuțite spre vîrf, de culoare galben-deschis, fără desene, iar antenele sînt filiforme. Fluturele zboară și în cursul zilei. Are o singură generație pe an, zborul fluturilor este frecvent din luna iulie pînă în luna august.

Larva apare în lunile mai-iunie, are culoarea corpului cenușie-negricioasă, pe partea dorsală și laterală are cîte o dungă longitudinală roșietică.

32. *Diacrista sannio L.*

Răspîndire. În județul Satu Mare specia a fost găsită în cultura de coacăz negru din localitatea Remetea-Oaș, în data de 31.VII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 13—16 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 38—40 mm. Aripile anterioare sînt triunghiulare, de culoare galbenă-cenușie, cu conturul de culoare roșietică, sub forma unei linii, avînd franjurii de culoare închisă. Pe mijlocul aripei anterioare se găsește un desen sub formă de pată neagră care poate varia în intensitate și mărime. Aripile posterioare sînt rotunjite și relativ late, de aceiași culoare cu aripile anterioare. Antenele sînt penate și destul de lungi. Fluturii sînt nocturni și sensibili la lumina artificială. În repaus aripile posterioare sînt acoperite de cele anterioare (fig. 21, fig. 22).

33. *Spilosoma menthastri Esp.*

Răspîndire. Este frecventă peste tot în lunile mai, iunie și iulie. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Remetea-Oaș în culturile de coacăz negru, la data de 31.VII.1973.

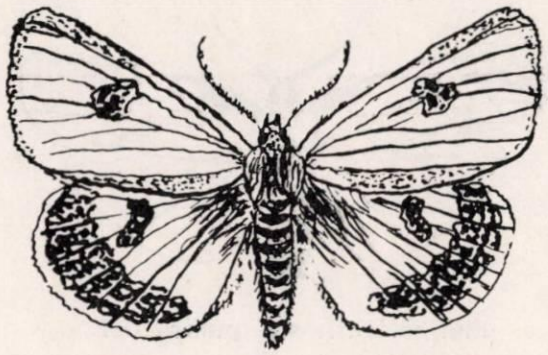

Fig. 21. Diacrista sannio ♂ L.

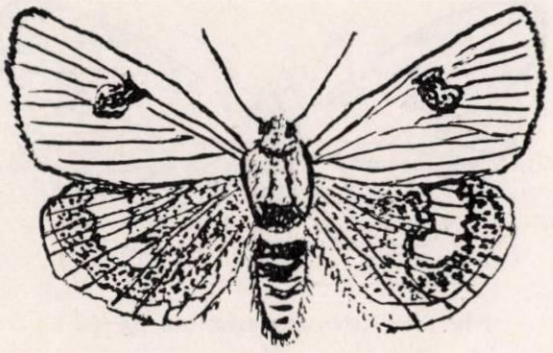

Fig. 22. Diacrista sannio ♀ L.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 14 mm, anvergura aripilor anterioare fiind de 30—38 mm. Aripile au culoarea albă cu mai multe pete negre pe aripa anterioară. Abdomenul este galben-portocaliu cu pete negre (fig. 23).

Larva este de culoare brun-închisă, acoperită cu peri negri, pe partea dorsală are o linie galbenă de-a lungul corpului.

Larvele se găsesc frecvent în lunile iunie-iulie pe diferite specii de plante ierboase. Este o specie dăunătoare atunci cînd se înmulțește în număr mare.

34. *Phragmatobia fuliginosa L.*

Răspîndire. Este frecventă peste tot în țară. În județul Satu Mare a fost capturată în localitățile Turulung, la data de 20.VII.1973, în Remetea-Oaș în 31.VII.1973 și în Rătești la data de 7.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 15 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 30—33 mm, culoarea este brună, cu cîte o maculă mai mică în centrul aripei. Aripile posterioare sînt roșii cu o bandă neagră spre capătul aripei (fig. 24).

Larva este de culoare brună cu peri lungi și deși. ABAFI (1907) o găsește hrănindu-se pe Leontodon taraxaci și pe alte plante ierboase, în lunile martie-aprilie și august-octombrie, considerînd-o specie polifagă.

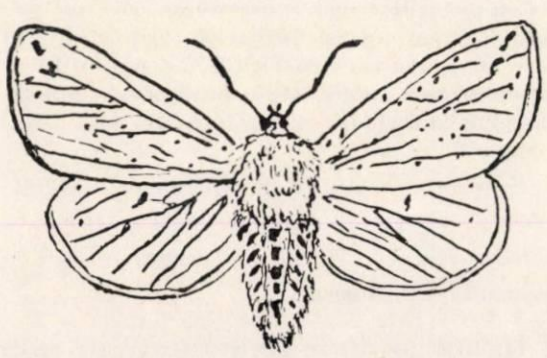

Fig. 23. Spilosoma menthastri Esp.

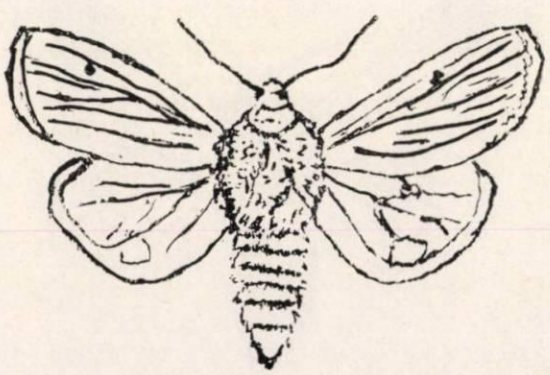

Fig. 24. Phragmatobia fuliginosa L.

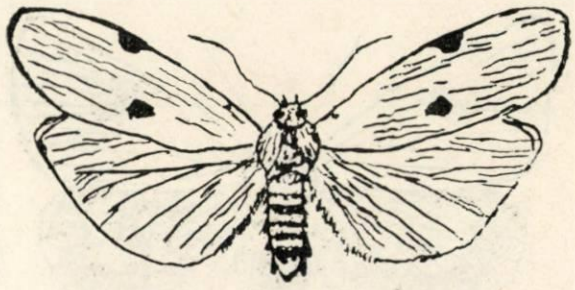

Fig. 25. Lithosia quadra ♀ L.

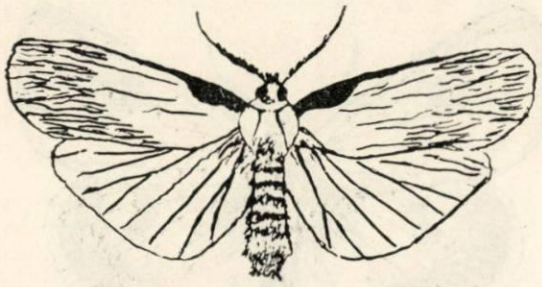

Fig. 26. Lithosia quadra ♂ L.

35. *Lithosia quadra L.*

Răspîndire. Este frecventă în toată țara și mai ales în zona de pădure. În județul Satu Mare a fost găsită în localitatea Turulung în 1.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului de 15 mm. Anvergura aripilor anterioare este de 39—49 mm. Aripa anterioară este lungă și îngustă, aripa posterioară este foarte lată, cu vîrful puțin ascuțit. Specia are un dimorfism sexual pronunțat, masculul avînd aripile anterioare brune-cenușii, cu pete negre și galbene la baza aripei. La femelă aripile anterioare sînt de culoare galben-pai, cu cîte două macule negre-albăstrui în mijlocul aripei. Aripile posterioare la ambele sexe sînt de un galben deschis (fig. 25, fig. 26).

Larva are culoarea cenușie-brună, cu pete galbene și roșii, dorsal formînd un șir dublu. Corpul este acoperit cu peri scurți și deși. Adulții se găsesc frecvent în lunile iunie-august.

Fam. Lasiocampidae.

36. *Odonestris pruni L.*

Răspîndire. Se întîlnește în toată țara. În literatura de specialitate este citată ca frecventă în lunile iunie-iulie. În condițiile anului 1973 în județul Satu Mare a fost găsită și în luna august.

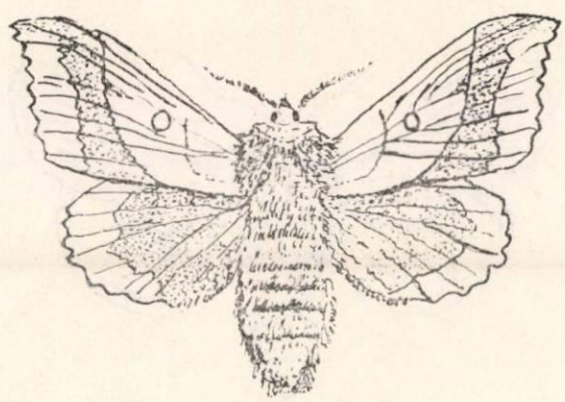

Fig. 27. Odonestris pruni L.

Descriere. Fluturele are corpul lung de 20—25 mm. Antenele sînt penate. Aripile sînt scurte și puternice, cele posterioare nu se pot strînge pe lîngă corpul fluturelui. Aripile sînt de culoare vie portocaliu-roșiatică, iar pe mijlocul aripei anterioare se găsește o pată albă; marginile aripilor anterioare și posterioare sînt dințate (fig. 27).

Larva are culoarea de un cenușiu-albăstrui, iar pe al treilea segment toracic are o pată de culoare roșcată. Pe ultimul segment are o proeminență spiniformă.

În mai și iunie se hrănește pe speciile de Prunus spinosa și P. domestica.

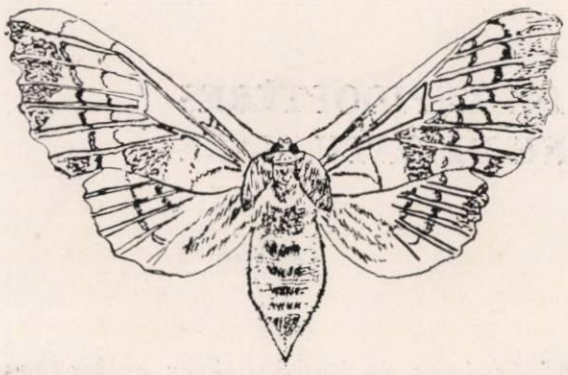

Fig. 28. Smerinthus ocellata L.

Fam. Sphingidae.

37. *Smerinthus ocellata L.*

Răspîndire. Este frecvent găsită în mai multe județe din țară. În județul Satu Mare a fost capturată în localitatea Remetea-Oaș, la data de 31.VIII.1973.

Descriere. Fluturele are lungimea corpului 29—30 mm. Anvergura aripilor anterioare de 68—93 mm. Culoarea aripilor anterioare este brună-cenușie, cu un desen mai închis la culoare. Aripa posterioară este roșie, cu două pete mari în formă de ochi, de culoare albastră-neagră. Toracele prezintă o pată de culoare mai închisă. Fluturele are două generații pe an, zboară în lunile aprilie-iunie și iulie-septembrie (fig. 28).

Larva este de culoare verde-deschis, cu linii albe oblice situate pe părțile laterale. Pe ultimul segment, larva are o proeminență sub formă de corn. Trăiește pe speciile de Populus, Salix, pomi și arbuști fructiferi, preferînd mărul.

Speciile descrise reprezintă doar un număr restrîns din lepidopterele colectate de pe teritoriul județului Satu Mare. Interesul faunistic și economic pe care îl prezintă ne îndreptățesc să urmărim pe mai departe varietatea și numărul speciilor existente, aceasta cu atît mai mult cu cît, cu ocazia colectării materialului biologic, s-au găsit și specii ce reprezintă raritați pentru fauna țării noastre. Întrucît o parte din aceste specii — necitate în literatura de specialitate — fiind găsite dăunătoare a diferitelor plante de cultură, considerăm studiul lor în continuare ca avînd și o pronunțată importanță practică.

BIBLIOGRAFIE

ABAFI-AIGNER, *Magyarország lepkéi*, Budapest, 1907.

C. MANOLACHE, A. SAVESCU, GH. BOGULEANU, FL. PAULIAN, D. BALAJ, P. PASOL, *Entomologie agricolă*, Ed. Agrosilvică, București, 1969.

A. POPESCU-GORJ, *Catalogul de la colection de Lepidopteres „Prof. A. Ostrogovich"*. Du muséum d'histoire naturelle „Grigore Antipa", Bucarest, 1964.

V. ROGOJANU, *Determinator pentru recunoașterea dăunătorilor plantelor cultivate*. Ed. Agrosilvică, București, 1968.

A. SAVESCU, *Album de protecția plantelor*, Vol. I, II, III, București, 1960.

QUELQUES ÉSPÈCES DE LÉPIDOPTÈRES COLLECTÉES DE LA FAUNE DE SATU MARE

(*Résumé*)

Ce traveau présente un nombre de 37 éspèces de lépidoptères collectèes à la lumière, sur quelques biocénoses agricoles de Satu Mare. Quelques éspèces sont trés communes, d'autres sont rares, et une espèce n'a pas été signalées jusqu'à présent sur le téritoire de notre pays. L'auteur présente aussi la description des stades de développment, l'aire de repartition, plantes-ôtes, nombre de generation pour toutes les éspèces signalées. Les éspèces présentées apartient aux suivantes familles: *Tortricidae, Cochlidiidae, Crambidae, Phycitidae, Pyraustidae, Geometridae, Notodontidae, Lymantriidae, Noctuidae, Arctiidae, Lassiocampidae, Sphyngidae.*

ASPECTE LOCALE ALE ISTORIEI AGRARE PREZENTATE ÎN EXPOZIȚIILE MUZEULUI DIN SATU MARE

VIORICA URSU

Muzeul județean Satu Mare deține în patrimoniul său importante obiecte și documente referitoare la istoria agriculturii acestor locuri. Piesele se află în colecțiile secției de istorie și ale celei de etnografie, fiind în bună parte expuse în cadrul expozițiilor de bază ale celor două secții. Cele mai reprezentative materiale referitoare la acest capitol al istoriei locale, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, sînt cuprinse în expoziția secției de istorie, iar unele piese legate de practica agricolă locală, obiecte tradiționale țărănești, sau legate de obiceiuri pe marginea acestei îndeletniciri, sînt în majoritate expuse în cadrul expoziției de etnografie a muzeului.

Obiectele și documentele, în cazul ambelor expoziții, se integrează în tematica generală, fără să constituie capitole aparte ale expozițiilor amintite.

În afara expozițiilor de bază, o a treia expoziție, avînd un caracter documentar-istoric, se referă la problema apelor în județul Satu Mare și ilustrează, prin materialul documentar expus, lucrări privind regularizări ale cursurilor de ape, asanări, canalizări, îndiguiri, inundații, etc. Expoziția a fost organizată după inundațiile de mari proporții din anul 1970, în urma unei campanii de cercetări efectuate de muzeul din Satu Mare, cu scopul cunoașterii unor fenomene asemănătoare manifestate în decursul istoriei acestui ținut.

În cadrul expoziției de istorie, în sala *comunei primitive*, printre obiectele expuse se află seceri cu butoane, fragmente de rîșnițe de mînă descoperite la Culciu Mare într-o așezare datînd din epoca bronzului și aparținînd purtătorilor culturii Sucuiu de Sus.[1] De asemenea, un depozit de grîu carbonizat găsit sub platforma unei locuințe, fragmente de rîșnițe de mînă împreună cu săpăligi de corn de cerb pentru grădinărit, descoperite la Medieșu Aurit, datînd, de asemenea, din epoca bronzului, aparținînd culturii Otomani. Se pare că agricultura a fost a doua ocupație a purtătorilor acestei culturi, care populau Cîmpia Someșului în această epocă.[2]

Din importanta așezare dacică de epocă romană de la Medieșu Aurit (așezare a dacilor liberi), provine o rîșniță de mînă, fragmentară, desigur una

---

[1]. Referitor la datarea pieselor amintite, aflate în expoziție, vezi, T. Bader, *Cultura Suciu de Sus în nord-vestul României*, în SCIV, 4, 1971, p. 528.

[2]. Datarea materialului amintit: T. Bader-S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice la așezarea de tip Otomani de la Medieșu Aurit*, în *Materiale* IX, 1970.

din piesele inventarului agricol al dacilor; de asemenea, vase de provizii, fusaiole, greutăți de la războiul de țesut și alte piese aflate aici, care completează imaginea îndeletnicirilor dacilor în această epocă.[3] Piesele amintite, expuse în sala dacilor liberi, sînt legate de cultura cerealelor, a plantelor textile, etc. Cercetările în complexul arheologic de la Medieșu Aurit fiind în curs, este posibilă descoperirea și a altor obiecte din inventarul agricol al dacilor liberi din această zonă.

În evul mediu, agricultura rămîne principala ocupație a locuitorilor acestui ținut și pînă tîrziu în această epocă istorică, principala îndeletnicire a orășenilor din Satu Mare.

Expoziția secției de istorie a muzeului cuprinde mai multe obiecte și documente legate de practica agricolă locală în evul mediu (fig. 1). Amintim documente și obiecte care au aparținut asociației agricultorilor din Mintiu — oraș medieval despărțit de Satu Mare prin rîul Someș pînă în 1721, în prezent un cartier al orașului Satu Mare. Asociația agricultorilor, constituită ca și o breaslă de meseriași, datează din sec. al XVII-lea. În afara scopului de întrajutorare a membrilor, asociația avea obligația de a reprezenta și susține interesele acestora în fața consiliului orășenesc, de a media în diferendele dintre membrii și ceilalți cetățeni în probleme de proprietate, pășunat, paza digurilor etc. Un loc important în obligațiile asociației îl ocupau lucrările de indiguiri a Someșului în zona orașului, asanarea mlaștinilor, protejarea terenurilor cultivate de revărsarea apelor.[4]

Inventarul asociației, expus parțial într-o vitrină a expoziției, cuprinde în afara unor documente, diferite obiecte printre care table ale asociației, cea mai veche datînd din 1664, cu reprezentări interesante ale plugului și scene de arat.[5] Sînt expuse: convocatoare ale asociației, lada asociației, datînd din anul 1792, un registru de evidență a membrilor și de socoteli. Aproape de vitrina asociației agricultorilor este expus un plug (incomplet) de lemn din secolul trecut, unelte vechi agricole, folosite de țărani și ca arme: îmblăcie, furci de lemn, etc. De asemenea, un panou și o vitrină ilustrînd răscoalele țărănești din anii 1437 și 1514, care au ridicat la luptă pentru desființarea iobăgiei și mase mari de țărani din județul Satu Mare.

Sînt expuse, în același context, cronica lui Bonfini, (ediția 1568) și Tripartitul lui Werböczi (ediția 1628).

Alte două documente originale, urbariul din 1775 al comunei Moftinu Mic și patenta (circulară în limba română cu caractere cirilice) a lui Iosif al II-lea, din anul 1785, de abolire a dependenței personale (a iobăgiei). Cele două documente amintesc obligațiile țărănimii iobage din Transilvania, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

---

[3]. În legătură cu descoperirea de la Medieșu Aurit, cuptoarele, așezarea dacică, necropola, vezi: S. Dumitrașcu-T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit*, vol. I, Oradea, 1968; S. Dumitrașcu, *Noi considerații asupra dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul Românici*, mss., Muzeul județului Satu Mare.

[4]. Documentele asociației, în arhiva istorică a Muzeului județului Satu Mare, inv. 111 71.

[5]. Una din table, datată 1630, este transferată Muzeului de istorie a R.S.R. și se află în expoziția de bază a acestui muzeu.

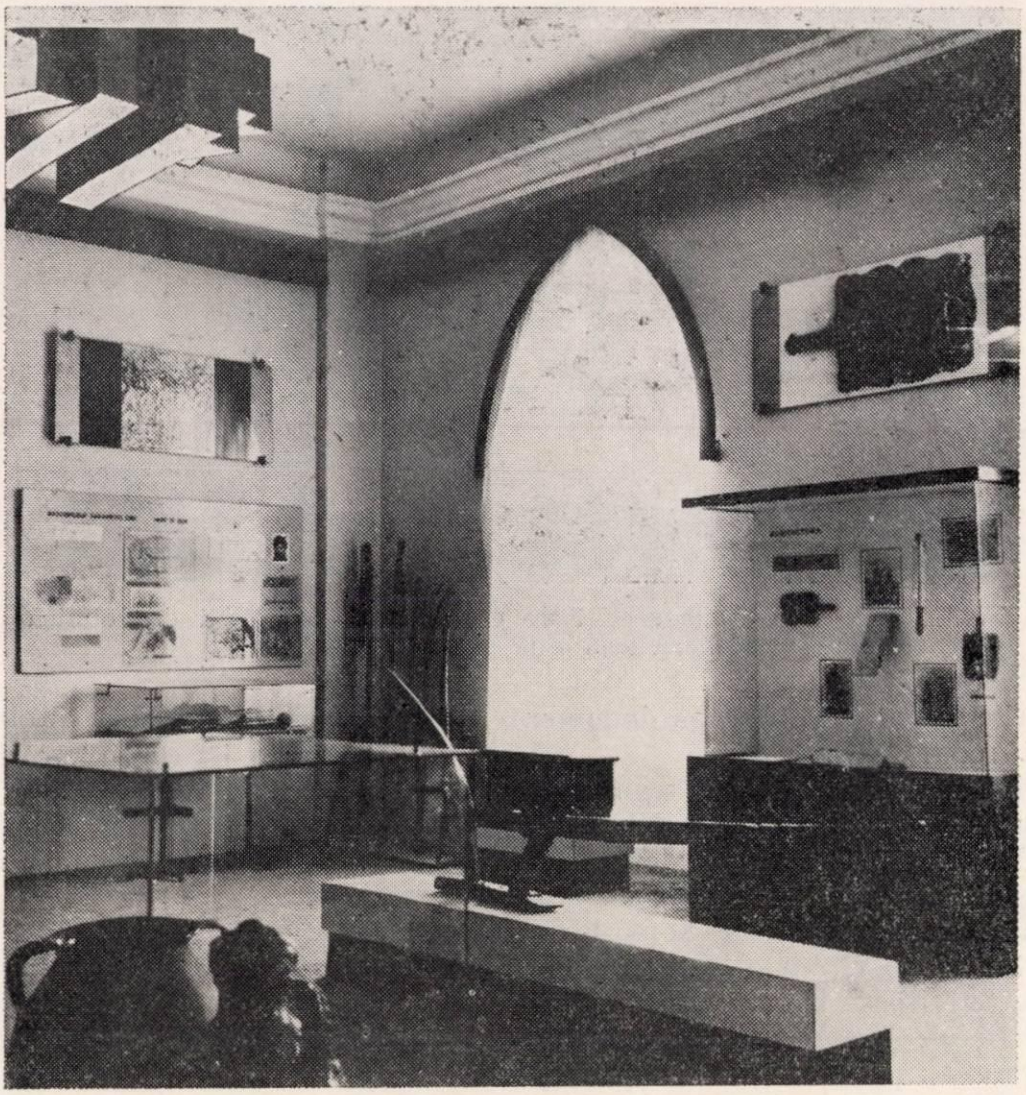

Fig. 1. Aspect din expoziția de istorie cuprinzînd obiecte referitoare la istoria agriculturii.

Este expusă de asemenea, o schiță a lucrărilor de regularizare a rîului Someș, de asanare a mlaștinilor din zona orașului și de indiguiri — lucrări deosebit de ample desfășurate între anii 1778—1831. Aceste lucrări, reluate în a doua jumătate a secolului trecut și continuate pînă astăzi, reprezintă de fapt lupta cu apele dusă de oamenii locurilor și constituie un capitol important al istoriei locale (fig. 2).

Detaliile referitoare la problemele ridicate de ape locuitorilor actualului județ Satu Mare sînt prezentate în expoziția documentară existentă pe această temă în cadrul muzeului și amintită de noi la începutul acestei expuneri. Documentele expoziției se referă la configurația orașului și a împrejurimilor înaintea regularizării cursului Someșului sau a altor zone din județ. De pildă, mlaștina Ecedului, un teren de 1 500 km^2, care prin canalizare și asanare,

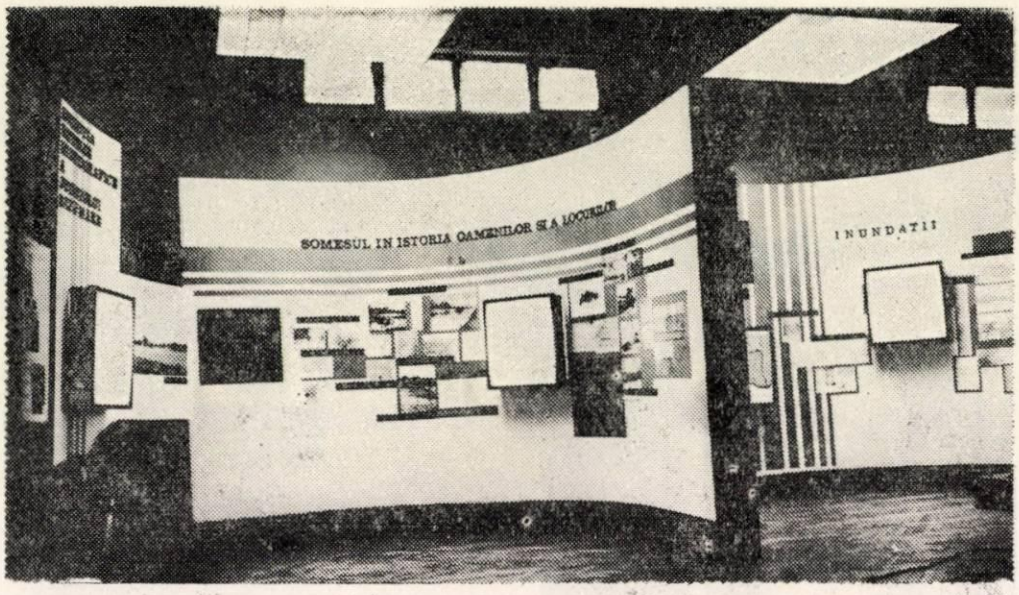

Fig. 2. Din exponatele secției de etnografie— instalații de tehnică populară legate de practica agricolă.

(lucrările se pot urmări după documente și fotografii), începînd cu anul 1782, a fost redat agriculturii.

Sînt expuse proiecte de regularizare a albiei Someșului, din sec. al XVIII-lea, ca cele aparținînd inginerilor Cyril Mezö, din 1784 și Zanaty Antal, din 1790. De asemenea, proiecte de curățare a albiei Someșului, din 1785, și desene înfățișînd procedee de curățare a albiei, din 1790.[6]

În zona de cîmpie a Someșului, unde cultura cerealelor deține un loc important, apa rîului punea în mișcare numeroase mori. Între documentele expuse referitoare la funcțiile economice ale Someșului sînt unele care conțin dispoziții ale autorităților, de desființare a zăgazurilor, a morilor de apă care sporeau pericolul revărsărilor, punînd în primejdie culturile din lunca Someșului.

Un loc important în cadrul materialului expus îl ocupă documentele privitoare la pagubele provocate de inundațiile de proporții mari din anii 1740, 1884, 1888, 1940, 1970. În anul 1970 au fost inundate în județ 125 000 ha teren agricol, pagubele fiind în acest sector de circa 96 milioane lei.

Inventarul secției de etnografie, în bună parte expoziția acestei secții, cuprinde numeroase obiecte, de la cele de uz casnic, sau gospodăresc, pînă la instalații de tehnică populară, legate de practicarea agriculturii în zonele etnografice ale județului Satu Mare. De pildă, printre piesele expuse în *sala ocupațiilor* din cadrul expoziției de bază a acestei secții, amintim brăzdare și săpăligi de fier, cîrîitoare, copaie din coajă de tei, ciur, piuă, măsuri pentru cereale etc. Din obiectele mari, instalații de tehnică populară, amintim un teasc de vin — piesă deosebit de interesantă purtînd data 1796, reconstituit

6. Arhivele Statului, fond Prefectura județului Satu Mare, pachet 70.

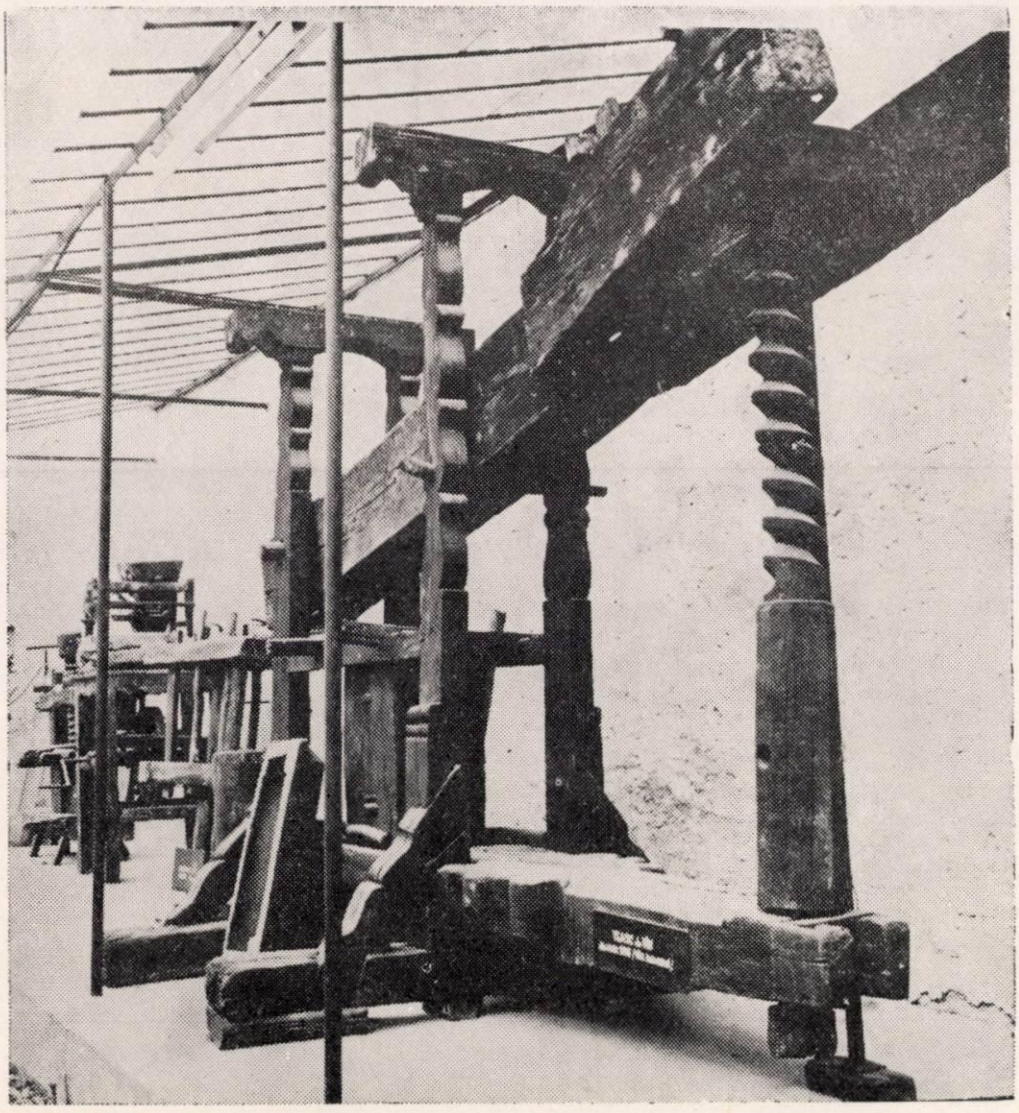

Fig. 3. Aspect din expoziţia documentar — istorică privind problema apelor în judeţul Satu Mare.

şi expus în curtea muzeului pe un soclu, protejat cu un acoperiş de sticlă. De asemenea, un călcător de fuioare, piuă, rîşniţă şi un alt teasc, de dată mai recentă şi dimensiuni mai mici, expuse în aceleaşi condiţii (fig. 3).

În perspectiva extinderii expoziţiei permanente de istorie, pentru perioadele de istorie modernă şi contemporană, un număr corespunzător de exponate vor ilustra în continuare istoria agriculturii, a relaţiilor agrare, alături de lupta de clasă a ţărănimii acestor meleaguri, aportul său la transformările sociale de-a lungul veacurilor în această zonă a României. Un loc important în cadrul capitolului de istorie contemporană a expoziţiei urmează să-l ocupe ilustrarea realizărilor economiei socialiste, respectiv progresele înregistrate în agricultura judeţului Satu Mare, în viaţa satelor sătmărene.

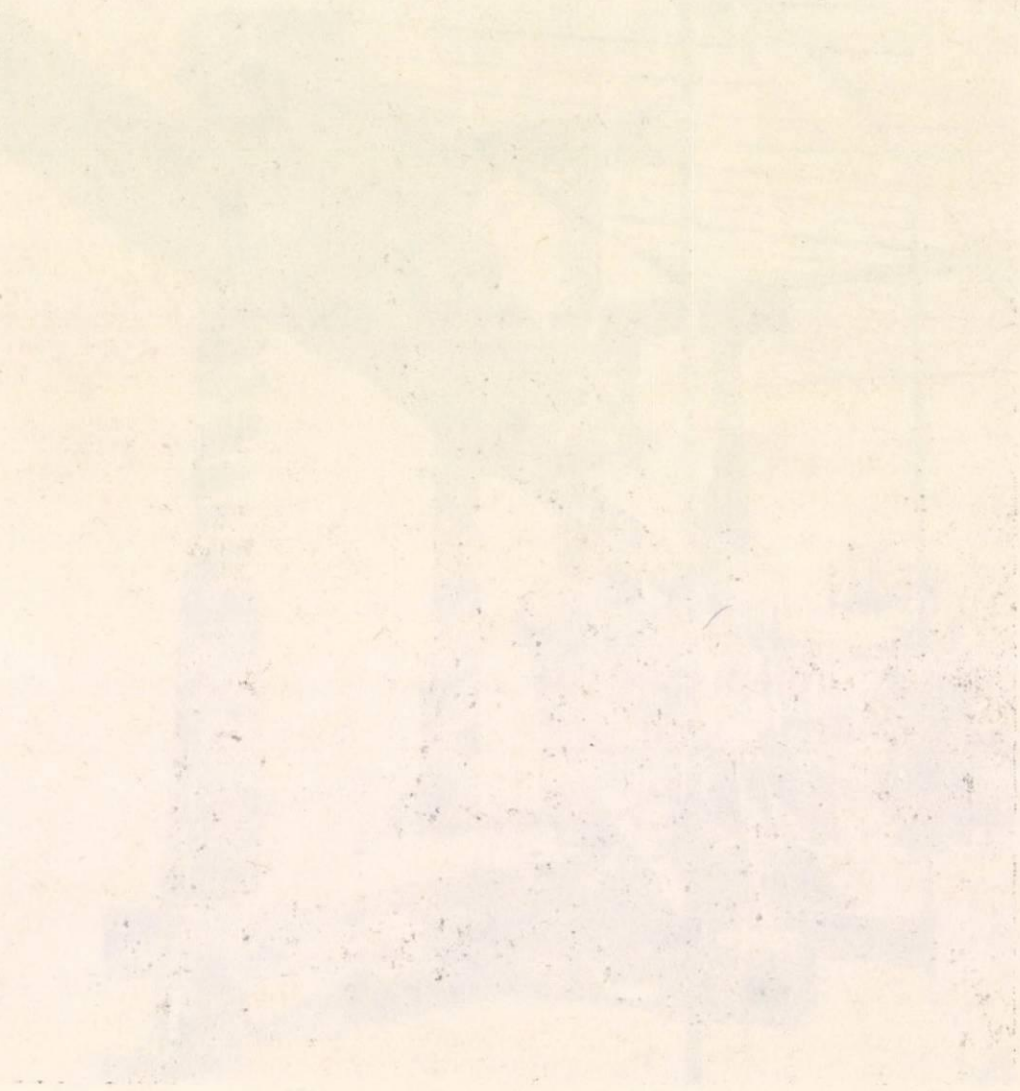

EXPOZIȚIA DE GRAFICĂ MILITANTĂ AUREL POPP

IUDITA ERDŐS

Muzeul, ca instituție de cultură cu cel mai complex profil, are pe lîngă nobila sarcină de tezaurizare și conservare științifică a obiectelor și documentelor cu valoare deosebită și acea de a fi, prin expozițiile sale de bază și prin expozițiile temporare organizate (în cazul de față cele de artă plastică), propagator și participant activ la educarea estetică, în spirit socialist umanist, a marelui public căruia i se adresează.

Prin expozițiile sale temporare, tematice sau retrospective, secția de artă a muzeului sătmărean urmărește, printr-o prezentare cît mai atrăgătoare și după criterii muzeografice și estetice bine determinate, să aducă în fața publicului opere valoroase ale creației artistice locale, care, în cazul moștenirii artistice a pictorului sătmărean Aurel Popp, fac parte integrantă din tezaurul artistic național. În cadrul expozițiilor de artă organizate și în prezent de muzeul din Satu Mare, se urmărește prezentarea cu precădere a acelor opere de artă din tezaurul artistic local care corespunde criteriilor de selecție ale muzeului și planului de activitate educativă a acestuia. Sînt prezentate publicului acele opere de artă care transmit cele mai bune tradiții ale creației artistice locale, care prin măiestria artistică, prin mesajul unor idei de libertate, de dreptate socială, de pace și progres, se înscriu în istoria artei românești.

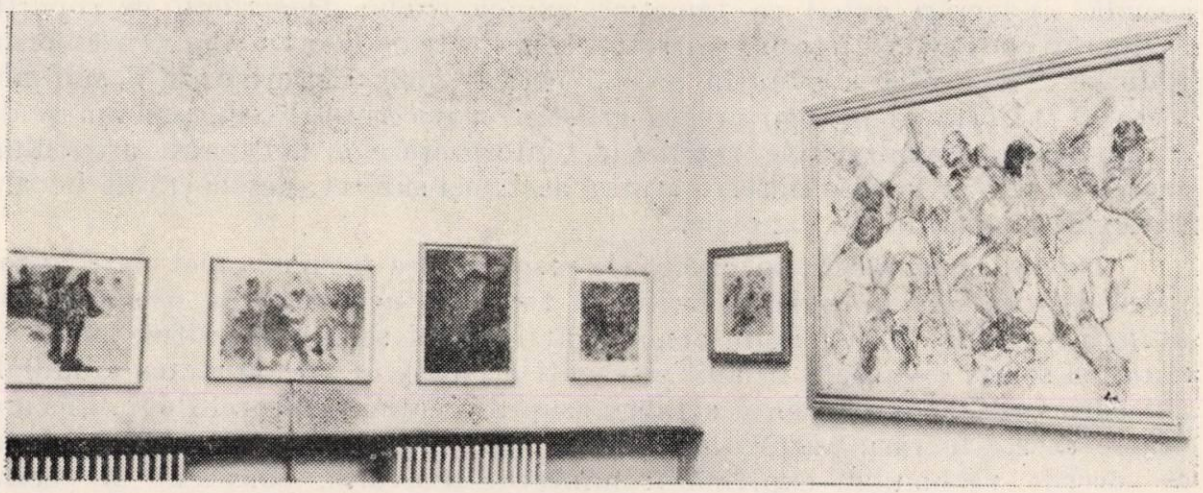

Fig. 1. Aspect din expoziție.

În acest context, expoziția de grafică militantă Aurel Popp, organizată în decembrie 1972, închinată aniversării Republicii, a fost prilejul cunoașterii de către publicul iubitor de artă, a unui aspect mai puțin cunoscut al activității artistice a lui Aurel Popp și anume preocupările sale grafice, dar mai ales, conținutul profund militant al lucrărilor aparținînd acestui gen al creației artistului.

Aurel Popp, aparținînd generației de mari maeștri ai artei românești din prima jumătate a secolului nostru, cunoscut marelui public în primul rînd ca pictor, se dovedește a fi prin materialul expozițional prezentat cu ocazia acestei expoziții și un virtuoz al desenului. Lucrările expuse fiind în cea mai mare parte studii și schițe și avînd o deosebită valoare documentar-istorică, mărturisesc substratul mesajului militant, umanitarist, caracteristic celor mai semnificative lucrări de pictură ale artistului.

În organizarea expoziției, prin cele 100 de lucrări de grafică prezentate — fie compoziții propriu-zise, fie studii și schițe la lucrări în pregătire, (provenite din colecția muzeului și din colecția familiei artistului) — ne-am străduit să alcătuim un ansamblu retrospectiv cît mai complet al activității de grafician a lui Aurel Popp.

La întocmirea tematicii expoziției s-a considerat necesar să ținem seamă, atît de etapele de creație ale artistului și tematica abordată cît și de faptul că o mare parte din lucrările expuse au îndeosebi o valoare documentară. Expoziția a oferit în felul acesta vizitatorului posibilitatea de a cunoaște o serie de desene, studii și schițe neprezentate în fața publicului în nici o expoziție. Datorită caracterului lor documentar și mai cu seamă a aspectului sobru, mai puțin spectaculos (studii, schițe în creion, cărbune, pe hîrtie) aceste lucrări — suferind din pricina unei păstrări nu suficient de atente — au necesitat o migăloasă muncă de recondiționare, pentru a putea fi expuse.

Lucrările au fost grupate în cinci mari capitole, fiecare dintre ele oglindind preocupările tematice ale artistului: a) lucrări cu tematică antimilitaristă și antirăzboinică (inspirate din primul război mondial), b) lucrări cu tematică socială, c) lucrări avînd ca tematică munca (ciclul *Doborîtorii de copaci*), d) lucrări cu tematică istorică, e) schițe și proiecte de monumente. O asemenea grupare a lucrărilor a avut în primul rînd scopul mărturisit de a sublinia mesajul militant al întregii creații artistice a lui Aurel Popp, precum și de a demonstra inepuizabilele rezerve de interpretare a moștenirii artistului, care, deși revine în mod obsesiv asupra aceluiași subiect, descoperă de fiecare dată noi modalități de expresie.

Ordonarea lucrărilor în capitolele respective a permis o mai mare apropiere a artistului de public, facilitînd totodată comunicarea mesajului lor adînc progresist. Un exemplu concludent în acest sens îl constituie ciclul de studii și schițe executate în anii petrecuți pe front în primul război mondial, ani care au lăsat o amprentă sumbră asupra creației lui Aurel Popp. Fiecare dintre aceste lucrări, purtătoare ale sentimentelor de profundă revoltă față de ororile războiului, exprimă frămîntările artistului, conștient de jertfa omenească adusă în acest război, au un profund caracter protestatar. Numărul

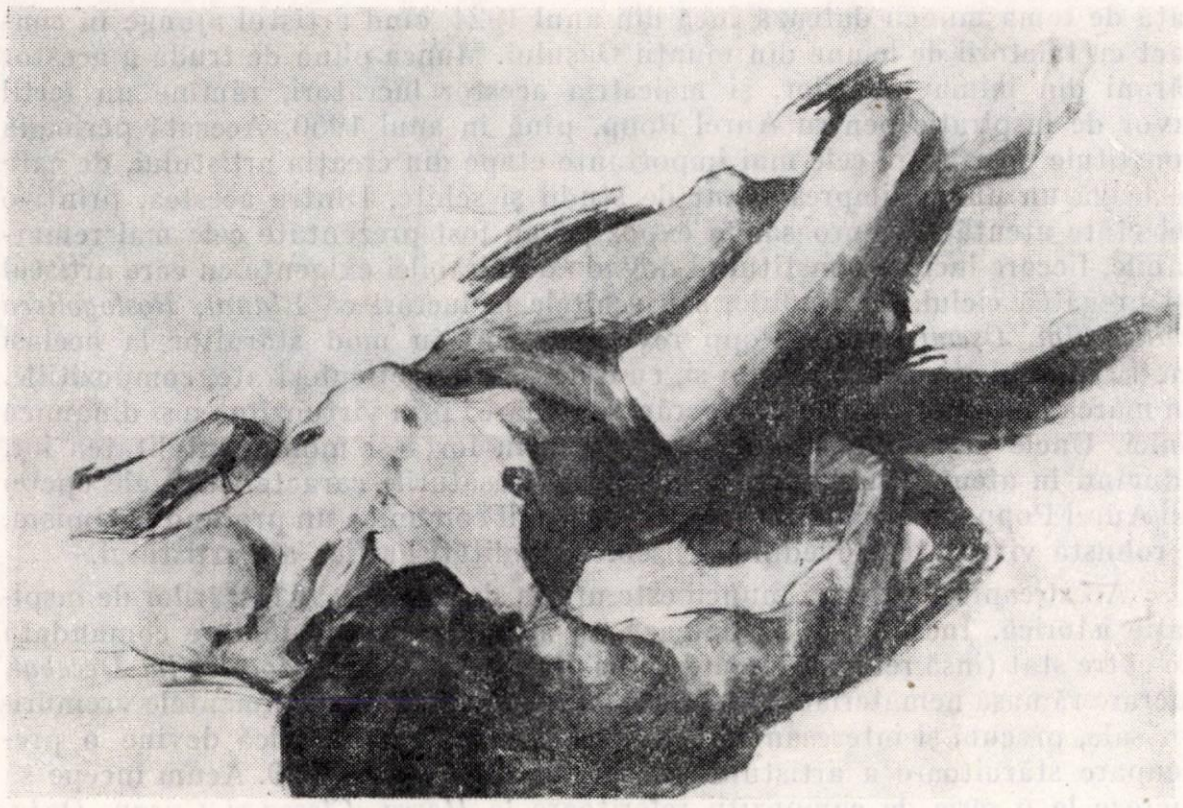

Fig. 2. Studiu de pe front.

mare de studii și schițe, pe marginea cărora artistul își notează adesea direct zbuciumul sufletesc izvorît din scenele dramatice pe care le imortalizează, prevestesc impresionantul ciclu de lucrări cu mesaj antimilitarist ce avea să se materializeze în anii imediat următori războiului. Recunoaștem în aceste studii figurile tragice de soldați din vestitele lucrări *Atacul*, *Erou necunoscut*, *Pro patria*, *Cine-l știe?* sau personajele din lucrarea *Dacă omul vrea să piară* . . . Toate aceste studii, oglindind fidel realitatea necruțătoare din tranșee, drama frontului, dovedesc faptul că o operă de artă în anumite împrejurări dobîndește și valoarea particulară de document istoric.

Paralel cu tematica antimilitaristă, pentru Aurel Popp o preocupare permanentă au constituit realitățile vieții sociale. În cadrul expoziției s-au prezentat în continuare lucrări cu tematică socială. Studiile și schițele expuse la acest capitol al expoziției — fie figuri de muncitori din ocnele de sare (*Proletarul*, *Tăietor de sare*), fie lucrări avînd un caracter alegoric — reflectă cruda realitate a unei societăți nedrepte, avînd un caracter denunțător. Lucrări ca: *Exclușii*, *Comerțul*, *Producția casnică*, prin mesajul lor completează și subliniază în același timp scopul instructiv educativ al expoziției.

Următorul capitol al expoziției a cuprins studii și schițe care au stat la baza ciclului *Doborîtorii de copaci*, ciclu apreciat ca fiind un elogiu închinat muncii, puterii și voinței omului în luptă cu natura. Preocupările lui A. Popp

față de tema muncii datează încă din anul 1924, cînd artistul ajunge în contact cu tăietorii de lemne din munții Oașului. Munca plină de trudă a acestor țărani din inima munților, și măiestria acestor lucrători, rămîne un fertil izvor de inspirație pentru Aurel Popp, pînă în anul 1950. Această perioadă constituie una dintre cele mai importante etape din creația artistului, de care se leagă un număr impresionant de studii și schițe. Dintre acestea, printr-o selectare atentă și riguroasă, în expoziție au fost prezentate cele mai remarcabile, fiecare lucrare constituind dovada admirabilei exigențe cu care artistul își pregătea ciclul. În studiile, sau schițele la lucrări ca *Elanul*, *Rostogolirea trunchiului*, *Oșenii*, Aurel Popp revine deseori în mod stăruitor la același motiv al mișcării, definitivîndu-și, cu o deosebită meticulozitate, compozițiile. În marea lor majoritate aceste lucrări se remarcă prin virtuozitatea și dinamica liniei. Unele deși simple schițe cuceresc prin forța și monumentalitatea lor, aducînd în atenția publicului și mai mult trăsăturile caracteristice ale operei lui Aurel Popp. În ansamblul lor, aceste studii comunică un profund optimism, o robustă vitalitate, dovedind deosebitele calități grafice ale artistului.

Acest capitol al temei muncii este urmat de cel dedicat lucrărilor de inspirație istorică. Încă din 1922 datează un studiu pentru o lucrare comandată de către stat (însă refuzată apoi de oficialități), intitulată *Moartea lui Decebal*, lucrare rămasă nematerializată. Mereu adînc ancorat în evenimentele vremurilor sale, precum și interesant de trecutul istoric, tema istorică devine o preocupare stăruitoare a artistului în special după anul 1950. Acum începe să lucreze la o serie de compoziții referitoare la *Horea*, *Cloșca și Crișan*, *Doja*, *Avram Iancu*, *Spartacus*, compoziții care din păcate au rămas la faza de studii. Dintre studiile existente în număr mare (mai ales pentru compoziția Doja), în expoziție au fost cuprinse acelea care se remarcă în primul rînd printr-o închegare reușită a compoziției, în acest sens de o importanță deosebită fiind studiul *Avram Iancu vorbește moților* și schița *Prinderea lui Horea*. La toate aceste studii se remarcă aspirația artistului spre grandoare, intenția sa de a sugera măreția faptelor istorice, de a preamări jertfa acestor eroi care au luptat pentru binele și libertatea poporului. Cu toate acestea, vigurozitatea atît de caracteristică operelor lui Aurel Popp, nu mai este în cazul acestor lucrări aceeași, privitorul presimțind în studiile amintite un Aurel Popp aproape de amurgul vieții.

În cele din urmă expoziția a prezentat cîteva studii la proiecte de monumente. Preocuparea lui Aurel Popp pentru arta monumentală poate fi încadrată între anii 1927—1935. Din această perioadă datează studiile pentru un monument închinat Unirii (1928—1929), apoi studiile la monumentul lui Vasile Lucaciu (1932) și alte cîteva studii rămase neterminate la un monument Bălcescu, la monumentul Eminescu, dar a căror valoare nu o întrece pe cea de document. Includerea în expoziție a acestor lucrări, mai mult cu un caracter documentar, avea drept scop de a face cunoscută publicului complexitatea artistică a pictorului, preocupările sale multilaterale.

Prin intermediul expoziției care a concentrat exclusiv grafica lui Aurel Popp, construită în ordine relativ cronologică, retrospectivă, s-a căutat in-

troducerea publicului vizitator în tainele de atelier ale artistului, oferind posibilitatea de a cunoaște numeroasele studii și schițe care au stat la baza unor lucrări semnificative din creația sa și bine cunoscute de marele public, precum și acele studii care au constituit faza de pregătire a unor compoziții de amploare ce nu au mai fost materializate. În același timp, deși aceste lucrări, în marea lor majoritate, nu depășesc faza de schițe sau studii, pe lîngă valoarea lor artistică de necontestat, prezintă o importanță deosebită prin mesajul lor, dovadă a legăturii profunde a artistului cu realitățile vremii sale, ridicîndu-le la rangul de document istoric și imprimînd astfel expoziției un accentuat caracter militant și mobilizator, corespunzător scopului de educație estetică și patriotică urmărit de muzeu în organizarea acestei expoziții. Dată fiind amploarea expoziției, dar mai ales originalitatea ei, atît prin caracterul lucrărilor expuse, cît și prin mesajul viguros umanist și revoluționar transmis de fiecare lucrare în parte, expoziția s-a bucurat de interes și apreciere deosebită din partea publicului vizitator. Acest fapt a îndreptățit colectivul muzeului să o considere această expoziție una dintre reușitele sale acțiuni cultural-educative.

CURĂȚIREA ȘI CONSERVAREA UNOR TEZAURE MONETARE DIN ARGINT DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL SATU MARE

ERNEST VANCEA

Colecțiile Muzeului Județului Satu Mare s-au îmbogățit recent cu două tezaure monetare de argint găsite, întîmplător, în două localități: Turulung și Tîrșolț. Cronologic, ele aparțin unor epoci istorice diferite, și anume primul datează din sec. III—II. î.e.n., iar celălalt cuprinde monede medievale emise în sec. al. XVII-lea. Imediat după descoperire, s-a trecut la curățirea și conservarea pieselor din cadrul celor două tezaure. Menționăm că tezaurul antic cuprinde 65 piese iar cel feudal 148.

Lucrările de curățire și conservare a obiectelor de argint necesită o temeinică cunoaștere a materialului, a condițiilor și locului de descoperire, precum și a procedeelor de tratare. Argintul este un metal moale, ductil și ușor polisabil fiind folosit încă din antichitate pentru confecționarea obiectelor de podoabă, baterea monedelor, etc. Acest metal poate fi turnat numai sub formă de aliaje, punctul său de topire este de 960°C, iar densitatea de 10,5. Argintul răspunde ușor multor reactivi, în cazul în care atmosfera sau solul este plin cu unele substanțe care acționează puternic ca: bioxidul de sulf, clorul, amoniacul, la care se adaugă apoi și umiditatea.

În cadrul celor două tezaure am întîlnit două feluri de coroziune: sulfitul de argint, care are o culoare neagră și clorura de argint de culoare alb-murdar. Sulfitul de argint se formează în general în condițiile în care obiectul este în contact cu aerul, din cauza existenței, în cantitate mare, a bioxidului de sulf. Patina de sulfit trebuie întotdeauna îndepărtată, ea nu poate fi socotită drept o patină protectoare. Această patină de sulfit de argint acoperea monedele tezaurului de la Turulung.

În comparație cu monedele de la Turulung, realizate dintr-un aliaj cu o proporție ridicată de argint, piesele celui de-al doilea tezaur, descoperit la Tîrșolț, au în compoziție un procent ridicat de cupru, astfel încît la descoperire prezentau eflorescențe la fel ca cele de bronz. Aceste piese, pe lîngă coroziunea de cupru, mai erau atacate și de clorură, din această cauză au devenit fragile și friabile, deoarece clorura a produs schimbări fizice în structura metalului. De altfel, din cauza acestei schimbări fizice, în timpul descoperirii cîteva monede s-au rupt în bucăți.

Coroziunea de cupru (apărută din cauza aliajului argint-cupru) este o coroziune selectivă. Din cauza descompunerii cuprului din aliaj, acesta s-a

depus pe monede sub forma sărurilor de cupru. Altă cauză a depunerilor este legată de o reacție electro-chimică, explicabilă prin faptul că argintul are în molecule o potență electrică pozitivă, avînd rolul de catod, iar moleculele de cupru, cu o potență electrică negativă, au rol de anod. Moleculele de cupru se depun astfel la suprafață sub forma coroziunii de cupru.

Cele două tezaure au necesitat o curățire prin metode diferite. Piesele din sec. III—II. î.e.n. erau atacate numai de bioxidul de sulf. În consecință în prima fază aceste monede au fost spălate de pămînt cu apă, folosind o periuță de păr. După spălare le-am immersat într-o soluție de „Argentol", la temperatura de 80—90°C., pînă cînd au devenit curate. În momentul în care soluția a îndepărtat complet coroziunea, toate monedele au fost spălate la robinet (se poate folosi o periuță moale), după care au fost fierte de mai multe ori în apă distilată, verificîndu-se totodată procentul de aciditate, care, treptat, se pierde. În urma acestei operații a urmat uscarea și conservarea, după cum se va vedea mai jos.

Compoziția soluției de „Argentol" folosită a fost următoarea: 1 000 ml de apă distilată în care am dizolvat 300 gr de acid citric. Apoi, am mai dizolvat, în aceeași soluție, 120 gr tiocarbomidă și 10 gr alcool gras sulfonat. Înainte de folosire soluția a fost bine agitată.

În urma acestui tratament argintul a recăpătat luciul lui original.

Curățirea monedelor din tezaurul medieval a ridicat mai multe probleme. Așa cum am mai menționat, piesele erau acoperite cu o coroziune de cupru și atacate de clorură. Curățirea acestui tezaur am efectuat-o după următorul procedeu. La început piesele au fost spălate pentru îndepărtarea pămîntului și a unor săruri solubile în apă. Pentru curățire am utilizat metoda electro-chimică, fără sursă de curent, prin următorul procedeu: fiecare piesă a fost învelită bine cu o folie de aluminiu și introdusă într-un vas de sticlă în care se afla praf de aluminiu. Înainte de acoperirea cu folie, fiecare piesă a fost curățită pe o mică porțiune pe cale mecanică pînă la metalul curat. Astfel pregătite și introduse în vasul de sticlă, peste ele s-a turnat (cu foarte mare grijă, pentru a nu se descoperi) o soluție de hidroxid de natriu în concentrație de 5%; menționăm că se poate folosi și acidul formic în concentrație de 10—20%. Odată cu turnarea soluției în vasul de sticlă, are loc o reacție, se degajă bule de hidrogen rezultate din cauza aluminiului care începe să se topească, difuzîndu-se în același timp electroni, care, în reacție cu ionii din electrolit, formează un flux catodic.

Dizolvarea anodului:

$$Al - Al^{2} + 2E$$

Descompunerea apei:

$$HOH - H^{+} + OH^{-}$$

Formarea hidrogenului atomic:

$$2H^{+} + 2E - 2H + H_2$$

Dizolvarea aluminiului:

$$Al^{2} + 2OH^{-} - Al(OH)_2$$

În urma acestui tratament, monedele au fost fierte repetat în apă distilată. După ce piesele au devenit curate, s-a observat la suprafață o depunere de cupru curat, care necesita o îndepărtare. Această operație a fost făcută astfel: fiecare monedă a fost introdusă în soluție de nitrat de argint (făcută cu apă distilată). În urma scufundării, am scos piesele și le-am introdus într-o cuvă încălzită la cca 100—110°C, timp de 1—2 ore. Nitratul de argint dizolvă cuprul, iar în locul unde se afla cuprul se depune un praf negricios, care se poate ușor îndepărta cu ajutorul unei periuțe sau a unei bucăți de pînză.

Metoda aceasta de curățire este cunoscută sub denumirea de „metoda lui Krefting", publicată pentru prima oară de Rathgen în anul 1926 (Rathgen F., Die Konserveirung von Altertumsfunden, II, Berlin-Leipzig, 1926).

Odată terminată curățirea, a fost necesar un tratament termic al pieselor, menit să contribuie la sporirea rezistenței lor. Obiectele din argint, puternic corodate, devin întotdeauna friabile și fragile din cauza coroziunii selective, sau a schimbării structurii microcristalelor. În scopul sporirii rezistenței, monedele au fost introduse într-un cuptor electric reglabil și încălzite treptat pînă la temperatura de 250°C, cînd, practic, începe procesul de consolidare, apoi temperatura a fost ridicată la 400°C, fiind menținută la acest indice timp de 2 ore. După intervalul celor 2 ore, obiectele au fost răcite treptat (în cuptor) pînă la temperatura camerei. În urma tratamentului termic, există posibilitatea depunerii pe obiect a unui oxid negru de cupru, care însă se poate foarte bine înlătura cu nitrat de argint, după cum s-a amintit mai sus. Înainte de a trece la conservarea propriu-zisă, am fiert monedele în apă distilată pentru a înlătura clorul, în cazul în care acesta este prezent, se repetă operația de fierbere de mai multe ori, concomitent cu răcirea bruscă în apă, pînă la îndepărtarea completă a clorurii. Apoi am depus toate piesele într-un uscător la 110°C, după care le-am conservat. Materialul necesar conservării trebuie foarte bine ales, astfel încît să corespundă următoarelor cerințe:

1. acoperirea completă a obiectului, inclusiv pătrunderea în porii acestuia
2. pelicula de protejare să fie foarte subțire și invizibilă
3. să aibă rezistență la umiditate
4. să poată fi folosit la rece, și să fie reversibil
5. să aibă rezistență mecanică

Dintre materialele pe care am încercat să le folosim, unele nu corespund. Astfel lacul de nitroceluloză, după un anumit timp, devine rigid și se crapă nereușind să ofere o conservare bună. Parafina, cu toate că este un foarte bun conservant, nu are rezistență mecanică necesară. Se mai adaugă și sensibilitatea mare la temperatură, ca și faptul că acoperirea cu parafină se poate face numai la 120°C. În aceste condiții am utilizat materiale plastice, dintre care cel mai bun s-a dovedit a fi poliacetatul de vinil. Acesta se poate dizolva în acetonă (1) și toluol (9) în proporție de 1/9.

Înainte de acoperire, obiectele trebuie să fie foarte curate și uscate complet. De asemenea este necesară o spălare cu acetonă pentru o degresare cît mai bună. După degresare monedele sînt acoperite apoi cu poliacetat de

vinil, cum s-a amintit mai sus, dizolvat în toluol și acetonă, în concentrație de 5%.

Acoperirea poate fi efectuată fie prin scufundarea fiecărei piese în parte în soluție, fie prin pensulare, lucru ce necesită o atenție deosebită, deoarece trebuie să se formeze o peliculă completă și uniformă.

BIBLIOGRAFIE

1. RATHGEN F., *Die Konserveirung von Alterlumsfunden, II*, Berlin-Leipzig, 1926.
2. FARMAKOVSKI, M. V., *Conservarea și restaurarea colecțiilor de Muzeu* (traducerea din limba rusă), București, 1954.
3. PLENDERLEITH, H. I., *The Conservation of Antiquites and Works of Art*, Londra *1957*.
4. HERMAN BÖHLAUS NACHFOLGER *Descoperiri arheologice străvechi* (traducere din limba germană) București, 1958.
5. PREISICH M., *Vegyészek zsebkönyve*, Budapesta.
6. DR. NEMETHY E., *Múzeumi Műtárgyvédelem*, Budapesta 1970.
7. M. MIHALCU *Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice*, București, 1970.

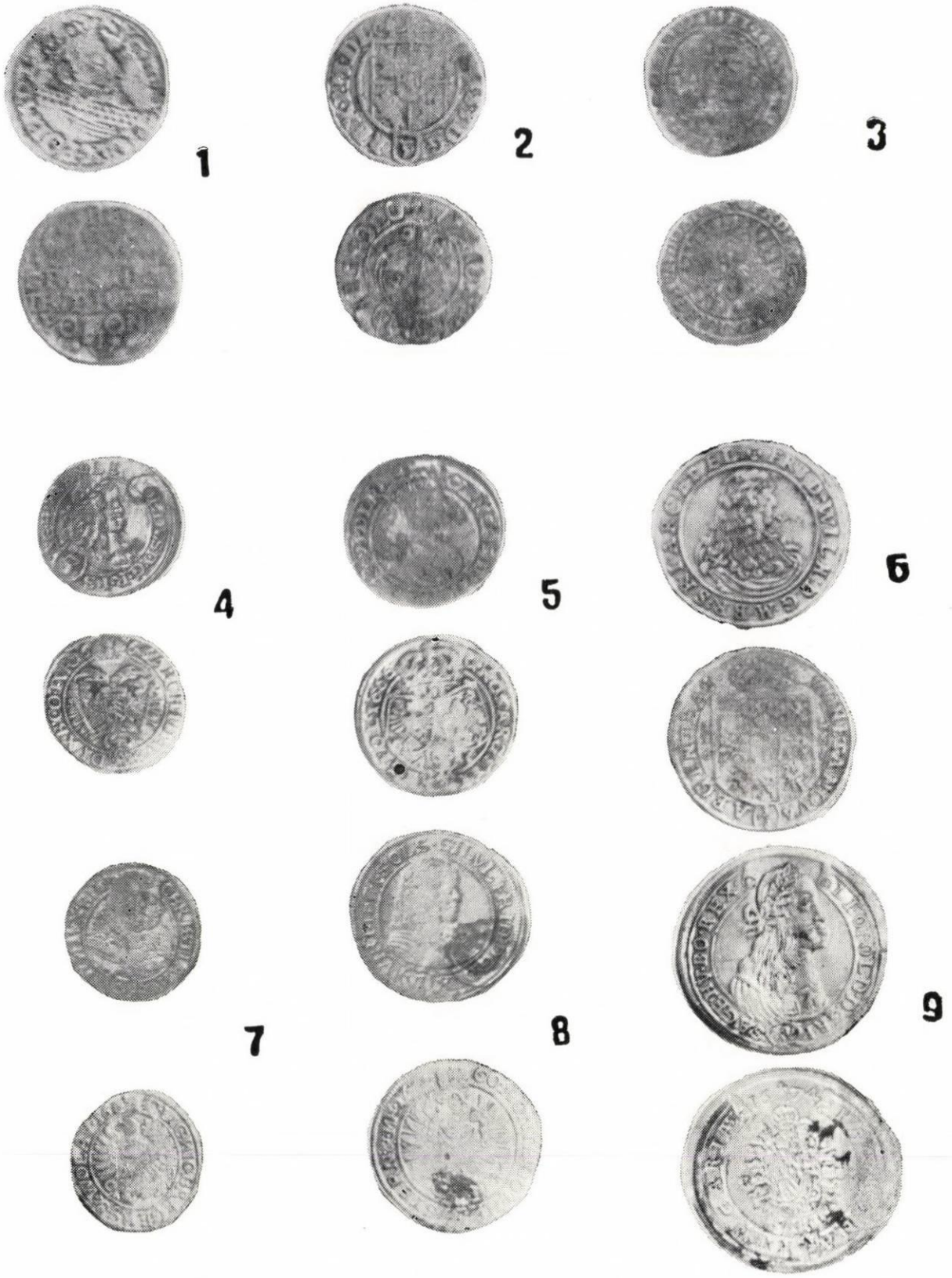

Pl. XVII. Monede din tezaurul feudal de la Tîrşolţ.

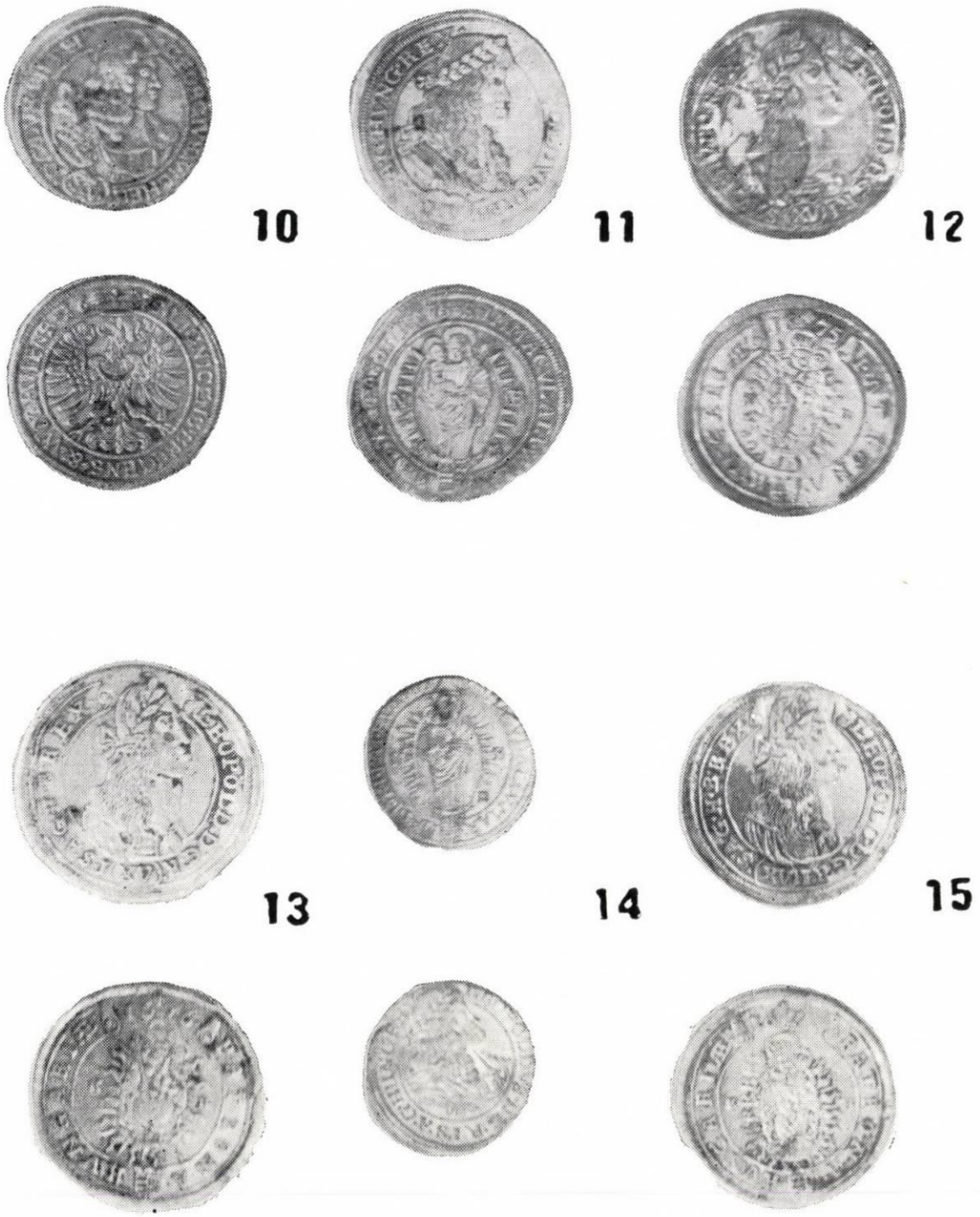

Pl. XVIII. Monede din tezaurul feudal de la Tîrşolţ.

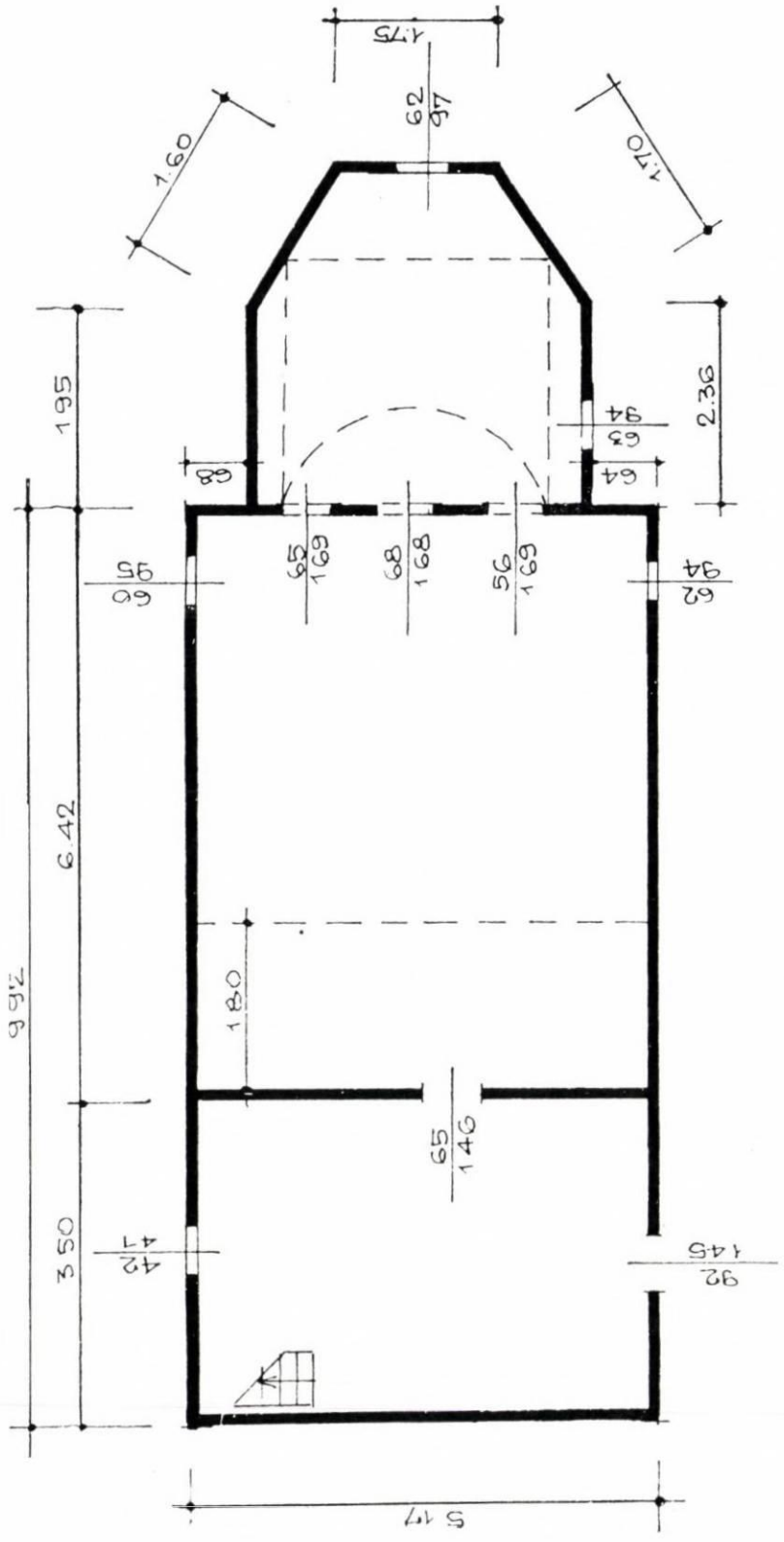

Pl. XIX. Planul bisericii din Bicaz. Scara 1 : 100.

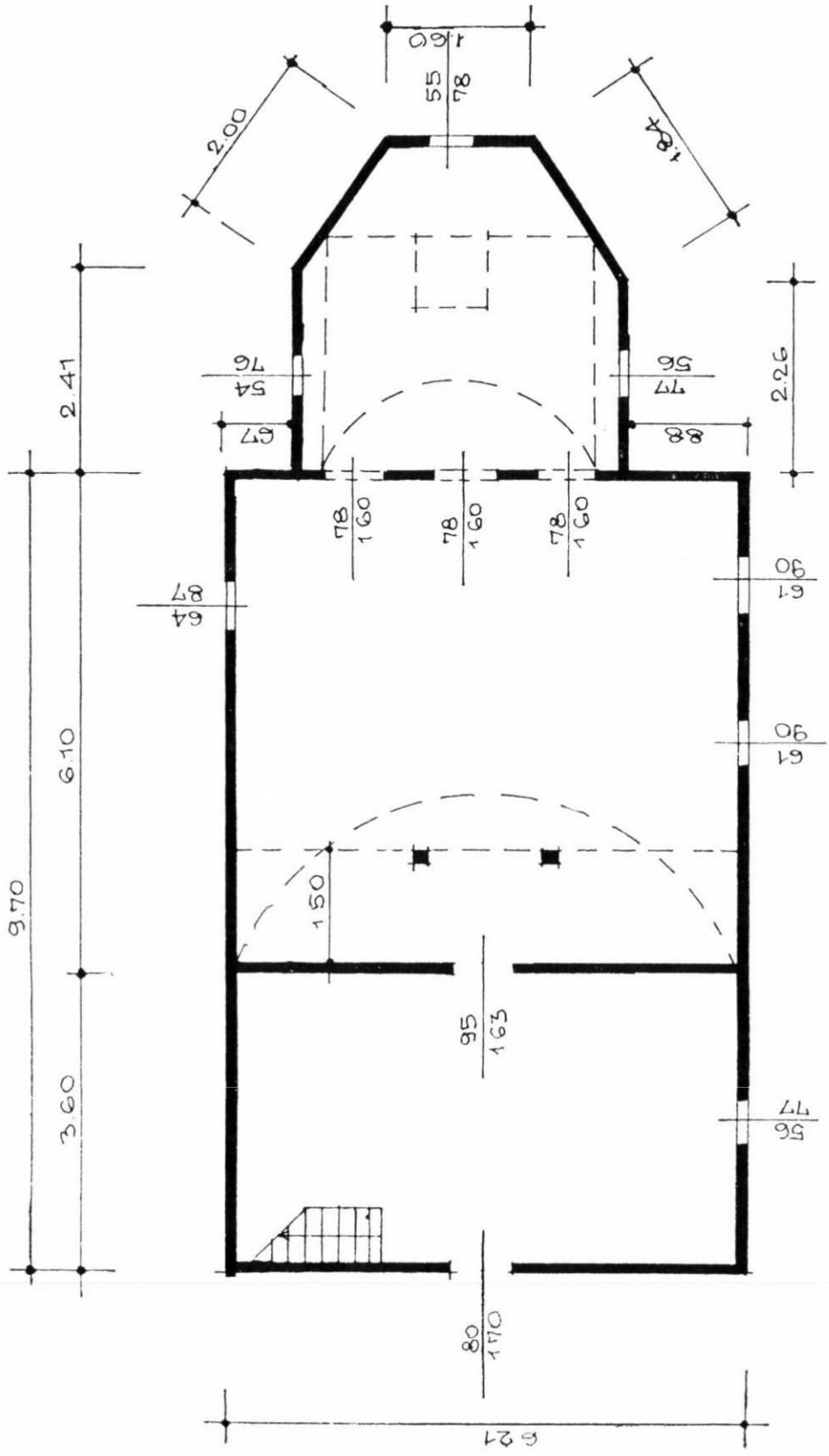

Pl. XX. Planul bisericii din Corni. Scara 1 : 100.

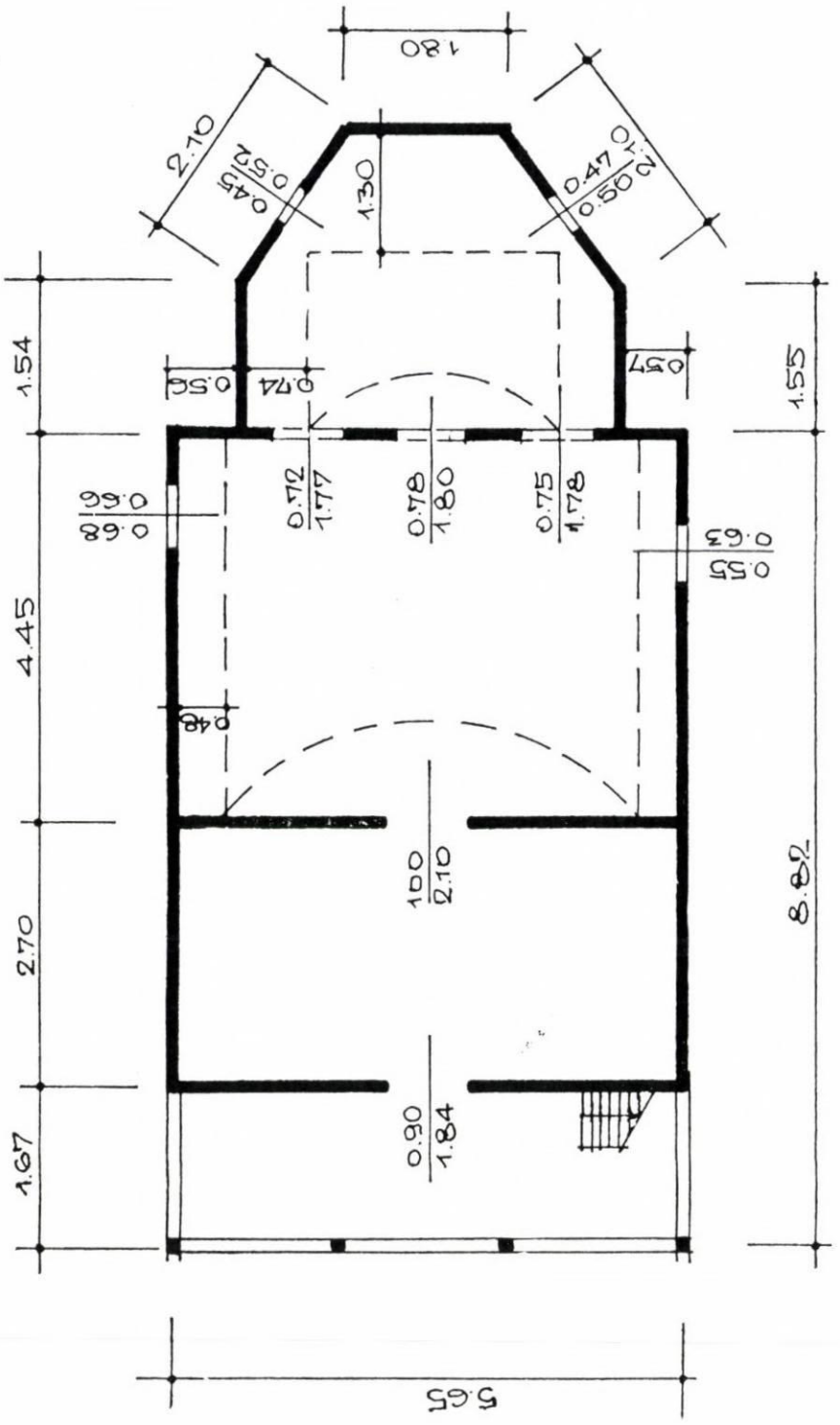

Pl. XXI. Planul bisericii din Bolda. Scara 1 : 100.

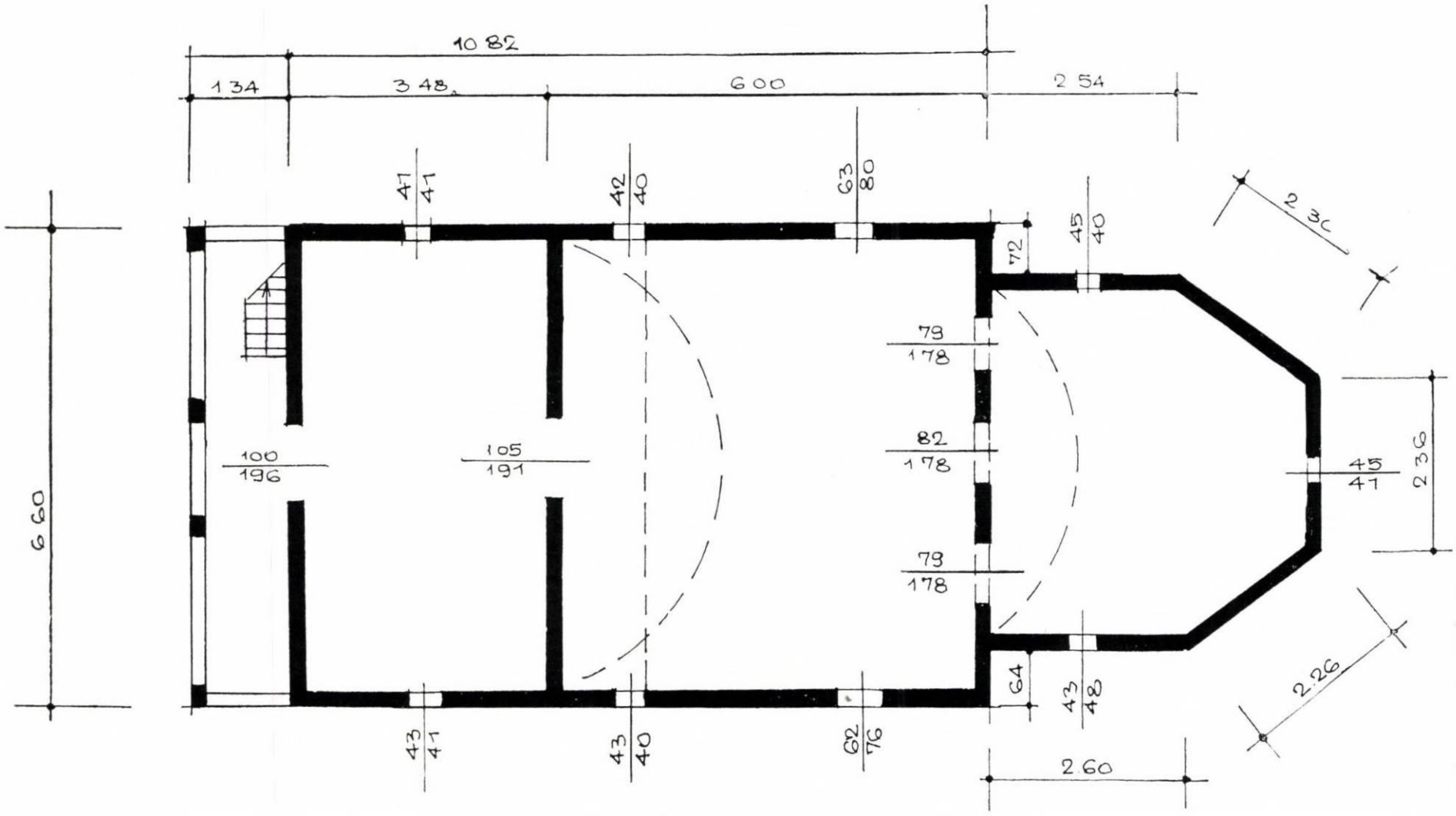

Pl. XXII. Planul bisericii din Buzești. Scara 1 : 100.

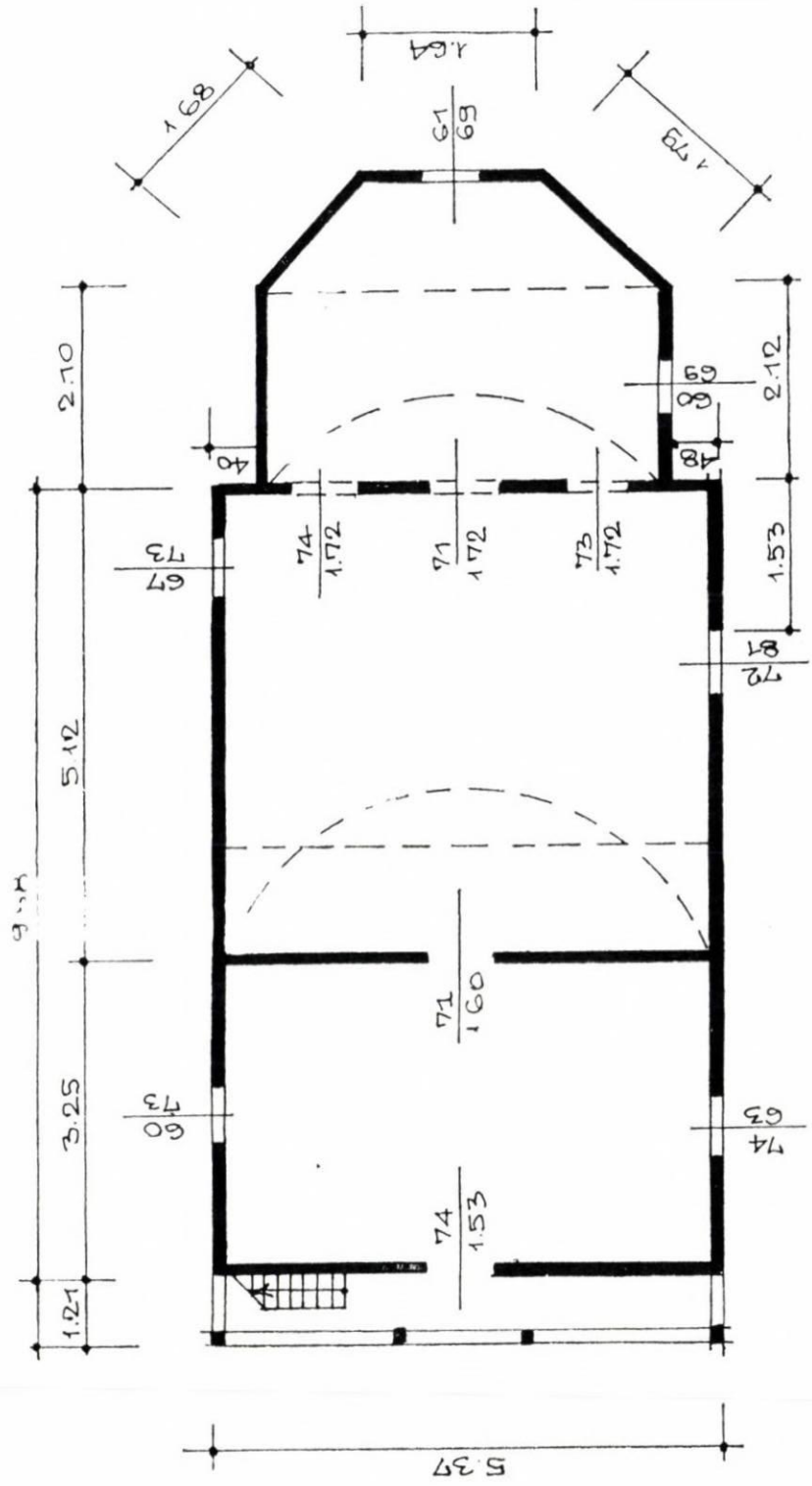

Pl. XXIII. Planul bisericii din Orțița. Scara 1 : 100.

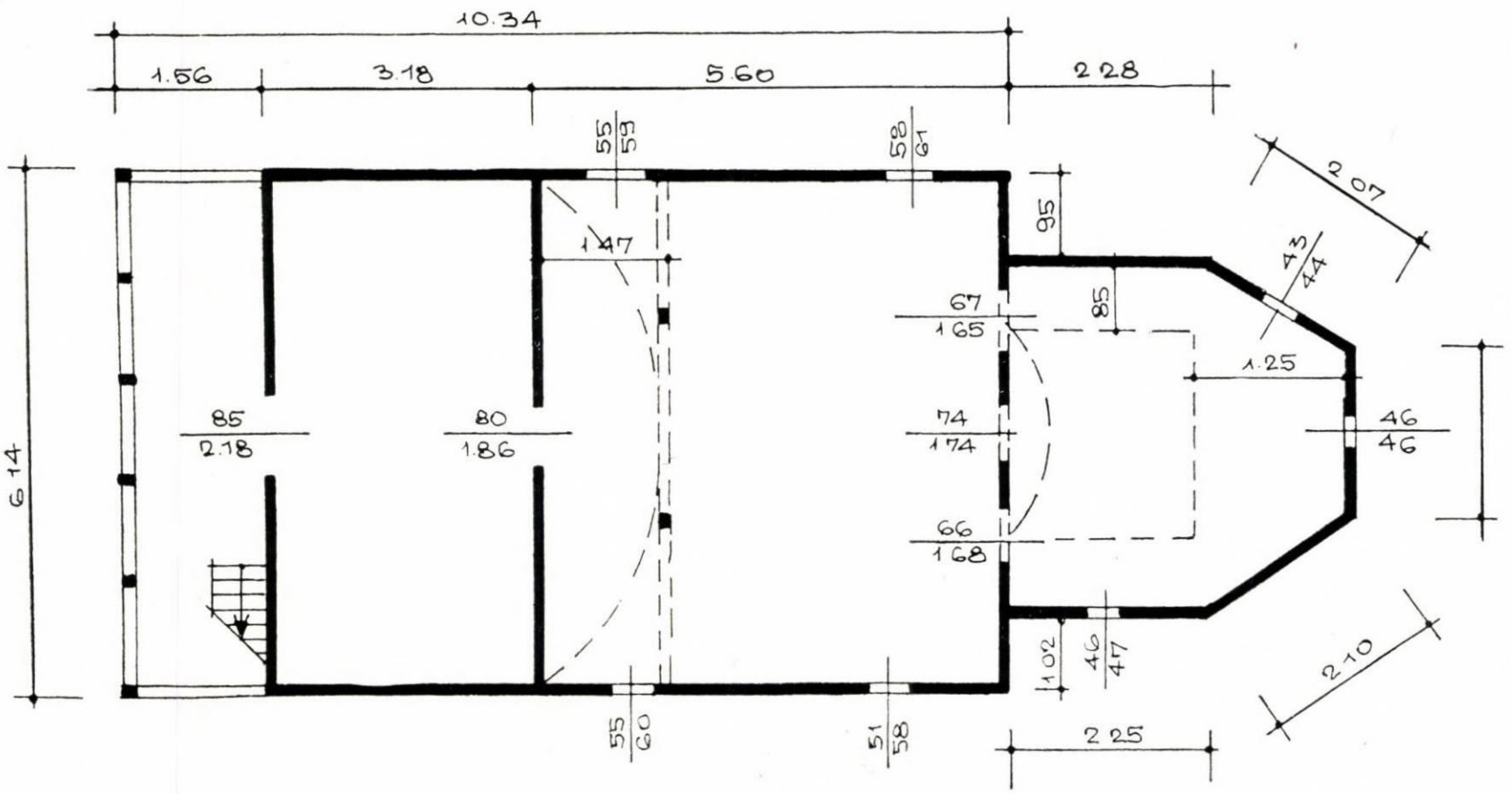

Pl. XXIV. Planul bisericii din Soconzel. Scara 1 : 100.

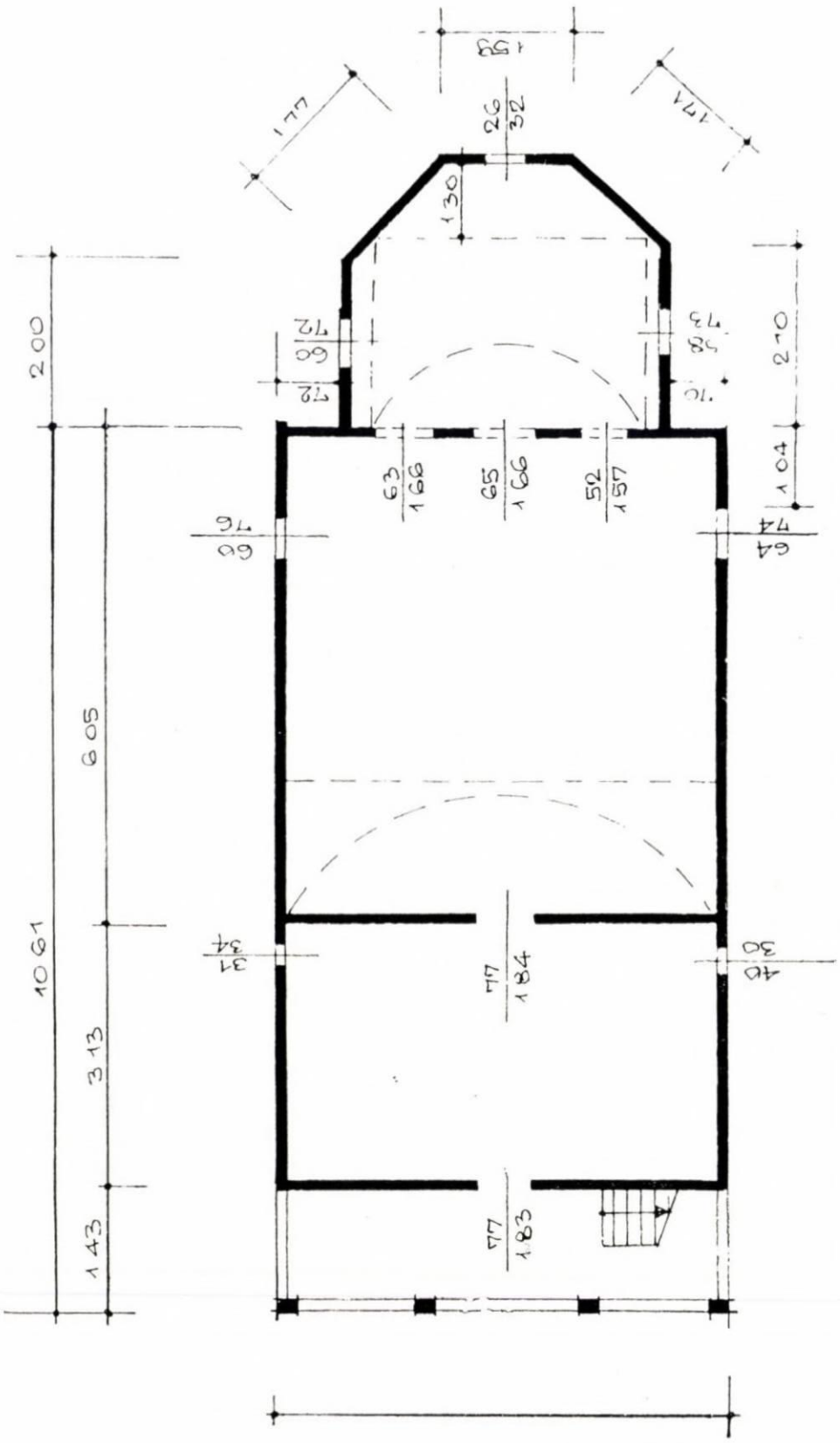

Pl. XXV. Planul bisericii din Stîna. Scara 1 : 100.

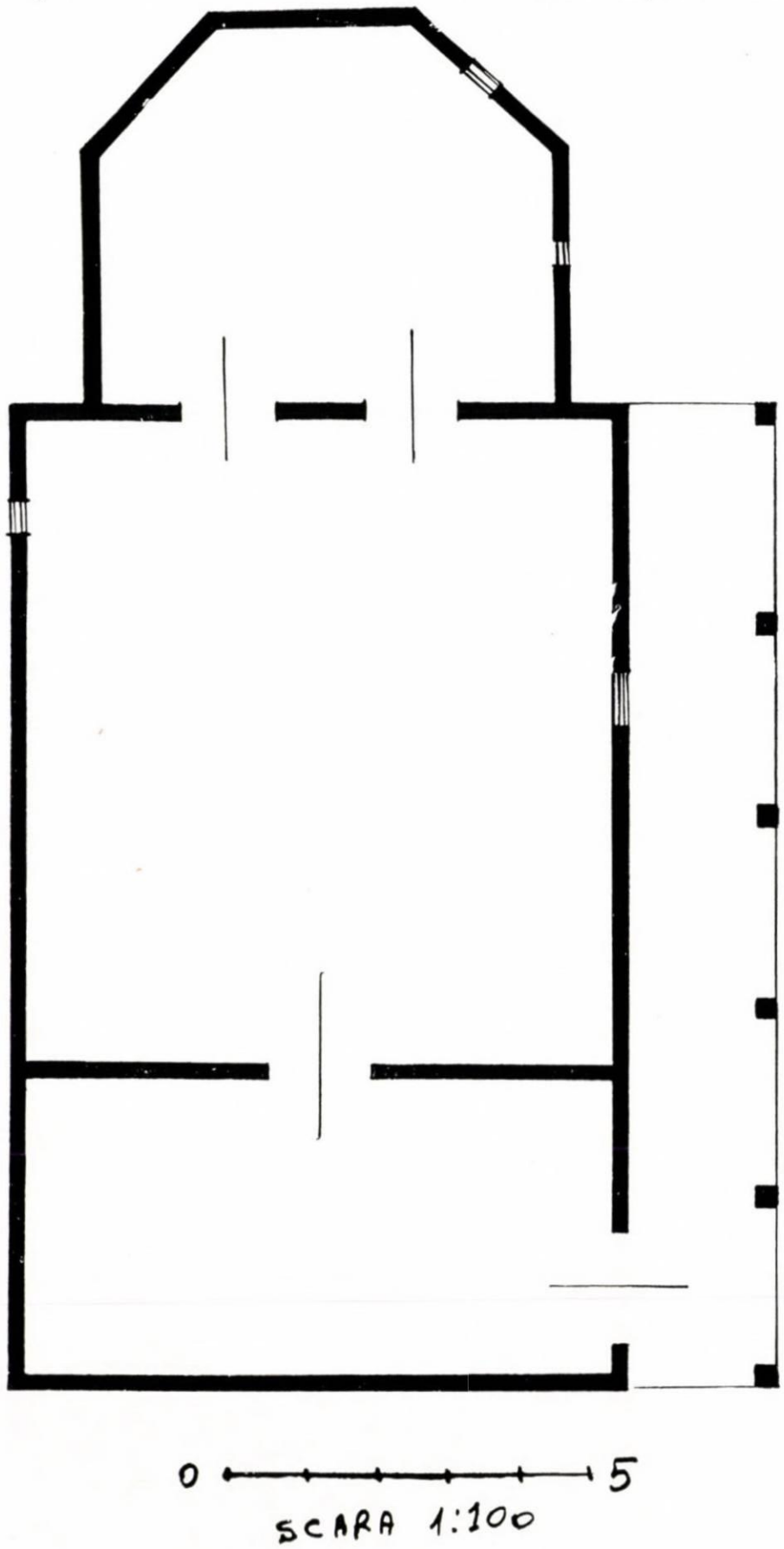

Pl. XXVI. Planul bisericii din Arduzel. Scara 1 : 100.

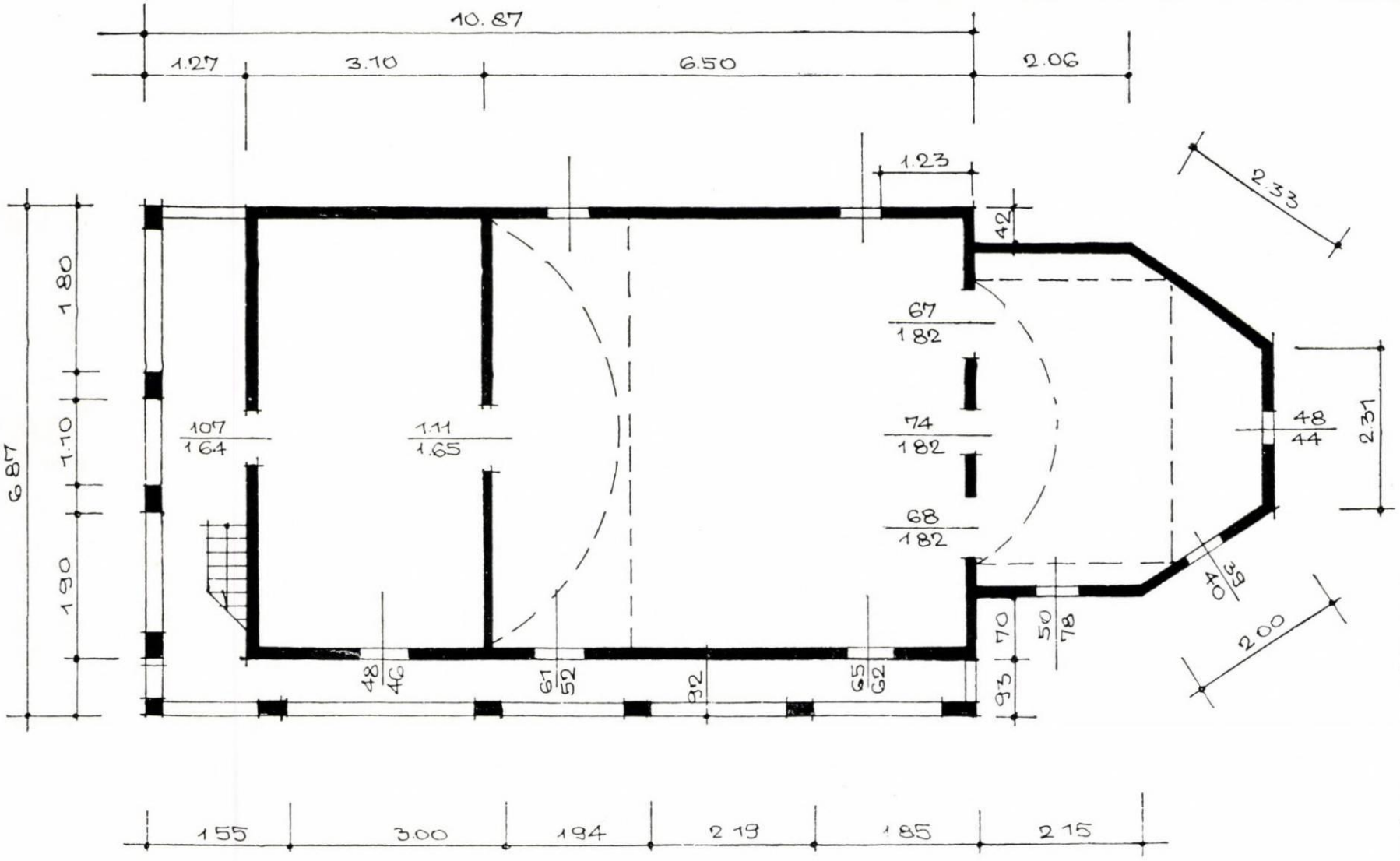

Pl. XXVII. Planul bisericii din Corund. Scara 1 : 100.

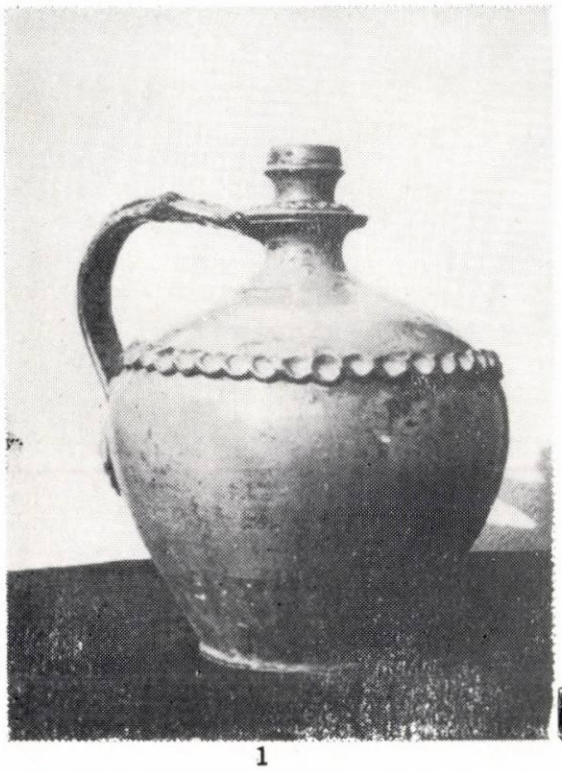

1

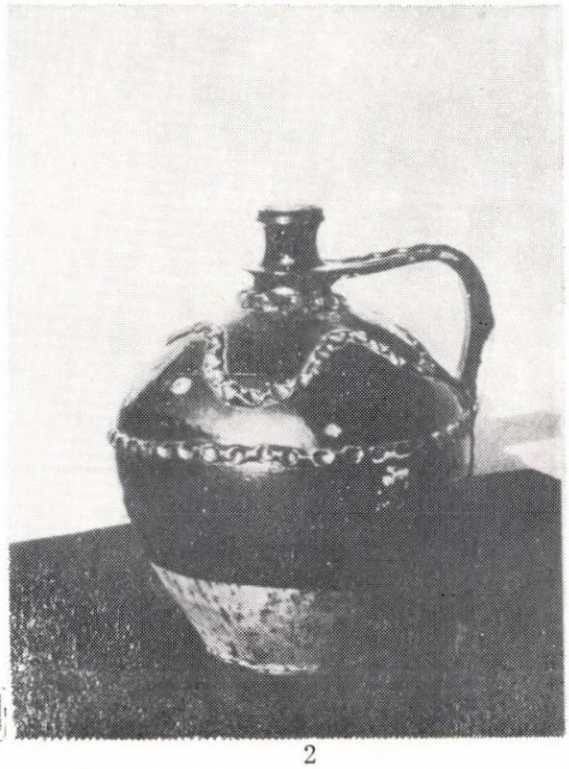

2

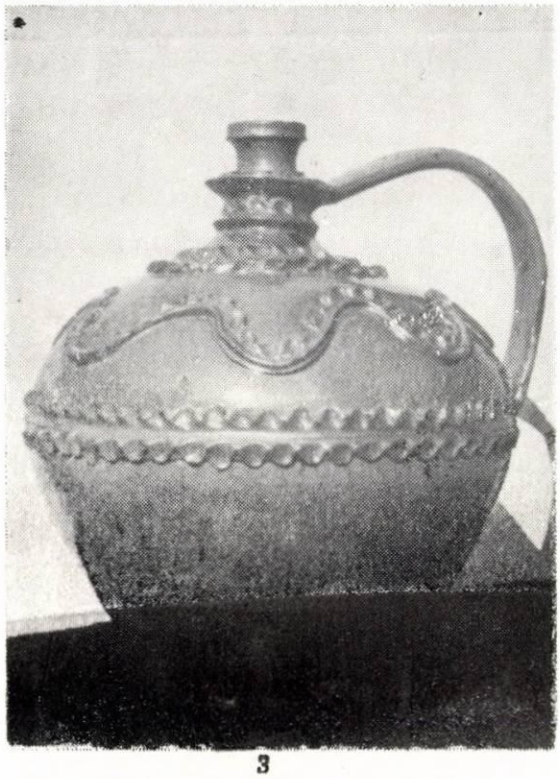

3

4

Pl. XXVIII/1. Ulcior cu brîul transpus sub formă circulară.
2. Ulcior cu brîul transpus chircular și sub formă ondulată.
3. Brîul despărțit printr-un cerc în relief, torsală (la gîtul ulciorului) și jumătate de brîu mărginit în partea inferioară cu linie ondulată în relief.
4. Brîul sub formă ondulată completat cu cel sub formă de cîrlige.

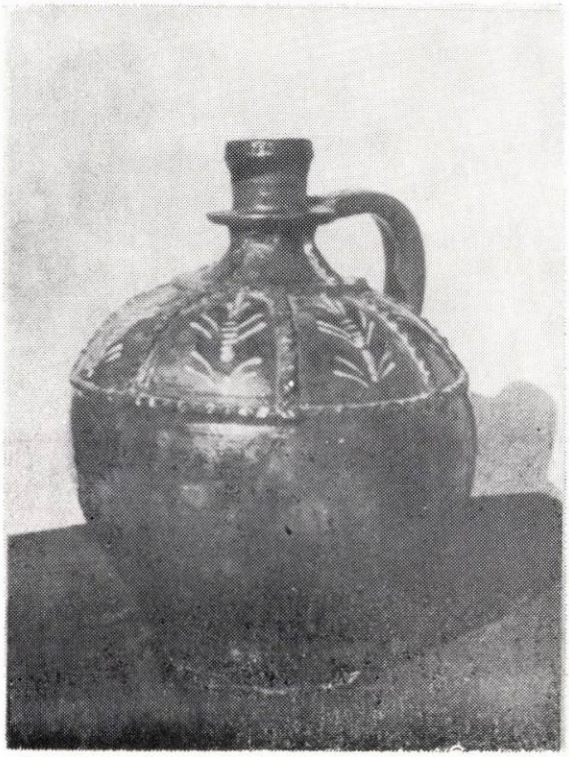

1

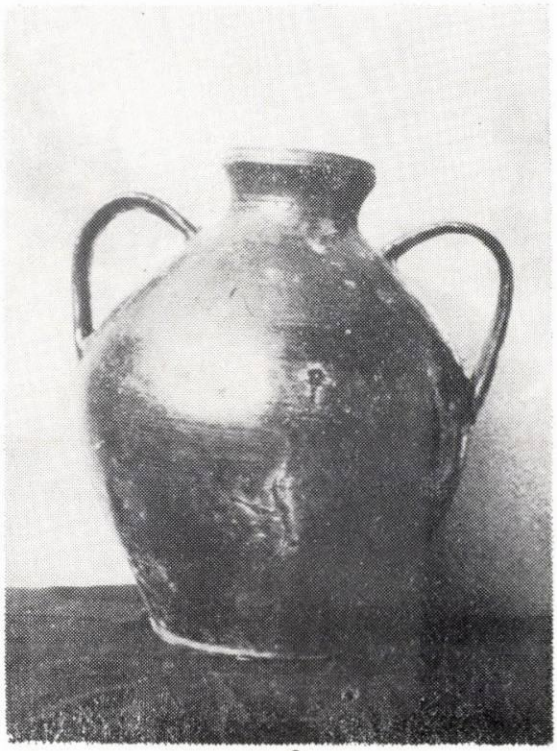

2

3

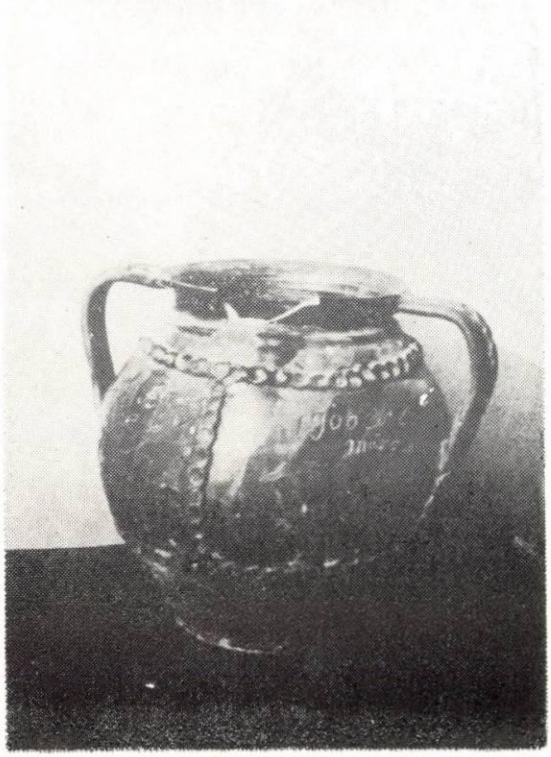

4

Pl. XXIX/1. Motivul pomului vieții într-o manieră apuseană foarte stilizată, folosit la decorarea ulcioarelor.
2. Vas pentru murături.
3. Vas pentru oțet sau untdelemn.
4. Oală mare pentru fiert (sarmale).

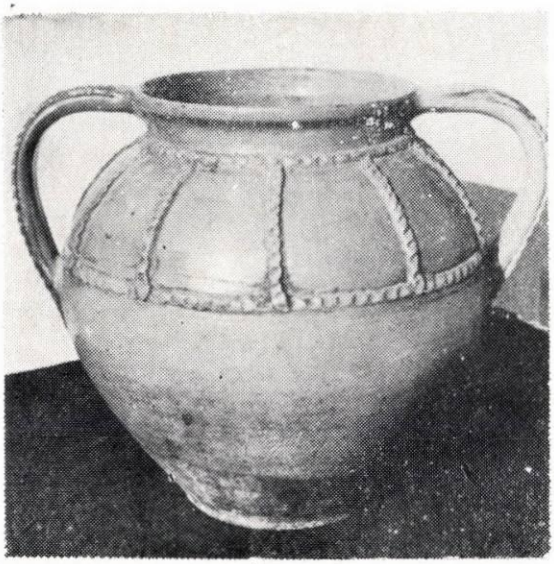

1

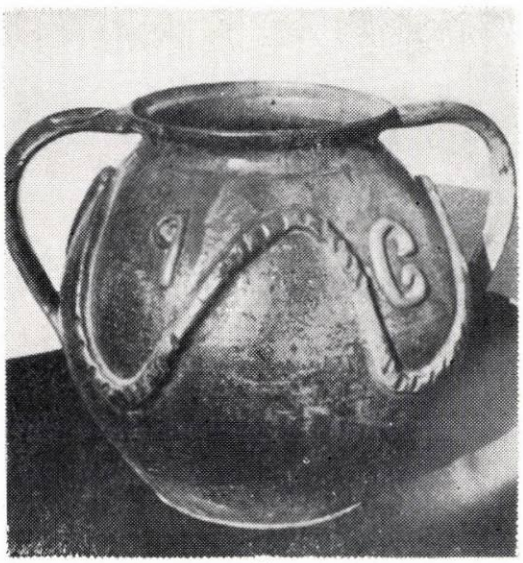

2

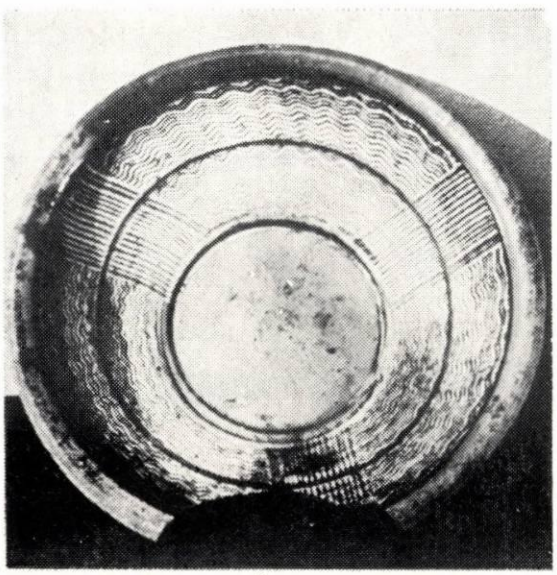

3

4

Pl. XXX/1. Oală mare pentru fiert (sarmale).
2. Oală mare îmbrînată din anul 1945.
3. Strachină decorată cu „gaiță".
4. Strachină cu două torți, decorată cu motivul floral în interior și cel al brîului, în exterior.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE
ABRÉVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUES

ACMIT	=	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secţia pentru Transilvania. Cluj, I (1926—28), II (1929), III (1930—31), IV (1932—38).
ActaArchBp	=	Acta Archaeologica. Budapest, I (1951) şi urm.
ActaMN	=	Acta Musei Napocensis. Cluj, I (1964) şi urm.
AIIC	=	Anuarul Institutului de Istorie Cluj. Cluj, I (1958) şi urm.
AISC	=	Anuarul Institului de Studii Clasice. Cluj, I (1928) — V (1949).
Apulum	=	Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia. Alba Iulia I (1939—43), II (1943—45), III (1947—49), IV (= Studii şi comunicări, Acta Musei Regionalis Apulensis, 1961), V (= Acta Musei Apulensis, 1965) şi urm.
ArchÉrt	=	Archaeologiai Értesitő. Budapest, 1869 şi urm.
ArchHung	=	Archaeologia Hungarica. Budapest, I (1926) şi urm.
ArhMold	=	Arheologia Moldovei. Bucureşti, I (1961) şi urm.
BCMI	=	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. Bucureşti, I (1908) — XXXVIII (1945).
Dacia	=	Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Bucureşti, I (1924) — XII (1948), N.S., Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Bucureşti, I (1957) şi urm.
DissPann	=	Dissertationes Pannonicae. Budapest.
Germania	=	Germania, Anzeiger der römische — germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt a/M., I (1917) şi urm.
IstRom	=	Istoria României. Bucureşti, I (1960) II (1962), III (1964), IV (1964).
Materiale	=	Materiale şi Cercetări Arheologice. Bucureşti, I (1953) — X (1973).
Numk	=	Numizmatikai Közlöny. Budapest, I (1902) şi urm.
Roska—Repertorium	=	Roska Márton, Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor (Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum. Tom. I, Praehistorica). Cluj, 1942.
Sargetia	=	Acta Musei Devensis. Deva, I (1937), II (1941), III (= Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara, 1956), IV (1966) şi urm.
SlovArch	=	Slovenská Archeologia. Bratislava, I (1953) şi urm.
SCIV	=	Studii şi cercetări de istorie veche. Bucureşti, I (1950) — XXIV (1973).
SCIVA	=	Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie. Continuă publicaţia SCIV, Bucureşti, XXV (1974) şi urm.
SCN	=	Studii şi cercetări de numismatică. Bucureşti, I (1957), II (1958), III (1960), V (1968), V (1971), VI (1975).

Tehnoredactor: BONDÁR LUDOVIC

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică „Crișana" Oradea, str. Moscovei nr. 5, sub cda. 353/1975.